

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANTOINE GALLAND
İSTANBUL'A AİT GÜNLÜK HÂTİRALAR
(1672—1673)

ŞERHLERLE YAYINLAYAN
CHARLES SCHEFER

I. Cilt
(1672)

1881'DE PARİS'TE ERNEST LEROUX KİTAPEVİ TARAFINDAN BASILAN
NÜSHADAN DİLİMİZE ÇEVİREN
NAHİD SIRRI ÖRİK

Birinci basıkı : 1949
İkinci basıkı : 1987

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
II. DİZİ — Sa. 16¹

ANTOINE GALLAND

İSTANBUL'A AİT GÜNLÜK HÂTİRALAR
(1672 — 1673)

2. Baskı

ŞERHLERLE YAYINLAYAN

CHARLES SCHEFER

*Enstitü âzasından. Başkâtip - tercüman Yaşayan
Şark Dilleri Okulu Müdürü*

I. Cilt

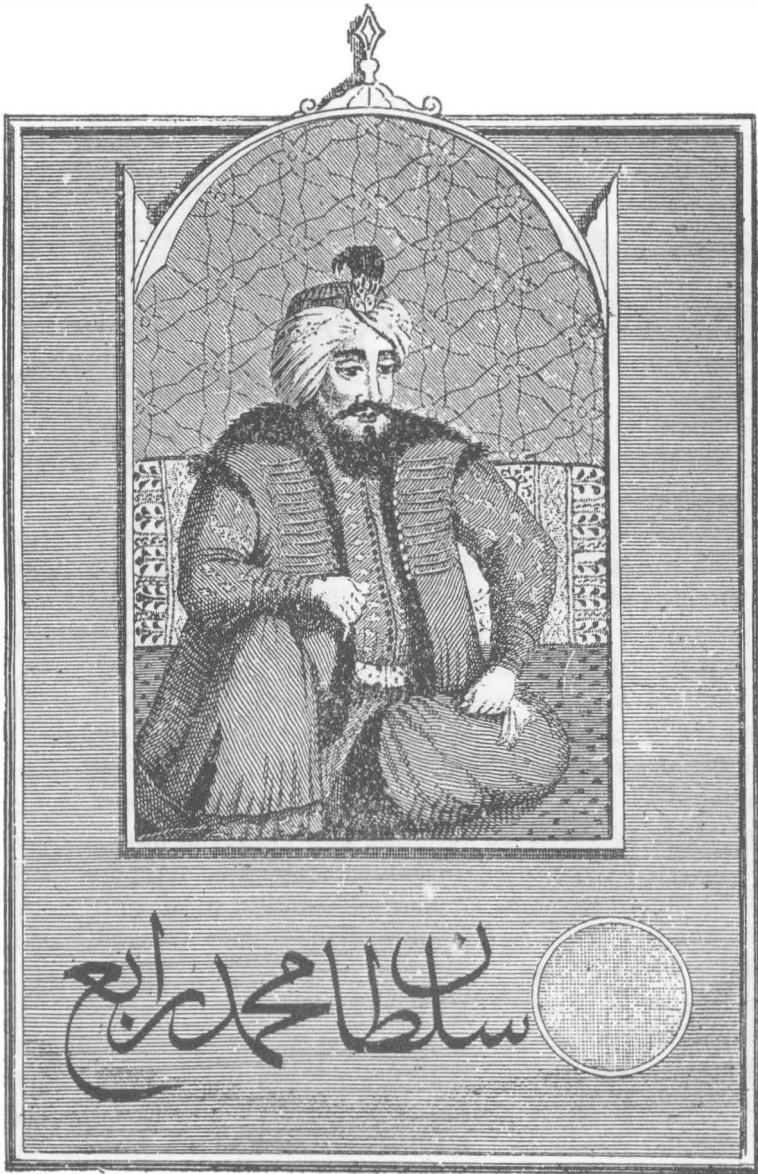
(1672)

1881'DE PARİS'TE ERNEST LEROUX KİTAPEVİ TARAFINDAN BASILAN
NÜSHADAN DİLİMİZE ÇEVİREN

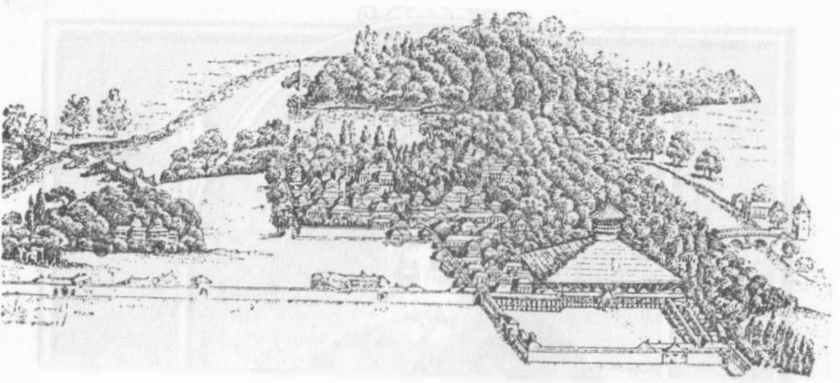
NAHİD SİRRI ÖRİK

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1987

IV. Sultan Mehmed (Avcı)

Edirne Sarayı ve bahçesi

ÖNSÖZ

Galland'ın İstanbul'da geçirdiği iki yıl esnasında yazmış bulunduğu günlük hâtıraları bugün neşrederken, Şarka ait bahislerle meşgul olan ve Fransa'nın Osmanlı imparatorluğu ile münasebetlerinin tedkiki ile uğraşan kimselerin gözleri önüne ciddî bir ilgiye lâyık bir vesika sunduğumu sanmaktayım.

Uzun yıllar önce Yakın Şark'tan dönüşümde, Bibliothèque Nationale'da bulunan Şarka müteallik metinler dikkatimi çekti; bunlar arasında da Galland'ın iki cilt tutan hâtıraları bana hususî bir değeri haiz göründü¹. [VI] Bu âlimin haklı olarak kazanmış bulunduğu şöhret, "*Bin bir gece masalları*," tercümesinin adına sağladığı halk teveccühü, ilim hayatı boyunca neşrettiği çeşitli çalışmalar, beni, Marquis de Nointel'in hizmetinde bulunduğu sırada günü gününe yazmış olduğu sahifeleri aydın okuyuculara takdim etmeye sevketti.

Academie des Inscriptions et Belles-Lettres'de Galland'ın senası hakkındaki nutku okurken, M. de Boze temkinli bir ölçü içinde onun o kadar mütevazı ve çok iyi çalışmalarla o derecede dolu hayatının ana hatlarını çizmiştir. Elimizde ondan kalan mektuplar, kendisinin yakın Şark'taki ikametinin teferuatına dair bize bilinmedik pek az malûmat temin edebilir; hâlen bilinmekte olan menkibelere bir kaç yenisini ilâve etmek de bana fuzulî görünmüştür. İstanbul'da kendini M. de Nointel tarafından temsil ettirmeye XIV. Louis'yi sevkeden hâdiselerin bir levhasını süratle çizmeyi ve bu büyük elçinin tayin edildiği günden gözden düşmesine sebep olan Ege adaları seyahatine giriştiği tarih arasında geçen meselelerin bir izahını vermeyi daha faydalı ve ilgiye değer buldum.

¹ M. Tascherau, *Revue rétrospective*'de (2. seri, cilt XII, sahife 1-69 ve 226-291) Galland'ın 1673 yılına ait ruznâmesini vermiştir. Galland'ın metnin kopya ı pek büyük bir ihmal ile yapılmıştır. Bazı parçalar unutulmuş, bazıları karıştırılmıştır. Has isimler yanlış şekilde yazılmış, bahsi edilen şahsiyetler hakkındaki biyografik notlar noksan kalmıştır. Bibliyografik malûmat ta tamamen noksanıdır.

Kardinal Mazarin, XV. Louis saltanatının ilk yıllarında, dış politikanın güdümünde Richelieu'ce takip edilmiş sistemden ayrılmadı. Fransa'nın da, Türkiye'nin de menfaatleri Avusturya devletinin zayıf düşmesini istilzam ediyordu. Fakat içinde Sultan İbrahim'in siyahı harem ağalarının başı bulunan bir Türk gemisinin Girit sularında Malta kadırgaları tarafından zaptolunuşu, Osmanlı devleti ile Venedik cumhuriyeti arasındaki barışı ihlâl etti. Fransa'nın Girid'e yolladığı yardımcı kuvvetler, İmparatorun ordusunda Fransız askerlerinden mürekkep bir kıt'anın mevcudiyeti ve bu Fransız kuvvetlerinin Saint-Gothard muharebesindeki hisseleri ve nihayet Djidjelli'nin Duc de Beaufort tarafından alınışı, XIV. Louis'nin Osmanlı devletiyle münasebetlerini vahim surette bozdu. İstanbul'daki büyük elçi ile Yakın Şark limanlarında oturmakta olan Fransız'ların durumları çok çetin bir şekil aldı. [VII] Ticarî menfaatler kırala Osmanlı İmparatorluğu ile yeniden müzakerelere girmek kararını verdince, Büyükelçi M. de la Haye, Vantelet'nin maruz kaldığı hakaretleri tamire ve Djidjelli'yi kendisine bırakmaya razı olduğu takdirde eski münasebetleri tesis edeceğinden Sadr-ı âzamı haberdar etti ve Ceneviz cumhuriyetinin İstanbul'da daimî bir mümessil bulundurmasına muvafakat edip etmiyeceğini sordu. Sadr-ı âzaman cevabı birinci nokta hakkında kaçamaklı, fakat son iki nokta hakkında tamamen menfî oldu ².

Bu red ve M. de la Haye'in uğradığı çok fena muameleler, XIV. Louis'yi kızdırdı ve kıral dört parça gemiden mürekkep bir filoyu büyük elçiyi alıp getirmek emriyle İstanbul'a yollattı. Fakat mevkiini muhafaza etmek istiyen sefir, o zaman IV. Mehmed'in bulunmakta olduğu Tesalya Yenişehir'i'ne gitti ve veda edip ayrılacağına, Kapitülasyonlar'ın yenilenmesi hususunda daha evvel bir sonuca varamamış olan müzakerenin tekrar açılmasını teklif etti. Kandiye muha-

² Vantelet senyörü Jean de la Haye İstanbul'da büyükelçi sıfatıyla M. Marcheville'i istihlâf etti. 1660 Ekim ayında Yedikuleye hapsedilerek üç ay sonra gemiye bindirilip yollandı. Oğlu Denis de la Haye, Türkler tarafından kendisine ve babasına karşı yapılmış hakaretlerin intikamını almasının şeref ve şanı için bir zaruret teşkil ettiğine XIV. Louis'i ikna etmişti.

sarasını idare etmekte olan Sadr-ı âzam Köprülü Ahmed Paşa'dan fikri soruldu. Ahmed Paşa, hükümdarı tarafından geri çağrılan bir elçinin tekliflerine hiç bir surette itimad gösterilemeyeceği ve kralın hakikî niyetlerini öğrenmek maksadiyle birini göndermenin muvafık olacağı cevabını verdi. M. de la Haye bu hal tarzına razı oldu ve veda etmek üzere huzura kabulünü isteyecek yerde, kendisini götürmeye memur filoya Süleyman Ağa adında küçük rütbeli bir subayı bindirdi. Bu adama Sultanın bir mektubu teslim edildi ve M. de la Haye kendisinin diplomatik bir hüviyeti bulunduğunu bildirmek gibi bir kabahat işledi.

Le Chevalier d'Arvieux, hâtıralarında bu Süleyman Ağa'nın seyahatini, iddialarını ve Paristeki ikameti esnasında saraya verdiği sıkıntıları etraflı şekilde anlatmıştır. M. de Lionne İstanbula bir seyahatte bulunmuş olan M. de Vitry'nin [VIII] teşvikine kapılmış ve bu murahhasın kabulü münasebetiyle Osmanlı Devletine mutad merasimi tatbik gibi garip bir harekette bulunmuştu. Fakat Süleyman Ağa'nın kabulü münasebetiyle gösterilen debdebe kendi üzerinde pek az tesir icra etmiş göründü ve hâmile bulunduğu mektup tercüme edilince, M. de la Haye'in haiz olduğunu temin eylediği elçilik sıfatı bunda boş yere arandı.

Gururu yaralanan XIV. Louis, sefirini geri çağırarak hususunda evvelce verdiği kararı tekid etti. Hattâ, İstanbula ancak basit bir memur göndermek kararını bildirdi ve bu vazife için Maréchal de la Motte'un, Veliahdin baş mürebbiyesi olan zevcesinin teveccühünü kazanmış olup konuşmasının tuhaflığı ve Şarka yaptığı şeyahatlerin hikâyesi ile de kendisini eğlendirmeye muvaffak olmuş bulunan Chevalier d'Arvieux'yü seçti. Kırılın bu intihabı ilân edildi ve Colbert keyfiyeti Marsilya şehrine tebliğ etti; fakat M. de Louvois ile M. Colbert de Villacerf, M. de Nointel'i tutuyorlardı. İstanbul'daki makamın en yüksek derecede bir elçiye tevdi edilmesini arzu eden Marsilya belediye reisleriyle ticaret mümessillerinin temennilerini ileri sürdüler. Kırıl da evvelki kararını bozdu ve Paris parlamentosu üyelerinden, Nointel markisi M. Olier'nin büyükelçi tayin edilmesi hususundaki teklifi kabul etti. Bu zat daha önce, M.

de la Haye Vantelet'nin babası zamanında Türkiye'ye bir seyahatte bulunmuştu.

M. de Lionne'un yeni büyükelçiyi müşavir cübbesiyle Süleyman Ağa'ya takdim ettiği zaman Ağanın onu bir papas sandığını ve böyle bir intihaptan dolayı hayret gösterdiğini Chevalier d'Arvieux hikâye etmektedir³.

M. de Nointel gecikmeksizin vazifesi mahalline gitmek emrini aldığından, [IX] İstanbul'a kendisiyle beraber gidecek olan kimseleri seçmekle meşgul oldu. Kâtipliklere M. de Blois ile M. Picart'ı memur etti ve ressam Quarrey ile Antoine Galland'ı hususî hizmetine aldı. Bu sonuncusu, kendisine Arnaud ve Nicolle'le Sorbonne murahhası, Notre-Dame de Paris rahip ve okuyucusu M. Petitpied tarafından bilhassa tavsiye edilmiş bulunuyordu. Galland 1670'de M. Godurin tarafından Mazarin kolleğine alınmış, genç Duc de la Meilleraye ile aynı yaşta diğer bazı çocukların tahsiline memur edilmişti. Boş zamanlarında Collège de France'da ibranca ve arapça derslerini takip etmişti ve yunanca ile lâtinceye olan derin vukufu kendisini himaye edenlerce tamamen takdir ediliyordu. M. de Nointel, Galland'ı kütüphânegisi ve Roma, Arz-ı Mukaddes rahipleri, Macaristan, Transilvanya ve Şark kilisesi piskoposları ile yapması gereken yunanca ve lâtince muhabere için hususî kâtibi tayin etti. Bu sıralarda nâzır Dumoulin'le şiddetli bir münakaşada bulunmakta olan M. Arnaud d'Andilly, Şark hristiyan teşekküllerinin reislerinden dinî kanaatları hakkında vesikalar almaya çalışmalarını M. de Nointel ile Galland'dan rica etti. Bunlar, o fazla meşhur kavgada kendi lehine vesikalar teşkil edeceklerdi. Bu mesele ile Galland'ın ne kadar hararetle meşgul olduğu ve bu mevzu üzerinde kendi-

³ Le Chevalier d'Arvieux, M. de Nointel'in potresini şu sözlerle çizmiştir: «Ailesinin adıyla kendisi Charles-François Olier tesmiye edilirdi. Kırk yaşında ve kısa boylu olup yüzü uzun, teni esmer, saç sakalı siyah, burun kemerli, gözleri iri ve bakışı mahzundu. Bir hâkime gerektiği gibi ciddi idi; az konuşurdu, sesi kalın, başın ve biraz nâhoştı. Tamahsan âzade, mala karşı alâkasız, debdebesiz görünündü. Bununla beraber, iyi yerde oturmayı ve iyi eşya kullanmayı severdi. Kendisi malûmatlı, pek kâmil, pek makul ve gayet dürüst bir adamdı (Mémoires du Chevalier d'Arvieux, Paris, 1753, cilt IV, sahife 243).

sine verilen vesikaları nekadar ehemmiyetle cemettiği ruznâmesinde görülecektir.

Devlet, Kapitülâsyonların yenilenmesine müteallik müzakerelerin tekrar başlamasını görmek sabırsızlığı içindeydi. M. de Nointel, 20 Ağustos 1670' de, M. d' Aplemont kumandasında bulunan la Princesse fırkateynine Toulon'dan bindi ve 22 Ekimde İstanbul'a vardı. M. de la Croix ile Chevalier d'Arvi-eux bize büyükelçinin Beyoğluna ihtişamlı girişini hikâye etmişlerdir.

Kıral, diğer yerlerde olduğu gibi İstanbul'da da mümessillerinin debdebeleriyle kudreti hakkında yüksek bir fikir vermelerini arzu ediyordu. Bununla beraber, M. de Nointel'in gösterdiği tantana ve ihtimam Fransız hükûmetiyle ajanlarının hareket tarzlarından şiddetle şikâyet eylemekte bulunan Osmanlı vezirlerinin kanaatleri üzerinde büyük bir tesir icra etmedi. [X] Rakip devletlerin mümessilleri de mevcut olan gayri müsaid düyguları beslemekte kusur göstermiyorlardı.

Fransa hânedanı ile Avusturya hânedanı arasındaki mücadeleye, her tarafta ve hususiyle İstanbul'da devam etmekteydi. İmparatorun, Osmanlı devleti merkezinde mukim elçi unvanını taşıyan bir ajanı vardı; bu ajan, IV. Sultan Mehmed'in hemen daimi ikametgâhı olan Edirne'de otururdu. M. de Nointel geldiği zaman imparatorluğun mukim elçisi, aslen Milâno tarafından olan M. de Casanova idi. Kendisi aksi ve titiz mizaçlı hir adam olup Türkiye'de on yıllık bir ikametden sonra artık istirahat çekilmek istiyordu. Talebi üzerine, 1673'de M. de Kirchberg tarafından istihlâf edildi. Çok bilgili ve tecrübeli bir tercüman M. de Casanova'nın hizmetinde bulunmuştu ki, Galland adı Marc Antonio Mammuca olan bu adamı Venedik cumhuriyeti birinci tercümanı Cristoforo Tarsia'nın kızı ile evlenmesi münasebetiyle anmaktadır. Fransanın menfaatlerine karşı İmparator mümessilinin düşmanlığı, Felemenk Umumi Meclisleri elçisi M. Justin Colyer'de kuvvetli bir istinatgâh buluyordu. Bu sonuncu, Amsterdam'da uzun müddet hukuk okutmuştu ve Şark dillerine olan vukufu gibi, Felemenk ticaretinin ve deniz kuvvetlerinin ehemmiyeti ve kendisine İstanbul'da hâkim bir nüfuz temin etmiş olan M. Warner tarafından bırakılmış hâtıraların

meyvaları vazifesini kolaylaştırıyorlardı. M. de Nointel'in İstanbul'a gelişinden itibaren, kendisiyle M. Justin Colyer arasında pek açık bir rekabet kendini gösteriverdi, XIV. Louis'nin Felemenk seferi iki elçilik arasındaki her türlü münasebeti kesti ve Beyoğlu'nda iki memleket tebaası arasında şiddetli sahnelere sebep oldu. Büyükelçi ile İngiltere kiralının mümessili Chevalier Harrey, Senatör Malino'yu istihlâf etmiş bulunan Venedik balyozu Giacomo Quirini ve Ceneviz cumhuriyeti mukim elçisi Marquis Jimibaldo Fieschi arasındaki münasebetler ise daha nezaketli oldu. Polonya ajanı M. Visoski'nin garip hahareket tarzı ve hiddete meyyal mizacı da kendisini meslektaşlarıyla ancak nâdir ve çetin temaslarda bulunmaya mahkûm etmiş bulunuyordu.

Fransız tebaası Beyoğlu'ndaki Avrupalı nüfusun en kalabalık kısmını teşkil ediyordu. Mühim tüccarlar, [XI] M. Roboli, M. Fabre ve M. Greasque, Osmanlı Devletinin büyük memurları nezdinde temin eylemiş bulundukları nüfuzu büyük elcinin hizmetinde kullanıyorlardı; terzi, kunduracı gibi esnaf ta faaliyetleri, intizam ve tasarruf fikirleri ile kendilerini tanıttırıyorlardı. Galland'ın ruznâmesinde ara sıra bahis mevzuu olan ve İstanbul'da o zaman sayıları pek yüksek bulunan saatçıların hemen hepsi Fransaca himaye edilen Cenevizliler'di. Dâvaları ve bitip tükenmek bilmeyen şikâyetleri sefareti pek müşkül durumlara düşürüyordu ve Corneliò Magni'nin dediğine göre, kendilerinin dâva ve şikâyetleriyle uğraşmak için hususi bir mahkeme kurmak lâzım gibiydi. Fransız elçiliğinin himayesi, bunlardan başka Katolik kilise ve müesseseleriyle buralarda hizmet eden rahip ve rahibelere de şamil bulunuyordu.

Sefaretin daimî şekilde İstanbul'da yerleşmiş memurları iki tercümandan, Fornetti ile Fontaine'den ibaret bulunuyordu. Bunların birincisi, Beyoğlunun XVI. yüzyıl ortasından itibaren Fransa hizmetinde bulunmuş eski bir âilesine mensuptu. Aslen Naksos'lu olan ikincisi ise arkadaşından daha faal ve azimliydi. Kendisini Süleyman Ağa'nın seyahati esnasında Fransa hükûmetine tanıttırmıştı ve Kapitülasyon müzakerelerinin Osmanlı Devleti nezdinde gerekli kıldığı teşebbüsler için M. de Nointel tercihan onu kullandı. 18 Kasım meclis kararı mucibince, ilerde tercümanlık hizmetlerinde kul-

lanılmaya namzet altı çocuk Capucia rahiplerinin nezaret ve terbiyesi altına konmuş bulunuyordu. Bir "*Hoca*„ yahut Türk mürebbis, kendilerine arapça, farsça ve türkçe öğretiyordu.

İstanbul'a merasimle girdikten bir kaç gün sonra, M. de Nointel "*Kaymakam*„ tarafından kabul edildi; bundan sonra Venedik balyozunun, İngiltere büyükelçisinin, Felemenk elçisi ile Ceneviz Cumhuriyeti mukim elçisinin ziyaretlerini kabul etti. Sultan ile Sadr-ı âzam Edirne'de bulunuyorlardı. İtimad-nâmesini takdim etmek üzere büyükelçi oraya gitmeve dâvet edildi. M. de Nointel 22 Ocak 1670'de İstanbul'dan ayrıldı ve 1 Şubat 1671'de Edirne'ye vardı. Bir kaç gün sonra Köprülü Ahmed Paşa'yı ziyaret etti. De la Croix [XII] hâtıralarında bu ilk ziyaretten bütün teferruatıyla bahseder. Vezire kıralın mektubunu verdikten sonra, M. de Nointel Sultan tarafından kabul edilmesini istedi. Kabul günü olarak 3 Şubat tesbit edildi. O gün Büyükelçi, zat-ı şâhâne'ye mahsus olan hediyeleri saraya gönderdi. Hediyeler dört aune⁴ uzunluk ve üç aune genişlikte gayet güzel bir Savonnerie halısından, sekiz kollu ve oymalı bir gümüş şamdandan, altın yaldızlı gümüşten dallar ve yapraklarla tezyin edilmiş bağa bir kutu içinde bir duvar saatinden, bir düzüne şişle yapılmış resimli duvar örtüsünden ve altları altın ve gümüşten saten ve ipek kırk kat kaftan kumaşından mürekkepti. Hünkâr tarafından huzura kabulden ve resmî ziyaretlerden sonra, M. de Nointel gönderilişindeki gayeye yürümek istedi. Sadr-ı âzamdaki kendisini hususî ve gizli bir şekilde kabul etmesini talep ettirdi; bu isteği derhal yerine getirildi.

Bu ziyareti esnasında büyük elçi, Fransa'nın askerî kuvvetleri, donanmasının kudreti, toprağının münbitliği ve sanayiinin ehemmiyeti hakkında uzun tafsilât verdi. XIV. Louis'yi Avrupa mukadderatının hakemi şeklinde tasvir etti. Sadr-ı âzam kendisini dikkatle diledi, sonra da: "Osmanlı devletinin bu en eski dostunun bu kadar âli evsafa sahip olmasından çok memnun bulunduğunu, ancak bu büyük devlet kendi efendisinin silâhları ile çatışmamış, bu silâhların yayıldığı her

⁴ Fransızların 1, 1884 metre uzunluğunda eski tül mikyasları (Lugat).

yerde onları imhaya yeltenen, kafa tutan Fransız'lar bulunmamış olsa, Akdeniz'de dolaşan ve Hünkâr'ın tebaasını soyan, kendilerini esir ettikten sonra onlarla Fransa'daki zindanları doldurtanlar bizzat Fransız'lar olmasalar memnuniyetinin daha da artmış olacağını, bu hallerin dostluğu soğuttuğunu, Kapitülasyonların yenilenmesini engelleyeceğini veya geciktireceğini, ve zat-ı şâhânenin kuvvetleri kendi kuvvetleriyle çatışan bir hükümdarın tebaasına yeni imtiyazlar bahşetmek kararını çok zahmetle verebileceğini,, cevaben söyledi.

M. de Nointel, bu tenkitlere karşı son yıllarda Fransız tüccarlarının uğradıkları kötü muameleleri saydı. Bu karşılıklı şikâyetler, müzakerelere sür'atli ve hayırlı bir netice vâdetmiyorlardı. Esasen, Büyükelçinin dediklerini kabul etmeye pek meyyal bulunmayan Sadr-ı âzamın infiali, [XIII] XIV. Louis'nin Osmanlı hükümetinden istediği imtiyazlara dair mufassal bir muhtırayı sultana bizzat sunmak istemesi üzerine daha da arttı. Bu talep kat'i surette reddedildi ve M. de Nointel'in muhtırası Divanın baştercümanı Panaïotti'ye tetkik etmesi emriyle verildi. Bütün dindaşları gibi bu memurun da Fransaya sevgisi yoktu ve bir sürü sürüncemelerle müzakereleri uzattı.

Bunun üzerine Kral, fevkalâde murahhas ünvanıyla Chevalier d'Arvieux'yü İstanbul'a göndermeye karar verdi. Chevalier d'Arvieux Çanakkale boğazına bir filo yollanmasını teklif etmişti; fakat yapılması Fransızların Yakın Şarktaki ticaretlerini mahvedecek olan bu teklif, Marsilya'nın şikâyetlerini dâvet etti. Bundan dolayı da icrasından vazgeçildi. Müzakerelere tekrar başlandı; M. de Nointel Edirneye çağrıldı, yollanmasına güvenmiş ve kendisini pek soğuk bir şekilde kabul etmiş bulunmasına rağmen, M. de Nointel, Chevalier d'Arvieux'yü beraberinde götürdü.

Büyükelçi isteklerini bir daha ileri sürdü; fakat daha müzakerenin başında Fransızların Kızıldenizde serbestce dolaşmalarından vazgeçmeye mecbur kaldı. Buna mukabil, Fransız bayrağı taşıyan gemilerden başka diğer bütün gemilerin Yakın Şark denizlerinden çıkarılmaları hususunda ısrar etti. Fakat dört başka devlete karşı taahhüdlerle bağlı bulunan Osmanlı hükümeti, bu noktada kararından dönmedi ve müzakereler kesildi.

Felemenk seferinin başlagıcındaki muvaffakiyetler ve Türk ordusunun Lehistan'daki talisizlikleri, Köprülü Ahmed Paşa'nın fikirlerinde değışikliği mucip oldu. Müzakerelere yeniden başlandı ve yeni Kapitülâsyonların kabulü ile neticelenerek 17 Ağustos 1673'de bunlar Büyükelçiye tebliğ olundu. Uzun zamandan beri beklenmiş olan bu muvaffakiyetle mağrur, M. de Nointel Yakın Şarkın limanlarını ziyaret etmek ve oralardaki Fransız tebaasının tazimlerini kabul ederek Kapitülasyonlara konmuş yeni maddelerin tatbik edildiklerine kanaat hasıl etmek istedi. İzmire gitmek ve Ege denizi adalarını ziyaret eylemek üzere Divandan bir ferman isteyip aldı. Sadr-ı âzamın çavuşlarından biri de refakatinde bulunmaktaydı. Galland, ruznâmesiñde bize bu seyahatin ancak ilk günlerini hikâye etmektedir. Bunu her halde ayrıca neşretmek niyetindeydi, çünkü [XIV] seyahate ait hikâyesinin başına F. Pétis'in⁵ ismini yazmıştı ve bu hikâyeyi onn ithaf etmiş görünmektedir.

Galland'ın elyazısı ile bir biyografyasında Büyükelçi ile beraber Bozca-Ada, Sakız ve Mikon'u ziyaret ettiğini görüyoruz. Delos'tan Naksos, Paros ve Antiparos'a geçmişler, sırasıyla Patmos'a, Leros'a, İstanköy'e, Rodos ile Kıbrıs'a uğramışlar ve oradan Akkâ ve Yafa'ya gitmişlerdir. Lud'u, Ramle'yi, Kudüs'ü, Ölüdeniz'i, Jericho vâdisini, Askalan'ı ve Gazze'yi ziyaret eylemişlerdir. Cornelio Magni, *Bienno'de, des Barres de État présent de l'Archipel* isimli eserinde, bu seyahat hâdiseleri hakkında bâzı tafsilât vermişlerdir.

M. de Nointel kendisine refakat eden çavuşu beraberinde Suriyeye geçmeye razı etmişti. Fakat şahsını ihata ettirdiği ihtişam, mevzu teşkil ettiği nümayişler ve vâlilere muvasalatını bildirmek üzere kullandığı tâbirler, Sadr-ı âzamın alinganlığını tahrik etti. Mühim bir işin huzurunu şiddetle lûzumlu kıldığını haber vererek kendisini mümkün olduğu kadar çabuk İstanbula dönmeye dâvet etmek üzere Büyükelçiye bir kurye yollandı.

⁵ 1653'de doğmuş ve 4 Aralık 1713'te ölmüş bulunan François Pétis de la Croix, 1670'de Colbert tarafından Yakın Şarka yollandı. İran'a gitti ve 1676'dan 1680'e kadar İstanbul'da oturdu. Şu eserleri vardır: *Histoire de la sultane de Perse* (Paris 1707, 12°); *Les mille et un jours* (Paris, 1710, 1712, 5 cilt, 12°), *Histoire de Timour Bec*. Şerefeddin Ali Yezdi'den tercüme (Paris, 1722, 4 cilt, 12°).

Seyahat esnasında yapılmış masraflar pek yüksek olmuştu ve M. de Nointel'in kudretini aşıyordu. Büyükelçi bunları ziyaret ettiği limanlarda yaşamakta olup yeni Kapitülasyonlarda mevcut haklardan istifade edecek Fransız tebaasına yüklemeye nefsi haklı saydı. İzmir tüccarları kendilerinden istenmiş parayı ödemeyi reddettiler ve Büyükelçi millettaşları ile olan bu ihtilâfta Osmanlı hükümetinin otoritesine müracaat etmek hatasını işledi. Şikâyetler Fransa sarayına aksettirildi ve M. de Nointel'den memnun bulunmayan Colbert tahsisatının tediyasını geciktirdi. O da masraflarını karşılamak üzere bir Fransız gemisiyle İstanbul'a getirilmiş malları müsadere etti ve bunların değerini Kral hazinesi üzerine çekilmiş çeklerle ödedi.

[XV] Bu hareket tarzı, kendisine karşı devleti hiddetlendirdi, fakat Kara Mustafa Paşa tarafından kabul edildiği bir gün iskemlesinin sedirin aşağısına konmasına müsaade ettiği öğrenilince, hiddet daha şiddetli oldu. Geri çağırılması kararlaştı ve Kral, yerine M. de Guilleragues'ı seçti. Onun İstanbul'a hareket etmeyerek Pariste geçirdiği bütün bir yıl esnasında, M. de Nointel devletten bir tek mektup almadı ve Kral kendisini getirecek olan gemide asla Büyükelçi muamelesi görmemesi hakkında emir verdi. M. de Nointel dönüşünde alacaklılarının şikâyetleri üzerine nefsi hapis tehlikesi karşısında gördü, fakat bu felâkete uğratılmadı ve Kral, menkûpluğunun acısını ihsanlarıyla yumuşattı. M. de Nointel 1684 Martı sonunda Paris'te öldü. Dangeau, ruznâmesinde kendisine pek kuru bir kaç kelime tahsis eder: "M. de Nointel Paris'te âni bir şekilde öldü; İstanbul'da Büyükelçi olmuştu. Oraya malt vaziyeti gayet bozuk gitti ve büsbütün fukara olarak döndü. Kral, arada bir, kendisine ehemmiyetsiz paralar verdirirdi."⁶

Galland'ın ruznâmesindeki bazı hususların daha iyi anlaşılması için, M. de Nointel'in İstanbul'da bulunduğu durumu kısaca tasvir etmek mecburiyetini duydum. Tamamen şahsî ve hususî bir eser olan bu ruznâme, 1672 ve 1673 yıllarında sefaretin doğru ve sadık bir tablosunu, orada geçirilen hayatı, orada elde edilen haber ve havadisleri bize nakletmektedir.

Galland bizi tetkiklerinden, bibliyografik araştırmalardan

⁶ *Journal du marquis de Dangeau*, Paris, 1854, cilt 1, sahife 146.

ve M. de Nointel için satın aldığı şeylerden haberdar etmektedir. Notlar arasına sıkıştırdığı metinlerin transkripsiyonundan da anlaşılacağı veçhile, o tarihte Şark dillerine vukufu pek ileride değildi. Lisan öğrenen çocukların hocasının derslerini intizam ve itina ile takip ediyor ve Sefaret baştercümanı M. Fornetti'nin geniş malûmatına da başvuruyordu. Satın almış olduğu Şark eserlerinden bir çoğu ile Yakın Şark kiliselerinin akaidnâmeleri Bibliothèque Nationale'da muhafaza olunmaktadır. M. de Nointel'in elde etmiş olduğu yazmalar [XVI] ve bunlar arasında Uygur harfleriyle yazılmış olup birinci dereceyi işgal eden Miraç-Nâme, Kralın kütüphânesine geçmeden önce Colbert'in kütüphânesine girmiştir. Galland'ın yazmaları mirascıları tarafından kırala terkedildi. Chardin, Grelot ve l'abbé Pécoil 1672'de İstanbul'da idiler ve sefarete gelip giderlerdi. Chardin İran'a gitmeye hazırlanıyor, Grelot İstanbul'un cami ve anıtlarını inceliyor ve birkaç yıl sonra neşredeceği eseri hazırlıyordu. M. de Nointel'in yanında kâtiplik etmiş olan M. de la Croi'nin de IV. Mehmed'in saltanat devri esnasında Türkiye'ye dair dikkat ve alâkaya lâyık malûmatla dolu birkaç eseri vardır. Bunlara ilâveten de, sefarete sık sık gidip gelen ve mektupları İstanbul ve M. de Nointel'in seyahati hakkında alâka çekici bilgileri ihtiva eden Cornelio Magni'yi zikredeceğim. Galland'ın zikrettiği eserler hakkında bazı bibliyografik ve ruznâmesinde isimleri görülen kimseler hakkında bazı biyografik malûmat vermeyi de lüzumlu saydım; nihayet, Büyükelçinin şahidi olduğu merasimi kırala tarif için yazdığı mektuplarla Kapitülâsyonların teslimi sırasında sadr-ı azamın kabulünü izah eden bir mektubu zeyil olarak ilâve ettim. Colbert'in 1674'de Panaïotti'nin kütüphanesinin satılmasında elde etmek istediği eserler hakkında yazmış olduğu bir mektupla Galland'ın Yakın Şarktan dönüşünde Şarkta elde edilebilecek antikiteler hakkında Colbert için kaleme aldığı muhtırayı da kitaba ekledim. M. de Nointel'in hizmetine müteallik iş'arlardan ve resmî tahrirattan mürekkep bir koleksiyon, İstitüt kütüphânesinde muhafaza edilmektedir. Kara Mustafa Paşa'nın aslı ve dairesinin durumuna dair bir muhtırayı. buradan aldım. Köprülü Ahmed Paşa'nın halefi olan bu vezirin Sultan IV. Mehmed'den gördüğü itibar, Avrupa siya-

setinde oynadığı, rol Viyana önlerine sevkettiği ordunun felâketinden sonraki feci âkibeti, XVII. yüzyıl sonlarına doğru bir çok tarihî ve romanesk eserlerin mevzuu olmuştur. Bu kadar mühim bir şahsiyetin, bir Türk büyüğünün ev hayatı, masraf ve lüksü hakkındaki mahrem bir muhtıranın ihtiva ettiği malûmatın [XVII] okuyucu için faideden hâli kalmayacağına düşündüm.

Birinci cildin sonuna, M. de Caumont'a M. de Peyssonel tarafından yazılmış bir mektup suretini koydum ki, bunda, M. de Peyssonel, âlim meslekdaşım M. Pavet de Courteille'in metnini ve tercümesini neşretmeye hazırlandığı Miraç-Nâme yazmasının lisanını ve hattını anlamak üzere yaptığı faydasız teşebbüsleri anlatmaktadır. Bu cildin başına Galland'ın potresini koymak isterdim. Yaptığım tekmil araştırmalar maalesef neticesiz kalmıştır. Bu portrenin yerine, Sultan Mehmed'i tasvir eden bir Türk minyatürünün suretini koydum. Mukaddemenin başında ise, müteakip sahifelerde o kadar çok bahsi geçen Edirne sarayı ile bahçelerinin kuşbakışı bir manzarası görülmektedir.

Sözlerimi bitirirken, Galland adının Fransada Şarka müteallik tetkiklere ve Şark milletleriyle olan münasebetlere karşı ilgi duyan okuyucuların teveccühkâr dikkatlerini bu ciltler üzerine çekeceğini ummak cür'etinde bulunduğumu bildiririm.

M. GALLAND'IN SENÂSÎ¹

Antoine Galland 1646'da Picardie'nin Montdidier'den iki Ave Noyon'dan altı mil mesafede bulunan Rollo isimli küçük bir kasabasında, fakir fakat namuslu bir ana babadan doğdu.

Babası öldüğü vakit ancak dört yaşında bulunuyordu ve evin yedinci çocuğu idi. Onu ne işte kullanacağını bilemeycn ve şahsen de elinin emeğiyle yaşamak mecburiyetinde bulunan anası, büyük bir gayret sarfederek kendisini nihayet Noyon Kollejine aldirmaya muvaffak oldu ve kollejin başmuallimi ile büyük kilisenin bir rahibi çocuğu okutmayı ve tahsil masrafını üstlerine almayı kabul ettiler.

Galland, Kollejde on üç on dört yaşına ve her iki hâmisini birden kaybedinceye kadar kaldı. Bundan sonra da, biraz lâtince, yunanca, ve hattâ ibranca ile annesinin yanına döndü. Annesi bunların kıymetleri hakkında hiç bir bilgiye sahip bulunmadığı gibi esasen genç Galland da bunlardan büyük bir istifade temin edecek halde değildi.

Anası derhal oğluna bir zanaat öğretmeye karar verdi [2] ve Galland bu halden hiç memnun bulunmamakla beraber, çırak olarak konduğu ustanın yanında tam bir yıl kaldı. Fakat belki düşük ve aşağı bir san'at için yaratılmamış olduğu ve daha doğrusu tahsil zevki kendisine cesaret vermiş bulunduğu için, günün birinde oradan ayrılıp Paris yolunu tuttu. Cebinde Pariste hizmetçilik eden ihtiyar bir akraba kaünla bazı Noyon'da papazının yanında gördüğü iyi bir rahibin adresinden başka güveneceği hiç bir şey yoktu.

Bu teşebbüs ümitlerini aşan bir başarı verdi. Kendisini Plessis Kollejinin ikinci müdürüne takdim ettiler. Bu kollejde okuduktan sonra Sorbonne'da Doktor M. Petitpied'nin talebesi oldu. Şark dilleri ve ibrancaya olan vukufunu Sorbonne'da

¹ Önsözün verdiği izahattan öğrenildiği gibi, bu sena onun ölümü üzerine Académie des Inscriptions et Belles - Lettres'deki arkadaşlarındau M. de Boze tarafından akademi içtimasında okunmuştur.

iken Krallık kolleğinde gidip ders almasına müsaade edilmesi ve Sorbonne kütüphânesindeki Şark yazmaları katalogunu tanzim etmek hususunda gösterdiği gayret sayesinde kuvvetlendirdi.

Galland, M. Petitpied'nin yanından Mazarin Kollejine geçti. Bu müessese tam faaliyet halinde değildi. Fakat M. Goduin isimli bir profesör ancak üç dört yaşında ve aralarında B. Meilleraye dukası da bulunan bir kaç çocuğu bir araya toplamıştı ve bunların yanlarına hiç bir zaman başka dil konuşmayacak kimseleri koymak suretiyle kendilerine süratle ve kolaylıkla lâtince öğretmek arzusunu besliyordu .Bu işe memur edilenlerden biri olan M. Galland, bu işte ne derecede muvaffakiyet elde edilebileceğini anlamaya vakit bulmadı. İstanbul büyükelçiliğine tayin olunan M. de Nointel, Rumların itikatlarına taalluk eden ve o tarihlerde [3] M. Arnaud ile ministre Claude arasında bir kavga mevzuu teşkil eden hususat hakkında Rum kiliselerinden malûmat toplamak üzere onu kendisiyle beraber götürdü. İstanbul'da, M. Galland azledilmiş bir patrik ve paşalardan gördükleri zulüm sebebiyle iltica etmiş bir çok metropolitlerle yaptığı uzun müsahebeler sayesinde halk rumcasını elde etti. Bu adamlardan ve diğer kilise şeflerinden istenmiş olan vesaiki aldı ve bunlara kendilerinden öğrendiği şeyleri de ilâve etti.

Diğer taraftan, Osmanlı hükûmeti ile ticarî kapitülâsyonları yenileyen M. de Nointel, Yakın Şark limanlarını ziyaret etmek üzere bu vesfleden istifade etti; limanları ziyaretten sonra Kudüs'e geçti ve Mukaddes Kıt'anın bütün tanınmış yerlerine uğradı. M. Galland bu seyahate iştirak etmişti; gidip keşiflerde bulunuyor, ilgiye değer gördüğü şeyleri sonra Büyükelçiye haber veriyordu; kitabeleri istinsah ediyor, öteki anıtların elinden geldiği kadar resimlerini çiziyor ve hattâ nakletmek kolay olursa bunları çıkarıp götürüyordu. Bugün M. Baudelot'nun kolleksiyonunda mevcut olup Peder D. Bernard de Montfaucon'un *Paléographie*'sinde bazı parçalarının suretlerini neşrettiği dikkate çok lâyük mermerleri de, daha başka şeyler gibi, onun bu faaliyetine borçluyuz.

M. Galland, M. de Nointel'le birlikte İstanbul'a dönmeyi muvafık bulmadı, Paris'e avdet ermeyi tercih etti. 1675'te oraya vardı ve toplamış bulunduğu birkaç kabartma sayesinde Mrs.

Vaillant, Mrs. Carcavy ve Mrs. Giraud ile tanıştı. Bu üç meraklı az bir para ile ona ikinci bir Yakın Şark yolculuğu yaptırdılar ve Galland'ın bu seyahatten ertesi sene getirdiği birçok kabartma, Kırılın kolleksiyonuna geçti.

[4] 1679'da M. Galland üçüncü bir seyahatte bulundu, ancak bu ikincisi gibi fakirâne olmadı. M. Colbert'i memnun etmek isteyen Şarkî Hind kumpanyası (La Compagnie des Indes Orientales) onun dairesini ve kolleksiyonunu zenginleştirebilecek şeyleri Yakın Şark'ta bir anlayana aratmak istemiş ve buna Galland'ı memur etmişti. Kumpanya teşkilâtında vukua gelen değişiklik, on sekiz ay sonra M. Galland'ın hizmetine son verdirdi; fakat keyfiyetten haberdar olan M. Colbert, onu kendi hesabına kullandı. Colbert'in ölümünden sonra da, Marquis de Louvois, M. Galland'ı kırılın antikacısı unvanı altında bir müddet daha araştırmalarında devam etmeye memur etti. Bu uzun ikameti esnasında, M. Galland arapçayı, türkçeyi, farsçayı mükemmel bir şekilde öğrendi ve dikkate lââyık türlü müşahedelerde bulundu.

İzmirden gemiye binmek üzere idi ki, müthiş bir yer sarsıntısı yüzünden ölümünün gelmiş bulunduğu hükmetti. İlk ve büyük sarsıntı öğle üzeri olmuştu. Bu vakit bütün evlerde umumiyetle ateş yakma saati olduğundan, keyfiyet mevcut felâkete bir de yangın kattı. On binden fazla insan, harabelerin altına yahut alevler içine gömüldü. M. Galland malûmatlı kimselerce pek bilinen bir tedbir sayesinde ateşten kurtuldu. Altında kaldığı çatı enkazı arasında mevcut kalmış uzun boşluklar sayesinde teneffüs etmeye imkân bulabiliyordu. Bu vaziyet kendisini ölümden kurtardı, zira ancak ertesi gün oradan çıkarabildiler.

İlk fırsatta Fransaya avdet etti ve Paris'e varışında Kral kütüphânesi muhafızı bulunan M. Th  venot kendisini hizmete alarak bir kaç sene sonra vukubulan ölümüne kadar kullandı.

[5] Bundan sonra, M. d'Herbelot kendisini *Biblioth  que Orientale* adlı eserinin basılması hususunda yardımcı aldı, fakat bir müddet geçince, bu adam da öldü ve eserini yarı basılmış bir halde bıraktı. M. Galland, bu esere devam ederek hâlen elimizde bulunan şekliyle ikmal etti ve mukaddemesini yazdı.

O zamanlarda yayınlanan *Ménagiana*'nın neşrinde de iştirak hissesi olmuştur; hattâ birinci cilde âit tekml malzemeyi kendisinin temin ettiği sanılır. Bundan hemen önce de Sultan Osman'ın ölümü ve Sultan Mustafa'nın cülûsunu anlatan Türkçeden tercüme bir eserle Şark eserlerinden toplanmış bir vecizeler ve nükteli sözler mecmuası neşretmişti.

M. d'Herbelot'nun ölümünden sonra Yüksek Şura (Grand - Conseil) birinci reisi M. Bignon'un yanına girdi ki, âilesinden intikal etmiş bir zevkle bu zat, yanında daima bir fikir adamının bulunmasını isterdi. M. Bignon da ertesi sene vefat etti. Böylece de, en müselleh ehliyetin bazan pek geç elde edebildiği bu faideli himayelere mazhar olur olmaz bunları kaybetmek M. Galland'ın nasibi gibi görünüyordu. Şu kadar ki, bu muhterem kanun adamının himayesi alelâde hudutları geçti. M. Galland'a kaydı hayat şeklinde küçük bir irad bıraktı, munzam bir saâdet veya teselli olmak üzere de, o tarihte Aşağı - Normandi (Basse - Normandie)'de vali olan devlet müşaviri M. Foucault, M. Galland'ı yanına çağırıştı.

Bu derecede âsude bir durumun tatlı âzâdeliği içinde, büyük bir kütüphâne ve zengin madalyalar yığını ortasında, M. Galland bir çok küçük eserler vücade getirdi ki, bunlar arasında kahvenin menşei hakkında arapçadan tercüme edilmiş yazı ve [6] Bizans İmparatorluğunun muhtelif madalyaları hakkındaki üç yahut dört mektup gibi bazıları Caën'de basılmıştır. (Biri bir gece) adı altında o kadar meşhur olan Arap masallarının muazzam tercümesine de orada başladı. Bu tercüme âit ilk ciltler 1704'de neşrolunmuştur, şimdiye kadar görülen on ciltte eserin ancak dörtte birini teşkil etmektedir.

M. Galland 1701 yılında hâlâ Caën'de bulunuyordu, fakat bu keyfiye, âzasının yenilenmesi sırasında kral tarafından kendisinin Kitabeler Akademisi (Académie des Inscriptions)'ne alınmasına mâni olmadı ve Galland derhal Akademi için bir meskûkât lûgati vücade getirmeğe teşebbüs etti. Bu lûgat Eski çağlara, Yunanlılara ve Romalılara ait meskûkat üzerinde bulunan unvanların, pâyelerin ve umumiyetle tekml tabirlerin izahını ihtiva etmektedir.

Nihayet N. Galland 1706'da Parise döndü ve bu tarihten ölüme kadar, örnek teşkil eden bir intizamla toplantılarımıza

devam etti. Bir kısmı Meskûkat lûgatinden veya M. Foucault'nun kolleksiyonundan seçilmiş madalyalara âit izahattan, bir kısmı M. Cuper, M. Barry, M. Rhenferd, M. Béland gibi bir çok ecnebi âlimleriyle muhaberatından, bir kısmı hey'ette bahis mevzuu edilen edebî ve ilmî meselelerden ve nihayet bir kısmı bilhasrı Krallık Kollejine arapca dili profesörlüğüne tayin tarihi olan 1709 senesinden beri haklarında reyine müracaat edilen Şark anıtlarından mülhem bir çok muhtırayı toplantılarımızda okudu.

Fakat M. Galland'ın bırakmış olduğu eserler, yalnız bunlardan ibaret değildir. Terkettiği evrak arasında bulunanlar sayıca evvelce basılmış olanlardan üstün olup en mühimleri de şunlardır:

[7] Seyahatlerinin hikâyesi (Büyük kıt'ada iki mecmua).
İstanbul şehrinin hususî bir tarif ve tasviri.

M. d'Herbelot'nun Bibliothèque Orientale'ine ilâveler ki, bundan basılmış olan eser hacminde bir cilt vücade gelebilir.

Türk, Arap ve Fars müverrihlerinin izahlı cetveli.

Türk imparatorlarının umumî bir tarihi.

Gayet etraflı tarihî - tenkidî müşahedeleri ve metin hakkında gramer notlarını hâvi bir Kur'an tercümesi.

Bin bir gece tercümesinin takriben iki ciltlik devamı.

Fevkalâde bir kolaylıkla vücade gelmiş işler zannını verebilecek olan bu kadar çok eser, sert ve devamlı bir çalışmanın neticesidir ve bunların miktarı zahmetsiz çalışan bir adam tarafından vücade getirilebilecek eserler kıymetini aşmış bulunmaktadır.

M. Galland hangi vaziyette bulırsa bulunsun fasılasız çalışırdı, ihtiyaclarına pek az ehemmiyet verir, istirahat namına hiç bir kaygı duymazdı; çıkmış kitaplarda göremediği malûmatı bulup okuduğu vesikalardan toplar, ancak doğru yazmayı hedef tanır ve vaktini alacak ifade süslerinde durmayarak daima gayesine yürürdü.

Eserlerinde olduğu gibi ahlâk ve etvarında sade idi ve derin ilmini muhtelif mevzularda işletmekten aldığı zevki tatmak şartiyle bütün hayatı boyunca çocuklara gramer mebadi-sini okutmaya katlanacak mizaçtaydı.

[8] En ehemmiyetsiz şeylerde dahi doğruluktan ayrılmazdı. Dürüstlüğü ve istikameti o derecede idi ki, Yakın Şarktaki masraflarını kendisini yollamış bulunanlara bildirirken bazı tesadüflerin yardımıyla yahut kendisinin müfrit tasarrufları sayesinde daha fazlaya mal olmamış günler için bir iki sol kaydetmekle iktifa etmiş, hattâ bazı günler hiçbir şey kaydetmediği de olmuştu.

Geçen Şubatın 18'inde nükseden ve bir akciğer iltihabıyla de ağırlaşan bir asm neticesinde öldü. 69 yaşında bulunuyordu.

İlim ve yazı aşkı kendisinde ölen son şey oldu. Vefatından az zaman evvel, bırakacağı tek, yegâne serveti teşkileden eserlerinin bu ciheti nizama koymadığı takdirde kaybolabileceklerini düşündü. Bulduğu çareyi de en sade ve kestirme şekliyle, hastalığı esnasında yanında bulunmak üzere Noyan'dan gelen bir yeğenine şahitler huzurunda söyleyerek bildirdi. Tam bir şekilde yerine getirilen bu vasiyet mucibince de, Şarka ait yazmaları Kırıl Kütüphanesine geçmiş, Meskûkât lûgati Akademiye intikal etmiş, Kur'an tercümesi ise hürmet ve minnetinin bir delili olarak M. l'Abbé Bignon'a götürülmüştür.

Pek mütevazi hayat şartları içinde bu kadar yüksek mirasçılara sahip olmak şanını M. Galland işte böylece elde etmiştir.

M. GALLAND'IN ESERLERİNİN LİSTESİ

1. Jacop Spon'un *Le Voyage de Grec*'i hakkında M. Guillet'nin tenkidine ait üç mektup. Bu mektuplar M. Spon'un cevabında basılmıştır: Lyon, 1679. 12°.

2. Birinci cildi 1693 ve ikinci cildi 1694'de çıkan *Ménagi-ana*'da iştiraki vardır.

3. *Paroles remarquables, Bons-Mots et Maximes des Orientaux, traduits de leurs ouvrages arabes, persans et turcs, avec des Remarques.* Paris, 1694. 12°.

4. *Lettre touchant l'Histoire des iV. Gordiens, prouvée par les médailles.* Paris, 1698. 12°.

5. *Lettre touchant quatre médailles antiques publiées par le P. Chamillard.* Caën, 1697. 12°.

6. *Lettre touchant la nouvelle explication d'une médaille d'or du Cabinet du Roi.* Caën, 1698. 12°.

7. *Journal des Sçavans*'ın 15 Ağustos 1705 tarihli nushasında basılmış olup aynı mevzua müteallik bulunan mektup.

8. *Observations sur quelques médailles de Tétricus le père, et d'autres tirées du cabinet de Ballonfeaux.* Caën, 1701. 8°.

9. *De l'origine et du progrès du caffè, traduit sur un manuscrit arabe de la Bibliothèque du Roi.* Caën, 1699. 12°.

10. *Les Mille et une Nuits: contes arabes, traduits en françois.* Paris, 1704 ve müteakip yıllar. 12 cilt. 12°. Bir çok kere yeniden basılmıştır.

[10] 11. M. d. Herbelot'nun *Bibliothèque orientale*'inin vücuda gelmesinde çok hissesi olmuş ve mukaddemesini yazmıştır. Bu kitabın yeni bir tab'ı için bir çok ilâvelerde bulunmuştur. Bu ilâveler ölümünden sonra İmparatorun kütüphanesine geçmiştir.

12. *Relation de la mort du sultan Osman et du couronnement de sultan Mustapha, traduite du turc.*

13. *Lettre sur deux médailles de Gratien.* Les Mémoires de Trévoux'nun Temmuz 1701 nushasında.

14. *Observations sur l'explication d'une médaille grecque de Caracalla.* Aynı mecmuanın Eylül 1701 nushasında.

15. *Lettre concernant la découverte d'une médaille antique*

du *Curan Amandus* et le *Description de quelques autres médailles curieuses*. Aynı mecmuanın Kasım 1701 nushasında.

16. *Lettre à M. Morel, à l'occasion de sa Lettre latine touchant les médailles consulaires*. Aynı mecmuanın Şubat ve Temmuz 1702 nushasında.

17. *Discours sur quelques anciens poètes (François) et sur quelques romans gaulois peu connus*. Les Mémoires de l'Académie royale des Inscriptions, C. II, s. 728'de.

18. *Traité de l'origine et de l'usage de la trompette chez les anciens*. L'Histoire de l'Académie, C. I, s. 104'de hülâsası yayınlanmıştır.

19. *Examen d'un passage d'Horace, Epist. V. Lib I.* Aynı yer, s. 140.

20. *Du titre d'Asphalien, donné par les Grecs à Neptune*. Aynı yer, s. 152.

21. *Explication d'une médaille grecque de Marc-Antoine et d'Octavie*. Aynı yer, C. III, s. 210.

22. *Explication d'une médaille grecque de Néron, frappée à Nicée dans la Bithynie*. Aynı yer, C. III, s. 215.

23. *Sur une médaille d'Hélène avec cette inscription HELENA N. F.* Aynı yer, C. III, s. 248.

24. *Sur Les médailles de Domitianus, de Constantinus Junior et de Constantius Gallus*. Aynı yer, C. III, s. 352.

25. *Sur la différente signification de cette formule S. C. ou EXS. C. Senatus Consulto sur les médailles antiques*. Aynı yer, C. III, s. 260.

[11] 26. *Dissertation sur une médaille grecque de l'empereur Diaduménien, frappée à Ephèse*. Mercure de France'in Mayıs 1739 nushasında.

27. Yazma olarak şunları bırakmıştır:

1. Eski Yunan ve Roma medalyonlarında bulunan rical isimlerinin, şeref unvanlarının ve umumiyetle bütün hususî tabirlerin izahını ihtiva eden bir meskûkât lûgati.

2. Seyahatlerinin tafsîlâtlı bir hikâyesi.

3. İstanbul şehrinin tafsîlâtlı tarifi.

4. Türk, Arap ve Fars müverrihlerinin tafsîlâtlı bir listesi.

5. Türk İmparatorluğunun umumî bir tarihi.

6. Tarihi mülâhazalar ve gramere dair notları ihtiva eden bir *Kur'an* tercümesi

Antoine Galland'ın Günlük Hâtıraları

1672

1 Ocak, Cuma

Bu Pederlerin taşıdıkları Jêsus adı şerefine Cezvitler tarafından yapılan âyine Ekselans davet edilmişti, fakat bütün gün bol kar yağdığından dolayı bu dâvete icabet edemedi¹.

[14] Türklerin bugün Ramazana başlamış oldukları akşama doğru minarelerinde ışıklar yanmasından anlaşıldı.

Sieur Pompeio Justiniani'yi getirmiş bulunan Ceneviz gemisi, sabahın dokuzuna doğru limandan çıktı².

¹ Cezvit pederler Galataya yerleşmiş bulunuyorlardı. 1583'de Peder Mancinelli ile Cezvit tarikatı pederlerinden daha beş kişi Papa XIII. Grêgoire'in bir nâmesini hâmil bulundukları halde İstanbul'a geldiler. Bu nâmede, Papa kendilerini Fransa büyükelçisi M. de Germigny ile Venedik büyükelçileri Pier Nani ve Francesco Morosini'ye tavsiye ediyordu.

Osmanlı hükûmeti kendilerine yapılan talebi kabul etmekle, Cezvitler M. de Germigny'nin aynı yılın 1618 Kasım fermanıyla Saint-Benoît kilise ve evine sahip oldular. Tarikatin lağvına kadar buraya sahip kaldılar. Bunu müteakip te, Galata'da Saint Benoît evi ve kilisesi Lazarist'lere verildi ki hâlâ da onların ellindedir.

Saint-Benoît kilisesi 1660 yangınında yanmıştı-. 1687'de masarifi Kırıl tarafından tesviye edilmek üzere tamir edilmiş ve 1734'de Marquis de Villeneuve'nün büyükelçiliği zamanında yeniden taâir görmüştür. Bu iki vâkıayı hatırlatau kitabelerin metnini Comidas de Carhognano, *Descrizione topografica di Constantinopoli* isimli eserinde vermiştir (Bassano, 1794, 40).

² XIV. Louis'nin şiddetli muhalefetine rağmen, Osmanlı hükûmeti Venedik cumhuriyetiyle doğrudan doğruya müzakereye girişmiş ve İstanbul'da bir mukim elçilik ve İzmirde bir konsolosluk tesisini kabul etmişti. Ricaut der ki: «Mukim elçi Pompeio Giustiniani kârli ve şerefli sanmış olduğu bu vazifede mahvolmak üzere bulunduğunu kısa bir zaman içinde farkettil. Bu keyfiyet kendisini hayret ve ıztıraba attı. Hüzünlü düşünceler içinde bir gün uşaklarının ifadesiyle ayakyoluna gitmek üzere pek erkenden kalktı, dolu bir karabinanın zembereğine sarılmış bir bezi almak isteyip bunu şiddetle çekmesi üzerine horozu harekete getirdi. Barut ateş aldı ve karabinadan çıkan bir çok kurşun yedi. Ancak selâ-

Mezkûr cumhuriyetin lehine olmak üzere Venediklilerle sulh aktedilmesinden sonra bir geminin zaptıyla esir edilmiş sekiz kişiyi Kaptan paşa serbest bıraktı ³.

2 Ocak, Cumartesi

Bütün gün gayet çok kar yağdı, fakat bu keyfiyet Venedik büyükelçisini ⁴ Kaptan paşanın mülâkatına giderek harp esnasında ele geçirilmiş esirlerin serbest bırakılmalarını teklif etmekten menetmedi. Kaptan paşa, bu isteğe meseleyi tedkik edeceğini söylemekle mukabele etmiş.

3 Ocak, Pazar

B. Büyükelçi, başkâtibini ⁵ yemekten sonra İngiltere büyükelçisine ⁶ yolladı ve kendisinin eski takvime [15] göre ve bunlarca hâlâ tatbik edilen şekilde olarak ertesi günü tes'it edeceği Noel yortusu hakkındaki iyi dileklerini bildirdi. Hususî şekilde ve kendi namına olarak, biraderi de refakatinde bazı asilzâ-

metini düşünerek günahlarını anlatacak kadai zamanı kalmış bulundu. Eger bir kaza ise bu garip bir kaza idi, çünkü memleketinin namuslu bir adamı bu ölümün kaadi olduğunu bana temin etti.» Ricaut, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Lahey 1709, Cilt IV, s. 340.

³ Mustafa Kaplan Paşa dört defa kaptan paşa oldu. Lehistan seferi esnasında bir ordu kumandanlığını ifa etmek üzere tayini yılı içinde makamından kaldırıldı. Leopold (Lemberg) 9 Eylül 1672'de kendisine teslim oldu. Mustafa Kaplan Paşa sadr-ı âzamın damadı idi ve 1652'te Kara Mustafa Paşa'nın yerine kaptan-ı derya tayin edilmişti.

⁴ 12 Mart 1670'de tayin edilen Venedik balyozu Giacomo Quirini, 1671'den 1676'ya kadar İstanbul'da kaldı. Sefaretinden mülhem yazıyı 16 Haziran 1676'da Doç Nicolo Sagredo'nun önünde okudu. Bu sefaretnâme, *Relazioni degli Ambasciatori et Bauli a Costantinopoli* unvanıyla M. Barozzi ile M. Berchet'nin neşretmiş oldukları mecmuanın ikinci kısmında, s. 131'de mevcuttur (Venedik 1873).

⁵ Az sonra Diamant gemisiyle Fransaya gitmiş olan M. de Blois.

⁶ II. Charles tarafından İngiltereye çıkışında şövalye yapılmış ve büyükelçi sıfatıyla İstanbul'a yollanmış olan Sir Daniel Harvey. Sir Daniel meşhur hekim William Harvey'in yeğeni idi. *Epistolo de moribus ac institutis Turcarum cui annectitur brevis Constantinopoleos notitia* (Oxonii 1674) ve *Epistoloe quatuor quarum duas de moribus ac institutis Turcarum agunt, duos septem Asiae ecclesiarum*, (Oxonii 1674) unvanlı eserlerin muharriri âlim Thomas Smith 1671'e kadar rahip sıfatıyla bu Daniel Harvey'in hizmetinde bulunmuştur.

deler ve önünde bir tercümanla yeniçeriler bulunduğu halde aynı yere gitti. Ekselans, refakatinde baş tercümanı ile adamlarına mahsus kıyafette dört uşağı ve iki yeniçeri bulunduğu halde asilzadelerinden birini yollayarak İstanbul patriğini de tebrik etti⁷. Asilzâde Patrikhâneye vardığı zaman Patrik kilisede imiş. Kendisini bir odaya çıkarışlarından bir çeyrek saatin yarısı kadar bir zaman sonra Patrik önünde bir salıp ve yanan mumlar taşıyan hâdimleri olduğu halde gelmiş ve asilzadenin bulunduğu odadan başka bir odaya girmiş, Ekselansın bir zat gönderdiğinden haberdar edilince de, yortu münasebetiyle tatbik edilen usul veçhile kilisesi mensuplarına verdiği ziyafete lûtfen iştirak etmesini rica etmek üzere ona bir adamını göndermiş. Asilzâde ziyafet yerine gitmiş ve Patrikle bütün piskopos ve rahipleri selâmladıktan sonra, Patriğe hitaben cemilekâr sözler söylemeye hazırlanmış. Fakat Patrik kendisini şimdi ancak vereceği ziyafet için yapacağı takdiste hazır bulunmak üzere çağırttığını, [16] ziyafete iştirak etmesini rica ettiğini, bilâhare de kendisini daha hususî bir şekilde kabul edeceğini söylemiş. Patrik, B. Büyükelçinin sıhhati-ne içmiş ve asilzâde, Ekselans nâmına kendisine teşekkürde bulunmuş. Bundan sonra, asilzâde de Patrikin ve hazır bulunan diğer patriklerin şereflerine içmiş. Bilâhare Dionysius başka bir odaya gitmek üzere bu odadan ayrılmış, az sonra da kendisini kabul etmeye hazır bulunduğunu asilzâdeye bildirmek üzere Edirne piskoposunu yollamış. Asilzâde Patrikle odanın ortasında karşılaşmış ve kendisini selâmladıktan sonra bir takım cemilekâr sözler söyleyerek tercüman bunları türkçeye çevirmiş. Patrik te aynı lisanla cevap vermiş. Öteki patrikler odada yer almış bulunuyorlarmış ve Grégorasque⁸ isimli Ef-

⁷ İstanbul patriği 1671'de intihap edilmiş ve 1674'de indirilmiş olan eski Tesalya Yenişehir metropoliti Diyonysius'tu. Bk. Zacharie Mathas Andreas, *Catalogue historique des patriarches de Constantinople*, Nauplie 1837, s. 219.

⁸ Georges Ghica'nın oğlu Grégoire Ghica, babasının 1660'da ölümü üzerine Eflak voyvodası seçildi. İltihabını, Constantin Cantacuzène'iu Sadr-ı âzam Köprülü Paşa nezdindeki itibarına borçludur. 1663'te, Grégoire Osmanlı hükümetinden Tatar ve hanı ile Bugdan voyvodası Dabişa ile birlikte Macaristana girmek emrini telâkki etmişti. Bükreşe dönen Grégoire, Osmanlı ordusuna iltihak etmek emrini aldı.

lak Beyi de Patriğin yakınında imiş. [17] B. Büyükelçinin kendisi için her türlü saadetler ve Şark Kilisesine disiplini iade edecek kadar kuvvet ve kudret dilediğini asilzâdenin söylemesi üzerine, Patrik bu kadar hayırlı bir dileğinden dolayı Ekselansa karşı gayetle minnettar olduğu ve Allahın yardımıyla kiliseyi ayrılmış bulunduğu birliğe iade etmek ümidini beslediği cevabını verdimiş. Bundan sonra kahve ile şerbet getirmişler ve Patriğe yortuyu tebrik etmeye gelen birçok Rumun muvasalatı üzerine kabul resmi nihayet bulmuş.

Vasıtasıyla tebliğ edeceği birşey bulunduğunu söylemek üzere Kaymakam⁹, Ekselansa adam yollattı ve bir tercüman istetti. B. Büyük elçi ise, ehemmiyeti az olan işler için yolladığı tercümanları dinlemeye tenezzül etmediğine göre işi olmasına rağmen şimdi de yollamıyacağı tarzında mu-

31 Temmuz 1664'de Transilvanyada Leva'da dayak yedi ve kuvvetlerindeki intizamsızlığın kendisini mücadeleye daha fazla devam etmekten menettiğini bildirdi. Saiat-Gothard zaferi, imparator Léopold ile Osmanlı hükümeti arasında yirmi yıllık bir mütare aktedilmesi mucip oldu. Sadr-ı âzâmın hiddet ve kininden korkarak, Grégoire Ghica mülkünden ayrıldı ve ilk önce Transilvanya'ya, sonra Lehistan'la Almanya'ya, nihayet Viyana'ya iltica etti.

400.000 [ekü] mukabilinde voyvodalık makamı Radu tarafından satın alındı ve bunun idaresi o derecede zâlinane oldu ki, boyarların şikâyetleri üzerine Sultan kendilerinin başka bir voyvoda seçmelerine müsaade etti. Boyarlar Topesti'li Vornic Antoine'ı seçtiler (29 Nisan 1669). Bu sıralarda Grégoire Ghica Venedik'ten ayrılmış ve Edirne'ye gelmişti. Osmanlı hükümetinin baştercümanı Panaioti Nicousios'un mahareti sayesinde Pâdişahla sadr-ı âzâmın yeniden teveccühlerini kazanmıştı. Adamları Georges Balianu ile Radu Stirhey Eflakı daimî bir karışıklık içinde bıraktıklarından, bu keyfiyet kendisine Türklerin orayı sükûn içinde tutabilecek yegâne prens nazariyesiyle bakmalarını mucip oluyordu. Yeniden voyvodalık makamına geçirildi ve nâzırlarıyla birlikte Edirne'ye celbedilen Radu apae atıldı. Ghica 1672 Martında Bükreş'e girdi. Osmanlı hükümetini Lehistan'a karşı harp ilânına tahrik ve entrikalarıyla Bogdan voyvodası Duca'nın menkûpluğuna sebep oldu. Türk ordusuna bir yardım temin etmesi emredildi ve seraskere ancak küçük sayıda asker getirdi. Lehlilerin karargâhlarına geçti; Hotin muharelesinden sonra Osmanlılarla barışmaya gayret etti. Fakat döneklilerinden bezmiş bulunan devlet kendisini iskat ve eski Bogdan voyvodası Duca'yı makamına nasbetti.

⁹ 1672'de İstanbul kaymakam veya valisi Kasım Paşa idi.

kabelede bulundu. Bundan başka, tercümanlarını kullanmak fikrinde olmadığını, Fransa'dan başka tercümanlar beklemekte olup bunlar gelir gelmez kendisine göndereceğini, eğer bildirilecek birşeyi varsa bunu yazılı şekilde yollayabileceğini ve şahsen kendisine kimseyi yollamamaya azmetmiş olduğunu da söyledi. Bu cevabın kendisine nakledilmesi üzerine, Kaymakam bir çavuş yolladı ve buğday yüklü olup Tunus limanından çıkmakta bulunan bir gemi M. Martel¹⁰ tarafından ele geçirilmekle ona söz anlatılmasını Pâdişah namına istediğini bildirdi. Ekselans bu işi kendisine taalluk etmediğini, Pek hristiyan Majeste'nin gemilerinin neler yaptıklarından haberdar olmadıktan başka Tunusta bir konsolos mevcut olduğu cihetle ona müraciat edebileceğini ve onun durumu müdafaca etmek yolunu elbette bulabileceğini, kaldı ki bu işi müzakere etmesi icap ettiği takdirde de bunun Kaymakamca değil, fakat kralın diğer işleri için Edirne'de bulunacağı sırada ileri sürülmesi icap edeceğini Kaymakama bildirmesini çavuşa söyledi. [18] Bu cevaptan memnun kalmayan çavuş, Ekselansın tercümanını Kaymakama yollaması için çok ısrar etti. Fakat Ekselans bunu reddettiğinden, çavuş onu tercüman sıfatıyla yollamayı istemediğine göre pâdişahın tebaası sıfatıyla gitmesine mani olamayacağını söyledi. B. Büyükelçi, bu kurnazca ve alaturka icadı önlemek üzere tercüman sıfatıyla Kaymakamı gidip görmekten tecümanını katiyetle menettiği, bunun haricinde eğer Sadr-ı âzamın ona Pâdişahın tebaası sıfatıyla bir söyleyeceği varsa tercümanı nezdine yollayabileceği, fakat kralın işleri hakkında Kaymakamın onun vasıtasıyla tebliğ ettirmeğe kalkacağı hiç bir şeyi dinlemeyeceği cevabını verdi. B. Büyükelçinin bu vakur ve kuvvetli cevaplarından Kaymakamın hiç memnun olmadığı pek kolayca takdir edilebilir.

Pâdişahın tercümanı Sieur Panaioti'nin¹¹ yeğeni [19] gelip Ekselansı selâmladı ve kendisine amcasının lâtince bir

¹⁰ M. Le Marquis Martel Yakın Şark denizleri filosunun kumandanı bulunuyordu.

¹¹ 1613'de İstanbul'da doğmuş olan Panagiotis yahut Panaioti Nicousios bir kürəkçinin oğlu idi. Patrikhâne kilisesi protosinkelosu Mélétios Syrigos'un nezâreti altında rum, arap, türk ve fars lisan-

mektubunu, Patrik Jerémie'nin Luthérien'lere karşı neler yaptığı hakkında bir kaç sahifelik bir vesika ve Capucin olup kendisinden Rahip Claude'a karşı Rum dininin kanaatları hakkında malûmat istemiş olan Elzéar Peder'e dair Kudüs patriği Nestorius'un 1671 Mart ayı içinde İskenderiye patriği

larını öğrendi. Bundan sonra Padova'ya giderek orada italyanca ve lâtince öğrendi ve riyazî ilimlerle astronomiyi muvaffakiyetle tahsil etti. İstanbul'a aydetinde tercüman sıfatıyla imparatorun hüyükelçiliğine girdi. Bu vazifeyi yirmi beş yıl müddetle ifa etti ve diğer hristiyan hükümdarlar hizmetinde de vazife deruhte eyledi.

Şeyh Vanî Efendi ile meşhur kalmış bir münakaşada zekâsının çevikliğine ve cerbezesine şahid olduktan sonra, Köprülü Ahmed Paşa kendisini hizmetine aldı. Bu sadr-ı âzâmın Girit seferinde refakatinde bulunan ve Osmanlı kuvvetlerini yirmi yedi yıl durdurmuş olan Kandiye'nin teslim olmasını müzakerelerde gösterdiği maharetle hızlandırdı. Osmanlı hükümetinin baştercümanı tayin edilerek bu mühim makamda 22 Eylül (25 Ekim) 1673'te vukua gelen ölümüne kadar kaldı.

Cesedi Sadr-ı âzâmın emriyle İstanbul'a getirilerek Heybeli-ada'da yeniden hına ettirmiş olduğu Allahın annesi manastırına gömüldü. Panaioti 1665'te Cantacuzène hânedanından bir kadınla evlenmişti. Manastırın kapısında bulunan kitabe ile Panaioti'nin mezarı üzerinde okunan kitabe *Constantiniade ou description de Constantinople ancienne et moderne* isimli eserde mevcuttur (Constantinople, Antoine Coromila, 1846, s. 202 ve 203).

Panaioti'nin hal tercümesi M. Stamatia d'e'sin 1865'te Atina'da Osmanlı hükümetinin baştercümanlığında bulunmuş Rumlar hakkında nerettiği eserde mevcuttur. Zamanında yazılmış hâtıratnâmeler ve Cante mi r'in *Histoire de l'Empire ottoman*'ı, (1843 Fransızca ıeşri, s. 56 v. d.) bu şahsiyet hakkında dikkate layık tafsilât ile doludur.

Panaioti nâdir eserlerle pek zengin bir kütüphâne bırakmıştır. Bu kolleksiyondaki rumca yazmaları ele geçirmek üzere Colbert'ce M. de Noirel'e yazılmış mektupları okuyucu zeyilde bulacaktır.

Panaioti ruscadan yeni rumcaya terceme edip Felemenk'te bir ilmi-hal kitabı bastırmıştır ki, unvanı *Cachétisme de l'Eglise catholique et apostolique orientale*'dir (Leyde, 1662. 8°).

«*Dialogue de Panaioti Nicussio, Interprète de la Porte Ottomane, avec Vanni Efenni, Lecteur de l'Alcoran et prédicateur de Sultan Mehemet IV sur les principaux points de la religion chrétienne*» De la Croix tarafından *La Turquie chrétienne sous la protection de Louis le Grand* adlı eserine dercedilmiş olup bu eserin *Etat présent des nations et églises grecques, arméniennes et maronites en Turquie* adıyla 1741'de yapılan baskısının 247 ve müteakip sahifelerini işgal etmektedir. Rumca tercümesi De la Croix'ın fransızca metni üzerinden yapılmıştır.

Païsius'a yazdığı mektupların suretlerini ihtiva eden bir izahnâme getirdi. Bundan başka, Panaioti Kralın kütüphânesine konmak üzere, Ekselansa dört patrik, bir çok metropolit ve kilise mensuplarının tasvibiyle Şark kilisesinin, yanında lâtince tercümesi bulunan, rumca akaidnâmesini de yollamıştı¹².

[20] Patrik Dionysius'un bütün rahiplere bir emirnâme yollayarak İsanın hakikaten hazır olduğunu ve takdis merasiminde ekmekle şaraptaki intikali, kiliselerine gelen halka bildirip öğrenmeğe gayret göstermelerini bildirdiği öğrenildi.

Bana aşağıdaki ibranca yazıyı verdiler ve bunun Elie tarafından bir yahudiye Macaristan'da ve kendisine ibranî harflerini bilip bilmediği sorulup o da cevaben bildiğini söylemesi üzerine verildiğini söylediler. Bu, Sabatay Sevi¹³ hakkında yazılmıştır.

אמת בא נואל דוד היושב וכותב זכות טובות ישר כוונתו להציל מסר
מדת נפשות סוד עשה פועל פעולות צדק צבי קראו רבי שבתי החלה

Yani, hakikat gelmiştir, cturmakta olan ve temizlikleri ve meziyetleri kaydeden kurtarıcı Davud, ruhları ölümün acılı-

¹² Daha ileride bahsedilecek olan bu eser Leyde'de basılmıştır. Usvani şudur :

Ὁρθόδοξος ὁμολογία τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Εκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς. Tarihi ve basım yeri yok.

Bu 8° eb'adında 252 sahifelik bir kitaptır. Üçüncü sahifesinde, Kudüs patriği Nectaire'in bir mektubu şu: «İstanbulda, manastırımızda 20 Kasım 1662'de» sözleriyle nihayet buluyor. 14 üncü sahife: «Bu eser pek şanlı ve pek bilgin Senyör Paniaoti'nin ruhanî istifadesi için meccanen dağıtılacaktır.» kaydı mevcuttur. Bu eserin müellifi Kiyef metropoliti Pierre Mogila'dır.

« Aynı Panagiotti bu itirafnâmeyi lâtinçeye de tercüme ettirerek Şar metropolitlerinin tasdiknâmeleriyle birlikte ve iki lisan üzerine yazılmış olarak kırala göndermiştir. Orijinalinin yerine kaim bulunan bu yazma Reims Arşöveğinin kütüphânesinde bulunmaktadır.» Bk. Richard Simon *La creance de l'Eglise Orientale sur la transubstantiation*, Paris 1687, s. 269.

¹³ Sabatay Sevi hakkında Ricaut'un *Histoire de l'empire Ottoman*'ına, Cantemir'e ve F. Evelin'in *Histoire de deux Turcs et d'un Juif, avec un discours de l'entier bannissement des Juifs du royaume de Perse* adı altında tercüme edilen eserine müracaat edilebilir.

ğından kurtarmak için iyi dilek beslemektedir. Adalet hareketleri icra ederek bir temel almış ve efendisi kendisine Sabba Tay Sevi ismini vermiş ¹⁴.

4 Şubat, Pazartesi

Bütün gün gayetle çok kar yağmış olmakla beraber, havanın fenalığı son Ekselansı seher vaktinde Rumların o gün tes'it ettikleri Noel yortusu merasimini görmek üzere Patrikhâne Kilisesine gitmekten menetmedi. [21] Üç selefinin ve bu şehre yeni gelmiş olan İskenderiye Patriği Paĩsius'un yardımlarıyla, âyini Patrik yaptı ¹⁵. Bu patriklerden başka, kilise elbiseleriyle gayet zengin bir şekilde giyinmiş on sekiz yahut yirmi tane büyük rütbeli rahip bulunuyordu. Patriklerin elbiseleri altın ve gümüş işlenmiş pek güzel ipekten olup atkılarının uçlarında mücevherler bulunuyordu ve İmparatorluk mensupları gibi her birinin mertebelerini bildiren birer serpuşları vardı. Bunlardan üçü altın ve gümüş sırmalı ipekle kaplı olup üzerlerinde kavuğun kenarlarına kadar inen birbirlerine geçme şeritler bulunuyordu. Tam nihayetlerinde de mücevherli birer salıp mevcuttu. Eski İstanbul patriği Paĩsius ile İskenderiye patriği Paĩsius'un başarındaki serpuşlar yaldızlı gümüşten olup bunların üzerlerinde az değerli bir çok mücevherat görünüyordu. İskenderiye patriğinin daha yakından gördüğüm serpuşunda yuvarlak iri bir zümrüt vardı ki, eğer büyüklüğü ile mütenasip düşecek diğer bütün vasıfları da haiz bulunsaydı kendisine baha biçilmezdi. Bu pek zengin ve muhteşem kıyafetten başka, patrikler bir elleriyle zümrütlü ve yakutlu bir haç tutuyorlardı ki, bu taşlar ve alehusus zümrütler ince olsalardı bunlara da baha biçilmezdi. Patrikler diğer elleriyle mumları

¹⁴ İbranca metnin tam tercümesi:

•Hakikat gelmiştir, Münei Davud, hükümler olan ve meziyetlerle meziyetsizlikleri kaydeden ruhları ölümün acılığından kurtarmak maksadını besleyen âdil; kendisine evvelce Rabbi Sabata ismi verilen Tsebi adaleti tatbik ederek hakikati zâhir kılmıştır •.

İbranca metnin her sözün baş harfi alfabe sırasını takip etmektedir ki, bu da tabii bir keyfiyet olarak metni karışık ve karanlık kılmaktadır.

¹⁵ Patrik Dionysius'un üç selefi eski Bursa metropoliti Parthenius, eski Ereğli metropoliti Méthodius ve eski Konya metropolidi Kimmis idi. Bk. *Catalogue historique de patriarches*, s. 217-218.

yanmış olup bir kısmı gümüş ve bir kısmı yaldızlı gümüş kollu şamdanlar tutuyorlardı. İskenderiye patriği iki kollu bir şamdan tutmaktaydı. İstanbulun şimdiki patriği Lacédémone piskoposluğu için bir piskoposla bir muavin tayin etti. [22] Evvelce Boğdan¹⁶ prensi olup Raab muharebesinden sonra azledilmiş bulunan Grégorasque ta kilisede hazırды. Kendisi için suret-i mahsusada halı ile örtülmüş bulunan bir kürsünün arkasında yer aldı. Tamamiyle kısa boylu, şişman ve yuvarlak yüzlü, kara, sık, lâkin kısa sakallı bir adam. Sırtında kenarları samur kaplı olan kırmızı bir hırka vardı ve bu hırka Leh usûlünde işlemeli düğmelerle kapalı bulunduğundan, içindeki elbiseyi görmek mümkün olmuyordu.

Dinî dualar okunulduktan sonra, halk rumcası ile va'zedil-diye de Ekselans bunda hazır kalmadı.

Tayfalarının ekserisi bu mezhebe mensup bulunduğu için, Efendimizin doğumunu Rum takvimine göre tes'id eden Venedik harp gemileri sabah olurken top atıldılar.

5 Ocak, Salı

Capucin'ler Saydadan mektuplar aldılar. Bu mektupları orada vazifeleri bulunan aynı tarikat sahipleri yazmışlar. Kıymetinin dört bin franka balığ olması mümkün olan kitap ve zinetlerini emniyet altına almak için lâzım gelen çareleri ittihaz etmek üzere, Fransa Kralının Osmanlı devleti ile münasebetlerini kesmek kararında bulunup bulunmadığının kendilerine bildirilmesini istiyorlar.

6 Ocak, Çarşamba

Hévélus'un *Sélénographie*'siyle Kircher Peder'in *Musurgie*'sinin ikinci cildini Cezvitlerden ödünç aldı¹⁷.

¹⁶ Boğdan sözü Eflak sözü ile değiştirilmelidir.

¹⁷ Meşhur astronom Hévélus Danzigte doğmuş ve 1677'de ölmüş olup XIV. Louis'den aylık almıştı. 1647'de *Selenographia, sive lunde descriptio* eserini neşretti. Ayın bu tarifoâmesi onun geçirdiği safbaları muhtelif levhalarda göstermekte olup aydaki vâdi ve dağları da irae etmektedir ve Hévélus bunlara eski coğrafyadan alınmış isimler vermiştir.

[23] İzmirden yollanmış bir kurye vasıtasıyla Son Ekselans, Diamant kaptanı M. de Preüilly'den¹⁸ bir mektup aldı. M. de Preüilly Sakız'dan 24 Aralıkta kendisine Kıralın emirlerini getirmek ve hummaya tutulmuş bulunan M. d'Ervioux¹⁹'yü götürmek üzere İstanbul'a gelmek için emir almış bulunduğunu, bu mektubu kendisine keyfivet her nekadar doğru değilse de Son Ekselansın bütün milletle birlikte Milo'da tevkif edilmiş bulunduğunu duyduğundan dolayı yazdığını söylüyordu.

7 Ocak, Perşembe

İzmire bir İngiliz gemisinin geldiği ve bazı hristiyan korsanlarının yolda bu gemiyi muayene ettikleri, [24] Tunustan ge-

Musurgia universalis sive ars magna consoni et dissoni in X libros digesta, qua universa sonorum doctrina et philosophia, musicaeque tam theoriae quam practicae, scientia traditur. Roma 1650. 2 cilt, folio.

¹⁸ M. d'Alméras'ın filosundan ayrılmış olan Diamant'a Mont-Carmel ve Saint-Lazare nişanlıları şövalyesi M. de Preüilly kumanda etmekteydi. Marquis de Preüilly, Jacob de Crevant d'Humières, Maréchal d'Humières'in biraderiydi. Kendisi filo kumandanı, kralın deniz kuvvetleri unumî kumandan vekili oldu ve 1675'de Mesinada öldü.

Diamant'ın kumanda heyeti ikinci kaptan M. Chabert'den, mülâzım Chevalier'den, mülâzım de Bonnefond ile leart'dan ve yazıcı Mondésir'den mürekkep bulunuyordu.

¹⁹ Şövalye Laurent d'Arvioux 1635'te Marsilya'da doğdu. 1653'te Sardunya'ya konsolos tayin edilen dayısı Bertandier'ye refakat etti. Şark dillerine, müslüman milletlerinin ahlâk ve âdetlerine olan vukufu, XIV. Louis'yi kendisine Tunusta bir vazife vermeye sevketti. D'Arvioux bu vazifeyi muvaffakiyetle ifa etti. M. de Nointel'e kapitülasyonların yenileşmesi hususundaki müzakerelerde yardım etmesi için gönderildi, dönüşünde Saint - Lazare şövalyesi yapıldı ve Apt evekligi gelinden kendisine 1000 frank aylık bağlandı. Cezayire konsolos tayin edilerek sonra Halebe gönderildi ve orada 1680'e kadar kalarak o tarihte Marsilyaya döndü. 1702'de bu şehirde vefat etti.

D'Arvioux «*Relation d'un voyage fait par ordre de Louis XIV vers le Grand Emir*» ve «*Traité des mœurs et des coutumes des Arabes*» isimli iki eser neşretmiştir. Bu iki eserle «*Description de l'Arabie d'Aboul Féda*» La Roque tarafından neşredilmiştir (Paris, 1717, 12.º). Labat Peder, d'Arvioux'nun hatıralarını «*Mémoires de chevalier d'Arvioux, envoyé extraordinaire du Ray à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli et autres échelles du Levant*» başlığı altında neşredilmiştir (Paris, 1735, 6 cilt, 12.º).

lirken almış olduğu beş Türklerle beraber Türklere satmak üzere getirmekte bulunduğu barutla kurşunu da, hristiyanların can düşmanlarına verilmekten içtinap edilmesi gerekli şeyler olarak aldıkları öğrenildi.

8 Ocak, Cuma

Bedesten (Bezestini)'e²⁰ gittim ve orada Türklerin *Ségéré Tash*, "yani ağaç taşı,, dedikleri çalılık ve dal şeklindeki sekiz tane küçük akik taşı aldım.

9 Ocak, Cumartesi

Venedik harp gemileri limandan çıktılar ve bu şehre yakın olan adaların önünde gidip demirlediler. Son Ekselansın Sr. P a n a i o t i'ye yollamak istediği lâtince mektubuy azdım. Bu mektup, bir kaç gün önce kendisinden aynı lisanda almış olduğu bir mektuba cevap teşkil edecekti ve "*Acceptis tuis litteris eo vehementius gavisus sum etc.*," diye başlıyordu.

Tanis irtemid (Saint - Dimitri)'de M. G a b i n (B a g n y) ' yi ziyaret ettim. Kendisi bana İstanbulun bazı câmilerinin mürekkepli kalemle yapmış olduğu çok güzel resimlerini gösterdi. [25] Bu resimler ufaltılmış olarak ve lüzumlu nisbetlere riayet edilecek yapılmışlardır. Kitapları arasında Vurtsbourg cezviti G a s p a r d S c h o t t P e d e r²¹ tarafından yazılmış *Mathesis Caesa-*

²⁰ Bedesten II. Mehmed tarafından bina edilmiştir.

« Burası kuyumcuların, cevahirçilerin, sırmalı çuha ve daha başka pek Kıymetli eşya satanların mallarını teşhir ettikikleri yerdir. Bu yer, etrafları duvarla örtülü, altı ayak genişliğinde iki büyük halden mürekkeptir ve bunların birbirlerine mütenazır dört kapısı olup bütün yolların birleştiği noktada büyük bir kubbe vardır. Bu hallerin her tarafı kubbelidir ve büyük kubbe yirmi sütüne dayanmaktadır. Duvarlarla sütun içlerinde, altı ayak genişlikleri ve dört ayak enleri bulunan, dolaba müga-bih birçok küçük diikkân bulunup bunların önlerinde satılık eşyayı teşhire mahsus küçük masalar mevcuttur. » S i e u r d e S . M a u r i c e , *La Cour Ottoman ou l'interpréte de la Porte*. Paris, Estienne Loyson' 1672.

²¹ Cezvit tarikatından olup Wurtzburg ruhanî mntıkasının Koenigs-hofen mevkiinde, 1606'da doğmuş olan G a s p a r d S c h o t t P e d e r , riyaziye ve fiziğe ait bir çok eser neşretmiştir ki *Mathesis Caesarea sive amassia Ferdinandeae* bunlardandır (Herhipoli [Wurtzhourg] 1622, 40).

rea isimli bir eser gördüm ki, bunun sonunda kendisinin yazmış olduğu ve tabettireceği eserlerin bir cetveli vardı. Eser büyük kıt'ada idi. Bundan başka, bana İngilterede çok itina ile çizilmiş şimşirden gayet güzel bir de nisbet pergeri gösterdi. Takriben iki yüz senelik buzağı derisi üzerine gayet düzgün yazılmış bir tibulle, properce ve catulle yazmasını yarım kuruşa satın aldım. Bunun tibulle'e ait kısmının sahife kenarlarında Sienne'li olan Alexandre isimli bir delikanlının ölümüne dair notlar mevcut bulunmaktadır. Bu notları vücade getirenler Joannes Alonisius, Sigismundus Fulginas, Manilius Rallus Spartanus, Quarqualius, Thomas Astyus, Fl. Pantagathes, Joannes Baptista Viterbensis, Lucidus Aristophilus ile Franciscus Monetus'du. İçlerinde okunmaya lâyık olanı yoktur. Bu kitabı bir Türkten aldım.

10 Ocak, Pazar

Son Ekselans için pek güzel yazılmış bir küçük *Şahidi*'yi²², Sultan İbrahim zamanında Kaptan paşa olan Yusuf Paşa'nın Girit seferinin Türkçe hikâyesini²³ [26] ve divan yazısıyla Bağdad'ın Sultan Murad zamanındaki son muhasarasına²⁴ âit bir eseri satın aldım. Bunların hepsine bir sekino verdim.

²² Bu eserin unvanı *Lûgat-i Şahidi*'dir. Bu farsça-türkçe, müptedilere mahsus bir küçük lûgattir. *Tuhfe-i Hüsamî* adını taşımakta olup kendisinin çocukluğunda kullandığı bir lûgati tanzir ile Derviş İbrahim Şahidî tarafından 920 (1514) 'de vücade getirilmiştir.

Şahidî'nin eseri İstanbul ve Kahire'de birçok kereler basılmıştır.

²³ Bu risalenin ismi *Sefer-i Yusuf Paşa*'dır 1054 (1644)'te Giride vukubularak Hanya'nın ve Saint Théodore adasının zaptıyla neticelenmiş seferin hikâyesidir.

²⁴ Bağdad muhasarasının kısa bir hikâyesi türkçe olarak fakat latin harfleriyle basılmış ve Du Loir tarafından fransızcaya tercüme olunmuştur. 1654 de Parişte basılmış olan Yakın Şarka ait seyahatnâmesinde bulunmaktadır (S. 224 - 253).

Bağdad'ın muhasara ve zaptına ait olmak üzere Karaçelebizâde Abdüla ziz Efendi ile Nuri Efendi tarafından yazılmış iki eser daha mevcuttur.

Aynı mevzua dair *Sefer-nâme-i Bağdad* ismini taşıyan ve manzum bir esere de sahibim.

11 Ocak, Pazartesi

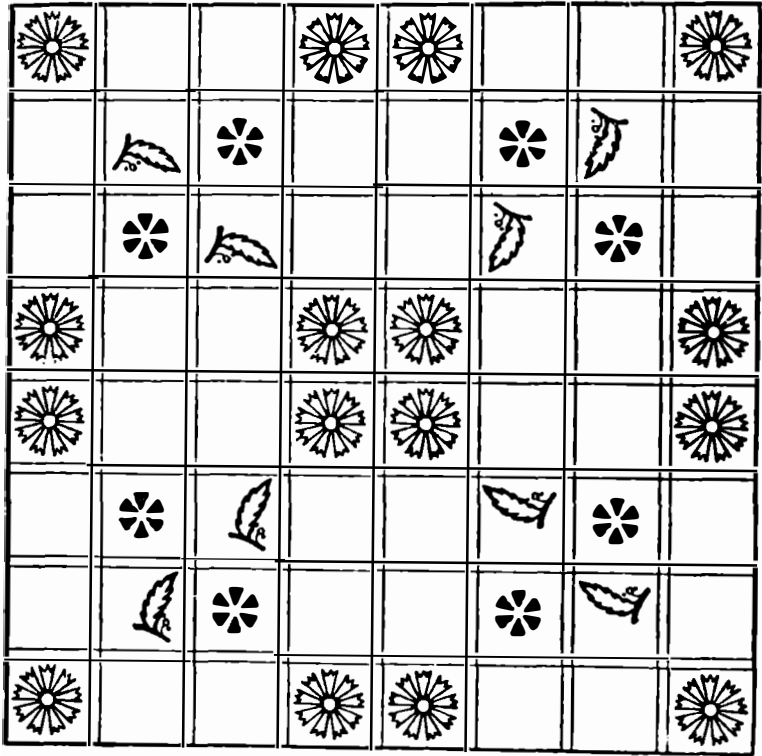
Venedik balyozu Edirneye gitmek üzere, ve Ekselansa da verilmiş olduğu veçhile maiyetini ve eşyasını taşıyan arabalarla yola çıktı.

Ekselans için bir *İnşâ* satın aldım. Bu, Pâdişaha, vezirlere ve Osmanlı imparatorluğunun diğer erkânına yollanacak mektupların şekil ve ifadesini gösteren bir kitaptır.

Arapça ile riyaziyatta ve bilhassa nücûm ilminde bilgin iki Türk beni görmeye geldiler. Bunlardan bir tanesi usturlap için faideli olup kırmızı ve siyahla gayet güzel çizmiş bulunduğu şekiller gösterdi. Kendilerine Hévélius'un *Sélénographie*'sini gösterdiğim zaman, bunu hayranlıkla tetkik edip yaklaşıtrıcı gözlüklerimizi pek güzel bir icat diye tavsif ederek senâsında bulundular ve eğer bu kitabın talim ettiği neviden şeyleri bir Türk iddiaya kalkışsa kellesini bile kaybedeceğini, çünkü bazılarının fenlerde biraz terakki etmek hususunda duyabilecekleri iyi niyetlere bazılarındaki cehaletin bu derecede karşı koyduğunu söylediler. Kendilerinin kimya ile de meşgul olduklarını öğrendim.

12 Ocak, Salı

Bir satranç takımı ve bir satranç tahtası satın aldım. [27] Bu, tahta üzerine değil, fakat Türklerin usulleri veçhile muşambaya çizilmiş olup hücreleri de siyah ve beyaz değil, hep aynı renktendir. Satranç taşları aynı yükseklikte ve bizimkilerden başka şekildedir. Beyazları beyaz tahtadan ve siyahları ceviz ağacındandır. Bütün oyun takımı bana otuz akçeye maloldu. Satrancın yüzü işte takriben şu şekildedir :

[28] Muhtevi bulunduğu cetvellerdeki kuş, meyva ve insan adlarından seçilecek isimler sayesinde bir takım istihraçlarda bulunmaya imkân veren bir Türk eseri gördüm.

Bu cetvelde mevcut olan kuşlardan, faraza kartal gibi her hangi birini hafızasında tutacak olana bunun ancak yukardan aşağıya inen birinci safta bulunup bulunmadığını sormak icab etmektedir. Size hâlâ ikincide bulunup bulunmadığı da sorulur ki, bu da sizin malûmunuz bulunduğundan, aşağıda olan rakamlara bakarsınız ve ilk uzunlamasına hânelerin altındaki rakamı alarak bunu ikinci uzunlamasına hânelerin altındaki ra-

Kartal	Kaz	Yarasa	Ördek		
Çayır kuşu	Turna kuşu	Keklik	Kara tavuk		
Saka kuşu	Çaylak	Deve kuşu	Tavuskuşu		
Saksağan	Kartal	Martı	Güvercin		
Ala karga	Akbaba	Gelineik			
Keklik	Çalı kuşu	Tavuk			
Bıldırcın	Kanarya	Horoz			
Ördek	Kara tavuk	Tavus kuşu			
1	2	4	6	8	12

kama ilâve edersiniz; bu yapıldıktan sonra da türkçe kitap sizi üçüncü kıt'aya gönderiyor; orada da dört mısraın birinde tutulmuş olan kuşun adını bulursunuz.

13 Ocak, Çarşamba

[29] Muhtelif mevzular hakkında Türkçe bir şiir kitabı gördüm; bunun kafiyeleleri o şekilde tertip edilmiş bulunuyordu ki, ilk kafiyelelerin cümlesi kitabın sonuna kadar bir elifle, diğerleri de ya olan son harfe kadar diğer harflerle nihayet buluyordu. Kitap 80 boyunda olup ismi *دیوان غزلی زاده افندی* = *Divân-ı Azmî zâde Efendi* idi ²⁵.

²⁵ Şiirde lakabı Haletî olan Mustafa b. Pir Mehmed

Farsca ve başlıksız olup musikiye ait bulunan başka bir küçük kitap ve gayet okunaklı bir nesih hattiyle yazılmış olup her beytinin türkçe tercümesi bulunan bir *Gülîstan*²⁶ gördüm.

14 Ocak, Perşembe

Ekselans için عجائب المخلوقات = *Acâib ül-mahlûkat*²⁷ isimli bir kitabın pazarlığını yaptım. Bu kitap eski kûfi harfleriyle yazıl-

A z m i z â d e, bir divan yahut şiir mecmuası ile bir münşeat bırakmıştır. Bu müellif Hieretin 1040 yılında (Milâdi 1630) ölmüştür.

²⁶ S a d i'nin *Gülîstan*'ı. Bu fevkalâde şahsiyetin gerek bu eseri ve gerek *Bostan* ile şiirleri tamamıyla maruftur. Galland tarafından zikredilen türkçe tefsirlere dair ilerde bazı tafsilât vereceğim.

²⁷ İstanbul'da bulunduğum sırada Türk kitapçılarının müellifini bilmedikleri eski ve minyatürlerle müzeyyen eserlere *Acâib ül-mahlûkat* ismi verdiklerine şahit oldum. Galland'ın burada bahsettiği eser Uygur harfleriyle yazılmış olup bugün Bibliothèque Nationale'da muhafaza edilen meşhur *Miraç-nâme*'dir (Suppl. Ture 190).

Fevkalâde güzel bir hatla 840 (1436)'da vücade getirilmiş bulunan bu yazma, İstanbul'da dönüşünde M. de Nointel tarafından Colbert'e hediye edilmiş veya bırakılmıştı. Colbert, Kırâlin tercüman kâtibi P é t i s d e l a C r o i x'ı bu cilt hakkında bir muhtıra vücade getirmeye memur etti. Bu zat Uygur yazısını okuyamadığı için, Galland'ın nokta-i nazarına iştirâk ve yazının Kûfi yazısı olduğunu beyan etti. Minyatürlerin tarifinin başına koyduğu not da şudur : «Fevkalâde harflerle yazılmış olup Monseigneur Colbert'in kütüphânesinde bulunan *Leylet ül-Mî'raç* kitabının altmış dört levhasının mevzularını türkce dilinde gösteren kitabelerin Kırâlin kâtip tercümanı La Croix tarafından tercümesi. »

ليلة المراج

«Bu kitap Muhammed dininden ve Muhammed'in tarihinden bahseder. Buna yalnız içinde bulunan türkçe ve arapça kitabelerden dolayı değil, fakat hem de yazılı bulunduğu meçhul harflere rağmen okunabilmiş kelimeler ianesiyle hükmedilmiştir. Meselâ Müslümanların imamlarının kırk dördüncü yahut kırk beinci levhada büyük harflerle minyatüre resmedilmiş şekilleri kolayca anlaşılmaktadır. Harfleri tamamıyla arap harfleri ve eskidir, fakat bunlar heç altı yüz yıllık kitaplarda görülmekte olup umumiyetle eski arapçadediğimiz harfler değildir, fakat Kûfe milletlerinin öteki Araplardan ayrılmak üzere kullanmakta bulundukları diğer bir eski yazıya âittir, ve bu harflerin bir çoğu esasında Suriyeli olan keldani karakterine çok yaklaşmaktadır». 238 yaprakdan terekköp eden bu kıymetli yazmanın evvelece yetmiş minyatürü vardı; hâle ancak altmış dört minyatür sayılmaktadır. Yazma Colbert'in kütüphânesinden Kırâlin kütüphânesine geçmiş olup orada 2367 numarasını taşımıştır. Türkçe gramerinde

miş olup Muhammedin kötü düsturunu tesis etmek üzere göğecik, cehenneme inışı gibi meşhur hareketlerini gösteren altmış altı resmi muhtevirdir. Yirmi beş kuruşa satın alındı.

15 Ocak, Cuma

[30] Ekselans yirmi iki kuruşa *Gülstan* ile *Bostan*'ı ihtiva eden büyük kıt'a da bir mecmuayı satın aldı. Bostan gayet güzel fars yazısı ile yazılı ve yaldızlar ve renklerle zenginleştirilmiş olup iki insan resmini muhtevirdir, ilk iki sahifesi de altın üzerine yazılıdır. Pek san'atkarane bir şekilde altınla örtülü kısımları bulunan kapak son derecede güzeldi. Riyaziyeci ve münecim bir Türk benı görmeğe geldi ve bundan üç yüz yıl önce tamamen arap harfleriyle yapılmış bir usturlap gösterdi. Bakırdandı ve pek maharetle deliklenmiş bir kafesi vardı. Satranç oyunundan bahseden ve lüzumlu şekillerle zenginleştirilmiş Türkçe bir kitabı bulunduğunu [31] ve bunu bana göstermek istediğini söyledi. Bana kendi tarafından tertip edilmiş iyi bir kırmızı mürekkep vâdettti. Kendisine gitmeden evvel resim yapmak için bir âlet hediye ettim.

Mahmud Paşa isimli bir Türk kitabcı bana İran'da terسیم edilmiş, kenarları altından ve gayet güzel yapılmış muhtelif hoş ve acayip resimler gösterdi. Bunları pek yüksek bir fiata satmak istediğinden B. Büyükelçi almadı.

16 Ocak, Cumartesi

B. Büyükelçi sabah olurken Galata'da Ermenilerin kilisesine ²⁸ gitti ve orada dinî âyinlerinin icrasında, dualarında ve suyun takdisinde hazır bulundu. Su da kilise dışında bir pis-kopos tarafından birçok duadan sonra içinde bakırdan bir haç daldırılarak ve mukaddes krema dökülerek takdis edildi. Ermeniler bu suyu evlerine götürmek üzere güğümlere koydular, içlerinden içenlerini de gördüm. Bu âyinden sonra,

M. L u m l e y D a v i d a bu eserin pek kısa bir hulâsası ile bir faksimile vermiştir (Paris, 1836), pl. IV, s. 186.

Resimlerden birinin renkli tağbasması *Miroir de l'Orient*'nın ilk nüshasında çıkmıştır.

²⁸ XVII. asırda Ermeniler Galatada üç kiliseye malik bulunmaktaydılar.

yaşları dördü beşi geçmeyen küçük çocukların şehadet getirme âyinlerini gördüm.

17 Ocak, Pazar

M. Tolger (Grelot) ²⁹ bugüne isabet eden St. Antoine yortusundan dolayı bana bir buketle beraber fevkalâde maharet ve hünerle yapılmış olup üzerinde lâtinçe, fransızca ve italyanca beyitler bulunan kağıttan vücuda getirilmiş bir nevi kutu hediye etti.

İyi yazılmış ve iyi ciltlenmiş, çiçek resimleri ve Ekse-lansındaki kadar hayatiyeti bulunmayan on üç insan resmi ihtiva eden bir *Gülistan*'la bir *Bostan* gördüm [32]. Otuz kuruşa satıldı. Bundan başka, Süleymandan Murad'a kadar gelen büyük kıt'ada bir tarih, فتح الـجواب = *Feth ül-ebvâb*, yani "Kapıların açılışı", isminde, başında gayet ince, altınla yazılmış bir sahife bulunan 12° boyunda farsça diğer bir tarih gördüm. Ayrıca da, farsca ismi , yâni olan ³⁰ gene farsca bir eser gördüm. İsmi olup müslüman dinine mensup bazı din adamlarını tedkik eden diğer bir eser de gördüm. ³¹

Boğdanda bir takım karışıklıklar olduğu öğrenildi.

18 Ocak, Pazartesi

Türkçe bazı haritalar gördüm. Fena değillerdi, ve içlerinde alâkaya haylı lâyük ve zannederim ki pek doğru olduğu kabul edilmiş bir Karadeniz haritası vardı.

²⁹ Fransız desinatörü Guillaume - Joseph Grelot o tarihte İstanbul'da bulunuyordu. Kendisini Chardin getirmişti. İrana seyahat eserini tezyin eden levhalardan ayrıca şu eseri vücuda getirmiştir: *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople, enrichie de plans levés par l'auteur sur les lieux et les figures de tout ce qu'il ya de plus remarquable dans cette ville*. Paris, 1680, 4°.

³⁰ Bu eserlerin isimleri elyazması nüshada açık bırakılmıştır.

³¹ Bu eserin Abdurrahman Cami'nin *Nefehât ül-ünâ min hazerât il-kuds* unvanını taşıyan ve evliyalıklarıyla tanınmış şahsiyetlerin biyografyalarını ihtiva eden eser olması muhtemeldir. Kitap 1859'da Kalkütada basılmıştır. Türkçeye iki tercümesi vardır.

19 Ocak, Salı

İstanbul tarafında bulunduğum sırada, sırtlarında çantaları, aylık almaktan dönen yeniçeriler gördüm. Önlerinde çorbacı'ları¹ vardı ve bunlar ata binmiş olup sırtlarına merasim elbiselerini giymişler, başlarına sorguçlu serpuşlarını geçirmişlerdi.

20 Ocak, Çarşamba

Bedestende دیوان حافظ = *Divân-ı Hâfız*³² adlı farsça bir divan gördüm. [33] Bu, çehrelerle, çiçek resimleriyle süslü ve kapağının içi ve dışı gayet güzel iplik ve sırma hücreleriyle müzeyyendi ve pek güzel bir fars yazısı ile yazılmıştı. On iki kuruşa satılması isteniyordu. Büyük kıt'ada idi. 8° eb'adında olup bir karganın papağanla sohbetini ihtiva eden ve resimli olup iki kuruşa verilmesi istenen bir başka kitap ve Sultan Murad'ın tarihini manzum olarak ihtiva etmekte bulunup içinde bu imparatorun beş yahut altı resmi olan diğer bir kitap buldum. Noksan olduğu ve resimler bazı yerlerinde bozulmuş bulunduğu için, Ekselans bunu satın almak istemedi.

21 Ocak, Perşembe

شاهنامه = *Şah-nâme*³³ yani "Kralların kitabı veya tarihi,, isimli farsça büyük bir kitap gördüm. Düzgün ve güzel yazılı olduğundan gayrı, içinde kendilerinden bahsedilenlerin en mühim hareketlerini gösteren iyi muhafaza edilmiş ve fars usûlü de yapılmış yüz yirmi minyatürü muhtevi bulunuyordu; gayetle

³² Hacı Şemseddin Hâfız'ın eserleri Hindistan'da, İran'da, İstanbul'da ve Kahire'de basılmıştır.

Divanının tam bir tab'i almanca tercümesiyle birlikte 1858'de M. de Rozenzweig Schwanau tarafından Viyana'da yayımlanmıştır. Hafız'ın şiirleri Sürurî, Şem'i ve Sûdî tarafından şerh edilmiştir ve bu sonuncunun tefsiri 1250 (1834)'de küçük folio üç cilt halinde Kahire'de basılmıştır. Kahire baskısı aynı şekilde olarak Leipzig'te tekrar edilmiştir.

³³ Tuslu Ebu'l-kasım Firdavsi'nin *Şah-nâme*'si Bu eserin metni ile en büyük kısmının tercümesi Fransız hükümetince yayımlanmış olan *Collection Orientale*'de M. J. Mohl tarafından yapılmıştır. M. Mohl'un tercümesi, Hürmüz'ün saltanatının sonunda nihayet bulur.

güzel bir de kapağı vardı. Bu kitabın değeri yüz otuz kuruş olarak takdir ediliyordu. İskenderin tarihini ³⁴ ihtiva etmekte olup [34] sahifelerinin alt ve üstündeki boşluklarda altından tuhaf resimler, çiçekli tezyinat ortasında hayvan ve çiçek resimleri olan bir kitap gördüm. Bu kitabın kapağında Çin işçiliği taklidi bir cilâ ile birçok insan çehresi vardı. Bunun değeri de elli kuruş takdir ediliyordu. Ekselans ikisine birden yüz kuruş verdi. Bedestende türkçe tercümesi arapçasının üzerine haşye şeklinde yazılmış bir Kur'an gördüm; ben hazır bulunduğum sırada bu ancak iki yüz elli akçeye, yani iki kuruş ve beş sol'a satıldı.

Calviniste dininde bir Alman tüccar olan Sieur Pestelocci, Son Ekselans tarafından vukua gelen bir dâvet üzerine kendisiyle birlikte yemek yedi ve müshabe Rahip Claude'un Kuddas hakkında Rumların itikatlarına taalluk eden hükmüne intikal edince, Sieur Pestalocci rahibin bu kadar yanlış bir nokta-i nazar iltizam etmeğe kalkışmış bulunmasına hayret etti. B. Büyükelçi Rumların bu husustaki kanaatlarına dair yazı ile şahadette bulunmasını rica edince, bunu Patriğe danıştıktan sonra yapmayı va'detti.

22 Ocak, Cuma

Ekselans namına Sieur Fornetti ile birlikte Balata ³⁵ Büyük Vâiz'e, Calvin'in şirkine karşı Rum kilisesinin Sinod meclisince verilmiş hükmün suretini görmeğe gittim.

İngiltere büyükelçisi pek büyük bir geyiğin yarısını Son Ekselansa hediye olarak gönderdi.

Bir yahudinin elinde şeffaf, beyzi şekilde, bir buçuk parmak uzunluğu ve yarım parmak genişliğinde bir akik gördüm. İçinde bütün uzunluğu ile o derecede tabii manzaralı şeffaf

³⁴ Galland'ın bahsettiği *İskender-nâme* veya *Şeref-nâme-i İskenderi* Gence (bugün Elizabetpol)'de doğmuş ve Hicretin 597'inci (Milâdın 1201 inci) yılında ölmüş bulunan Cemaleddin Yusuf Nizami tarafından vücade getirilmiştir.

Hamse yahut Nizami'nin beş mesnevisinden mürekkep mecmuaya dahil bulunan bu mesnevî, farsca şerh edilmiş ve 1812'de ve Kalkütada basılmıştır. Sadece metin de aynı yıl içinde bu şehirde neşredilmiştir.

³⁵ İstanbul'un Halic üzerinde Fenerle sınırdış bir mahallesi.

dallar görölüyordu ki, bunları tabiatın vücade gelirmiş bulunduğundan insanın âdeta şüphe edeceği geliyordu. [35] Yahudi buna on pistol istiyordu. Bu, bir odada muhafaza edilmek üzere altınla mahfazalandırılacak bir taşı.

23 Ocak, Cumartesi

Türklerin Lehlilerden gene dayak yemiş bulundukları ve bu haberin devletçe gizli tutulmakta olduğu öğrenildi.

24 Ocak, Pazar

Farsçadan nazmen Türkçeye çevrilmiş bir *Pend-i Attar* gördüm³⁶.

25 Ocak, Pazartesi

Edirne mektuplarından *Sieur de la Magdelaine*'in³⁷ islâm olduğu ve kendisine bir topçu neferi tayını bağlandığı öğrenildi.

³⁶ *Pend-nâme* yahut Şeyh Feridüddin Attar'ın nasihatleri Kitabı. Bu eser Emrî Çelebi tarafından nazmen Türkçeye tercüme edilmiştir. M. Silvestre de Sacy metnin fransızeaya tercümesi ve notlarla birlikte bir tabını 1819 'da yayınlamıştır.

³⁷ *Sieur de la Magdeleine 1677' de şu eseri neşretmiştir. «Le Miroir ottoman, avec un succinct récit de tout ce qui s'est passé de considérable pendant la guerre des Turqs en Pologne jusqu'en 1676 par M. le C. de la Magdelaine»* Bu eser S. A. E. Bavyera dükasına ithaf edilmiş bulunmaktadır. Mukaddemede de la Magdeleine Türkiyadaki maceralarını gayet kısas şekilde hikâye etmekte ve islâm dinine girdiğini inkâr eylemektedir. Durumu bu suretle izah etmektedir. «Fakat işsizliğe seciye itibariyle düşman bulunduğundan dolayı içinde saltanat süren hükümdarın bana iyiliği ile mütenasip bir kabul gösterdiği bir kralığa gittim, bu hükümdarı tahtta istiblaf etmiş bulunan tarafından da tevazuun bana söyletmediği işler hususunda gayet samimi bir emniyet gördüm . . . Kısas kesmek üzere şunu söyleyeyim ki, gözde bir saray adamı ve mühim ve takdire mazhar bir memurken, kendimi bir gün içinde, nefsimi hürriyetin bütün nimetlerinden mahrum, barbar ve kâfir bir milletin kendi kanıyla birlikte kanına bulaşmış bir şikârı halinde gördüm. Kaç kere kaybetmek durumuna düştüğüm bir bayattan başka bir şey elinde bırakılmadı. Bir gece içinde siyah renkleri kıra dönen saçlarımda otuz yaşımda ve bir kaç gün içinde bu hale gelipleri, zincirlerin ve hani idam için çağırılmış celladın vücudunun mucip olduğu kederleri kâfi derecede bildirmektedir. Zira saçlarım tek bir gece içinde siyahtan kır rengine dönmüşlerdir. Hristiyan

Kircher Peder'in *L'Obélisque Pamphiliën*³⁸ adlı eserini Cezvitlerden ödünç aldım. [36] İki riyaziyeci Türk beni görmeye geldiler, biri bana küçük bir şişe kırmızı mürekkep getirdi ve muharriri Mahmud isminde biri olup on bir kuruş değer takdir ettiği nücûm ilmine ait arapca bir küçük yazma gösterdi. Öteki Türk bana aynı taş üzerine hakkedilmiş iki kedi gözü gösterdi, fakat bu parlak ve kıymetli bir taş değildi. Bununla beraber, değerini elli kuruştan fazla takdir etmekteydi. Kendilerine Kircher Peder'in kitabını gösterip hiyeroglifleri izah etmek üzere A ben ephi isminde bir Arap müellifinden istifade ettiğini söylemekliğim üzerine, bu mevzu ile alâkalı arapca kitaplar da bildiklerini ve bunları bana göstereceklerini söylediler.

bir hükümdarla münasebetimi müteveffa vezir-bildiren kimsenin bu ihbarı, eğer pâdişah maruz bulunduğum tehlikeden haberdar olarak masum suçumu affettiğini bildirmemiş olsaydı, zalimane muameleleri ölüm takip edecekti. Buna rağmen o adamı affediyorum. Din bahsinde bir gün pâdişaha oldukça ağır bir cevap vermiş olduğum için tabanlarım, karnımın ve kırımın üzerine yüz bir deynek vurdurmuş bulunmasına rağmen, felâketim esnasında kendisinden iyi muamele gördüm. Beni beş ay müddetle sarayına aldı ve bir gün zorla sünnet edilmek tehlikesi karşısında bir hastalık icat ederek oradan çıkmaya mecbur oldum. Lehistan harbi kararını kendisine unutturmak suretiyle hakkımda hayırlı oldu. Kendisini Kaminiensky muhasarasında ve ertesi seneler içinde başka yerlerde takip mecburiyetinde kaldım ve hikâyemde bütün okuyacağınız şeylerin sadık şahidi oldum. Nihayet, pek mühim bir mehlâğ mukabilinde satın almaya teşebbüs ettiğim hürriyet ümidini kaybettigimi görüncce, mesmuata müstenit yazılarla birçok muharrirlerin aldatmış bulundukları o kadar çok hükümdar, prens ve hususî şahsiyeti tenvir edebilmek üzere Osmanlı'nın bütün mahiyetini öğrenmeye tekmil gayretini sarfetmekle nefsimi mükellef saydım. Çünkü o muharrirlerden hiç birinin Osmanlı kapısına girmek hususunda en küçük bir imkânâ sahip bulunmamış olduğundan eminim. Ben ise orada beş buçuk yıl uşak sıfatıyla kaldım, güzel olduğu kadar yüksek mevkili bir hanımın yardımıyla da oradan adeta bir mucize eseriyle kaçabildim.

³⁸ *Obeliscus Pamphilus, hoc est interpretatio nova et hoc usque intanta obelisci hieroglyphici, quem nan ita pridem ex veteri Hippodromo Antonii Caracallar Caesaris in Agonale forum transtulit, integritati restituit et in Urbis aeternae ornamentum erexit Innocentius X. Pontifex Max. Romae, 1650, fol.*

26 Ocak, Salı

İstanbul patriği, kendisinin ve selefleri olan üç patriğin [37] Calvin düsturlarının reddi hakkındaki Sinod hükmünü imza ettiklerini, İskenderiye patriği Paésius'la kilise metropolitleri ve erkânı da imza ve kabul ettikten sonra bunu iki metropolitin vasıtasıyla yollayacağını Ekselansa bildirdi. Ekselans kendisine gayr-i resmî bir ziyarette bulunduğuna göre ona alenî bir ziyarette bulunmayı da istediğini ve Ekselans gelirse kendisini patrikliğe ait haç ve asa ile kabul edeceğini de bildirdi. B. Büyükelçi bana Dionysius'un tasavvurunu bildirmekle, ilk ziyareti yapmayı kabul edip etmeyeceğini Son Ekselanstan sordum. Patrik kendisinin İstanbula gelişinden sonra seçilmiş bulunduğundan, Ekselans bu suale "Evet,, diye mukabele etti. Şu kadar ki, ziyareti M. de Preüilly gemisiyle muvasalat ettikten sonra yapacağını söyledi. Methodius'un B. Büyükelçiye tasdiknâmesini kendisi mühürleyerek ve ancak Türkler arasında kullanılması gerekli bulunan bir Türk mührü kullanarak vermiş bulunmasını, Patrik Dionysius tekit etmektedir.

27 Ocak, Çarşamba

İngiltere Büyükelçisi, yanında kâtibi bulunduğu halde gelip Ekselansla birlikte yemek yedi.

İki harp ve altı ticaret gemisinden mürekkep olan Felemenk filosunun İzmir'e varmış bulunduğu haberi geldi.

Capucin'ler reisi Alexis Custode Peder, Ekselansa Kaptan Paşa tercümanı Sieur Pauli'den naklen şunları söylemiş: Üç dört gün evvel Atina'dan gelmiş bir yeniçeriye Kaptan Paşa bugün kend vasıtasıyla nezdine celbederek Fransız gemileri hakkında malûmat istemiş. Adam da Atinadan hareketinden bir gün önce Milo'ya uğramış bir firkateynin bu adada on beş Fransız gemisi bulunduğunu haber vermiş olduğunu, bunlardan birinin İstanbula gelmek üzere ayrıldığını, [38] mezkûr geminin Kırıl tarafından yollanmış birini getirmekte bulunduğunu ve gemilerin yirmi beşe varması için daha on beş geminin beklenilmekte olduğunu söylemiş imiş. Bu yeniçeri çekildikten sonra ise, Sieur Pauli, Kaptan Paşa Sieur Pauli'ye daha bazı sözler arasında bilhassa Vezirin düşündüğünü anlamadığını söylemiş

imiş. Kaptan Paşa vezir hakkında : Uyuyor mu ? Yoksa sarhoş mu veya mecnun mu ? İşte düşman kapılarımızdadır. Her gün istemiş olduğum şekilde bana bir kuvvet verseler emniyette bulunurduk. Bütün adalarımız, Girit, Kıbrıs, Rodos, Sakız, Midilli bomboş. Fransa Kıralı bu adaların birine asker çıkarsa, kendisini oradan atmakta müşkülâta uğrayacağız,, demiş. Kaptan Paşanın bütün söyledikleri tamamen haklıdır ve şimdi artık Pâdişahın kuvvetlerini karada değil fakat pek zayıf bulunduğu denizde ölçmek lâzımdır. Denizden yenilgiye uğratılması da gayetle kolay olup bu zaaf bir çok malûmatsız kimsenin de ihtimal verdikleri derecede büyüktür.

Peder Alexis, Ekselansa, Atina'da bulunduğu müddet esnasında Ağa ile dostluk tesis ettiği için şimdi câmi hizmeti gören kadim mabede girdiğini, bu mabedin eskiden Akropolis denen yerde olup nisbeten mamur bir halde kalmış bulunduğunu ve geniş olmaktan ziyade uzun olup nihayetinde bütün mabedin kaplı bulunduğu bir mermer duvarda az içerek iki delik görerek keyfiyetin sebebini anlamaksızın kırmızı olduklarını farkettiğini ve itibarlı bir kimsenin az sonra hissettiğini iddia ettiği sıcaklığı hissetmeden her iki deliğe parmağını soktuğunu anlatmış. Türklerin kanaatleri, bu mermerin arkasında şimdiye kadar yanmakta bulunan ebedî lâmbalar olduğu, bu gözlerden birinin arkasında açık olan iki dolap ve diğerinin arkasında açık olmayıp bu şehrin Türkler eline geçtikten sonra açanlar kör oldukları hakkında bir an'ane mevcut bulunduğu için açılması da istenmeyen iki dolap olduğu suretindeymiş. [39] Açılan dolaplarda kitaptan başka bir şeye rastlanmadığı, duvarlarıyla bu sütunlar arasında dört adamın yan yana dolaşmasına imkân bırakan bir genişlik kalmak şartıyla bir sıra sütunun da mabedi ihata etmekte bulunduğu söylenmektedir. Mermer cephe üzerinde ise kabartma halinde gayet güzel heykeller ve bilhassa ön sütunlar üzerindeki başlıkta büyük suvârî şekilleri varmış ve bunlar uzaktan görülen bu anıta gayet güzellik vermekte imişler Bundan başka, aynı şehrin başka bir yüksek noktasında, üstü müdevver bir kubbe ile yükselmiş olup mermer üzerine hak edilmiş kalın bir kabartmasında İmparator Adrien'in şeref ve zaferi tasvir edilen bir nevi kule görmüş. Nihayet şehrin içeri-

sinde ve civarında kazılarda bulunurken bazı heykeller ve diğer antik devir eserleri bulunacağını da muhakkak olduğunu söylemiş.

29 Ocak, Cuma

Bugün kayda lâıyk olan keyfiyet, akşamleyin rüzgârın Kuzey - doğuya dönerek aynı zamanda sulu kar yağmış bulunduğundan ibarettir. Kircher Peder'in eserinden büyük bir kısım okudum.

30 Ocak, Cumartesi

M. de Preüilly'nin gemisinden Eski kalelere ³⁹ çıkmış olan bir esirden öğrenildiğine göre, M. de Preüilly Eski kaleleri'ni birer topla selâmlamış, onların herbiri de buna altışar topla mukabele etmiştir.

Ekselans'ın biraderi sekiz gün evvel M. Carpid (Picard) ve Ganby (Bagny) ile birlikte ava gittiği Tuzla ⁴⁰ taraflarından döndü. Altmış dokuz parça av getirdi ki, bunların arasında gayet iri ve semiz yirmi üç kekiik, on beş tane de ördek vardı. [40] Bu ördeklerin biri haylı garip olup kanatlarının uçları siyah ve beyaz, sırtı siyah ve karnı beyaz, kuyruğu kısa, ayakları siyahımtırak, boynu mordü ve başında aynı renkte uzun bir sorguç vardı, gagası ise kısa ve mavi idi. Bunlardan başka, Ekselans'ın biraderi çulluklar, gürlü kuşları ve iki güzel tavşan getirdi. Sahilden haylı içperlere gitmiş olduklarından, M. Picard bana bir çok eski harabelere rastladıklarını, bunlar arasında yıkılmış sütunlar bulunduğunu ve büyük bir yol üzerinde üstlerinde hâlâ bir takım yunanca kitâbelerden parçalar görülen taşlarla yapılmış bir çeşmeye rastladıklarını söyledi.

31 Ocak, Pazar

Ekselans, kırk beş kuruşa *Leylâ ve Mecnûn* adlı bir kitap satın aldı. Bu kitaptan bu ayın 21 inde bahsedilmişti ⁴¹.

³⁹ Çanakale boğazı kaleleri.

⁴⁰ Tuzla, İzmit körfezinde bir köydür.

⁴¹ 21 Ocak tarihiyle ruznamede ancak *Şah-nâme* ile *İskender-nâme*'den bahsedilmektedir. Mecnûn ile Leylâ'nın aşkları Fars şairi Nizâmî, Râ -

Hırsızlık etmiş olan yirmi sekiz Türkün başının kesildiğini Evîl'den⁴² öğrendim. Bunlardan birinin idamında hazır bulunduğundan, idamdan önce dua etmesini mahkûma ihtar ettiklerini ve bu hususta geciktiği cihetle adamı döverek buna mecbur eylediklerini Evîl bana söyledi. Duadan sonra adama ayağında bir donla yerde diz çöktürülmüş, cellâd bir eliyle başında bulunan bir tutam saçı yakalamış, öbür eliyle de darbeyi indirmiş, fakat ilk darbe ile kafayı kesemediğinden hareketi tekrara mecbur olmuş. Hattâ, ikinci darbe ile de tamamen kesemediği için, bir deri parçasıyla baş gövdeye bağlı kalmış. [41] Cesed meydanda serili bırakılmış.

Akşama doğru, Ramazanın bitmiş olup yarın Bayramın ilk günü olacağını: bildirmek üzere, beş yahut altı pâre top attilar.

Bir kaç gün evvel Bedestende çirkin ve edebe mugayir şeylerden bahseden bir kitap görmüştüm. Adının *Deli birader* olduğunu söylemişlerdi⁴³

1 Şubat, Pazartesi

Bir gün evvel İstanbulda idam edilmiş olan yirmi yedi Türkün Edirne yakınlarında yakalanmış olduklarını ve yine bunlardan daha yüz elli kişi bulunduğunu Ekselansa temin ettiler. Bir adamın hırsızlıkla itham edilerek gerek zorla ve gerek başka bir yoldan ele geçirilince Türk adaleiinde dâvanın merhametsizce görüldüğü de kendisine anlatıldı.

tifi ve Câmî tarafından terennüm edilmiştir. Câmînin mesnevisi Mîr Ali Şir Nevayî tarafından Şark türkçesine ve M. A. L. Chézy tarafından fransızcaya tercüme olunmuştur (Paris, 1807, 2 cilt, 180). M. de Gointel tarafından verilmiş olan yüksek ücret bu cildin yaldızlı ve ince minyatürlerle müzeyyen bulunduğunu göstermektedir.

⁴² Bu ismin Lévi olması muhtemeldir. Bu ad ta her halde Fransız sarayı hizmetinde bulunan bir Musevinin ismi olacaktır.

⁴³ Galland'ın bahsettiği eserin tam adı *Dâfi ül-gumûm ve râfi ül-humûm*="Kederleri dağıtan ve üzüntüleri uzaklaştıran kitap" olup Aynî'den, Ubeyd-i Zâkânî'den ve Ezrakî'nin *Elfiye ve Şelfiye* sinden alınmış açıkça hikâyelerden vücutte getirilmiş bir mecmuadır. Deli birader ismiyle daha maruf olan Bursa'lı Mevlâna Mehmed tarafından tertip edilmiştir. Bayezid'in oğlu Sultan Korkud Manisa'da bulunduğu sırada bu müellif kendisinin daire halkından bulunuyordu. Hierî 941 (1534) yılında ölmüştür.

Türkler bayramlarının ilk gününü tes'id ettiler. Keyfiyeti daha heybetli kılmak üzere Sarayın köprü cihetinde altı top atıldı. Bundan sonra Tophâne ile Kız kulesi'nden de aynı şey yapıldı.

Ekselans'ın öğrendiğine göre, bir gün önce topcubaşının nezdinde Fransız gemileri ile kapitülasyonların yenilenmesi hususunda bir müsahebe cereyan etmiş. Bu esnada bazıları bu kapitülasyonları reddetmek ve Fransızlar Ceneve ile münasebetlerin kesilmesini istediklerine, [42] halbuki islâm olmuş bir Maltalının dediği gibi "Cenevizlilerin Pâdişaha bir liman iare etmeğe muvafak eylemeleri takdirinde Fransa kralına çok fenalık etmiş olacaklarına göre,, bütün Fransızları da kovmak muvafık olacağını söylemişler. Bazıları ise, bilâkis onlara bütün istediklerini vermek icab ettiğini ve Osmanlı devletinin bu husustaki fikrini bilmekte olduklarını söylemişler ⁴⁴.

2 Şubat, Salı

Galata'nın dinî heyetleri Ekselans'a Şamdancı'nın mumunu getirdiler. Pâdişâhın zindanındaki esirler de bir mum getirdiler. Fakat Ekselans bu mumu kendi kiliselerine iade ettiği gibi ayrıca bir ihsanda da bulundu. Ekselans âyini kendi kilisesinde dinledi ve orada mumlar takdis edildiği gibi yemekte sodra kendisi orada akşam âyinini, va'zı, ondan sonra da Capucin'lere selâmı dinledi.

Öğrendiğime göre, şimdi dükaliğe geçmiş olan Toskana prensi ⁴⁵, İngiltere'de bulunduğu sırada, kabul edilmek üzere erkeklerin mülâkatlarına gitmeyerek ancak kadınlarınkine gitmiş ve İspanya Büyükelçisinininkine gittikten sonra da Majestenin Büyükelçisi M. de Colbert'in karısından ⁴⁶ mülâkat istemiş. Bu mülâkat kendisine öğleden sonra dört olarak tayin

⁴⁴ Bu cümle fransızca olarak, fakat Türk harfleriyle yazılmış olup mânâsını çıkarmak biraz müşkülâtı mucip olmaktadır. Galland bu havadisî saygısız bir tecessüsten korumak istemiş olacaktır.

⁴⁵ III. Cosme de Médicis 1661'de Gaston d'Orléans'ın kızı Marguerite - Louise'le evlenmişti. III. Cosme 1723'de seksen bir yaşında olduğu halde ölmüştür.

⁴⁶ Marquis de Croissy Charles Colbert'in karısı Marguerite Béraud.

edilmekle, o gün sefarethâneye gitmiş, hiç kimseyi bulamıyarak Madam Colbert'in dairesinin methaline kadar varmış, orada bir çeyrek saatten fazla bekletildikten sonra Madamın sefarette bulunmadığı söylenmiş. Bu prensin kendisini İspanya Büyükelçisini karısından önce görmesi icap ettiğini haklı olarak ileri sürüp Madam Colbert bu tarzda hareket etmiş imiş.

Hânedanın İspanya'ya karşı alan mükellefiyetlerinden dolayı Toskana prensi [43] ilk önce İspanya Büyükelçisinin karısını gidip görmemek edemeyeceğine göre, bu mahzuru önlemek için her iki Büyükelçi karısına da gitmemesi daha münasip olurdu diyorlar.

3 Şubat, Çarşamba

Şiddetli Kuzey rüzgârı esti; ayrıca da bütün gün ve ertesi günü büyük bir kısmında gayet çok kar yağdı.

4 Şubat, Perşembe

Gelecek sefer için daha on kadirga yapıp denize indirilmesi hususunda Kaptan Paşa'ya emir geldi. Bunların dördü hazır bulunmaktadır.

5 Şubat, Cuma

Türklerin *Ferîşte oğlu* isimli bir kitapları vardır ki, farsca ve türkçe olan *Şahîdî* tarzında arapca ve türkçe manzum bir lûgattır ⁴⁷.

Hemen bütün gün yağan kar ayak boyunu buldu.

6 Ocak, Cumartesi

Kar, sert bir şimal rüzgârı ile pek bol yağmakta devam etti.

Parise gidecek paketimi kapadım.

7 Şubat, Pazar

[44] *Sieur Pestalocci* İsa'nın son âyinlerde huzuru hakkındaki kanaatlerini Rumların patriğinden öğrenmiş olduğunu

⁴⁷ Bu küçük sözlük torunu Abdurrahman'ın bilgisini artırmak üzere Abdüllatif b. Ferîşte tarafından tanzim edilmiştir.

ve bu cevabın Lâtinlerin cevabına mutabık bulunduğunu, fakat bu hakikate dair Ekselansa yazı ile bir ifadede bulunamayacaklarını, çünkü patriğin eğer arzu ettiği gibi bir gün Fransaya giderse Charenton'da kendisi için âyin yapılmamasından korktuğunu söylediğini B. Büyükelçiye bildirdi.

Fevkalâde sert bir Şimal rüzgârı esti ve don oldu.

8 Şubat, Pazartesi

Oldukça kuvvetli bir lodos rüzgârı ile don çözüldü.

İstanbul'da kenarları bozuk akçelerin tedavülünü menettiklerini ve evvelce yüz on beş yüz yirmiye geçtiği halde kuruşa yüz akçe kıymet tayin edildiğini öğrendim.

Bundan başka orduların Lehistana karşı o cihetten sevkleri takdirinde ihtiyaçlarını karşılayabileceği mülâhazasıyle, Tuna cihetinden bu tarafa hiç buğday getirilmemesi için emir verilmiş olduğuna da öğrendim. Ekselans akşama doğru Sieur Ganby (de Bagny)'nin getirdiği gazeteleri okumakla meşgul oldu. Bu gazeteler Viyanadan geliyorlardı ve en yenisinin tarihi 16 Aralıktı. Romadan, Venedikten gelme bazı elyazılı havadisler ve Paristen 28 Kasımda gelmiş bir takım mektuplar da vardı ki, günün olayları ve Pek hristiyan Majeste'nin ⁴⁸ Felemenk üzerine yürümek maksadiyle fasılasız devam ettiği büyük silâhlanma hakkında bunlar oldukça makul bir dil kullanıyorlardı.

Bakırdan küçük bir para olan mangırın dört tanesini İstanbul'da bir akçeye vermekte bulunduklarını öğrendim.

9 Şubat, Salı

[45] Güney-batıdan şiddetli rüzgâr esti, fakat çok devam etmedi, çünkü ertesi günü Doğu istikametine döndü ve bu keyfiyet yakın zamanda Diamant'ın gelişini görmek hususunda beslenen ümidi ortadan kaldırdı.

Aynı günde Kaptan Bernard, Ekselans'ın bir paketini hâmil bulunduğu halde Marsilya'ya müteveccihen gemisiyle hareket etti.

⁴⁸ « S. M. Très Chrétienne », Fransa kraliçesinin unvanı [Mtrc.].

Ekselans iki kuruşa *Ruz-nâme* isminde daimî bir takvim satın aldı; bunun işçiliği o derecede güzel, ince ve nazikti ki, Fransa'da birçok ameleler eşini on kuruşa yapmayı istemezler. Altın yaldızla ve renklerle tezyin edilmiş bulunan şekiller, o derecede güzel ve o kadar isabetle çizilmişti ki, bundan daha mükemmel bir şey istemek akla gelemezdi.

11 Şubat, Perşembe

Akçenin değerini eski nisbetine iade ettiklerini ve bunun şundan ileri geldiğini öğrendim: Bir Yeniçeri ekmek satın almak üzere Galatada bir fırına gider, fırıncı akçelerinin muayyen vasıflara malik olmadığını söyliyerek bunları kabul etmez. Bunun üzerine, Yeniçeri Pâdişahın kendisine yaşaması için verdiği parayı kabul etmekte neden dolayı güçlük çıkardığını sorduktan sonra onu iki hançer darbesiyle öldürür.

Eflak prensliğinde bulunmuş olup muharebede Vezirin gazabından korkarak İmparatorun tarafına geçerek bu müddet esnasında ondan yılda iki bin eku almış bulunan, fakat bir müddet evvel [46] kendisini affetirmeye muvaffak olarak İstanbula gelen Seigneur Gregor asco, Edirneye gitmek ve orada prensliğine tekrar tayin edilmek üzere, refakatinde bir çok çavuşla bu şehirden ayrıldı. Hükümete takdimelerde bulunmak üzere dört yüz kese, yani 200,000 ekü götürmekte olduğu ve bunları kırk faizle Rumlarla Yahudilerden borç aldığı da söylenmektedir. Fırtıllığı esnasında Venedikte de bulunmuş olup karısını orada bıraktığı ve onun hâlâ arada tutulduğu da öğrenildi.

12 Şubat, Cuma

Pâdişahın bayrağının bir at kuyruğu olduğu bana söylendi ve keyfiyeti menşeyini bildirerek tevsik etmek üzere de bir hikâye anlatıldı. Fafat bu hususa dair bir şey yazmadan önce, daha çok malûmat toplamak istiyorum.

İstanbul ve Galata'da *Seferli*'lerin, yani Lehistan harbine gitmek üzere birkaç gün önce Anadoludan getirilmiş bulunan yeni askerlerin, diledikleri kimselerden sebepsiz yere para isteyerek bilhassa hristiyanlara karşı çok serkeşliklerde bulunduklarını öğrendim. Her yeni asker toplanışında, bunlar bekle-

nildikleri yerlere gönderilmeden serbest kaldıkları müddetçe aynı halin vukubulduğu söylenmektedir.

Büyük kıt'ada كتاب النوب = *Kitab ül-Manstûb* isimli farsca bir eser gördüm. Gayet zarif bir yazı ile yazılmıştı ve muhtevi bulunduğu birçok resim eserin nücûm ilmine ait bulunduğunu bana anlattı, çünkü bu resimler meyanında seyyarelerle on iki burcu gördüm. Sıra itibariyle birinci gelen Utarit, bu seyyareye müneccimlerce ilimler üzerinde atfedilen nüfuza muvarık olarak bir eliyle de kâğıt tutan bir müslüman şeklinde temsil edilmiş bulunuyordu. Merih bir Kızılbaş, [47] yani sağ eliyle çıplak bir kılıç tutan bir İran askeri şeklinde temsil edilmişti. Venüs, saçlı başı perişan olup uzun saçları omuzları boyunca sarkan ve harp çalan bir kadındı. Jüpiter başı sarıklı bir adam şeklinde görünüyordu. Güneş, ışıklarla muhat olan bir büyük kafaydı. Ay, yıldızlar ortasında müteaddit renkli bir hilâle kendisini tanıtıyordu. On iki burç, aşağı yukarı bizim tersim eylemekte bulunduğumuz şekilde, aynı insan, kara hayvanı ve balık çehreleriyle gösterilmekteydi,

Göğün bu noktasında bulunduğu vakitte kuvvetinin en yüksek derecesine varmış olduğundan güneşin çehresi arslan işaretine bağlanmış bulunuyordu. Bu çehreden gayrı, tılsım, ağaç, birçok hayvan ve kuş çehresi de mevcuttu. Bu suretle de zannederim ki sade nücûm ilmini değil, fakat umumiyetle dünyayı ve içinde başlıca bilinen şeyleri bahis mevzuu ediyordu. Bu eseri kırk kuruşa satmak istiyarlardı.⁴⁹

13 Şubat, Cumartesi

Ruznâmeme ilâve edebileceğim ehemmiyette bir şey geçmedi.

14 Şubat, Pazar

Mekkedeki karışıklıkların henüz hitam bulmadığını ve Türkler karşısında kuvvet üstünlüğü temin edebilmek üzere İran şahının bu karışıklıkları elinden geldiği kadar körüklediğini bizzat.....'ın ağzından duydum.

⁴⁹ Bu cümle Türk harfleriyle yazılmış bulunmaktadır.

İstanbul patriği, Sieur Fornetti vasıtasıyla Ekselans'a kendisiyle gizli bir şekilde görüşmek arzu ettiğini [48] ve bunun uşaklarından gayrı hiç kimse tarafından duyulmamasını istediği için Pâdişahın bir Rum kuyumcusu nezdinde geceyi geçirmek üzere Beyoğlunda kalacağını ve oradan hem kendisini selâmlamak hem de tebliğ edecek olduğu mesele hakkında görüşmek üzere gizlice Fransız elçiliğine geleceğini bildirdi.

خرو و شیرین = *Husrev u Şirin* isminde⁵⁰, ipek kâğıda fars harfleriyle yazılmış türkçe manzum bir roman gördüm. Fakat içindeki resimler yazının güzelliğine uygun düşünüyordu.

ديوان جامي = *Divan-ı Câmî* isminde ve fars yazısı ile, hem de farsça yazılmış başka bir kitap gördüm. Bu kitap manzum olup ا (elif) harfleriyle başlamakta bulunan ilk kafiyele, ی (ye) olan son harfe kadar sırasıyla bütün harflerle devam ediyordu.

Mensur olan başka bir türkçe kitap gördüm ki, Türkler arasında kullanılan bir takım tedavi usulleriyle bunların iyi tatbiklerinden bahsediyordu ve ismi بيطار نامه = *Baytar-nâme* idi⁵¹.

15 Şubat, Pazartesi

Nesih harfleriyle güzel yazılmış türkçe bir kitap gördüm. Bu, Süleymanın gerek kara ve gerek denizde Barbaros denen Hayreddin vasıtasıyla yaptığı bazı hareketlerinin tarihi idi ve unvanı استون بلغار و استورغون و شلوش و تاريخ = *Tarih-i Şik-loş ve Üstürgon ve İston-i Belgrad*'dı⁵².

⁵⁰ Husrev ve Şirin'in aşkları bir çok Fars ve Türk mesnevisinin mevzuunu teşkil eder. En meşhurları farsçada Nizâmî (587 - 1201), Hâtîfî (927-1521) ve Vahşî (991-1583)'ninkilerdir.

Galland'ın bahsettiği türkçe mesnevi şiirde mahlesi Şeyhî olan Mevlâna Yusuf Sinan-ı Germiyanî'nin idi. Kendisi II. Murad devrinde meşhurdu. 624 (1424)'de doğmuş ve 855 (1451)'de ölmüştür.

⁵¹ Türk edebiyatında *Baytar-nâme* unvanını taşıyan bir çok eser vardır. Birisi Aristo'nun bir tercümesidir; ikincisi kezalik arapça eserin Edirneli İskender oğlu Mehmed tarafından tercümesidir. Üçüncüsü Kadı-zâde Şeyh Mehmed bin Mustafa tarafından Sultan II. Osman için vücûda getirilmiştir.

⁵² Gran ile Stuhlweissenburg'un zaptı tarihi (1542-1544) Sinan Çavuş tarafından yazılmıştır. Aynı muharrir Sultan Süleyman'ın emriyle

[49] Capucin'lerin reisi C u s t o d e P e d e r, Son Ekselansa aynı gün içinde Felemenk elçisini ziyaret ettiğini ve konuşma esnasında söz bunların Kuddas takdisinde söyledikleri sözlerin doğru olup olmadığına intikal etmekle sefirin umumiyetle Rumların bu hususta aynı kanaati beslemediklerini ve islâh edilmiş olduğu iddia edilen dinin kanaatlerine uygun kanaatler besleyen bir Patrik bulunmuş olduğunu söylediğini anlattı. Fakat bunun üzerine Peder, Rum kilisesinin bu nokta üzerindeki kanaati hakkında Şark kilisesinin kat'i hükmüne dair fikrini sorunca, sefir, bu hususta selâhiyet ve selâhiyetsizliğe 'emas etmeden, buna dair bir kitabın Felemenkte basılmış olduğunu itiraf etmiş. S i e u r P a n a i o t i'nin bu eseri basılmak üzere Felemenge yolladığını öğrenmekle meclis âzaları onun baş-tercüman mevkiinde bulunmasından dolayı Osmanlı hükümetinden bir takım menfaatler elde edileceğini hesap etmiş, ve basım keyfiyetinin kendisine bir masrafı mucip olmaması arzusu ile masrafı bizzat ödemişler. Basılmış nüshaların buraya üç sandık içinde nakledildiğini ve bunların mezkûr S i e u r P a n a i o t i'ye teslim olunduğunu söyleyerek, sefir Pedere bir nüsha hediye etmiş, fakat zaten bir nüshaya sahip bulunduğu için Peder almanmış. Bu kitabın nerede basılmış olduğunu pek ziyade bilmek isteyen ve malûmatlarına müracaat ettiği Rumların ağızlarından bu ciheti, ya bilmediklerinden dolayı, yahut ta bu şüpheli memlekette keyfiyeti gizlemek istedikleri için öğrenemeyen Ekselans, bu havadisi böylece öğrenmekten pek ziyade memnun oldu ⁵³.

16 Şubat, Salı

Rüzgâr bir hayli istikamet değiştirdikten sonra [50] poyrazda karar kıldı, bu rüzgâr ilk önce oldukça şiddetli oldu, fakat ayın sonunda yavaşladı ve gece esnasında tekrar arttı. Bu sayede de, uzun zamandan beri Marsilyanın biri büyük ve biri küçük iki ticaret gemisiyle birlikte beklenen harp gemisinin nihayet limana girebileceği ümidini verdi.

Hayreddin Barbaros'un diktesi altında bu meşhur amiralin hâtırelerini da yazmıştır.

⁵³ Bu eser hakkında 25-26. sahifedeki nota bakınız.

Bundan evvel bahsi geçen *Divan-ı Câmî* isimli kitâbı, B. Büyükelçi sekiz kuruşa satın aldı. Bir gün evvel bahsi geçen kitaba beş kuruş teklif etti, fakat bir Türk yarım kuruş fazla teklif ederek mezkûr kitabı ele geçirdi.

Eğer bu ruznâme benim ellerimden başka ellere düşerse, bu kabil ehemmiyetten âri başka kayıtlar da görülüyorsa, gerek bunlara karşı ve gerek her hangi şeye karşı şunu haber vermekle memnun olurum ki, hiç kimsenin hazzı için değil, fakat ya kendi bilgim için yahut ta herkesçe malûm olmasına imkân bulunmayan başka sebepler altında yazmaktayım. Bir kitabın fiatının, sıcak bir günün ve soğuk bir günün bir ruznâmede yer alacak şeyler olmadıklarına ve bunların onu ancak ehemmiyetsiz şeylerle şişirdiğime hükmedilecek olursa da hareketimi haklı çıkarmağa asla çalışmam, böyle hareketi münasip bulduğum için böyle hareket ettiğimi söylemekle iktifa ederim. Ancak kendi kendileri için yaptıkları bir işte insanların kendi nefislerini memnun etmelerine ve istedikleri tek mil serbestliğe mazhar olmalarına müsaade etmek, elbette ki en tabîî bir keyfiyettir.

17 Şubat, Çarşamba

7 Aralık 1671'de bu şehirden ayrılmış bir Marsilya gemisi, on iki bir arası limana girdi. [51] Bu esnada biraz rüzgâr bulunduğundan, vaziyet kendisini burunu dolaşmak üzere Saray kenarından gitmeye ve üç pare selâm topunu atabilmek üzere ancak biraz uzaklaşmaya mecbur etti. Geminin O t r a n adını taşıyan kaptanı, küçük bir mektup paketini Ekselansa teslim ederken, M. de Preüilly'ye Son kalelerle Gelibolu arasında tesadüf ettiğini söyledi.

Büyük kıt'ada ve ipek kâğıd üzerine lâtif bir yazı ile yazılmış, sözbaşları ve çerçeveleri altın yaldızlı güzel bir arapça kitap gördüm. Adı : وهذه رسالة فتحه سليمان متعلقة لفتح رودس وغيره من القلاع, yani Rodosun ve eser içinde zikredilen diğer kalelerin Süleyman tarafından fethine ait risale'dir. Müellif ismi yazılı değildi, fakat eserin yazılmasına gösterilmiş itina, esere ehemmiyet verildiğini anlatmaya kifayet ediyordu ⁵⁴.

⁵⁴ Rodosun zaptı tarihi, Sultan Süleyman'ın hekimi olup naklettigi

Aynı eb'adda diğer bir arapça kitap gördüm; gerçi bu evvelkinin malik olduğu haricî meziyetlere sahip bulunmuyordu, fakat muhteviyatı itibariyle daha az mühim değildi. Unvanı شقائق طاش كورى زاده, yani [52] müellifi bulunan Taşköprü-zâde'nin bahçesi olup⁵⁵ kendisi eserde İmparatorlarının kökü olan birinci Osman'dan Süleyman'a kadar yetmiş bütün kalem sahiplerinin medihlerinde bulunmuş, her bir imparatorun devrinde meydana çıkmış ve ehliyet göstermiş olmaları memleketleri, ahlâkları ve ölüm tarihleriyle göstermişti. Yukarıya koyduğum unvan müellife ait olmayıp bu kitabın taşıdığı unvanın bir hülâsasıdır, çünkü bizzat Taşköprü-zâde mukaddemesinde eseri şu şekilde atlandırmaktadır: "Al-i Osman'dan gelen Sultanların saltanat sıralarına uygun olarak bir tarih vücuda getirdim ve bu tarihe mutlu Osmanlı İmparatorluğunun âlimlerine ait tarih veya risale adını verdim,,.

18 Şubat, Perşembe

M. de Preüilly geceleyin şehirden yirmi beş ilâ otuz mil mesafeye varmış ve limana girmesini temin edecek bir

şeyleri bizzat görmüş bulunan Ramazan Efendi tarafından arapça olarak yazılmış bulunmaktadır. Rodos muhasarası hakkında Veysi Efendi tarafından yazılmış bir eser de vardır.

Frère Jacques (Batard de Bourbon) *Grande et merveilleuse et très cruelle oppugnation de la noble cité de Rhodes prinse naguères par sultan Selyman a présent Grand Turcq* adıyla muhasaranın tekmi safhalarının tam bir hikâyesini vermiştir. Jacques de Bourbon'un eseri 1525'te gotik harfleriyle basılmış ve latin harfleriyle ikinci bir baskı 1527'de çıkmıştır.

⁵⁵ Bu mühim biyografya eseri *Eş-Şakayiku Numaniyye ft Ulema id-devlet il-Osmaniyye* unvanını taşır. Taşköprü-zâde diye anılan ve 968 (1568)'de ölen Ahmed b. Mustafa tarafından vücuda getirilmiştir. 965 (1557) te ikmal edilmiş olan bu eser, on fasla ayrılmış bulunmaktadır. Hânedanın menşeinde Sultan Süleyman devrinin sonuna kadar Osmanlı imparatorluğunun bütün şeyh ve âlimlerinin biyografyalarını ihtiva eder. Muharririn hayatında Mehmed Hâkî, sonra da Edirneli Mehmed Meedî Efendi tarafından türkçeye tercüme edilmiştir.

Nev'i-zâde Ataullah Efendi 1044 (1634) yılına kadar devam eden bir zeyil yazmıştır.

Söyyid İbrahim Uşakî-zâde bu eseri 1115 (1703) tarihine kadar götürmüştür.

rüzgâr esmediği için orada demiş atmış. Sabahın pek erken saatinde kaptan muavini M. Chevalier'yi bir mübayaa memuru ve bir kılavuzla birlikte yolladı. M. Chevalier buraya öğleden sonra bire doğru gelerek B. Büyükelçi'yi, M. de Preüilly ile M. d'Ervieux nâmına selâmladı, sonra da kendisiyle uzun bir müddet hususî şekilde görüştü. Hemen aynı zamanda gemiyi gezmeye gitmiş bulunan M. Magy ile M. Fabre⁵⁶ döndüler ve Maltadan yazılmış bir çok mektubu Ekse-lansa verdiler. Malta limanından Çerigo'ya üç günde gelmiş bulunduğu için, M. de Preüilly [53] bu kadar muvaffakiyetli bir yolculuktan sonra buraya çok kısa bir zaman içinde varacağını sanmıştı. Fakat hava aksileştiğinden Miloya uğramak ve orada yirmi yahut yirmi iki gün durmak mecburiyetinde kalmış, Noelden bir gün evvel Milodan Sakıza ve 10 Ocakta Eski Kaleler'e varmış, pek kötü bir don ve kar havası sebebiyle orada 14 Şubata kadar beklemiş; Eski ve Yeni Kaleler tarafından, attığı her topa bir topla mukabele edilmek suretiyle selâmlanmış. Kale kumandanları en büyük toplarını kullanmadıkları ve gülle atmadıkları için adam yollayıp özür dilemişler, keyfiyetin aynı zamanda bir çok gemi gelmiş olup güller ise bir sahilden öbür sahile eriştikleri cihetle bu toplar atıldığı takdirde mezkûr gemilerin büyük zararlara uğramalarından korkulmuş olduğunu bildirmişler. Üç yüz altmış kişiye balığ olan mürettebattan buraya gelişte ancak yirmisi hasta bulunuyormuş, biri de soğuktan ölmüş imiş.

Ekselans yukarda bahsettiğim iki kitabı on iki buçuk kuruşa satın aldı.

Şekayık tercümesi ve Ataullah zeyli 1267-1269 (1851-1852) arası İstanbulda basılmıştır.

⁵⁶ M. Magy ile M. Fabre İstanbulda yerleşmiş iki tüccardılar. M. de Guilleragues'in 1686'da ölümünde ikincisi «Sadr-ı âzamla Divan-ı Hümayun vezirleri nezdinde Majestenin hizmeti ve tebaasının ticaretinin hayrı namına en faideli olduğuna hükmedeceği şeyleri ajan sıfatıyla yapmak kaydıyle» tayin edilmişti. Ticaret ajanı unvanını M. de Castagneres'in gelmesine kadar muhafaza ederek onun tarafından bu unvanı alındı ve Sadr-ı âzaman maiyetinde Türk ordusuna yollandı. Kırıl kendisini bir vazife ile İran'a göndermiş ve Fabre yolda ölmüştür (M. de Comte de Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de Turquie*, Paris 1877, s. 237).

19 Şubat, Cuma

Geminin durduğu yerden ayrıldığı sırada çıkan gayet şiddetli bir lodostan dolayı, yanaşınca kadar altı saata yakın bir zaman denizde kaldı ve ancak ondan sonra karaya ayak bastı. Hattâ rüzgâr kendisini Sarayın o derecede yakınından geçmeye mecbur etmişti ki, kürekleriyle âdetâ sahile dokunmuşlardı. Kendisi Fransız elçiliğine üç buçuğa doğru ve Tophâne'nin bir iskelesinde karaya çıktığı sırada B. Büyükelçi tarafından istikbaline yollanmış iki yeniçeri, aynı husust elbiseler giymiş kırk bir uşak ve bir tercüman beraberinde bulunduğu halde vardı. Tophâne'ye inen arka kapıdan girdi ve Ekselans'ın kâtibi tarafından kabul edilip [54] selâmetle gelişi tebrik edildikten sonra, kâtip kendisini B. Büyükelçinin bulunmakta olduğu daireye kadar götürdü B. Büyükelçi M. d'Erveux'yü kapıya kadar ilerleyerek kabul etti. Küçük bir söylevden sonra M. d'Erveux kralın mektubunu cebinden çıkardı ve öperek Ekselans'a takdim etti. Ekselans, mektubu, uzun zamandan beri bu emirleri ah çekip beklemekte olduğunu söyleyerek aldı.

Ekselans'ın akraba ve dostlarının kendisine verilmek üzere tevdi eyledikleri bir mektup paketini de takdim etti. Bundan sonra, Ekselansa kendisine refakat etmek üzere gemiye binmiş dört Fransız asilzâdesini takdim etti ki, bunlar arasında M. Courtin'in bir yeğeni de mevcuttu⁵⁷. Az zaman içinde yemek hazırlanmış bulunduğundan, gemiden ayrılış vakitleri olan sabahın yedisinden beri hiç bir şey yememiş bulunan bu baylarla birlikte M. d'Erveux sofraya davet edildi.

⁵⁷ «Pek güzide bir Şûray-ı devlet âzası olan M. Courtin, II. Charles'in Mme de Portsmouth'la seviştiği sıralarda İngilterede büyük elçilik etmiş ve bu madamdan Fransa için pek mühim tavsiyelere ve yardımlara mazhar olmuş ve bunlardan Kralı çok kere haberdar etmişti. Kendisi Louvois'ın hususî dostu olup onunla çok teklifsizdi.» (*Journal du marquis de Dangeau avec les additions du duc de Saint-Simon*, Cilt 1, s. 395).

1632'de Riom'da doğmuş bulunan Antoine Courtin Kralın Şimal hükümdarları ve devletleri nezdinde umumî elçiliğini ettikten sonra Dünkerk'in Fransaya iadesiyle neticelenen müzakereye memur edildi (1662). 1685'te Paris'te öldü. Bir çok eser bırakmıştır. L'abbé Goujet, *Traité de la paresse*'in dördüncü baskısının başında kendisinin biyografyasını neşretmiştir.

20 Şubat, Cumartesi

Patrik tarafından yollanmış olan Edirne, ... ve Atina metropolitleri, Rumlara attettikleri hataları ve daha bazı noktaları reddetmek üzere Calviniste'lere karşı olarak sinod'un kendi lehindeki kararnâmesini Ekselansa tevdi ettiler. Bu, tafta üzerine yapıştırılmış ipekten büyük bir kâğıda yazılmıştı, bu taftanın iki tarafı bir çok resimlerle ve bilhassa büyük birer harfle müzeyyendi ve bir tarafta bir resim Veli Chrysostôme'u ve diğer tarafa Veli Basile'i [55] bir örtü ile vücudu yarı kapalı olup bir kalın sütun üzerine yatmış bulunan ve altında bir kadehle üç küçük çocuk görünen bir küçük İsayı taparken gösteriyordu. Vesika bizzat patrikle seleflerinden üçü, İskenderiye patriği ve pek çok metropolit tarafından imzalanmış olup bir tarafında şu: Διύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπισκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης, καὶ οἰχομενιχὸς πατριάρχης⁵⁸ sözleriyle patriğin 1672 Kasım ayına tesadüf eden intihabı tarihi, iki anahtar ve altında imparatorluk kartalı ve dört köşe bir taş üzerinde temsil edilen bir kilise resmi vardı; diğer tarafında ise üstünde ΜΡΘΥ kelimeleri bulunmak üzere bir Meryemin küçük bir İsayı kollarında tuttuğu görülüyordu. Bu فرمان kırk beş dirhem ağırlığındaydı.

B. Büyükelçi bunu alırken patriklere, metropolitlere ve bütün Rum kilisesine bunu Majeste'nin ellerine verilmek üzere itina ile Fransaya yollamayı vâdetti; hattâ Şark kilisesinin şerefini kirletmek maksadiyle tahrif ettikleri bu derecede âşîkar bir keyfiyetin hakikatinden haberdar olmak isteyenlere bu hakikati mukaddes bir elin sunmasını teminen, Osmanlı hükümeti nezdinde müzakeresiyle meşgul bulunduğu işler iyi şekilde neticelenecek olursa bunu belki bizzat götürüp Majesteye takdim edeceğini söyledi.

M. d'Ervieux bu merasimde hazır bulundu. Ekselansın kendilerine karşı sarfettiği cemilekâr ve güzel sözleri meropolitlere halk rumcası ile, hem de irticalî olarak nakilde baştercümanı Sieur Fornetti'nin gösterdiği fevkalâde maharete de pek hayran kaldı.

⁵⁸ «Allahın inayetiyle İstanbul ve Roma arşöveği ve Okümenik (O-cuménique) patrik».

Kendisiyle beraber gelmiş zadeğân da buna şahit oldular ve Allahın lûtfu ile bunların arasında bir de rahip mevcuttu ki, keyfiyet bu münasebetle geçen şeyleri ve Şark kilisesini Rahip Claude'un ithamlarından ve iftiralarından korumak üzere Ekselansın eline bu vesikanın nasıl bir şevkle verildiği hususunda eğer icab ederse arkadaşları nezdinde şahadette bulunmasına imkân verecektir [56]. M. Fornetti, Ekselansa Filibe metropolitinin kendisine şunları söylediğini bildirdi: B. Büyükelçiden mazhar olduğu bu mülakat veya huzûra kabul esnasında, Metropolit Türkleri ziyarette tecrübe edilenden çok farklı bir durum karşısında kalmıştı; yâni Fransa sefâretine girince domuz yavrularına raslamıştı. (Hakikaten bu esnada avluda iki küçük yaban domuzu ile bir küçük domuz koşturulmaktaydı). Bu hayvanlarda kendisi için bir uğursuzluk alâmeti olmak şöyle dursun, bunları Ekselansın bizzat kendisine ve arkadaşlarına karşı gösterdiği teveccühün âdeta bir bildiricisi saymış ve bu teveccüh tezahürlerinden pek memnun kalmıştı. Fakat bu memlekette Türklerle yapılan ziyaretlerde hâl, ifadesiyle aynı değildi; vâkıa onların evlerinde domuz yavruları yerine bazan pek fazla yedikleri koyunlara rastlanılırdı, şu kadar ki onların evlerinde görülen yegâne tatlı manzara bu koyunlardan ibaretti. Türkler çok kaba muameleleriyle hilm ve nezaketin dairelerine sokulmadığını gösterirler ve bu dairelerde her kesi ve hele ancak fena muamelelere ve hareketlere uğrayan hristiyanları, domuz yavrularına karşı muamelelerinden daha kaba bir şekilde kabul ederlerdi.

21 Şubat, Pazar

تذكرة الشعراء = *Tezkiret üş-şuarâ* yani "Şairlerin kataloğu," isminde türkçe bir kitap gördüm⁵⁹. [57] Hakikaten de Türkler

⁵⁹ Bu *Tezkire-i şuarâ*'nın Latîfi ismi altında daha meşhur olan Kastamonulu Abdüllâtîf tarafından yazılmış şairler biyografyası olduğu muhakkaktır.

Bu müellif 990 (1582)'de ölmüştür. Eseri II. Murad'ın saltanatından Sultan Süleyman'ın saltanatının on beşinci yılına kadar meşhur bulunmuş şairlerin hayatlarını ve eserlerinden parçaları ihtiva eder. «*Biographische Nachrichten von vorzüglichen türkischen Dichtern, nebst einer Blumenlese*

arasında ehliyet göstermiş en meşhur şairler eserde isimlerinin alfabe nizamiyle yer almışlardı ve medihleri, eserlerinin fihristi ve bazan vücade getirmiş bulundukları şeylerin en güzellerinin birer sureti mevcut bulunuyordu. Eser büyük kıt'ada idi ve kıymeti on kuruş olarak takdir ediliyordu. Fakat sekiz kuruştan aşağıya alınması mümkündü. Büyük boyda başka bir kitap gördüm, fakat arapça idi ve coğrafyadan bahsediyordu. Müellifinin kim olduğunu fark edemedim. Bunun değeri altı kuruş olarak takdir ediliyordu; bunu etmesi de pek mümkündü. Ayrıca da, Davud'un mezâmirinin tercümesi olan büyük boyda ince bir kitap gördüm, fakat bu tam değildi.

Çok kar yağdı ve don oldu, bu hal ertesi günü de devam ederek fevkalâde şiddet kesbetmiş bir şimal rüzgârı evvelki günlerle mukayese edilmez hadlere vardı.

22 Şubat, Pazartesi

Bostancıbaşı'nın Kaymakam yapılmış olduğu öğrenildi. Kâhyası bıraktığı makama memur edildi ve gelecek sefer sırasında haiz bulunduğu kumandanlığı ifa etmek üzere Kaymakam azlolundu. Pâdişahın sünneti esnasında bir Yahudiden aldığı bir toz vasıtasıyla kanını durdurmuş, bu sayede de bir kızkardeşini alarak enişтелиği sıfatını ihraz etmiş olması, Kaymakamın bu şerefli ve kârlı mevkide daha fazla kalmasını asla temin edemedi. Bostancıbaşıya gelince, kendisinden evvel öteki makamlar kadar değişmelere tabi olan bu makamda bu derecede uzun bir zaman bırakılışı hayretler uyandırmıştır. Bunun hikmeti her ne olursa olsun, bu memlekette pek nâdir bir keyfiyet teşkil etmek üzere kendisi kötülükten ziyade hayır işlemiş ve iyi idaresiyle herkesi memnun bırakmıştır.

23 Şubat, Salı

[58] Bütün gün o kadar çok kar yağdı ki, bunlar evvelki iki günde yağmış bulunanlara da katılınca, Fransada mislini gördüğümü hatırlayamadığını bir had ve nisbette kar yığıldı. Aynı zamanda o derecede siddetli bir şimal rüzgârı da esmekte

aus ihren Werken aus dem Türkischen des Mulla Abdul Latif und des Aaschik Hassan Tchelebi adlı eserinde (Zürich 1800) M. Chabert Latifi tezkiresinden parçalar almıştır.

idi ki, hasıl ettiği soğuğa tahammül imkansız oluyordu. Bununla beraber ve pek ziyade eziyet çekmekliğime rağmen, Patrik Dionysius'un sinod kararının rumcasını istinsaha ve Ekselansın muhteviyatına vakıf olmasını teminen de fransızcaya tercümesine devam ettim.

24 Şubat, Çarşamba

M. d'Ervieux ile birlikte karaya çıkmış ve havanın fenalığından dolayı burada beklemek mecburiyetinde kalmış bulunan dört asılzâde, hava düzeldiği için B. Büyükelçiye veda edip gemiye döndüler. Havanın düzelmesi, M. de Preuilly'nin de buraya muavinini yollayıp Ekselansa hürmetlerini bildirdikten sonra Kaymakam azledildiğine göre yeni gelene karşı aynı muamelede bulunmak gerekip gerekmiyeceğini, ve limana girerken kendisinin selâm vermesi isteneceği takdirde kendisine selâm verilmesini istemesi de icap edip etmeyeceğini sordurdu. Buna karşı, B. Büyükelçi vâki tahavvülün evvelki Kaymakamdan böyle bir talepte bulunmak hususunda verilmiş kararı değiştirmeyeceği, bu yeninin de bu meselede kendisinden istenecek şeye muvafakat hususunda selefinden çok salâhiyet ve kudrete sahip olmadığı, bu sebeple bundan da bir talepte bulunulmayarak selâm vermeden görmek icap ettiği ve binaenaleyh M. de Preuilly'nin bu hususta müsterih olabileceği tarzında cevap verdi.

Hipokrat'la Apel'in vatanları eski Cos olan İstanköy adasında [59] pek büyük ve hattâ Asya sahillerinden de hissedilmiş bir zelzele olduğu, şehrin tek mil evlerinin yıkılıp harap oldukları, kalelerden biri yarı yarıya yıkılıp diğerinin devrildiği ve bu iki kale arasında bulunan kırlarda hâlen bir gemi iriliğinde simsiyah bir taş bulunduğu, toprağın açıldığı noktalardan ateş saçıldığı, limanda bulunmakta olan gemilerin bu garip durumdan çok müteessir olan denizdeki kıyametten parçalanıp battıkları Ekselansa temin edildi.

İstanbul patriğinin iyi idaresi ve bütün kilise mensuplarıyla Elen milletini kendisine karşı göstermeye sevkettiği hürmetten M. Fornetti'ye bahsettiğim sırada M. de Nointel'in bulunduğu veçhile kendisine yakında bir resmî ziyarette bulunması muvafık olup olmayacağını sordum. M. Fornetti bana

Patriğin şiddetinden dolayı pek çok düşmanı bulunduğu gibi Sadr-ı âzâmın şahsı hakkında bazı zararlı şüpheler duyması ihtimalinden de çekindiği cihetle bu debdebeli ziyareti ifa için Türkiye ile Fransa arasındaki müzakeratın bir itilâf ile bitmesini beklemenin muvafık olacağı, fakat M. de Nointel'le hususi bir mülâkatta bulunmak üzere Patriğin bugünler içinde gizlice gelmek dilediği tarzında mukabele etti.

25 Şubat, Perşembe

Bostancıbaşının kaymakamlık makamına tayini haberinin doğru olmadığı öğrenildi.

[60] Soğğun şiddeti çok azaldı ve kar fasıllarla yağar oldu.

26 Şubat, Cuma

Sakız piskoposu bizzat gelerek Ekselansın eline Calviniste'ler aleyhinde kendisinden istenmiş olan malûmatı getirdi. Bunların bir suretini başka bir yoldan yollamış bulunmakla beraber, bizzat ta getirmeyi iltizam etmişti. Kilisenin idare rahibi kendisine refakat ediyordu ve bu adam bu hususta bir miktar isteksizlik gösterdikten sonra imzaya iştirak etti.

Ekselans tarafından yemeğe davet edilen hekim Maurocordato⁶⁰, şimdiki patriğin Vezir tarafından makama nasbı sırasında hazır bulunmuş olduğunu, Vezirin bu tayinden

⁶⁰ Alexandre Maurocordato'nun doğum tarihi kesin olarak malûm değildir. On iki yaşında İtalyaya yollandı ve Bolonya, Paduva Üniversitelerine ve Roma mekteplerine devam etti. İstanbula dönüşünde büyük millî mektebe profesör tayin edildi, fakat sonra hekimlik etmek üzere bu hizmetten ayrıldı. Jean Chrysoscoloros'un kızı Sultane ile izdivacından az sonra ve Panaiotti'nin ölümünü müteakip Köprülü Ahmed Paşa tarafından Divan-ı hümayun baştercümanı tayin edildi. Aynı tarihte Patrik tarafından büyük -logotet'lik vazifesini ifaya memur edildi. Kara Mustafa Paşa tarafından yapılan Viyana muhasarasının muvaffakiyetsizliği üzerine menkûp düştü, hapsedildi ve idam edilmek tehlikesine maruz kaldı. Bununla beraber baştercümanlık mevkiine iade edildi. Karloviç sulhunu mücip olan müzakerelere iştirak etti ve Osmanlı devletinden habersiz olarak İmparator Léopold'dan «Prens» unvanını aldı. 1709'da öldü.

Kendisi bir çok eserler ve bu meyanda *De instrumento respirationis et circulatione sanguinis* adlı bir cilt neşretmiştir (Bologna, 1664).

sonra başka bir patrik seçilmesinden bahsedenlerin kellesini kesmekle tehdit ettiği gibi Patrik Dionysius'a da vazifesini iyi ifa etmesini tavsiye ettiğini anlattı.

27 Şubat, Cumartesi

Dışarda biraz rüzgâr esti; fakat bu rüzgâr o derecede hafifti ki, yelkenleri açılan Diamant İstanbula ancak Yedi kule ötesinde yaklaşabildi. [61] Bostancıların geçen bütün kayıkları büyük taşlar fırlatarak Sarayburnundan uzaklaştırdıkları Fransız elçiliğinden görüldü. Bunun sebebi, Valide Sultan'ın liman dışında, deniz sahilinde bahçede, bir köşkte bulunmasıydı. Kendisinin gemimizin girişini görmek üzere geldiği zannedilmektedir.

28 Şubat, Pazar.

Lehistan elçisinin kâtibi M. Vart⁶¹, B. Büyükelçiyi görmeye gelip tarafından yemeğe alıkonuldu. Çavuşların beş altı günden beri Kaymakam nâmına sefire geldiklerini Sadr-ı âzâmın kendisini beklemekte olduğu Edirneye hareket etmesi için onu tazyik ettiklerini, hattâ kendisine beş yüz frank tutan yirmi bin akçeyi yol masrafı olarak getirdiklerini ve yük arabalarının hazır durduğunu, fakat böyle emirler telâkki etmeyi kabul etmeyen sefirin bu şekilde tazyik edildiğine göre ancak canının istediği zaman gitmeye karar verdiği ve eğer kendisine karşı cebirde bulunulmak istenirse yatağının başucuna dört tüfek koymuş olduğu tarzında cevap verdiğini de Ekselansa anlattı.

M. d'Ervieux de aynı günde Büyükelçinin yemeğinde bulundu. Ceneviz elçisi de hazırды.

Baştercüman mevkiine getirilmeden önce, Maurocordato iki yıl müddet M. de Nointel'in hekimi bulunmuştu ve kendisiyle devamlı muhaberesi vardı (*Journal de M. de La Croix*, Bibliothèque Nationale yazmalarından, Nr. 6101).

⁶¹ Lehistan'ın mukim elçisi, Osmanlı hükümeti ile Lehistan arasında patlak veren harbe bafifliği ve biddetleri büyük bir nisbette sebebiyet vermiş olan M. Wisoski idi.

29 Şubat, Pazartesi

Bir ihtiyar [62], İstanbuldan Galataya geçerken deniz kenarında bir çok adam gördüğünü ve bunların denizden elle-riyle sersemleşmiş balıklar çıkardıklarını, hattâ çıkarılan bu balıklardan bazılarının ölü olduklarını söyledi. Kendisinin de aynı kolaylıkla bir miktarını ele geçirdiğini temin etti. Balıkların böyle sersemleşmelerine sebebiyet veren keyfiyetin, Kâğıthâne sularının limana pek mebzul şekilde karışmaları olduğu zannedilmektedir. Fakat liman dışında, Yedikule taraflarında ve hattâ tâ Karadenize kadar Boğazda pek çok balığa tesadüf edildiği için başkaları da bunu, Tuna ile diğer büyük nehirlerin taşarak suyu tatlılaştırmış bulunmalarına atfetmektedirler. Diğer bazı kimseler ise, keyfiyet ancak soğuklarda vukua geldiği için bunun sebebinin soğuk olduğuna hükmetmekte ve ancak *skom-bri* (uskumru) dedikleri ve bizim *maqueraux*'larımız olan balıkların ele geçtiğini, çünkü iri balıklar soğukun nüfuz etmediği pek aşağılara çekildikleri cihetle onlar tarafından yenilmekten korkan daha küçük balıkların daima suyun üst kısmında kaldıklarını ilâve eylemektedirler.

1 Mart, Salı

"Le Diamant,, iki defa demir aldı, fakat çok ilerlemedi. Bununla beraber, İstanbul üzerinden, Ayasofyanın biraz ötesine ve Sultan Ahmet camiine doğru flandrasının ve kontramizana direğinin flamasının Fransız elçiliğinden görüldüğü bir yere kadar vardı.

2 Mart, Çarşamba

Ekselans âyin duasını hususî kilisesinde dinledi ve külleri rahibinin ellerinden alarak kendisinden sonra da bütün dairesi halkı aldı.

[63] Öğleden sonra, hava oldukça güzel olduğu ve pek az rüzgâr estiği için, Ekselansın biraderi, refakatinde bir çok kimseler bulunduğu halde, kendisini selâmlamak üzere M. de Preüilly'nin gemisine gitti. Burada gayet nazikâne kabul edildi, hattâ Ekselansa tevdi etmesi için Kırâlin paketini alması dahi kendisinden istendi. Fakat bu hususta itizarda bu-

lundu. Ayrılrken yedi pâre topla selamlandı ki, bu topların gürültüsü bütün İstanbuldan ve Ekselansın evinden işitildi.

Rahip Claude'un kitabında bulunup bu rahibin Rumlara atfettiği hataları izah eden bazı fıkralar, Patriğe gösterilmekle Patrik pek ziyade hayret etmiş, ve büyük kilisenin kitabında bulunmasından dolayı ve ileri gelebilecek başka daha birçok mahzurlar sebebiyle Sinod kararnâmesine dokunmak yahut bir yenisini vücade getirmek imkânsız olduğunu, fakat buna cevap vermek üzere bazı çareler düşüneceğini Ekselansın tercümanına bildirmiş.

Sultanın yardımcı kuvvetleri teşkil etmek üzere silâh altında dört yüz bin kişisi bulunduğu hakkında şâyialar dolaşmaktadır. Fakat Türkiyenin kuvvet vaziyetinden haberdar bulunanlar, buna inanmakta çok mütereddittirler.

B. Büyükelçinin ikinci kâtibi, Ekselansın kendisine iyi seyahat dilemek üzere yazdığı mektupla Lehistan için bazı mektuplarını Leh elçisine götürmüştü. Sefirin kendisine yol masrafı olmak üzere verilmek istenilen altı yüz kuruşu kabul etmeyerek ancak bin kuruş verildiği takdirde yola çıkacağını bildirdiğini, Kaymakamın bu hususta Edirne'ye yolladığı memurun avdetini beklemek icab ettiği için de henüz yola çıkmayacağını, dönüşünde Ekselansa haber verdi. Ayrıca da, sefirin muhafazasına memur çavuş bir gün önce hareket etmesinde Kaymakam nâmına ısrar ederken bazı tahkirkâr sözler söylediğinden, sefirin kılıcını alıp kendisini muhakkak ki öldürecek şiddette bir darbe indirdiğini, [64] çünkü odanın kapısındaki döşemelerin derinliklerine kılıcın girdiğini bildirdi. Bereket ki, çavuş uzaklaşabilecek kadar çeviklik göstermiş ve bu halden duyduğu korku o derecede büyük olmuş ki, derhal gidip Kaymakamı görmüş ve bu kadar gazaplı bir adamın daha çok zaman yanında bulunmaktansa vazifesini bırakmayı tercih ettiğini söylemiş.

3 Mart, Perşembe

B. Büyükelçi, Kırılın emirlerinin gelmiş olduğunu, geçen yıl başladıkları müzakere hakkında kendisine neler emredilmekte bulunduğunu arzu ederse bildireceğini Sadr-ı âzama haber vermek, bu fevkalâde seyahati yapmak üzere de kendisinden ara-

balı, şehirde kalıp ilk seyahatinde çekmiş olduğu bütün rahatsızlıklara gene uğramak istemediği için de bir yakın köyde rahat bir ev talep etmek üzere Edirneye yollamakta olduğu tercümanı Sieur Fontaine'e gerekli talimatı verdi.

4 Mart, Cuma

Sabahın dokuz buçuğu sıralarında, güneşin doğuşu ile beraber çıkmış olan pek iyi bir rüzgârla içeriye doğru itilerek, Diamant sâlimen limana girdi. Bayrağı pupa ve prova flandra-sı da grandi direğinde bulunduğu hade girdi ve hiç selâm vermeksizin Üsküdarla Beşiktaş arasında demir attı.

Yemekten sonra, Ekselansa M. de Preüilly na-mına muavini tarafından saygılar takdim edilmişti ve Ek-selans selâmetle gelmesinden dolayı kendisini tebrik etmek üzere başkâtibini gemiye yollamış bulunuyordu. Kırılın bildiri-lecek emirlerini tebellüğ için sabahın onunda kendisini bizzat ziyaret edeceğini de M. Magy vasıtasıyla bildirmişti. [65] B. Büyükelçi, Şark kilisesinin ortodoks itikatları hakkındaki eserden bir nüsha istemek ve bu kitabın baskısı hakkında malûmat talep etmek üzere Felemenk mukim elçisi ⁶² nezdine Sieur Fontaine'i yolladı. Mukim elçi de kendisine eserden iki nüsha verdi ve M. Varner zamanında bu kitabı Fele-menkte bastırması Sr. Panaiotti'ce M. Desbrosses'tan ⁶³ rica edilmekle onun gönderdiğini söyledi. Âzalar bunu

⁶² Osmanlı hükûmeti nezdinde Felemenk mukim elçisi M. Justin Colyer idi. Umumi meclis M. Verner'in yerine geçmek üzere M. Richard Croock'u seçmişlerdi. Türkiyeye Ragusa yolu ile gitmekte olan M. Croock, 1667'de bu şehri harab eden yerdepremi esnasında orada bulunup telef oldu. M. Croock'un halefi olan M. Colyer, 25 Mayıs 1668'de İstanbul'a vâsıl oldu. Colyer 1686'da öldü.

« *Journal du voyage de M. Collier, résident à la Porte pour Messieurs les Etats généraux des Provinces-Unies, traduit du flamant* » (Paris, Gervais Clouzier. 1 Cilt, 129).

⁶³ M. Des Brosses İstanbul'daki Etats généraux elçiliğinin baş-tercümanı idi. Felemenğin İstanbul elçisi M. Verner, 1665'de bu şehirde öldü. «Ölümünün tesri edilmiş olduğuna hükmedilmesi de mümkündür, çünkü Mukaddes İncili âdi Türkçeye tercüme etmekle meşgul bulunuyordu ki, bu Muhammed'e körce taraftar bulunanların gözlerini açabilirdi». Bk. *Journal du voyage de M. Collier*, mukaddime, s. 2.

duyunca bu hususta dört bin franga varan bir miktar masraf etmişlerdi ve kendisi elçi sıfatıyla İstanbula geldiği zaman bunun nüshalarıyla dolu altı kasa getirmişti. B. Büyükelçinin aldığı iki nüsha, Felemenk usulünde buzağı derisi kaplıydı.

Geçen sene B. Büyükelçi Edirne'de bulunduğu ve Vezirin cevabını Fransaya bildirmesi icap ettiği zaman, ne Sultanın ne de Vezirin Fransa sarayından aldıkları mektuplara cevap vermek istemediklerini Sa Majesteye bildirmesinden memnun mu olacağını bu nâzırdan sormuş, Vezir de böyle bir şey bildirmekten kat'iyen çekinmek icap ettiği, bunun ne Sultan tarafından, ne de kendisince istenmediği, fakat daha evvel münasebetlerin düzelmesi lazım olduğu şeklinde mukabele etmiş.

Sadr-ı âzam kararlaştırmış zaman nihayet bulunca [66] vâdetmiş olduğu cevabı vermesi hususunda B. Büyükelçi'yi taziyik ettiğine nazaran, bu tazyikte devam etmekle hata etti ve bu harekete bir kere giriştiğine göre artık bunu ileri götürmek şerefi için daha muvafıktı.

Gerçi Sadr-ı âzam Edirne'de Ekselansa gösterdiği azametli muameleye nazaran, şimdi kendisinden her istenene müsaade etmesi bir âdilik görünürse de, red ile uyuşma arasında geçecek olan zamandan dolayı bu mezellet kendini tamamen belli etmeyecektir.

M. d'Aplemont'u filosuyla birlikte Kale'de durmaya mecbur bırakmış olan emir, Sultanın emrine karşı gelen ve bunun Hükümetce hiç bir şey bilinmeden yapan İstanbul kaymakamının ihtiyatsızlığı eseri olarak verilmiş bulunmaktadır. Yâni, bu hâl, Venedik gemilerini muayene için emir verilmiş bulunulmasından doğma bir zaruret değildir, yalnız olmasına rağmen Diamant'ın muayene edilmesi hususunda da emir verilebilirdi. Fakat Türkler sade M. d'Aplemon'un filosunun değil, fakat buraya gelmiş olan bütün öteki harp gemilerinin de geçmelerine müsaade etmişlerdi; bu müsaadeyi Diamant'a da verirlerdi. Zira Türkler Fransızlar tarafından onlara hiç bir zarar vermemek şartıyla çok rahatsız edilebilirler. Türklerin menfaatleri bu prensipe karşı gelmemelerini icap ettiren bir duruma girmiş bulunmaktadır.

Fransa kralının silâhlarını bir tarafa tevcih ettiğini öğrendikleri zaman Türkler fevkalâde sevinirler. Macaristan harbi

esnasında Fransa ile Papa arasında münasebetlerin kesildiği ve iki taraf beyninde harp çıkacağı şayiası dolaştığı sırada Vezir pek ziyade memnun olmuştu.

B. Büyükelçinin *Sieur Fontaine* vasıtasıyla Vezire yolladığı mektubu gördüm. Bu mektup italyancaydı ve yedi sekiz satırdan mürekkep olup, kendisine verilmek üzere Kıralla hükümetin mektuplarını almış bulunduğu ve zamanı münasip görürse bunları getirmeye âmade olduğunun ifadesine münhasırdı. [67] Unvan sahifenin tamamıyla başındaydı ve ilk satır bunun dört geniş parmak altında olup muhatabın isim ve unvanı B. Büyükelçinin armalı mührü ile yan tarafta idi. Mektubun içinde bulunduğu zarfın üzerine yazılmış olan adres: *"all' Illustrissimo ed Excellentissimo Signore Supremo Vezir dell' alta, sublime et eccelsa Porta imperiale del felicissimo Imperatore Ottomano,"* sözlerinden mürekkepti. B. Büyükelçinin zarfın üzerine basılmış olan mührü, zarfın açık kalmasına ve mektubun zarf yırtılmaksızın alınmasına imkân veriyordu. Ekselans bu mektubun aynı zamanda Türkçeye çevrilmiş suretini, memleketin âdeti veçhile diba ipeğinden küçük bir kese içinde yollamıştı.

Yirmi sahifelik veyahut ona yakın bir türkçe küçük kitap gördüm ki, Sultanın emriyle ve kendisinin bilgisini artırmak maksadiyle vücade getirilmişti ve farscadan tercüme edilmiş birçok siyasi ve ahlâkî tavsiyelerden mürekkep olup *مظفرنامه = Muzaffer-nâme*,⁶⁴ yani "Zaferler ve ganimetler kitabı," ismini taşıyordu. Pek küçük olmakla beraber, yine iki kuruşa satılması isteniyordu; çünkü kitapçı bunun pek nâdir bir eser olduğu iddiasındaydı. Kitap, sual ve cevap şeklinde tanzim edilmiş bulunuyordu.

⁶⁴ *Zafer-nâme*, Husrev-i Nûşirevan ile veziri Büzürce mihr arasında müsahabe şeklinde geçen küçük bir ahlâkî mecmuadır. Rivayete göre, bu kitap yeni farscaya Samanî hükümdarı Nuh b. Mansur'un veziri İbn-i Sîna tarafından tercüme olunmuştur. Türk edebiyatı *Zafer-nâme*'nin iki tercümesine sahiptir. Birisi *Muzaffer-nâme* unvanını taşır. Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Bayezid'in defterdarı yahut maliye mürakıbbı Sinan Bey tarafından tercüme olunmuştur. Mütercim ismi taşımayan ikincisi Sultan IV. Mehmed için vücade getirilmiştir.

Kıralın emirlerinin gelmesi pek ziyade gecikmiş bulunmakla beraber, bu emirler gönderilmelerinden dört ay önce tesbit ve tanzim olunmuştu. Fakat kiral bu emirleri daha çabuk yollamayı muvafık bulmamıştı.

5 Mart, Cumartesi

Bu sabah saat ona doğru B. Büyükelçi [68] önünde yeniçerileri, uşakları ve tercümanları, arkasında da bütün sefaret memurları ile Fransız tebaası bulunduğu halde Fransız elçiliğinden çıkarak Tophâneden hareket etti ve yirmi kayıklık bir alay halinde Fındıklının⁶⁵ biraz yukarısında, top mesafesinden uzakta, Kız kulesinin karşısında demir atmış bulunan Diamant'a götürüldü. Gayetle temiz ve pek açık gümüşü renk çuhadan bir elbise giymiş olan M. de Preüilly tarafından merdiven başında karşılandı ve bütün tüfekçilerle ve on üç pâre topla selâmlandı. Geminin sağ tarafı ile küpeştesinde iki sıra dizilmiş olan asker ortasından geçerek kıç kamarasına götürüldü. Orada bir saati aşkın bir müddet M. de Preüilly ile musahabede bulunduktan ve kralın zarfını aldıktan sonra, girmiş olduğu şekilde ayrıldı ve efradca atılan tüfek sesleriyle ve limanın her tarafı gibi İstanbul'da ve civar sahillerde lâtif akisler vücade getirmiş olan on üç pâre topla selâmlandı.

Sieur Fornetti Ekselans nâmina Kaymakamı ziyaret ederek Fransa kralına âit bir harp gemisinin limana girmiş bulunduğunu bildirdi. Bu, Kaymakamın bu haberi başka bir yoldan alamayacağı için değildi. Fakat geminin bir şeye ihtiyacı hasıl olarak keyfiyetin temini için de kendisine müracaat edildiği takdirde Kaymakamın limanda bu geminin bulunduğunu bilmiyormuş gibi hareket etmesini önlemek maksadiyle, B. Büyükelçi bu tarzda hareket etmeyi münasip bulmuştu.

⁶⁵ Fındıklı, Avrupa sahilinde Tophâneden ötede ve Beşiktaştan önce olan bir semttir. Burada dört cami ve biri IV. Murad, diğeri Siyavüş Paşa tarafından yaptırılmış iki güzel çeşme mevcuttur. Fındıklı eski *Argyroupolis*'tir. Havariyundan Saint André orada bir kilise bina etmiş ve ilk Bizans evkâfı olan Stachys'e taç giydirmiştir.

6 Mart, Pazar

كتاب اسرار الاسواق في اشعار الاسواق = *Kitabu Es'âr il-esvâk fi eş'âr il- eşvâk* adlı⁶⁶ büyük boyda arapça bir kitap gördüm. [69] Bu kitap bol şiirlerle aşktan ve sevmek san'atinden bahsetmekteydi.

Sabahın dokuz buçuğu sıralarında, B. Büyükelçi Kaptan Man'ére'in kendisine Fransa'dan getirmiş olduğu mektupları aldı. Kaptan Man'ére'in gemisi İstanbul'a on beş mil mesafede bulunan Ayastafanos'a kadar gelmiş bulunuyordu. Öğleden sonra üç buçuk sıralarında da, Sarayla Diamant'ı selâmlayarak limana girdi ve kendisine Diamant tarafından bir pâre topla cevap verildi. Onun ardınca bir Venedik gemisi de limana girdi, bu gemi Giritten geliyor ve büyük sayıda yeniçeri getiriyordu. Mezkûr gemi Diamant'ı selâmlamayarak ancak Sarayı selâmladı.

Sieur Fornetti, Ekselans namına Kaptan Paşa'yı ziyaret ederek bir Fransız harp gemisinin limana girmiş bulunduğundan kendisini haberdar etti.

7 Mart, Pazartesi

Beraberinde bir Yeniçeri ve seyisle, Sieur Fontaine Edirne'ye müteccihen yola çıktı. Ekselans'ın kralın emirleriyle Sa Majeste'nin nazırlarından birinden kendisine mahsus bir mektup aldığını bildiren bir mektubunu sadr-ı âzama verecektir. Lehistan sefiri de aynı yere gitmek için hareket etti.

8 Mart, Salı

Sultanın bir kölesi zindandan kaçmakla, [70] refakatinde bir yeniçeri bulunmayan hiç kimseyi Fransız harp gemisine götürmemeleri bütün kayıkçılara emrolundu. Bu sayede, gemiye sı-

⁶⁶ *Es'âr ül-esvâk fi eş'âr il-esvâk* (Âşıkâne şiirler üzerine pazarların fiyatları), Muşaka şiirlerinden mürekkep olan bu antoloji kırk füsle ayrılmış bulunmaktadır. Muhteviyatı Kadi'l-kudât Kemaleddin Ebu'l-fazl Muhammed el-Kadirî tarafından seçilmiştir. Ebû Cafer Muhammed b. el-Sarrae el-Bağdadî'nin, Burhaneddin Ebu'l-Hasan İbrahim el-Bigai'nin, Alâeddin Mogaltay'ın ve Mahmud Şehab'ın daha eski tarihlerde yazılmış eserlerinden parçaları ihtiva etmektedir.

ğınmak isteyecek esirlerin bundan mennedilmiş olacaklarına hükmedilmişti. Keyfiyet, kendilerini kaçmak mecburiyetinde görmekte olan yarısı Fransız ve yarısı köle dört kişiyi Ekselansın uşaklarına mahsus kılığa sokarak gemiye yollamasına mani olmadı. Bunları B. Büyükelçi, biraderinin M. de Preüilly'yi görmeye gidişi esnasında kendisine terfikle gemiye yolladı M. de Preüilly bu emrin verilmiş olduğunu öğrendiği zaman, Türklerin kölelerini gidip aramayacağını, fakat o bizzat gelecek olanlardan hiç birini reddetmeyeceğini, zindandan kaçmış olana gelince onun gemisinde bulunmadığından emin olduğunu söyledi.

Bir köleyi bir musiki âleti yüzünden çıkmış kavgada öldürmüş olan Sicilyalı bir başka köle, zindanda üç günden beri yediği sopa neticesi ölmüş.

9 Mart, Çarşamba

M. d'Erviex, bana, bizzat kendi tarafından gayet güzel bir fars yazısı ile yazılmış, lâtince ve farsca bir lûgat gösterdi, bunun nihayetinde gene eliyle yazdığı farsca ve lâtince yüz kadar darbimesel vardı. Bu lûgatin kâfi derecede tafsilâtli olmadığına hükmettim. Bana Golius'un arap lûgatini de gösterdi ki, bunun boş yerleri vardı ve *dal'*a kadar buraya farsca lûgatinin kelimelerini, bunlar hakkında izahatla birlikte, nakletmistti. Boş kalan diğer kısma da Türkçe lûgati keza alfabe nizamiyle koymağa tahsis edeceğini söyledi.⁶⁷ Hierosme Xavier'in "*Vita Christi*,"eserinin Louis de Dieu nushasından bir takım notları ihtiva etmek üzere farsca va lâtince basılmış şeklini de gördüm.⁶⁸

10 Mart, Perşembe

[71] İki gemi limana girdi. Birisi bir Felemenk gemisi olup

⁶⁷ D'Arviex bu muhtelif çalışmaları, 1666'da Fransaya yaptığı seyahat esnasında kendisini Issy'deki evinde misafir eden Melchisédech Thévenot'nun talebi üzerine yapmıştı (*Mémoires du chevalier d'Arviex*, Cilt IV, s. 102).

⁶⁸ *Historia Christi et historia S. Petri presicè conscripta, simulque, multis 'modis contaminata, à P. Hier. Xavier latinè reddita et animadversionibus notata à Lud. de Dieu*. Lugduni Batavorum, 1639, 4°.

ilk önce girdi ve Sarayı yedi pâre topla selâmladıktan sonra Diamant'ı da selâmlamakta haylı tereddüt gösterdi. Bununla beraber, M. de Preülly'nin top çeker şalupası kendisine vazifesini ihtar için gelmeden önce beş top atarak selâmlamış bulunuyordu. M. de Preülly bir topla mukabele edince Kaptan da iki top atmak suretiyle teşekkür etti. Giren diğer gemi İngilizdi; burnu geçmeden önce Sarayı yedi pâre topla selâmladı, az sonra da, dedikleri gibi *di buona voglia*⁶⁹, buna mecbur edilmeksizin, aynı tarzda bizim Fransız gemimizi de selâmladı; bizim gemimiz kendisine üç top atarak selâm verince İngiliz kaptan keyfiyete teşekkür için üç top daha attı.

B. Büyükelçi Sieur Fornetti'yi Kaymakama yollayıp Diamant'dakilerin ihtiyaçları için iki yüz kental un ve yüz elli mitr şarap satın almak müsaadesini istemekle Kaymakam sadaretin izni olup olmadığını sordu. M. Fornetti de bu iznin henüz mevcut olmadığı ve beklendiği, fakat bu şeylere gemide büyük ihtiyaç bulunduğundan Ekselans istenenlerin şimdiden alınmasına kendisinin müsaade edeceğini umduğu cevabını verdi. Bir emir almadıkça bu talebe muvafakat etmeyi Kaymakam reddetti. Sieur Fornetti bundan sonra kâhyasını gördü, o da Majeste'nin talebi üzerinde bir miktar konuştuktan sonra yüzde üç talebinin pek doğru olduğunu ve bunu Osmanlı hükümetinin en eski dostundan esirgememek icap ettiğini söyledi. Kâhya şahsen ne istediğini Sieur Fornetti'den sormuş ve Sieur Fornetti'nin bunu izah etmesi üzerine [72] Kaymakam keyfiyeti reddettiğinden çok müşkilât bulunduğu ve ne yapılması icap ettiğini kestiremediği, bununla beraber yarın gene gelmesi ve fikrini değiştirmek üzere kaymakamı göreceği tarzında cevap vermiş.

11 Mart, Cuma

B. Büyükelçi evvelce bahsedilen *Muzaffer-nâme* isimli kitabı satın aldı. Bu kitap, İran Şahı Nuşirevan'ın emriyle Büzür cmihr tarafından farsca yazılmıştır.

⁶⁹ Kendi isteğiyle.

12 Mart, Cumartesi

Hava değişmekle soğuğun tamamıyla geçtiği sanılmıştı. Buna rağmen, yine bir haylı kar yağdı ve ertesi günü karı oldukça kuvvetli bir don takip etti.

13 Mart, Pazar

Ekselans, bu sabah Galata'da Ermenilerin kilisesine gitti ve bir piskoposla başka kilise erkânı tarafından aşağı dereceli bâzı Ermeni rahiplerinin mesleğe alınışlarını seyretti. Merasim gayet güzel oldu ve bir rahip dualar okurken yapıldı. Piskopos aşağı yukarı bizimkiler gibi giyinmişti ve başında bulunan serpuş bizim eveklerimizinkinden hiç de farklı değildi.

14 Mart, Pazartesi

Ekselans bugün Atmeydanında Sultanın yeni yapılmış bir otağının kurulacağını öğrendiğinden, [73] gidip görmeyi ihmal etmedi. Oraya sabahleyin erkenden incognito, yâni az bir maiyetle gitti. Bununla beraber Diamant'dan inmiş beş altı zabıt kendisi için hesapta olmayan bir maiyet teşkil ettiler. Gayetie erken gittiğinden, otak henüz hazırlanmış bulunmuyordu, sefir bir müddet bir Türk saatcide bekledi ve şerbet takdim olundu. Otağı Ekselanstan önce Kaymakamın görmesi de münasib sayılmış olacaktı. Fakat bu mülâhaza boşuna yapılmıştı, çünkü Kaymakam B. Büyükelçinin otağı tedkike başlanmasından sonra geldi. Kaptan paşa da İstanbul efendisi ve Valide kâhyasıyle aynı zamanda geldiler.

Kaymakam otağın kapısında kokularla karşlandı ve Mehter bařıya⁷⁰, yâni otağı kurmak vazifesiyle mükellef bulunan adamla bu hususta hizmeti görölmüş bir kaç kişiye belki yirmi yahut otuz kuruş değerinde, altın ve gümüş sırmalı kaftanlar giydirek cömertliğinin delillerini gösterdi. Sarayı Atmeydanı üzerine ve bu yeni otağın karşısında bulunmakla beraber, mevkiinin azameti hasebiyle gene atla geldi ve sırtında kumaşı et renginde ve üstü samur bir hırka vardı. Etrafında büyük sayıda avuş bulunuyordu. Kaptan Paşa da at üstünde geldi; refakatinde at

⁷⁰ Mehterbaşı, hükümdarın askerî muzıkası şefi ile çadırları kurmakla mükellef uşaklara nezâret etmeye memur kimseye verilen uuvandır.

üstünde bir kaç Türk ve etrafında bir çok uşak vardı. Pariste mülkiye âmirinin taksime tâbi tutulmadan önceki vazifelerini İstanbulda haiz olan İstanbul efendisinin de kalabalık bir maiyeti mevcuttu. Kendisi güzel endamlı ve oldukça gösterişli iri bir adam olup [74] pek ince bir muslinden ve gayet hünerli bir şekilde kat kat sarılmış olan iri sarığından ve çok aşağı inen uzun kollu bir hırkasından da ayrı heybet kazanıyordu. Pek vakur olan yürüyüşü, itibarlı bir adam olduğunu hüviyeti bilinmediği takdirde de anlatacak bir manzara teşkil etmekteydi.

Bütün bu efendiler çekildikten sonra, Ekselans bu güzel çadırı istediği gibi seyredebildi. Tarif edilmeye hakikaten lâyık olan bu çadırı elimden geldiği kadar anlatacağın. Bu tarif edeceğim şey sadece Pâdişahın dairesidir, zira bütün diğer daireleri — haddi zatinde pek geniş olmasına rağmen — Atmeydanı büyüklüğündeki bir yerde kurmak imkânı yoktu. Bütün bu çadırların hey'et-i mecmuası yüz elli yahut yüz altmış ayağı ihtiva etmekte olup her üçü de ayrı bir şekilde olan ve aynı hat üzerinde bulunup birbirleriyle temas eden üç daireden müteşekkil bulunuyordu. Türklerin çadır-başı dedikleri ilki, methal şeklinde müstatil biçimli bir dehliz olup dallar ve altın yapraklar boyalı on altı sütuna dayanıyordu. Methali daha büyük ve ihtişamlı kılmak için giriliş cihetinde ancak iki sütun vardı, diğerleri yedisi bir ve yedisi diğer tarafta olarak dikilmişlerdi ve bu sütunlar birbirlerine tam dörder ayak mesafede olup bundan da çadırın derinliğini tayin edebilmek kolaylaşmaktaydı. Çadırın genişliğine gelince, yirmi beş otuz ayaktan az değildi. Zemini alt kat plânına müvazi bulunuyordu ve kırmızı ipekten büyük bir halı ile örtülü idi. Bu halı başka satenden yapılmış ve pek tabiiye benzeyen küçük yapraklarla işlenmiş olup bunların gayet mahirane birbirleriyle işlenmiş altın ve gümüş sarmaları kendisine pek lâtif bir manzara temin ediyordu. Bu çadır tavanının etrafından, sanki bir sayvanmış gibi, çiçeklerle süslü ve takriben birer ayak genişliğinde kenarlar iniyor ve bunlara bir takım hendesi şekiller işlenmiş olup bu şekilleri muayyen yerlerde sırma ile ve [75] mükemmel bir fars yazısı ile yazılmış Türkçe beyitler fasıllandırılıyordu. Bu yazılar gelenler tarafından okunacak irilikteydi.

Bu kenarların altından, tavan kumaşıyla aynı şekilde işlenmiş saten örtüler zemine tariben üç ayaklık yere kadar sarkıyordu. Çadırın bu kısmından daha uzun ve daha derin olup başka bir hüviyeti bulunan diğer bir kısma giriliyordu. Burası yuvarlak olup takriben kırk ayak yüksekliğinde ve gayet güzel boyanmış tek bir ahşap sütuna dayanan bir kubbeye malikti. Yukardan aşağıya kadar evvelkilere benzeyen, daha doğrusu işlemelerinin aynı oluşundan dolayı ötekilerin eşi hissini veren Kumaşlarla kaplıydı. Bu kumaşlar nihayetdeki kubbenin en yüksek tarafında iki sıra teşkil ediyorlardı ve kubbe şeklindeki yerin tam üstü, kubbe mevcut olan binalarda görüldüğü veçhile arabesk tersimatı oldukça iyi taklit eden işlemelerle müzeyyendi. Bundan başka evvelce söylediğim gibi bütün etraftan nakışlı başka kumaşlar sarkıyordu ki, bunların üzerlerinde de ötekilere müşabih beyitler vardı. İkinci sıra, doğrudan doğruya ve dik bir şekilde değil, fakat bütün çadırın yuvarlak şeklini muhafaza etmek üzere münhani şekilde ve yandan iniyordu. Üçüncü çadır evvelki gibi sütunlara dayanıyordu, fakat çok daha uzun olmak ve tavanı yuvarlakça bulunmak suretiyle ötekiden farklı idi. Etrafını ihata ve tezyin eden kâğıtlar diğerlerinininkine eş bir mahiyet arz ediyordu ve Pâdişahın medhini ihtiva eden türkçe şiirler kenarlarda eksik değildi. Tavanın nihyeti (az evvel demiş olduğum veçhile üzeri yuvarlak bir biçimde olduğundan dolayı yaraşmamakla beraber hatıra daha iyi ve muvafığı gelmediği için bu kelimeyi kullanıyorum) kubbe gibi arabeskleri ihtiva ediyordu. Kaldı ki, halıların üzerlerindeki resimler taklit altındandı ve hiç intizam arzetmeyen sütunlara dayanıyorlardı. Eğer daha geniş olsalardı bunlara sütun da denebilirdi, ve kemerler [76] çiçekli ve cümlesi eklenmiş ve nihayetleri muhtelif renkte saten parçalarıyla örtülü bulunuyordu. Çadır köşkünün dış örtüsü de kırmızı ve yeşil satenden olup başlıca sütunların nihayetlerinde yaldızlı ve beyzî şekilli tahta elmalar kirişleri süslemekteydi. Bütün bunlar, kırmızı ve beyaz yünden yapılmış olup toprağa sokulmuş küçük değneklere bağlı bulunuyorlardı. Bu esere bir buçuk yıldanberi çalışılmış ve 120.000 kuruşa malolmuş bulunduğu hesap edilmiştir. Lüzumlu olmadığın-

dan dolayı bu hesabın içine konmamış bulunan tezyinatının, yani halılarıyla yastıklarının daha aza malolmuş bulunmaları kaabil değildir. Bu işlerin on sekiz ayda yapılmış bulunduğu söyleniyordu. Bu çadırı uzun uzun seyrettikten sonra, Ekselans gidip sultan Ahmed camiini⁷¹ ve oradan Sultan [77] Süleyman camiini,⁷² bu ikinci

⁷¹ 1672 'de İstanbul'da bulunmakta olan G r e l o t, Seyabatnâmesinde Sultan Ahmed câmiinin manzarası ve planı hakkında malûmat ve bir hayli izahat vermiştir.

E v l i y a Ç e l e b i diyor ki «Sultan Ahmed câmii Atmeydanında, Ayasofya yakınında yükselir. Pâdişahın satın aldığı ve yıktırdığı beş büyük sarayın hulu olmuş olduğu bir yükseklikte bina edilmiştir. Toprak tesviye edilmiş, sonra mimarların ve usta amelenin idaresi altında binanın temelleri atılmıştır. Üsküdarlı Hüdayî Mahmud Efendi ile Mahmud Efendi mutad duaları okumuşlardır. Sultan Ahmed entarisinin eteğini toprakla doldurmuş ve: «Ey rabbim! Kölen Ahmedin hizmetini hoş görmeye tenezzül et!» diye bağırarak ilk avuçları atmıştır. Kubbenin yapılmasına ancak üçüncü yılın sonunda girişilmiştir. Bu kubbe yetmiş beş dirsek boyu yüksekliğindedir ve dört iri desteğe dayanır; kendisine daha çok zarafet ve azamet veren yarım kubbeleri vardır... Mihrap ile kubbe hakkedilmiş granitteodir. Mihrabın iki tarafında iki şamdan mevent olup bunlarda yirmi kantar ağırlıklıda iki beyaz mum yanmaktadır. . . Camiin beş kapusu vardır. Başka hiç bir camide daha yüksek kıymette tezyinat görülmez. Kuyumcular bunların kıymetlerini Mısır'ın on hazinesinin kıymetiyle bir tutarlar. Sultan Ahmed san'atkârane zevklere ve bilgilere sahipti. Câmiinin tezyinatı için kendisine asıl cedadınca bırakılmış mücevherlerin en büyük kısmını sarfettirdi, aynı zamanda ecnebi hükümdarlar tarafından gönderilen hediyeleri ve bütûa memleketlerin san'atkarları tarafından mükâfata mazhar olmak ümidiyle kendisine getirilen nâdir ve kıymetli eşyayı burasını tezyine tahsis etti. Habeşistan umumî valisi Cafer kend sine altından zincirleri bulunan zümrütlerle müzeyyen altı âvize hediye eylemekle bunlar Pâdişaha mahsus hücreye asılmıştır. Bu âvizelerin şekli Süleyman'ın mührüne benziyordu ve ağırlıkları altı okka idi. Minarelerin sayısı altıdır; on altı tane dış şerefeleri vardır. Bu on altı rakamı, Sultan Ahmed Osman hanedanının on altıncı hükümdarı olduğu için ihtiyar edilmiştir. Galata hristiyan tebaasının şahsî vergisinden hasıl olan paralar câmiin masarifine tahsis edilmiş huluunmaktadır». Bk. *Müntehabât-ı Evliya Çelebi*, Bulak 1264 (1847), s. 109.

⁷² «Sultan Süleyman câmiinin inşasına 950 (1543)'de başlanmış ve 960 (1552)'da son verilmiştir. Bu, hiç bir tarif ve mukayeseye imkân bırakmayan hârikulâde bir binadır. Eski Sarayın şimalinde ve denize müvazi bir tepe üzerinde yükselmektedir. Binasına iştirak etmek üzere en mahir sanatkarlar ve mimarlar cümleden toplatılmışlardır. Kayaya varmak ve temelleri tutturmak için üç yıl harcanmış, ayrıca üç yıl da bu temelleri toprağın altına erdirmeye tahsis edilmişti. Bundan sonra bir yıl çalışmaksızın geçi-

câmie giderken de yanık sütunun bulunduğu küçük meydanda şimdikinın babası olan Vezir Köprülü'nün mezarını seyretti ⁷². [78] Burası duvar ciheti kakılmış çinilerle müzeyyen ve bir kubbe ile örtülü murabba biçiminde bir nevi küçük mabetti. Mezar

rılmış ve inşaata ancak bu yıl sonu yeniden başlanmışır. kubhenin Ayasofya kubbesine nishetle yedi dirsek boyu fazlalığı vardır. Kendisini tutan dört dirsekten ayrıca, sağda ve solda her biri on Mısır hazinesi değerinde dört granit sütun mevcuttur. Bunlar Mısırdan Kaptan Karınca tarafından getirilmişlerdir. Kaptan bunları sal üzerine yerleştirerek rüzgârın da uygunluğu sayesinde İstanbul'a getirip Unkapanı iskelesine çıkarmaya muvaffak olmuş, Sultan Süleyman'a takdim etmiş, bu hediyeyle memnun kalan Padişah ta kendisine Rodos ve Yılanlı adalarının gelirini hediye etmişti . . . Pencerelerin renkli camları Sarhoş İbrahim'in eseriymiş. Bu camlar Allahın sıfatlarını bildiren isimlerle müzeyyendir ve bunların eşlerini hiç bir memlekette görmek mümkün değildir. Mihrap, minber ve mahfel beyaz mermerdendir. Mihrabın kitabeleri Karahisarî tarafından çizilmiştir. Mihrabın sağ ve solunda bulunan sütunlar o kadar ince bir çalışma mahsulüdür ki, insan onları bir mucize eseri sayabilir. Bunların yanlarında bir adam boyunda, yirmi kantar ağırlığında beyaz balmumundan mumlar üzerinde bulunan iki yıldızlı şamdan görülür. Bunları yakmak için on beş basamaklık bir merdiven kullanılır. Camide yakılan fenerlerin sayısı yirmi iki bine varmaktadır. Üst galeride, seyahat etmek üzere ayrılan mühim şahsiyetlerin ve kimselerin servetlerini emanet bıraktıkları hücreler vardır. Bu emanetlerin değerini ancak Allah bilir. Kubbenin ortasında yazılmış olan «Allah gökleri aydınlatmıştır» âyeti ve âbidenin gerek içiude gerek dışında yazılı bulunan kitabeler, Kara Hisarî'nin eserlerini teşkil etmektedir. Camiin beş kapusu vardır. Mihrap karşısında bir ok işareti altında Sultan Süleyman'ın üzerinde bir kubbe bulunan türbesi yükselmektedir. Hiç bir zaman hiç bir memlekette bundan mükemmel bir âbide yükselmemiştir». Bk. *Müntehabât-ı Evliya Çelebi*, s. 104 ve 105.

M. de Hammer Süleymaniyenin kitabelerinden bazılarının metnini ve tercümelerini vermiştir (Bk. *Constantinople und der Bosphoros*, Cilt 1, sahife XVIII, XIX, XX, XXVIII ve XXIX) Kapının üzerinde bulunan kitabe Comidas de Cariboggano'un *Descrizione topografica della stato presente di Costantinopoli* unvanlı eserinde daha tam bir şekilde kaydedilmiş bulunmaktadır. (Bassano M. D. CC. XCIV, 4°).

⁷² Köprülü Mehmed Paşa'nın kütüphânesi ve bir darül-hadis, mezarına ilâve teşkil eden kısımlardan biridir. Bu âbide Valide hamamı karşısında Divanyalunda yükselir. Köprülü Mehmed Paşa 1072 (1661)'de buraya gömüldü. Kütüphâne ekserisi arapça olmak üzere eskileri ve nadirlikleriyle dikkate layık eserlerden mürekkep zengin bir kitap koleksiyonunu ihtiva etmektedir. Macaristandan Köprülüler tarafından getirilmiş avrupalı ve hususiyle latince eserler de muhafaza edilmektedir.

ortada olup beyaz bir çuha ile örtülü idi ve baş tarafındaki şam-
danda kalın bir mum vardı Bu yerde yazı yazmakta olan bir Türk
bulunuyordu. Sultan Süleyman'ın câmiinde granitten altı güzel
sütun gördüm: Dördü takriben üç buçuk diyametr genişli-
ğinde ve fevkalâde yükseklikte olan kubbeye mesnet vazifesi
görmekte, diğer dördü de medhal kapısına istinadgâh vazife-
sini ifa etmektedirler. Hepsi aynı taştandırılar ve üzerlerinde
iki yahut üç ayaklık birer ilâveleri bulunan ikisi müstesna
cümlesi aynı büyüklükte dirler. Bu câmiin etrafını saran mey-
dandan tek mil liman dağ larla ihata edilmiş bir göl şek-
linde görülmekte ve Kâğıthânenen Kulebaşına kadar hiç bir
çıkış noktası fark olunmamaktadır.

15 Mart, Salı

Bütün gün türkçe ve fransızca lûgatin birinci defteriyle
meşgul olup bunu ikmal ettim.

16 Mart, Çarşamba

B. Büyükelçi kayıkla limanda dolaştı ve Boğdan prensinin
çıısından görünüşü pek basit olan, fakat dairelerinin içinde on
iki bin eküden fazlaya mal olmuş tablolar bulunan evini gördü.
Bundan sonra, Ekselans Haliçte haylı ilerleyerek Ven. dik bal-
yozunun İstanbula giriş merasimini başlatmak mutadında bu-
lunduğu köşke kadar gitti, ve orada bir müddet istirahatı mü-
teakip gelmiş olduğu yoldan döndü [79]. Vâlide camiinin ⁷³
önünde karaya çıktı, mezkûr câmie girip burasını uzun uzun

⁷³ Sultan İbrahim'in zevcesi ve IV. Mehmed'in annesi olan
Vâlide Turhan Hâtice, bu câmi i inşa ettirip buna bir de
mekte p ilâve etmiştir. Valide sultanın hususî gelirinden almış beş bin
akçe tahsis ettiği bu inşaat 1094'de (1682) nihayet bulmuştur. G r e l o t
der ki : «Bu mabed islâm zühdü takvasının yükselttiği son mâbedtir ve
zannınca İstanbul camilerinin en şirin ve en güzel bina edilmiş bulunanı-
dır. Bu mâbed, diğer camilerin ekseriyeti gibi şehir surlarının doğudan
ve batıdan ihata etmekte bulundukları büyük bir sahada mürabûa biçim-
de bina edilmiştir. Bu sultanın bina ettirdiği çarşı veya balin bir kısmı
ile türbesi, bütün cenup kısmını işgal eder, şark tarafında da bir başka
duvar mevcut olup bu sahanın başlıca kapusu bu duvar üzerinde ve şeh-
rin Saray bağçelerinden pek uzakta olmayan bir mevkiiindedir». Bk. *Rela-
tion d'un voyage à Constantinople*, s. 281, 282.

tetkik etti. Hattâ, üst dehlizlere de çıktı ve Pâdişahın geldiği zaman namaz kıldığı yerle arzu ettiği takdirde bir müddet kalmak mutadında bulunduğu odayı gördü. Bu odanın duvarları tamamıyla çini kaplı olup arabesk nakışları bulunan beyzî biçimli tavanının ortasında ufak bir kubbe mevcuddur. Bu cami Sultan Ahmed ve Sultan Süleyman câmilerinden daha ufak, lâkin daha müzeyyendir. Her tarafı gayretle yükseğe kadar çinilerle kaplı olup tek mil zemini güzel halılarla örtülüdür ve bilhassa Pâdişahla Vâlideye ait dairelerde pek güzel ve kıymetli halılar bulunmaktadır. Bir adam boyundan biraz yükseğe asılmış olan bütün kandiller arasında sayısız miktarda deve yumurtası, camdan şişeler ve buna benzer başka şeyler görülmektedir ki, bunların aslında bir ehemmiyetleri yoksa da, umumî manzaraları muazzam bir mahiyet kazanmaktadır. Bütün bu tezyinat cümlesinden olarak, câmiin tamamen fildişinden yapılmış olup bir cam dolapta saklanan sureti görülmektedir. Kiblenin yanındaki bir sütun altında oldukça eski, fakat üzerinde arabesk yazılar bulunan ve Mekkeden getirilmiş nadir bir şey şeklinde muhafaza edilen bir halı görülür⁷⁴. Vâize mahsus kürsü [80] Kollej sınıflarının kürsülerine oldukça benziyor, fakat inci ve bağadan kaplumbağa şekilleriyle tamamen Kaplı bulunuyordu. Bir tarafta bir çok samii bulunup bunlara Kur'an dersi vermekte olan bir Türk görülüyordu. Dinleyicileri kendisini mütevazî ve hürmetkâr bir dikkatle dinlemekteydiler. Başka bir tarafta bir takım kimseler şeriatlerinin ahkâmına âit bir kitap okuyorlardı ve diğer bir tarafta, bir başka Türk, genç bir bostancıya şarkı söylemeyi öğretiyordu. Bu bostancının pek güzel bir sesi vardı, daha dikkatli olabilmek üzere de Türklerin âdetleri vechile vücûdunun yarısı geri kalan kısmı üzerinde bir topaç gibi sallanıyordu. Türkler musikiyi bizim yaptığımız şekilde, yazılı kaidelerle ve notaya alınmış havalarla okutmazlar, bütün bunlar hafıza ile ve ustanın ağzından öğrenilir. Bu usul mucibince, bu talebe hocasının kendinden önce terennüm ettiğini

⁷⁴ Bu, vaktiyle Kahirede işlenen, fakat I. Ahmed'in saltanat devrinden beri İstanbul'da yapılmakta olan Kâhe örtüsünün bir parçasıdır. Mukaddes evi örtmeye mahsus yeni bir örtü konduğu zaman eskisi İstanbul'a getirilirdi.

tekrar ediyordu. Bizim acul mizacımız bu kadar büyük bir zahmete katlanmak için gerekli sabrı bize vermez. Fakat Türkler bundan bezmeyecek kadar soğukkanlılığa sahiptirler.

17 Mart, Pergembe

Tersane'de gayetle güzel iki kadirgayı suya indirdiler. Bu merasimde hazır bulunmak üzere B. Büyükelçi kayıkla hareket etmişti, fakat çok geç vasıl oldu. Etraflarında muhtelif renkte bayraklarla kadirgaların ikisini de deniz üzerinde gördü. Kadirgalar suya inerken birkaç top atıldılar ki, Ekselans bunları Tophâne'den işitti. Türkler gemileri suya indirmeye mahsus âletlere sahip değildiler, bu işi insan kuvvetiyle yaparlar. Tören, Kaptan paşa'nın sarayı yakınında yapıldı ve Paşa odalarının birinden manzarayı seyretti. [81] kendisini bu odada yüksek mevkie sahip birçok Türklerle birlikte gördük. Hattâ kaymakamın da orada bulunduğu sahilde duran ve kapalı bir kısmı olan büyük bir kayıktan dolayı hükmedildi. Bu tenezzühün tamamıyla beyhude olmaması için, B. Büyükelçi zindan karşısında karaya çıktı ve kazıklar üzerinde yedi yahut sekiz kadirga gördü. Bunlara kapalı yerlerde ve cebrî bir şekilde çalışılıyordu. Bu kapalı yerlerden birinde Girid'in zaptı esnasında ⁷⁵ başardelik etmiş olan bir büyük kadirga gösterdiler ki, Babylone'un zaptı esnasında ⁷⁶ hizmet eden bir kalyon gibi bu da nâdirliğinden dolayı muhafaza edilmekteydi.

B. Büyükelçi bundan sonra zindana girerek esirlerin yat-tıkları yerleri ziyaret etti. Bunlar hakikî birer hapishâne hücresiydi. Lâtinlerin, Rumların ve Rusların kiliselerini de gördü. Buralarda âyinler yapılması ihmal edilmez ve bunlarda hazır bulunanlar sesi oldukça gür çıkan bir çingırakla çağrılırlar.

18 Mart, Cuma

Ekselans, Diamant'da M. de Preüilly ile birlikte yemek yedi. Kralın, Ekselansın ve M. de Preüilly'nin sıhhatlerine altmış pâre top atıldı ve ikisi de şerefe kadeh kaldırıp içtiler.

⁷⁵ 16 Eylül 1669.

⁷⁶ Bağdad şehri 1638 'de IV. Murad tarafından zaptedilmiştir.

19 Mart, Cumartesi

Sieur Fotaine, Edirneden döndü, kendisine mahsus mektubu vezire verdiğini, vezirin de bunun muhteviyatına vukuf kesbettikten sonra, Ekselansın ziyaretinin memnuniyetle kabul edileceğini [82] ve rahatça seyahat edebilmesi için bütün gereken şeyleri Kaymakamın temin etmesi hususunda emir vereceğini söylediğini Ekselansa bildirdi. Vezirin kendisine bir mektup yazmış olduğunu, fakat Kaymakama gönderilen emirlerle birlikte bu mektubu alarak yola çıkmış bulunan çavuşun henüz vasil olmadığını ve Edirne'de Bosnaköyde iskân edilmesi için emir verileceğini de B. Büyükelçiye arzetti. İstanbul patriğine Ekselans tarafından bir tezkere ve ortodoks dininin ana düsturlarına ait yazının bir suretiyle gittim ve bunun hakikate tamamiyle mutabık bulunup bulunmadığını lütfen tasdik etmesini rica ettim. Patrik eseri gördüğü zaman bunun ne olduğunu bildiğini, eserin tek mil ahkâmı ihtiva ettiğini, fakat kendisinden istenen şeyi sırf şahsî re'yi ile yapamayacağını, İstanbulda bulunan sinod yahut kiliseyi bunu kabul etmeye sevkedeceğini söyledi. Elinde bulunan büyük işlerden çok şikâyet ediyor ve bu işlerin Patrik bulunduğu beş aydan beri her hangi bir kitaba göz atmadan kendisini menetmiş olduğunu söylüyor.

20 Mart, Pazar

Mektubunu getirip Ekselansa takdim etmesi için vezir tarafından yollanmış olan çavuş sabahleyin kaymakamın bir adamıyla birlikte geldi ve bu adam çavuşun efendisi olan vezirin mektubunu vermek üzere yollanmış bulunduğunu bildirdi. Ekselans mektubu aldı, çavuşla kaymakamın adamına izin verdi. Osmanlı hükümetinden aldığı emir mucibince bunları tedarik etmek üzere Edirne seyahati için gerekli şeylerin bir listesini kendisine lütfen yollamasını da, kaymakamın adamı Ekselansa efendisi namına bildirmişti. Ekselans ta kaymakamı kendi namına selâmlamasını ve bu listeyi akşam olmadan göndereceğini kendisine söylemesini bildirdi, ihtiyar ettikleri zahmetlere karşı da çavuşa iki, kaymakamın adamına ise bir sekino verdirdi [83]. Vezirin mektubu uzun ve dar bir saten çantada olup üzeri bir kâğıt ve kırmızı balmumu ile kapanmıştı, kâğıdın üzerine adres yazılı idi, adresteki kral

sözü de Padişah (İmparator) kelimesiyle tashih edilmiş bulunuyordu. Mektup uzunluğuna bir çok kereler katlanmış büyük bir kâğıt sahifesine yazılmıştı, katlanmış ilk kısmın üzerinde adres tekrarlanıyordu ve tekmi! mektup üç satırdan ibaretti. Bu üç satırda vezir kendisine göndermiş olduğu mektubu aldığını Ekselansa bildiriyor, dilediği tarihte Edirneye hareketinin memnunlukla karşılanacağını söylüyordu.

21 Mart, Pazartesi

Seyahati için lüzumlu bulunan arabalarla beygirlerin listesini vermesi için Ekselans, Sieur Fontaine'i kaymakama yolladı. Bunların kabil olduğu kadar suratle tedariki maksadiyle çavuşlar yollamış olduğu şeklinde cevap verdi.

22 Mart, Salı

Üç yelkenli üç kadirga tarafından Beşiktaş'a kadar arkada bağlı olarak çekildi. Yelkenliler bir Venedik gemisinin getirmiş olduğu Yeniçerilerin yerine Giride gidecek "Seferli,, lerle doluydu ve ertesi günü,

23 Mart, Çarşamba

Aynı kadirgalar, Girit yolunu tutacak olan yelkenlileri liman dışına çektiler. Sarayı selamlamak üzere yelkenlilerden bir çok el tüfek atıldı.

24 Mart, Perşembe

Venedikten gelen bir küçük gemi ile [84] Lübnan dağında yaşayan bir Carme rahibi geldi. Bu rahip, Venedikten binmiş olduğu Venedik gemisinin zaptedilmesiyle Fransadan, Alman-yadan ve İtalyadan getirmiş bulunduğu şeyleri kaybetmiş, Zantaya kadar bir mavna ile kaçmıştı ve Lübnan dağı yolunu tutmak fırsatını beklemek üzere de İstanbul yolunu ihtiyar etmişti.

İki yüz kuruştan fazla değer takdir edilen sevimli ve ermence bir yazma İncil gördüm.

25 Mart, Cuma

Tesirinin bugün görülmesini Rumların bekledikleri kehanet

tahakkuk etmedi. Bu kehanet, bütüin İstanbulun bir yerdepremi neticesi mahvolması hakkındaydı. Kehanete vücut vermiş keyfiyet ise, bir yer depremi esnasında Atos dağında bulunmuş bir taşın üzerindeki kitabeymiş ve eski takvime göre 15 Martta İstanbulda bütün şehri mahvedecek azamette bir yer depremi olacağı mezkûr kitabede yazılı bulunuyormuş.

Kaymakamın, B. Büyükelçinin Edirneye seyahati için tedarik ettirmiş olduğu arabaların büyük kısmı bugün geldi.

26 Mart, Cumartesi

B. Büyükelçi M. de Preüilly'yi ziyaret etti ve ayın başında Edirneye gideceği cihetle kendisine vedada bulundu.

27 Mart, Pazar

B. Büyükelçiye efendisinin mektubunu getirmiş olan Vezir ağası, usulden olduğu veçhile Kaymakamın Ekselansın seyahatine ait emirnamesini de getirdi.

28 Mart, Pazartesi

[85] Yük arabalarına eşya yüklenmeye başlandı, İngiltere ile Felemenk kâtipleri de Ekselansa efendileri namına veda etmeye ve iyi bir seyahat dilemeye geldiler. Bundan önce, Ekselans, kâtibi Seigneur de Blois'ı eğer Edirne için bir arzusu varsa arz-ı hizmet etmek üzere İngiltere büyükelçisine yollamıştı.

29 Mart, Salı

Ekselansın eşyasını taşımak üzere tutulmuş bütün yük arabalarına eşya yükletilmekle, bunlar yola çıktılar, az sonra da, Büyükelçi naiyetinin büyük bir kısmı ve bir çok asilzâdelerle birlikte ata binmiş olduğu halde hareket etti ve bütün tebaa, at üstünde Kâğıthaneye ve daha ötelere kadar kendisini teşyi eyledi. Bir gün evvel pek şiddetli bir şekilde nükseden ateşinden dolayı çok zayıf bulunmakla beraber, M. d'Ervieux'de kendisine tahsis edilen araba içinde yola çıktı. Hastalığının artması üzerine Ekseianstan ancak iki günlük bir mühlet istemiş, fakat, B. Büyükelçi, bizzat kendi de aynı halde bulunsa yolcuğu tehire imkân olmadığını söyleyerek, keyfiyete muvafakat etmemişti.

Ekselansın ilk uğrağı Ponte piccolo⁷⁷ oldu [86] ve orada Sultana âit olup bir yıl önce Edirneye ilk seyahatinden dönüşünde dört beş günden fazlaca kalmış olduğu küçük saraya indi. B. Büyükelçinin seyahati esnasında demirli tutacağı adalar önüne M. de Preüilly'nin Diamant'ı yelken açmış olduğu halde götürdüğü de yolda uzaktan görüldü. Hava bütün gün fevkalâde soğuk oldu. Hattâ geceleyin ve sabahleyin yük arabalarının hareket saatlerinde biraz kar bile yağdı, fakat öğleden sonra güneş meydana çıkarak yağmış olan karı eritti.

B. Büyükelçi Ponte piccolo'da, Sultanın avlanmak üzere Edirneden ayrılmış olduğunu ve çadırlarının da civarında kurulmuş bulunduğunu öğrendi.

Ekselansın mutad maiyetinden ayrı olarak beraberinde götürdüğü kimseler, M. de Preiully'nin gemisine memur olup biri M. de Joinville, diğeri de rühban sınıfından bulunan M. Errar olmak üzere iki asilzade, Lyon'da âidatlı rahip M. Pecouel,⁷⁸ M. Bagny, İrana gideceği cihetle bilmünasebe İstanbulda bulunan M. Chardin ve Kudüs rahipleri komiseri olan Peder ile aynı hizmette kendisinden önce bulunmuş olan Canisarsés Peder'dir. Gecenin başlangıcında iki Arap meşaleci⁷⁹ fener-

⁷⁷ Türkce adı Küçük Çekmece olan Ponte-piccolo İstanbuldan üç saat mesafede, küçük bir göl yakınında ve İstanbuldan Edirneye giden büyük yol üstündedir. İçinde Abdüsselâm Bey tarafından tesis edilmiş bir medrese ile fukaraya yemek dağıtılan bir imaret vardır. Bu köyün eski adı Regium'dur. Bizans imparatorlarının burada bir sarayları vardı (De Hammer, *Constantinopolis und der Bosphorus*, Pest, 1822, cilt II, s. 6).

M. de Hammer tarafından verilen tarihî malûmat, Evliya Çelebiain Viyana İmparatorluk Kütüphanesindeki eserinden alınmıştır.

⁷⁸ Liyonda Saint Just Kolej kilisesi rahibi B. abbé Pecoil Babin Peder. 1674'de Liyonda Spon tarafından yayınlanan *Relation de l'état présent de la ville d'Athènes* isimli eserini ona ithaf etmiştir.

⁷⁹ Bu şahısların vazifeleri, ordu yazın yürüdüğü zaman geceleyin sadrı âzamlı öteki paşaların önlerinde ateşler taşımaktır. Çünkü Paşaların mutatları gece yarısından sonra gitmektir ve etraflarında o kadar çok ateş taşınır ki, aydınlıkları hemen hemen günün ışığine müsavi bulunur. Bununla beraber taşınan şeyler ne meş'ale ne de çırağdır, fakat içinde bir nevi yağlı ve karasakızlı tahta yaktıkları uzun bir bestonun ucuna bağlanmış bir nevi demir cihazdır. Bunları taşıyanlar Halep ve Şam yakınlarının gayet iyi yaya yürüyen Araplardır. (Sieur de Saint Maurice, *La cour attamane au l'Interpréte de la Porte*, Paris 1673, s. 125.)

lerinde ateşler yandığı halde geldiler ve arapça dualarda bulunarak Ekselansa türlü saadetler dilediler.

30 Mart, Çarşamba

[87] Güneş doğarken Ponte piccolo'dan hareket edildi ve Ponte grande⁸⁰ ile Comburgas'tan geçtikten sonra, üç buçuğa doğru, Silivriye⁸¹ varıldı. Ekselans büyük hana inmedi, çünkü bu han İzmir gümrükcülüğünde bulunmuş olup Sadr-ı âzam kâhyalığı da etmiş olan Mahmud Ağanın biraderi Hüseyin Ağa tarafından işgal edilmişti. Harac vergisinin⁸² iltizamı uhtesinde bulunduğundan Hüseyin Ağa Edirnededen gelmekteydi. Ekselans ahaliden birinin evine misafir edildi ki, bu evin en güzel odasının pencerelei camsız ve ev tamamen haraptı. Hüseyin Ağaya hediye verildi M. Chardin, de Grelot için verildi.

31 Mart, Perşembe

B. Büyükelçi Silivriden saat altıda, güneşin doğmasından

⁸⁰ Poute grande, Büyük Çekmece, Edirne yolu üzerinde ilk istasyondur. Bizansın hakimiyeti devresinde bu köyün adı Athyras yahut Poros'tu. Constantin yahut justinien tarafından bina edilmiş olup Bulgarlar tarafından tahrip olunmuş bir köprü görüliirdü.

•Ponte-grande İstanbul-Edirne yolu üzerinde ilk istasyondur. Orada Mehmed Paşa tarafından vücade getirilmiş bir cami ve meşhur mimar sianan tarafından yapılmış iki mail satıhtan mürekkep bir köprü görünür. Bu köprü hieri 975 te (1467) II. Selim devrinde inşa edilmiştir. Mermer bir levha üzerinde Hüdayi Efendinio, yazısı hattat Karahisari Hasan Çelebi tarafından yazılmış manzum bir kitabesi vardır (De Hammer, *Constantinopolis und der Bosporos*, Cilt II, s. 2).

⁸¹ Eski Selymbria olan Silivri bir câmi ve bir hâna sahip bulunan büyük bir kasabadır. İstanbul'dan tam bir gün çeken bir mesafededir. Silivri'de yol ikiye ayrılır. Edirne'ye giden yol sağa döner ve Çorlu'ya götürür; Selânige giden yol deniz sahilini takip ederek Rodoscuk'tan geçer (Hacı Kalfa, *Rumeli und Bosna*, s. 60).

⁸² Bu, hristiyanlarla Yahudilerin vicdan serbestisi içinde yaşamak üzere ödedikleri bir vergidir. Kadınlar bundan muafdırlar, fakat erkekler on altı yaşından itibaren bu vergiye tabidirler. Bu vergi aynı şekilde tarhedilmez, tarhedilen yerde hakim olanların âlicenaplıklarına tâbi'dir. Mutad olan şekil. insan başına bir pistol ödenmemesidir, bazıları dört ekü öderler, diğerleri de ancak bir ekü öderler ki bu en aşağı vergi miktarıdır. Pâdişah bu vergiden takriben sekiz milyon temin eder (*La Cour ottomane*, s. 43).

biraz sonra ayrıldı ve uzun zaman deniz kenarını takip ettikten sonra, saat ikiye doğru Çorlu'ya vardı⁸³. Çorlu da denizden pek uzak olmayıp öğleye doğru iki tepesinin arasından deniz görülür. Ekselans küçük ve güzel olan camiin içindeki daireye indi. Bu cami, kapının üzerinde bulunan kitabenin de bildirdiği veçhile, hicretin 928, yani Efendimizin 1521 inci yılında imparator Süleyman tarafından bina edilmiştir. Ekselansın maiyeti yakındaki bir handa iskân olundu. Çorlu büyük ve Türklerle Rumlar tarafından meskûndur; bazı Yahudi âileleri de mevcuttur. Bu Yahudilerden birinin gayet güzel bir beyaz şarap satmakta olduğunu gördüm.

1 Nisan, Cuma

Bugün Çorlu'dan Burgas'a⁸⁴ gitmekle geçti. [89] Bu yol mutaden on saat ise de, pek iyi bir halde bulunuşundan dolayı ancak dokuz saat sürdü. Türklüğü kabul etmiş olan Conte de Scaralasc'e yolda tesadüf edildi ve Lehistan elçisinin huzura kabul edilmeden geri yollanmış olduğu kendisinden öğrenildi. Burgas'ta, o gün başlamış bulunan ve daha iki gün devam

⁸³ İstanbul'dan kırkaltı buçuk mil mesafede bulunan Çorlu, zahiri itibariyle münbit fakat az ağaçlık bir geniş sahrada yükselir. Sultan Murad bu şehri ele geçirerek 763 te (1301) tahrip etti. Çorlu'da bir cami, bir medrese, fakirler için bir imaret, bir han ve bir çarşı bulunur. Çorlunun peyniri gayetle meşhurdur (Hacı Kalfa, *Rumeli und Bosna*. Viyana, 1812, s. 19.)

«Chiourlik isminde bir kasabaya vardık ki burada Selim babası Bayezide karşı yaptığı muharebeyi kaybetmişti. Bu yerde o kadar çok kaplumbağa görülür ki, yer bunlarla hemen hemen örtülüdür, çünkü ne Türkler ne de Rumlar hiç kaplumbağa yemezler (*Les voyages de M. Quiclet à Constantinople par terre*. Paris, Pierre Pome, 1674, s. 156).

⁸⁴ Burgas yahut daha doğrusu Çatal-Burgas, Edirne yolu üzerinde istasyondur. Bu şehir 774 de (1372) Sultan I. Murad'a teslim olmuştur. Atik Mehmed Paşa burada bir cami, bir mektep ve fakirler için bir melce bina ettirmişti. Camiinin yanında bir hamamla bir çarşı mevcuttur. Şehir ekilmiş tarlalarla çevrilidir (Hacı Kalfa, *Rumeli und Bosna*, 20).

«Bu Bergase kasabasında pek güzel bir camile büyük bir karvansaray da vardır. Keiserarı Mustafa Paşa yaptırmış ve o kadar çok ırat bırakmıştır ki, köylüler haftada bir gün mürüvveten, bedava doyurulurlar. Bizim masraflarımızın Padişah tarafından ödenilmekle bulmasına rağmen hepimize gene ekmek, pirinç ve koyun getirildi (*Les voyages de M. Quiclet*, s. 155).

edecek bir pazar vardı. Bundan dolayı da, camiin yanında bulunan handa pek büyük bir kalabalık mevcuttu. Bu sebeple de vezirin ağası ile Ekselansın İstanbuldan almış olduğu çavuş, B. Büyükelçiye Edirneye ilk gidişinde geçerken kalmış olduğu evden gayrı bir konak bulamadılar.

2 Nisan, Cumartesi

Beygirleri biraz dinlendirmek maksadiyle bugün ancak dört saatlik yol alındı, bundan dolayı da sabahın ancak yedisinde hareket edildi ve on bir buçuğa doğru Baba⁸⁵'ya varıldı. B. Büyükelçi orada Edirneye yollamış olduğu yeniçerilerden birini buldu ve kendisinden arzu etmiş olduğu vechile Bosnaköyde oturtulacağını ve vezir kâhyasının bunun teminini deruhte etmiş bulunduğunu öğrendi. Günün sonuna pek uzun zaman olduğundan, Ekselansın biraderi daha bâzı kimselerle birlikte ava gitti, bu köyün etrafında çok bıldırcın bulunduğundan av da bu sayede bereketli oldu.

3 Nisan, Pazar

Kervansaray'ın bir odasında âyin yapıldıktan sonra, sabahın üçü ile dördü arası Baba'dan hareket edildi. [90] Âyin Canisarès Peder tarafından yapıldı. Yolda güneş doğuncaya kadar arabalar Arapların tutmakta olduğu meşaleler tarafından aydınlandı ve saat dokuz buçukta Ausa'ya⁸⁶ varılarak beygirler biraz dinlendirildi, Edirneye ise öğleden sonra, üç sıralarında girildi. Pâdişah şehir yakınında avlanmakta bulunuyordu ve Ekselans az kalsın kendisiyle karşılaşacaktı. B. Büyükelçi, Mericin iki muhtelif kolunun vücûde getirdiği bir adada kâin olan Bosnaköy'e götürüldü. Lehistan sefirinin hakikaten vezir tarafından geri gönderilmiş olduğu ve vezirin

⁸⁵ Eski-Baba İstanbuldan itibaren altıncı istasyondur. Bir camii, bir hamamı ve küçük bir çarşısı vardır (Hacı Kalfa, *Rumeli und Bosna*, s. 22).

⁸⁶ Ausa (Havza). Havza, Eski-Baba ile Edirne arasında pek maruf bir kışlak mevkidir. Mühkem değildir. Hafssa isminde bir hanım orada bir takım bayır işleri vücûde getirerek adını vermiştir. Mehmed Paşanın oğlu Kasım Bey Havzada bir câmi, fakirlere mahsus bir melce ve acıyahlara içinde bedava beslendikleri iki hân bina etmiştir. Havzada ayrıca Abdüsselam Bey câmii ilk eski bir han görünür (*Rumeli und Bosna*, s. 22).

kendisine masarifi için iki kese ve yükünü taşımak üzere altı yük arabası verdiği öğrenildi. Elçi bir günlük yol aldıktan sonra Türkiye'de kalmış olduğu müddet zarfında mazhar olduğu iyi muamelelerden dolayı teşekkür için kâlibini Vezire yollamış, Vezir kâlibin sözlerini dinlemiş ve kendisine bir miktar para daha verdirmiş. Venedik balyozunun pek fena bir şekilde kabul edilmiş olduğu da öğrenildi. Mora beyi Köse Ali Paşa Kaptan-ı derya olmak üzere kaftan giydi ⁸⁷.

4 Nisan, Pazartesi

Rumlar Mart ayının yirmi beşinci günü Εὐαγγελισμος dedikleri İhbar bayramını tes'id ederlerken tesadüfen kiliselerinde bulunduğum için duaların oldukça hürmetkâr bir eda ile okunduğunu gördüm. Evvelâ şuna dikkat ettim ki, [91] gerek ekmeğin masadan mihraba taşındığı sırada ve gerek bu ekmeğin tesidiyle - kendileri gibi bizim de inandığımız veçhile - İsanın vücudu hali ninkilap ettiği sırada gösterdikleri hürmette bizim gösterdiğimiz hürmete nisbetle hiç bir fark yoktu. İkincisi, iki erkekle bir çok kadının pek sofı bir eda ile kurulan âyini icra ettiklerini gördüm. Üçüncü olarak ta, âyinin sonuna doğru, kilisenin ortasında bulunan ekmek, şarap, haşlanmış pirinç ve bezelyelere yakın bir yerde ölüler için bir çok dualarda bulunuldu, bu gıdalar eski kilise âdetine uygun şekilde tevzi edildi ve oldukça intizamla yenildi.

Seigneur Maurocordato, B. Büyükelçiye bir tezkere yolladı, yemekten sonra da Venedik balyozu B. Büyükelçiye muvasalatı münasebetiyle selâmlamak üzere başkâtibini gönderdi ⁸⁸. Daha evvel müftü adamı yollamıştı⁸⁹. Almanya elçisi M. de Casanova'nın ⁹⁰ kâtibi de sabahleyin Ekselansa aynı nezaketi göstermeye gelmişti.

⁸⁷ Küçük Ali Paşa, Mustafa Kaplan Paşa'yı istihlâf etti ve amirallik vazifesini 1087 (1667)'ye kadar ifa etti.

⁸⁸ Kendisi bu aynı günde kaymakam tarafından kabul edilmişti.

⁸⁹ Minkarî zâde Yahya Efendi. Bu zattan ileride bahsedilecektir.

⁹⁰ Almanya mukim elçisi M. de Casanova, 1665'te M. Simon de Reninger'e halef olmuştu. 1673'te kendisini M. de Kindsberg istihlâf etti.

5 Nisan, Salı

B. Büyükelçi sabahleyin saat dokuza doğru M. Picard'ı nezaketinden dolayı teşekkür etmek için Venedik balyozuna yolladı. Fakat balyozu bulamayan M. Picard, Kubbe vezirlerinden ⁹¹ İbrahim Paşa'nın kabulünden avdet etmesini beklemek mecburiyetinde kaldı. Bu İbrahim Paşa Kahire'de paşalık etmiştir ve Pâdişah kendisini mansıbından azlederek Kapı'ya getirtmiş ve Paşa orada Zât-ı şâhâneye sekiz yüz bin kuruş tediyesine mecbur olmuştur. [92] O zamandan beri entrikalarıyla o kadar muvaffakiyet temin etti ki, bugünkü vaziyetini elde etti ve yakında bir Paşalık ihraz etmek ümidindedir.

Bostancı başının İstanbul kaymakamı tayin edilmiş olduğu, Osman Ağa'nın onun yerine konduğu, Mora beyi Köse Ali Paşa'nın Kaptan Paşa tayin edildiği ve Kaptan Paşa bulunan Kaplan'ın Zât-ı şâhâne'nin askerlerine kumanda etmeye memur kılındığı, İstanbul kaymakamının ⁹² da Kahire paşası olduğu öğrenildi.

Ekselansın oruç tutmakta olduğunu bilen Venedik balyozu sofracısı vasıtasıyla boyu dört ayak uzunluğunda gayet güzel bir mevsim balığı yolladı. Kendisi ise hem rahatsızlığı hem de orucu şartlarına uygun şekilde tutmak imkansıızlığı sebebiyle oruçlu bulunmuyordu. Mersin balığına şeker ekmeğinden bir sepetle bir sepet şeker ilâve etmişti.

Şieur Fontaine Ekselans namına Vezir kapısına gitti.

Bundan bir gün önce, B. Büyükelçinin aslı, yahut Türklerin tabirleri veçhile "Beyzâe,,dolduğunu bir Ruma söylemekliğim üzerine, niçin uzun bir sakalı bulunmadığını Rum benden sordu. Çünkü, Şarklılar arasında sakal bir asalet âlâmetidir. Kendisine bunun Fransada âdet olmadığı, hatta Kırâlin bile sakalı bulunmadığı cevabını verdim.

⁹¹ Bu isim, Sarayın Arzodası'na bitişik olan kubbeli bir odada meclis hâlinde toplanan beş yahut altı Paşaya verilir. Bunlar kendilerine sadr-ı âzâmin havale ettiği işleri incelerlerdi.

⁹² Bostancı başı Mustafa Ağa 1082 (1672) Zilhicce ayının ilk günlerinde kaymakamlık mevkiini ihraz ederek vezir payesine mazhar oldu. Bk. *Raşid tarihi*, Cilt I, s. 25; 1282 (1865) taribli İstanbul tab'ı.

6 Nisan, Çarğamba

Şahsına karşı takayyütlerde bulunması ve kendisine lüzumu olacak şeyleri tedarik etmesi için, Kapı tarafından Ekselâns'a bir çavuş yolladılar. [93] Bu, Zât-ı şâhâne'nin nezdine sıklık kabul edilen ve bilhassa olup bitenlere dikkat ederek haberlerini kapıya getirmek üzere gönderildiği Kandiye'nin zaptı sıralarında kendisiyle teklifsiz ve serbest bir tarzda konuşmuş olan bir adamdı. Fakat bütün sıkı münasebete rağmen, Pâdişahı hasislikle itham ediyor, çavuş mevkiinde bir çok seneler hizmetten sonra kendisine daha şerefli bir hizmet vermemiş bulunduğundan dolayı şikâyet ederek Kandiye şehriden getirdiği haberlerin mükâfatı olarak ondan anca yirmi sekino alabildiğini söylüyordu. Bu çavuş, bir yeni haber bulunduğu şayiasının dolaştığını bildirdi.

Bir gün evvel, Meriç boyunca dolaşırken, gökyüzünün henüz bulut şekli almamış buharlarla dolu olduğunu ve güneşin ufukumuzda bir derece yüksekten battığını gördüm. Bunun sebebini, söylediğim buharlardan hasıl olma ırkısara attettiydim. Esasen bu tabiat hâdisesini yalnız ben farketmiş değilim, Ekselânsın tercümanlarından biri de benim gibi farkettiler. Güneş fevkelâde kırmızıydı ve bu iki saat sonra zuhur ederek pek büyük bir şiddetle devam eden bir şimal rüzgârının habercisi oldu.

7 Nisan, Perğembe

Bosnaköyün şimaline düşen Meriç kanalı boyunca gezdiğim sırada, bir taş köprü harabesine tesadüf ettim. Taşlardan anlaşıldığına göre, bu köprü pek uzunmuş. Su bu harabe yakınından, ve içine her iki taraftan girilebilmek için iki tarafı da açık olan yassı ve uzun kayıklarla geçiliyor. İnsanlar, beygirler bu şekilde geçiyorlar. Beygir yahut manda koşulmuş yük arabalarını taşımak üzere sallardan ikisi yanyana bağlanıyor,

[94] Bu köyün etrafının toprağı ile nehrin boyu, güneşte parlayan küçük talk parçaları karışık bir kumdur. Burada karabatak, saksagan kuşu, kuzgun, ve kumrılar ve bilhassa leylekler görülür. Bu Kuşlar o derecede teklifsizdirler ki, yuvalarını köyün yolları üzerindeki ağaçlara yaparlar. O kadar ki, üzerlerinde iki yahut üç yuva bile bulunan ağaçlar vardır. Pâdişahın

bir bahçesinde tamamiyle karabatak yuvalariyle dolu bir ağaç vardı. Bu kuşların bu derecede teklifsiz olmaları, kendilerine karşı gayetle gaddar olan çocuklar da dahil olarak hiç kimse tarafından bir fenalık edilmemesinden ileri gelmektedir.

8 Nisan, Cuma

B. Büyükelçi Venedik balyozuna bir keklik ve yabancı güvercin böreği, iki domuz sucuğu ve dana başka şeyler yolladı.

Akşama doğru Saraydan birkaç parça top attilar ki, bu, ertesi günü başlayan bayramın bildirilmesiydi.

9 Nisan, Cumartesi

Türklerin bugün tes'îd etmekte bulundukları bayram mü-nasebetiyle Pâdişahın namaz kılmak üzere câmiye gidişini görmek için B. Büyükelçi sabahleyin atla Edirneye gitmeyi ihmal etmedi. Bana gelince, ben de Ekselansın maiyetinden birkaç kişi ile birlikte güneşin doğmasından yarım saat sonra yaya olarak gittim. Sultan Selim câmiine ⁹²varınca, [95] orada sokağın iki cihetine, başlarında büyük merasim kavuklariyle, fakat hiç bir silâhları, hatta ellerinde bir değnekleri bulunmaksızın iki dizi halinde yer almış yeniçerilerle karşılaştık. Birbirlerine haylı yakın, pek büyük bir sükû ve Majestenin askerieri arasında tasavvuru müşkül bir tevazu içindeydiler. Muayyen mesafelerde ellerinde emir işareti teşkil eden birer değnek olan ve öteki

⁹² II. Sultan Selim camii Edirnenin en güzel ve en büyük camiidir. Bunun inşasıyla meşgul olmuş mimar İstanbulda Şehzâde ve Sultan Süleyman camilerini bina eden san'atkârların birakmış oldukları modellerden istifade etmiştir. İçindeki mimari tezyinatı bu camii dünyanın en güzel camii mevkiine koymaktadır. Bu cami kadar büyük camiler vardır, fakat hiç biri Sultan Selim'in Edirnedeki camisinin kubbesi kadar güzel bir kubbeye sahip değildir.

Dört uçtan yükselen dört minaresi fevkalâde yüksek, latif biçimde ve aynı şekilde inşa edilmişlerdir. Her birinin üç şerefesi vardır ve bunların ikisinde nişayete kadar çıkma üçer merdiven mevcuttur.

Camiin şark ucunda yükselen minare 992 senesinde (1584) şimşek düşmesiyle yıkılmıştır. Derhal inşa edilmiş ve yeniden 1023 te (1614) göğün ateşine uğramıştır. Bir medrese camie hitisiktir. Müdürü *Reis ül-mü-derrisin* unvanını taşır (H a c ı K a l f a, *Rumeli und Bosna*, s. 5).

yeniçerilerin kavuklarından farklı olmak üzere kavuklarının kenarlarını çevreleyen bir altın işlemekten ayrıca bellerinde de fevkalâde geniş birer ipek kumaş bulunan odabaşları görülüyordu. Câmiin biraz altında, Pâdişah'ın geçeceği sokağa girdik, bu sokağın ortasına iki üç ayak genişliğinde kum dökülmüştü. Yeniçeriler arasından bu yolu geçtik ve saray bahçesinden geçen dereyi örten köprüye kadar en küçük bir hakarete uğramaksızın yürüdük. Henüz pek ilerlememiş bulunduğumuz bir sırada, Pâdişahın elinin öpülmesi merasiminden atla olarak avdet etmekte bulunan Tataristan prensine tesadüf ettik. Kendisini tekrim için verilmiş kaftan önünden götürülüyordu⁹⁴.

[96] Bu tesadüften, alayın başladığını anladık, adımlarımızı daha sıklaştırdık ve geçen sene Ekselansın oturduğu dükkânda yer alışımızdan vezirlerin muvasalatlarına kadar, geçit hayli fasılalı bir şekilde olsa bile devam etti. Geçen ilk mühim şahsiyetler sarıklarının fevkalâdü büyüklüğü ve kavuklarının ancak kendilerine mahsus şekilleriyle tanınan Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ve "Emir-başı,"⁹⁵ oldu. Emir-başı'nın Muhammed'in ırkına mensub bulunması hasebiyle büyük bir yeşil sarığı vardı ve câmiin dört imamı bu üç zatla birlikte yürüyorlardı. Kendilerinin de sarıkları iri ve kazaskerlerin sarıklarının koldan iri burmalarına karşı hesapsız ince burmalarla kıvrılmıştı. Kanun ve din adamları olmak şıfatıyla ehemmiyetlerine rağmen de, halleri gayet mütevazıydı. Bunlardan sonra ve büyük bir fasılayı müteakip, defterdarla nişancı⁹⁶, her ikisi de maiyetleriyle

⁹⁴ Tatarlar hanı Selim Giray Lehistan seferine iştirak için Edirneye çağırılmıştı. Kendisine mutad olduğu veçhile müevverlerle tezyin edilmiş bir kılıç, birinin içi samur kürkle müzeyyen iki hil'at ve on beş bin kuruş verilmişti. Sadr-ı âzam bu hediyelere sapı kıymetli taşlarla süslü bir hançer ilâve etmiştir. (*Rasid tarihi*, Cilt 1, s. 259).

⁹⁵ Yahut *nakib ül-eşraf*. Rica ut der ki: "Kendilerine evlad-ı Resul dahi denilen emirleri dinî rical arasına koyabiliriz. Çünkü bunlar Muhammed neslindendirler. Hepsini koyu yeşil rengi sarık taşırlar. Kendilerinin Türklerce nakibüleşraf denen bir kumandan veya âmirleri mecut olup bu adam emri altında bulunan her kes üzerinde hayat ve ölüm kudretine sahiptir *Histoire de l'Empire ottoman*, Amsterdam, 1714, sahife 284).

Nakib ül-eşraf 1672'de Kudsi Efendi zâde Seyid Mehmed Efendi idi (*Devhat ün-nukaba*. İstanbul, 1283 [1866], 25).

⁹⁶ Defterdar, başhazinedar olup nişancı da pâdişahın tuğra veya mührünü çizmekle mükellef bulunan şahsiyettir.

birlikte geçtiler ve müfti kendilerini takiben görünmekte gecikmedi; kendisi baştan ayağa kadar beyaz saten giymiş olup başında fevkalâde büyüklükte bir sarık vardı. Arabasına, belki müptelâ bulunduğu damla illetinden dolayı boylu boyunca uzanmıştı. Müftü alayı takip etmedi, Zât-ı şâhaneye hürmetlerini arzetmiş olmakla iktifa ederek köprü inişi evine dönmek üzere sol tarafa saptı. Sayıları az alan çavuşlar asâ ve mücevveze'leri⁹⁷, [97] müteferrikalar⁹⁸ ise mücevvezeleri ve muhtelif renkteki saten kaftanları ile kapıcı başları⁹⁹ takip ettiler. Güzel atlara binmiş ve muhtelif renkle kadife caketler giymiş olup başlarında büyük sorguçlu kavuklar bulunan çorbacılar¹⁰⁰, müteferrikalardan sonra geliyorlardı. Başında diğerlerininkinden farklı bir sorguç bulunan yeniçeriler samsoncubaşısı,, da bunları takip ediyordu ve ellerinde kendilerine birer caket yapmaları için verilmiş olan kumaşlar bulunan bazı yeniçeriler onunla beraber yürüyorlardı. Kâhya Bey de az sonra görüldü. Çorbacılar gibi giyinmişti ve ne sarığı ne de sorguçlu çorbacılarınkinden pek farklı değildi, fakat kendisini kütle halinde ihata eden daha kalabalık bir yeniçeri maiyetine malik ve kendisine vücutlarından yarısını bir hayli eğerek selâm veren yeniçerilerin safalarını selâmlamak için üzerinde sorguç bulunan başını sıra ile sağa ve sola çevirmesini görmek güzel bir şeydi. Yeniçeri Ağası ondan sonra geliyordu. Etrafında bulunan Yeniçerilerin büyük sayıda oluşlarından ayrıca, önünde yürüyen on yahut on iki solacağı¹⁰¹ vardı ve bunlar muhtelif renkte satenden hırkalar giymiş olup başlarında çorbacılar gibi büyük sorguçlar mevcuttu. Ağanın başında sorguçlu bir kavuk değil, fakat evvelce

⁹⁷ *Mücevveze* bir buçuk ayak yüksekliğinde ve müslin örtülü bir مراسم serpuşudur. R e c a u t, *Histoire de l'Empire ottoman* isimli eserinde (S. 115) bunun bir resmi vermiştir.

⁹⁸ *Müteferrika*'lar askeri bir ziamete sahip bulunan süvariler olup Pâdişaha seyahat veya seferlerinde refakat eder ve bâzen bir takım vazifeler ifası için harice yollanırlardı. De La Croix *Lugat*'inde bu tabiri «*Kütle zadegân*» şeklinde tercüme eder.

⁹⁹ Kapıcıbaşılar mâbeyincidirler. De La Croix bunlara «*Daimî zadegân*» ismini verir.

¹⁰⁰ Çorbacılar, yeniçerilerin subaylarıdır.

¹⁰¹ Solaklar sol elleriyle yay çeken nişancılardı. Bunların sayısı 400 olup kendileri 60., 61., 62., ve 63. Yeniçeri ortalarından alınırlardı.

tevcih edilen bir paşalıktan dolayı büyük bir mücevveze bulunuyordu. Edirne kaymakamı Mustafa Paşa ile vezirlerden İbrahim Paşa, maiyetleri ve satırlarıyla ¹⁰² birlikte beraber ilerliyorlardı [98] ve beygirlerinin takımları mükellef olduğu gibi sırtlarında da güzel birer samur hırka vardı. Kendilerinden sonra, Sadr-ı âzam sırtında içi samur bir kaftan ve kaftanın içinde aynı renkte bir hırka olup mükellef takımlı bir ata binmiş bulunduğ u ve yanında Pâdişahın gözdesi Müsahip Paşa olduğu halde, büyük bir ihtişam içinde ve mutadî veçhile büyük bir ciddiyet edası ile ilerliyordu. Düşmüş yaprak renginde saten elbise giymiş olan sekiz yahut on şatır önünde tek bir sıra halinde yürüyorlardı. Müsahip Paşanın ise koyu kırmızı kadife giymiş olarak aynı nizamla yürüyen aynı sayıda şatırı mevcut bulunuyordu. Hepsî ortanın üzeri boya malik bulunan bu şatır veya gidiş hademesi, efendilerinin alayına büyük bir şaşaa veriyorlardı. Bundan sonra, küçük bir balıkçı tüyü ile müzeyyen sorguçlu ve gümüş serpuşlu, bir yay ve oklarla dolu birer kuburluk taşıyan peykler ¹⁰³ geliyordu, kendilerine daha çok cazibe veren şey de garip kıyafetleriydi. Elbiseleri, içi yeşil yahut mor veya kırmızımsı sarı renginde gümüş ve altın işlemeli ipektendi ve başlarında bir kaç zabıt yürüyordu. İçlerinden on veya on iki kadarı yan yana yürüyorlar, öndekiler yalnız ilerliyorlardı, fakat kendilerinden sonra diğer iki sıra solak birbirlerine karışmış olarak ilerlemektedirler. Bu çift sıra, Pâdişahın görünüşüne kadar devam etti ve solakların ortasında at üstünde bulunan dokuz çavuş, elleriyle her biri üzerlerinde muhtelif taşlar kakılmış bulunan ağır haşalı birer at ye diyorlardı. İlk üç atın haşasının işlemelerinde inciler mevcuttu. Bunları takip eden üç at haşasını eteklerinde elmaslar ve başka taşlar olup son üç atın haşaları da gayet ağır altın işlemeliydi. Yanlarda yay ve oklarından gayri her biri yaldızlı gümüş birer balta taşıyan peykler görölüyordu. [99] Solaklarla peyklerin geçişlerinin pek hoş bir manzara teşkil eden uzun zincirinden sonra, Pâdişah göründü. Kendisini ağır ağır taşıyan

¹⁰² Rikâp veya daire uşağı.

¹⁰³ Bunlar Padişahın daire uşakları olup ellerinde şatır ve başlarında yuvarlak ve yüksek serpuşlar taşırlar. Padişah saray dahilinde bir yere gittiği zaman kendisine refakat ederler (*La Cour ottomane*, s. 148).

fevkalâde güzel gümüşü renkte bir ata binmişti, iki şatır da beyaz satenden gayet güzel hırkasının Yenini çevirmiş bulunduklarından, içine kaplanmış güzel samurla üzerlerinde altın ve gümüş işlemeli ve mücevherden büyük kopçalar olan eteği görölüyordu, içi samur kaplı başka bir etekliği ve onun altında yeşil renkte bir hırkası vardı. Sarığı geçen yıl gördüğüm sarığından hiç farklı değildi. Geçen yıl olduğu gibi alınının üzerinde fevkalâde irilikte bir firuze ile bağlanmış tüyler ve her iki tarafta ayrıca birer tutam balıkcıl kuşu tüyü vardı. Çehresine gelince, bana geçen yıl gördüğümünden daha dolgun gibi geldi. Hattâ, daha da neş'eliydi. Daimî esmer teni ise, kendisi gibi İstanbulda doğmuş olmalardan ziyade Anadolu Türklerinin rengiydi. Merasime mahsus sarığı ile kını ve kabzesi altına nakşolmuş küçük yakutlarla tamamen kaplı kılıcını taşıyan "silâhdar,, ve onunla yanyana yürüyen "çuhadar,, , arkasından ilerliyorlardı. Bunların kalpaklarının şekli oldukça garipti. Kendilerinden sonra iki kızlar ağası, yani siyah haremağalarıyla beyaz harem ağalarının başları, siyah hadım, beyaz hadımın sonundan gelmek üzere, ilerlemekteydiler. Siyah haremağasının başında murabba biçiminde bir kavuk vardı; beyazının başında ise alclâde bir mücevveze bulunuyordu. Arkalarından kendilerini atla sürü halinde takip eden bazı Türkler gelmekte idi. Pâdişah bu nizam ile Sultan Selim câmiine kadar gitti, bu câmiin kapısında Rum ve Ermeni olmak üzere on bir erkekle ayrıca üç kadın ve üç çocuk islâmîliğe kabul edilmelerini Zât-ı şâhâne'den dilediler ve bunu erkekler başlarını açmak ve külâhlarını yere atmak suretiyle yaptılar. Pâdişah isteklerini başını hafifçe eğmek suretiyle kabul etti. [100] Kaldı ki, bunların cümlesi fevkalâde fakir kimselerdi. Zât-ı şâhâne attan indikten sonra câmiin bir imamı tarafından bir ibadet mahalline götürüldü ve buraya bir küçük kapıdan girdiği gibi vezirlerle devlet ricalinden bir kısmı da kendisini takip ettiler. Bundan sonra dua edildi ve çavuşlar, müteferrikalar ve câmie girememiş olan daha bir çok kimseler duayı eden ve bütün kuvvetiyle bağırmakta bulunan imamın bu duasını, daha iyi duyabilmeleri için dehliz altına ve avlıya mahsus yayılmış bulunan halılar üstünde dinlediler. Bu dua bittikten sonra, Zât-ı şâhâne'nin huzurunda, bir çeyrek saat,

hattâ daha çok devam eden bir va'z oldu. Az kalsın nakletmeyi unutuyordum: Câmîe gelmek üzere Pâdişahın sarayda ata bindiği sırada keyfiyeti haber vermek için davullar ve nefirler çalındı ve bizim kendisine bakmak üzere durduğumuz köprü sonunda, etrafında bir çavuş bulunan "Selâm çavuşu," o geçerken selâm sözlerini bağırdı, bunu da Zât-ı şâhâne'yi selâmlamak üzere gayet derinden eğilerek bir duada bulunan yeniçerilerin karışık mırıltısı takip etti. Hattâ, oldukça uzun müddet terennüm eden bir Derviş hey'eti vardı. Câmîe girmek üzere attan indiği ve her şey bittikten sonra tekrar ata bindiği zaman, Pâdişah aynı şekilde selamlandı. Câmiden çıkışında Pâdişahı kaymakam ile çavuşbaşı binek taşına kadar götürdüler, binek taşına bastıktan sonra da, Sadr-ı âzamın ve bütün saray adamlarının huzurunda, Pâdişah ağır cüssesinden beklenmiyecek bir hafiflikte ata bindi, ötekiler de ancak kendisinden sonra ve doğrusunu söylemek lâzımsa oldukça karışık bir şekilde atlara bindiler, fakat böyle bir vaziyette bu karışıklığı önlemek pek güçtür. Şahsen, câmide geçen bütün bu ahvalin şahidi olmadım, fakat bunları hazır bulunan Kudüs tarikatı komiseri Pederin ağzından dinledim. Bize gelince, Zât-ı şâhane'nin geçişini gördükten sonra, [101] bulduğumuz dükkândan çıktık ve ilk görüşte gözümüzden kaçmış olması imkânı bulunan şeyleri ikinci bir görüşte farketmek üzere, Pâdişahın avdetini beklemek için gezinmeye koyulduk. Köprü üzerinde ilk önce Maniote'ların¹⁰⁴ meb'uslarına tesadüf ettik, bunlar bize yaklaştılar ve kim oldu-

¹⁰⁴ Koron körfezinin Şark kıyısında bulunan Magne veya Maiaa mıntakası, Moranın zaptı esnasında Sultan Bayezidden şahsi vergiden muaf olmak imtiyazını elde etmişti. Korsanlıkla meşgul bulunan Maynalılar Kandiye mubasarası esnasında Türk nakliye gemilerini yağma etmişler, hattâ bunlardan bir kaçını Kandiye'nin top menzili altına yakmışlardı. Hareketlerinin karşılığı olarak uğrayabilecekleri şeylerden korkup Papalık hükûmeti veyahut Toskana büyük dukağı arazisine sığınmak istemiş, fakat bu hususta müsaade alamamışlardı. Bunun üzerine, Ceneviz cumhuriyetine müracaat etmişlerdi ve bu cumhuriyet kendilerine Korsika'da, Porto Vecchio yakınında arazi vermeye razı olmuştu. Bu tasavvur tabakkuk etmedi. Onları itaat halinde tutmak üzere Köprülü Ahmed Paşa Zernata, Calamata, Cheilafa ve Passava kalelerini bina ettirmişti. *Sieur de la Guilletière, (Athènes ancienne et nouvelle. Paris, 1675. 120, s. 9,44 ve devamı.*

ğumuzu pek iyi konuştukları italyanca ile sordular, biz de kendilerinin kim olduklarını sual ettik. Bunun üzerine, Manio-te'lar bize, kendilerine tahmil edilmek istenilen Karaçin tediyesinde takip etmeleri icap eden usul hakkında Kapı'dan emir almak için yollanmış bulunduklarını öğrettiler. Şimdiye kadar daima serbest kalmış oldukları ve Türkler, memleketlerinin hâkimi olalı her hangi bir vergiye tâbi edilmedikleri halde, şimdi bu kadar sert bir kanuna tâbi olmaya nefislerini mecbur görüyorlardı. Pâdişahın kendilerini daha fazla hükmü altına almak üzere Mora hudutlarında, vaktiyle Lakedemon yalılarına hükmetmekte oldukları topraklar yanında olan Mainia'da bir kale inşa ettirmekte bulunduğunu söylediler. Henüz şekil ve miktar tesbit edilmemiş bulunduğu için, kendilerine tahmil edilmek istenen vergiler hakkında bize hiç bir şey söylemediler. Bundan sonra, Saraya doğru Köprü ötesinde ilerledik ve dışarı çıkartılmış olan filin hücreesine kadar vardık. Esas kumaşını yeşile benzettiğim işlemeli bir haşa ile fil müzeyyendi, ve bir Arap, boyunun kulaklarına yakın bir yerine oturmuş olup elinde tuttuğu [102] ve şekli yazılarında başka kimselerce tarif edilmiş bir âletle kendisini idare ediyor, büyük sayıdaki seyircileri eğlendirmek üzere lâtifelerde de bulunuyordu. Bundan sonra, Köprüye doğru ilerledik; fakat geçmedik ve ilk önce seçmiş bulunduğumuz dükkâna döndük; çünkü Zât-ı şâhâne'yi görmek üzere ecnebler pek büyük kolaylığa mazhardırlar. Hattâ saf halinde dizilmeye mecbur edilen Türklere ve Pâdişahın diğer tebaasına tercih edilmekte idik, bize tek söz söylenmiş değildi ve Saraya doğru gidilirken her iki tarafta ikişer sıra olmak üzere dört saf halinde dizilmiş bulunan yeniçerilerin arkasına dizildik. Bu noktada köprünün ortasından itibaren Zât-ı şâhâne'nin gelişini görebileceğimiz gibi sonra da arkasından kendisini ve alayını uzun müddet takip edebileceğimiz için, bu mevkiî pek münasip görerek durduk. Bu alay ne müftü ile kazaskerin, ne de imamlarla emirbaşı'nın huzurlariyle şereflenmedi. Buna mukabil giderken farketmediğim bostancıbaşı, etrafında kendisine kalabalık bir maiyet teşkil eden bostancılarla muhat bulunduğu halde mevkiini işgal etmekteydi. Pâdişahın at üstünde olup arkasında maiyeti bulunan bir de cücesini gördüm. Kendisini orada görmüş olan kimselerden öğren-

diğime göre, Zât-ı şâhâne'nin köprüye muvasalatından önce, bir kadın kendisine bir arzuhal takdim etmiş ve Pâdişah bunu alıp okumak üzere tevakkuf eylemiş. Bizim bulunduğumuz yerde de birinin bir istida sunduğunu ve bu adam Zât-ı şâhâne'nin pek uzağında olduğu için bir kapıcı başının bu istidayı almak üzere atından inip geldiğini gördüm. Pâdişahın Saraya çekilişinden sonra, yeniçerilerin bu kabil merasimde mutad bulunduğu veçhile kendilerine ikram edilen çorbayı içmek üzere kütle halinde Saraya gittikleri görüldü. Kendilerini nizam altında tutmak ve fazla acele ile gitmemelerini temin etmek maksadiyle at üstünde bir zabitle yaya bir zabıt başlarında yürümekteydi. Fakat yeniçerilerin cümlesi Saraya gitmediler, [103] çünkü odalarına dönmek üzere birçoklarının başka bir yol tuttuklarını gördük. Döndüğümüz sırada sokaklarda vezirin muhafız heyetine mensup deli'lerden ¹⁰⁵ birini gördük, kendisini de aşağı yukarı şu şekilde olan külahından tanıdık ¹⁰⁶.

Dönüşümüzde yolda, Saraydan ve şehirden atılmakta bulunan bir çok top sesleri duyduk. Muhtelif yerlerde, kurban etmeleri için Türklere satılacak bir çok koyunlar gördük; bu kurban töreni ise bir koyun kestikten sonra onu yemek yahut dostlara ve komşulara dağıtmaktır.

Yemekten sonra B. Venedik balyozu Ekselansa bir mersin balığı daha yolladı. Bu birincisinden küçüktü, akşama doğru

¹⁰⁵ Deliler başvezirin muhafızlarıdır. Ücretleri günde on ikiden onbeş akçaya kadardır. Hepsi Bosna yahut Arnavutluk abalisinden olurlar. Başvezirin önünde yaya olarak yürür ve Divana gittiği zaman kendisine yer açtırlar. Silahları Macar usulünde bir mızrak, bir kılıç ve bir satırdır ... Kendi memleketlerinden olduğu için Köprülülün bunları severdi ve muhafazası için iki bin tanesini kullanırdı... (*Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, 1670, fasıl III, s. 359).

¹⁰⁶ Galland'ın müracaat edilmesini söylediği resim silik ve o derecede belirsiz bir haldedir ki, bunun bir suretini bastırmaya imkân olmadı. Delilerin kostümlerini bilmek isteyen okuyucu, Nicolas de Nicolay'ın *Navigations, pérégrinations et voyages faits en la Turquie* (Anvers, 1576, sahife 238) adlı eserinde ve Mezeray'ın *Histoire des Turcs* (Paris 1663) eserinin zeylini teşkil eden *Plasieurs descriptions des accoutrements tant des magistrats et officiers de la Porte de l'Empereur des Turcs* (s. 17) ve Ricaut'un *Histoire de l'empire ottoman* adlı eserlerine (s. 354 ve 359) müracaat edebilirler.

da Balyozun yeğeni olan M. Giustiniani ile diğer bir Venedikli asilzâde, M. Navagier ¹⁰⁷, B. Büyükelçiye hürmetlerini bildirmeye geldiler ve kendisini güzel havanın sevkettiği bir seyranda buldular.

10 Nisan, Pazar

[104] Bu pazar Çile yortusuna tesadüf ettiğinden, Ekselans ve bütün daire, âyini dinledi. Beraberinde getirmiş olduğu üç rahip, bu âyini ayrı ayrı ve baştan nihayete kadar icra ettiler. Canisarés Peder sözleri o derecede huşû içinde söyledi ki, İsanın çarmıha gerilişinin hikâyesi sırasında gözyaşlarını zaptedemedi.

Akşam köyde içmiş bulunan Türkler arasında bir döğüş oldu. Kılıçlar da çekildiği için, aralarında iki kişi yaralandı. Bunun üzerine, ertesi

11 Nisan, Pazartesi

Çorbacılarıyla birlikte bir yeniçeri takımı, bundan sonra bu şekilde bir karışıklık çıkmasını önlemek üzere gönderildi.

Koyunpazarını görerek Kuddas hakkında ne düşündüğünü Ekselans namına sordum. Bana bunun İsanın cismi ve kanı olduğunu söyledi ve ekmeğin kalmış bulunup bulunmadığını sormaklığım üzerine kalmadığını ve ekmek cevherinin İsanın vücuduna ve şarabın kanına inkılap etmiş bulunduğunu beyan etti.

Metropolitin Pasque yortusu için Edirnedden söylendiği gibi gelmiş olup olmadığını kendisinden sordum. Gelmeyeceğini ve bu münasebetle hakkı bulunan yirmi bin yumurta ile dört yüz kuzuyu almak üzere buraya başdiyakozunu gönderdiğini söyledi.

¹⁰⁷ Navagero âilesi bir çok büyükelçi yetiştirmiştir. İçlerinden biri Venedik cumhuriyetini Fransa sarayında temsil etmiş ve seyahatinin hikâyesini yazmıştır: *Viaggio fatta in Spagna et in Franci da Andrea Navagero: alla Cesarca Maestà di Carla V.* Vinigia, Domenico Farri, 1563. 80.

Bu seyahatnâme M. N. Tommasio tarafından toplanıp tercüme edilmiş olan *Relations des ambassadeurs vénitiens sur les affaires de France au XVIe siècle*'de münderiçtir (Paris, 1838).

Rumların bir gün evvel Dal bayramını şimşir, zeytin dalı ve defne bulunmadığı için sarmaşıkla yaptıklarını söylemeyi unuttum.

13 Nisan, Çarşamba

[105] Gerek ruhanî ve gerek dünyevî idare hakkında vaziyetten haberdar bir kimseden işte şunları duydum: Evvelâ, ruhanî idare hakkında, köyü terkip eden seksen aile için âyinleri icra etmek ve son dinî merasimi yapmak üzere ancak tek bir rahip yahut papas vardır. Bütün geliri her âilenin her sene kendisine vermeye mecbur bulunduğu bir kile¹⁰⁸ buğday ile günah çıkarmalardan, izdivaçlardan ve gömmelerden alabildikleridir. Zahmeti için kendisine bin akçe verilmeden kimseyi toprağa sokmadığı da söylenmektedir. Kurban töreni ekmeğine gelince, her âile bunu temin eder ve törende tamamı sarfedilmediğinden, kalan miktarı papazın malı olur. Takdis edilmiş ekmek te bütün âileler tarafından verilir. Maddî idareye gelince, bunu vezir bir subaşıya bir kese¹⁰⁹ mukabilinde zeamet verir, subaşı¹¹⁰ da bütün köyden hububat ve para olarak istediği vergi ile iki kese kadar daha elde eder ve keyfiyet şu tarzda olur: Seksen âileden otuz tanesi subaşıya her yıl bin kile arpa ve beşyüz kile buğday öderler; diğer yirmi âile para olarak altı yüz akça ve son otuz âile dört kuruş öderler. Herkes bu vergi mukabilinde başka her türlü rüsumdan muaf olup sade Saray için vermekle mükellef bulundukları bir miktar odun bundan müstesnadır. Fakat bu işin de gidip odunu ormandan almaktan gayrı bir külfeti yoktur. [106] Bundan başka, gelirini arttırmak istedikçe subaşının hususî surette istediği bir kaç kuruşu vermek, yahut kendilerine gönderildiği zaman bir takım yeniçeri kolcularını beslemek gibi zuhûrata tâbi bazı masraflar olur. Kâhya yahut protogeras'ın delâletiyle, bu masraflar herkese taksim edilir.

¹⁰⁸ Kile, yirmi iki okkalık buğday ölçüsü.

¹⁰⁹ Kese beşyüz Türk kuruşundan mürekkeptir ki, 1672 'de bin beş yüz franktan biraz fazla tutardı.

¹¹⁰ Zabita işleri memuru.

14 Nisan, Perşembe

Ekselans'ın biraderi, refakatinde bazı zadegân bulunduğu halde, Venedik balyozunu ziyarete gitmişti. Kendisini bir minarenin tam altındaki bir evde gayet rahatsız bir halde ve müezzinin feryatlarını mütemediyen dinlemek mecburiyetinde bulmuş. Balyoz, paşalardan kimisinin kendisinden küçük sabun, kimisinin Venedik cam ve aynaları isteyerek terbiyenin de bunları vermeyi icap ettirdiğini ve nezaket icabı teklif edilen parayı almaya cür'et etmediğini söyleyip çok şikâyetle bulunmuş.

Zanta ve Kefalonya adaları için Venedikli'lerin Pâdişaha bin beş yüz duka vergi vermekte bulunduklarının kendisine temin olunduğunu biri söylüyordu.

Zeytin yağının takdisi merasiminin Rum kilisesinde yapıldığını gördüm ve âyin esnasında İncil'in fevkalâde uzun olan bir kısmını dinledim. Bu, St. Mathieu'den alınmıştı ve mukaddes sofranın hazırlanmasından Efendimizin Pilate tarafından mahkûm edilmesine kadarki kısmın hikâyesi idi.

Mukaddes cumartesi günü için Şamlı Studite isimli birinin va'zında, İsanın ruhaniyetinin tamamiyle hazır bulunduğu ifadesiyle feyizli bir tören yapmak için ufak bir teşebbüs farkettim. Bu va'z, hatibin bütün sene içinde yaptığı bir çok va'zlar gibi halk rumcasiyle yapılmıştı.

15 Nisan, Cuma

Ekselans, Sieur Fontaine'i şehre, Sadr-ı âzamın nezdine yolladı.

[107] Ekselansla, birlikte tenezzühte iken tam başının üzerinden bir ok fırlattım, ve bu ok o derecede amudî bir şekilde üzere rime düştü ki, gömleğimi delerek bilekle dirsek arasında kolumu yaraladı. Biraz daha yükseğe düşseydi, kolumun bir tarafından girerek öbür tarafından çıkması mümkündü. Bu felâket içinde bunun etrafında bulunan bir çok kimselerin değil de benim başıma gelmiş olması beni müteselli etti. Bu oku atarken bu tarzda düşeceğini beklemiyordum; mâil bir şekilde. hiç kimsenin bulunmadığı bir tarafa düşeceğini sanıyordum.

16 Nisan, Cumartesi

Alman elçisiyle Venedik balyozunun kâtipleri gelip Ekse-

lansa Pasque yortusu için dileklerde bulundular. Edirne'de olan Fransızlar da gelip aynı vazifeyi ifa ettiler. Zannediyorum ki, Ekselans aynı gün içinde Sieur Fontaine'i teşekkür maksadıyla Alman elçisine yolladı.

17 Nisan, Pazar

Ekselans bugüne tesadüf etmekte olan Pasque yortusunun duasını dinledi. Yemekten sonra M. Picard'ı teşekkür için Venedik balyozuna gönderdi.

Rumların Pasque yortuları da aynı güne rastlıyordu, âyinlerine sabahtan bir saat önce başladılar ve duayı okumadan önce iki tören yaptılar. Birincisinde bilmiyorum hangi merasim için mezarlar üzerinde ateş yaktılar; ikincisinde de başka bazı şeylerle beraber şu âyeti bir çok kerreler terennüm ettiler: $\chi\rho\rho\iota\varsigma\ \alpha\nu\epsilon\omicron\tau\eta\ \xi\chi\ \nu\epsilon\chi\rho\omega\nu,\ \theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\nu\ \pi\alpha\theta\eta\sigma\alpha\varsigma$ (İsa, ölüm ızdırabı çektikten sonra, ölümler arasında tekrar can buldu).

[108] Erkeklerin hepsi temiz giyinmişti, hele kadınların kürklü hırkaları, işlemeli başlıkları, gümüşlü kemerleri ve saten caketleri vardı, velhasıl köy halkının hallerinin oldukça yerinde bulunduğu anlaşılıyordu. Kadınların bugündeki eğlenceleri bilhassa bir nevi asma salıncakta sallanmaktadır. Hekim Sieur Sicade'la Sieur Marcellin Ekselansı selâmlamaya geldiler. Bu iki hekimden ikincisi, Pâdişahın başkâtibi olan İshak Efendi'nin kendisinden Ekselansı selâmlamış olup olmadığını sorduğunu ve sualine vezirin hoşuna gitmemesi ihtimalinden çekindiği şeklinde cevap vermesi üzerine korkusuz gidebileceği ve Fransızlara karşı bir düşmanlık olmadığı mukabelesinde bulunduğunu anlattı. Pâdişahın, altı haftadan beri avla meşgul olmadığından, bunu bırakmış görüldüğünü de Ekselans'a söyledi. Keyfiyetin av için Pâdişaha refakat ederek alelekser eğlenip melankolisini gidermek fırsatını bulan Sadr-ı âzamın hoşuna gitmediğini ilâve etti. Ekselansın geçen yıl kabul edildiği saraydan ayrıca, Vezirin Edirne'de bir başka sarayı bulunup isminin bahçesinden dolayı "Bahçeli Saray,, olduğunu, hemen daimî şekilde Sadr-ı âzamın bu sarayda oturarak ziyaretçileri kabul ettiğini, sarayın üç muhtelif kısmı bulunduğunu, kendisiyle haremlerine ait daireler en güzel ve müzeyyenleri olup üçüncü

kısmın da maiyetine ait bulunduğunu Sieur Marcellin ayrıca hikâye etti.

Türkler harbe ancak beygirlerin üç hafta çayıra salınmalarından sonra, yani mayıs ayının sonlarına doğru giriyorlar.

Türklerin Lehistan'a karşı yapmakta oldukları harbe eski Lehistan elçisi Sieur Visoski'nin sebep olduğunu söylemek mümkündür. Kazaklara ait olan cihet hakkında bu derecede ısrar etmemesi ve bizzat kralla zadeğânın mektuplarında [109] istedikleri haddi aşan taleplere kalkmaması kendisine söylendikçe, kiral-la asilzâdeler bu noktayı unutmak isteseler de bizzat haiz olduğu asilzâde sıfatıyla onların fikirlerine daima karşı geleceği ve devlet ile sulhu ancak bu şartla istediği şeklinde mukabele ederdi.

Defterdar Kamanıça'nın alınmaz bir yer olmadığını ve Türklerin burasını almak için bir çare bildiklerini ileri sürmüş.

Eğer Türkler Kamanıçayı ele geçirirlerse, Boğdan prensliğini kaldırarak Türk hâkimiyetini ve islâm kanununu orada tesis edeceklerdir.

Türkler keyfiyeti yürekten istememelerine rağmen Lehistan'da harbetmek kararını vermişlerdir. Çünkü, yağmurlar ve soğuk daha eylül ayından itibaren başladığı için, orada ancak iki ay sefer yapabilirler. Bununla beraber, ciddi bir şekilde Lehistan'a teveccüh etmektedirler; zira Tuna ağzında iki binden fazla küçük gemileri ve lüzumunda kullanmak üzere tamamen hazır ahşap köprüleri vardır. Fakat yapacakları harp için gerekli bütün şartlar Macaristan'da mevcut olduğundan o istikamete teveccühü tercih ederler.

18 Nisan, Pazartesi

[110] Sarhoş bir takım Türklerin Bosnaköyde bazı gürültülere sebebiyet vermeleri üzerine, Türkler Rumların evlerini gelip aradılar ve fıçıları delip şarap buldular. Bununla beraber, dü-rüstlükleri para ile elde edilmelerine mani olacak hadde değildi ve daha az şarap akması için fıçıları yukarı taraflarından delmekle iktifa ediyorlardı. Bu araştırmadan haberdar olan bir köylü bütün şarabını avlunun ortasına koyup malik bulunduğu

külliyetli miktardaki asma yapraklarıyla bunu örttü ve şarabını orada aramak Türklerin hatırına gelmedi. Bir çok şaraba da Ekselansın adı verildiği için ilişmediler.

19 Nisan, Salı

Sieur Panaioti vezir namına B. Büyükelçiyi gelip ziyaret etti. Gelmeden önce adamlarından birini yollayıp geleceğini bildirmişti. Refakatinde beş yahut altı atlı bulunduğu halde geldi. Kendi uşağı haşadan ayrıca kılıçla silah takımını taşıyordu ve maiyetinden diğer biri memleket büyüklerinin âdetleri veçhile yolda bulundukları sırada namaz kılmak veya istirahat etmek üzere kullandıkları bir halıyı taşımaktaydı. M. Panaioti'nin bunu birinci sebepten dolayı değil, fakat sadece büyüklük için ve yolda ayağını yere korsa istirahat etmek üzere taşıttığından şüphe edilemez. Başında bir kalpak ¹¹¹ değil, fakat kendisi için bir emniyet sebebi teşkil etmek ve şahsını her nevi hakareten masun tutmak üzere vezirin müsaadesiyle kullandığı bir bey sarığı vardı. Ekselansla ve M. d'Erveux ile birlikte haylı zaman kaldı. Mutad veçhile kendisine kahve ve şerbet ikram olundu.

20 Nisan, Çarşamba

Ekselans odanın içlerine doğru haylı gezdi. Kendisine refakat etmiş olan kimseler, bizim inci çiçeğimize benzeyen çiçekler getirdiler, bu çiçekleri bunlarla tamamen kaplı olan çayırlardan koparmışlardı. Bu çiçeklerin kokuları pek azdı, yahut hiç yoktu, fakat itina ile yetiştirildikleri takdirde kokuları belki de olabilirdi.

21 Nisan, Perşembe

[111] B. Büyükelçi Kahire'den mektuplar aldı. Bunları gönderen konsolos Ekselans'a Kıptiler patriğinin arapça bir nâmesiyle Ermeniler patriğinin bir nâmesini yolluyordu; ayrıca denizden ve karadan üçbin kişi olarak Mekke'ye yollanan kuvvetler

¹¹¹ Kalpak, kenarlarında umumiyetle kürk bulunan bir serpuştur. Vaktiyle Rumların, Ermeni ve Yahudilerin serpuşunu teşkil ederdi. Bab-ı âli ile eşilikler tercümanlarının kalpakları samur kürkündendi.

hakkında izahat veriyordu ¹¹². Bu yazıların muhtevi bulundukları en kıymetli malûmat, dağlarla muhat ve İran'la hemhudut bulunan Yemen memleketine Pâdişahın daima bir paşa yollamakta olduğu, fakat takriben yirmi yıl önce bunlardan birinin isyan ederek isyanında muvaffak olmak üzere de ahaliyi Muhammed ile Aii'nin sahte peygamberler olduklarına ikna etmiş bulunduğu, hattâ kendilerine bir başka peygamber teklif ettiği ve bunun dinini kuvvetle müdafaaya Yemenlilerin hazır bulunmakta olduklarıydı. Bu mektuplarda, ayrıca, Şubat ayına doğru Kahireye fevkalâde şiddetli bir yağmur yağdığı ve bu memlekette bu, tamamiyle harikulâde birşey teşkil ettiği için keyfiyetin dünyanın sonu gelmiş olduğuna hükmettirdiği Ekse-lansa bildiriliyordu.

22 Nisan, Cuma

Gülistan'ı ikinci defa olarak okumağa başladım. Pasque günü ilk defa okumaya başlıyarak bir gün evvel bitirmiştım.

23 Nisan, Cumartesi

[112] Öteki günlerin çoğunda da olduğu gibi, Sieur Fontaine Edirne'ye, Birinci vezir'in kapısına gitti.

24 Nisan, Pazar

Sekiz sancak altında altı kol teşkil eden bin beşyüz yeniçeri İstanbuldan Edirneye geldiler. Şehre ikişer ikişer girdiler; muhtelif renkte olan bayraklar ardından yürüdükleri gibi, ayrıca da yüz adamdan yüz adama at üstünde bir subayları vardı. Kendilerine şehir içinde ikametgâh verildi; fakat subaylar dışarda, nehrin yakınında kaldılar ve Ekselans çadırlarını görmek üzere nehri geçti.

¹¹² Osmanlı hükümeti Süveyşe eski Başırahor Hoca Mustafa Ağa'yı yollamış ve kendisini Hicaza yollanacak kuvvetleri taşımak üzere su kesimleri yüksek otuz gemi ile on nakliye gemisini bir an evvel irtifa etmeye memur etmişti. Zeydiler tarafından çıkarılmış olan karışıklıklar, bizzat Sultanın iştirak edeceği bir sefer hey'eti vücuda getirilecek ehemmiyette görünmüştü. Hatta kışı Bursada geçirmek üzere hazırlıklar yapılmıştı, fakat Lehistanla çıkmış karışıklıklardan dolayı bu proje terkedildi (*Raşid tarihi*, cilt 1, s. 255).

25 Nisan, Pazartesi

Rahavet ve cazibelerinin kendilerini vazifelerini ifa etmekten menedeceği korkusu ile, paşaların bu sefere beraberlerinde içoğlanı götürmeden çıkmalarının kararlaştırılmış bulunduğu bana temin edildi.

26 Nisan, Salı

Günün en sıcak zamanında, yani on birle on iki arasında, yarım saat yahut üç çeyrek saat uzaklığında bir köye gitmek üzere Padişâh Bosnaköyden geçti. Avlanmak maksadiyle gitmekte olduğu için ayrı bir hey'etle on kadar doğancı önden gidiyordu; [113] köpekleri sevkedenler ise çok daha evvel geçmişlerdi. Pâdişah en önde sırtında pek mütevazıane bir kırmızı hırka bulunduğu halde ilerliyordu. Kendisinin bir başka ata binmek üzere attan indiğini gördük ve silâhdarla diğer iki subay diz çöktüler ve ata binmesine yardım etmek üzere eğildiler. Büyük imrahor Pâdişahın yanında bulunuyordu ve maiyetinin geri kalanı elli yahut altmış içoğlandan mürekkep olup bunlardan bazılarının sarıklarının alın yerinde balıkcıl kuşu tüyleri vardı. At üstündeki Türklerden birçoğunun kıyafetlerinin ve atlarının mütevazılığından kendilerinin ancak birer uşak oldukları anlaşıyordu.

Bu suretle de maiyetin cem'an dört yüz kişiye varması mümkündür. Dönüşte, Pâdişah nehri bir geçit yerinden geçti ve kendisinin tarlalar arasından koşup kısa bir zaman içinde bir tavşanı ele geçirdiğini gördük. At değiştirmek üzere yere indiği zaman, maiyetindeki Türkler ikbal ve sıhhati için bir dua ettiler.

27 Nisan, Çarşamba

Ekselans yeni gelmiş yeniçerilerin çadırlarını ziyaret etti. Bir çorbacı'nın çadırında kendisine ve beraberinde bulunan zadegâna kahve ikram edildi. Bu, alelâde olmasına rağmen gene üç yahut dört yüz kuruşa mal olmuş bir çadırı. Çorbacı, Ekselansa aynı zamanda üç darbe, yani iki büyük ok ve bir kurşun parçası, yahut üç dört parmak uzunluğunda bir küçük ok atmak kudretinde bir nevi ok âleti gösterdi. Hükmettiği odabaşılık çadırı kendi çadırına yakındı, takriben yüz elli kişiden mürekkep olan takımın yeniçerileri her birinde kırk

elli kişi bulunmak üzere iki üç çadır işgal ediyorlar ve [114] vücutları boyunda olan küçük bir halı üzerinde çepeçevre yatabilmek üzere ancak yeter bir yere sahip bulunuyorlardı. Ekselans bu çadırlardan birine girdi ve nasıl yerleşmiş bulunduklarını anlamak üzere ben de girdim. Orta yerde, gayet temiz ve gayet cilalı olan silahlarının asılmasına mahsus bir raf vardı. Mutbakları uzakta değildi; toprak içinde kazılmış olup üzerlerinde yemeklerin pişmek üzere konmasına mahsus üç dört ocak bulunuyordu. Bu noktanın yakınında yemek pişirmek ve içmek için su ile dolu bir meşin çanta mevcuttu. Toprağa kazılmış ve kırmızı bir örtü ile örtülü hususî halâsı bulunmayan zabıt tekoşuştayoktu.

Hudutlarda Bab-ı âliye gelmekte bulunan bir Lehistan büyükelçisi olduğu, yani bu yıl harb olmayacağını tahmin etmek mümkün bulunduğu Ekselansa temin edildi.

28 Nisan, Perşembe

Bir gün evvel B. Büyükelçiden mülâkat talep etmiş olan M. Quirini, bütün mülâkatlarında kullanmış bulunduğu, bir gün önce de Sadr-ı âzama vedada kullandığı seyyar bir iskemlede oturmuş olarak bugün öğleden sonra geldi. Yeniçerileri, bir çavuş, tercümanlar, maiyetinde bulunan zâdegân ve dairesi halkının büyük kısmı kendisine refakat etmekteydiler. Daha başka bazı haberler arasında, Ekselansa B. Şansölyenin ölümünü bildirdi¹¹³.

İstanbul'dan gelmekte olan iki bin yeniçeri daha sabahtan vasıl oldular ve birkaç gün önce gelmiş olanların yakınında çadır kurdular.

29 Nisan, Cuma

Pâdişahın Bosnaköyünden yarım saat yahut üç çeyrek saat mesâfede bulunan ahırlarından gelen altı yüz deve, kendisinin otağını gideceği yere yarın götürmek üzere Edirne'den geçtiler¹¹⁴. Bazılarının küçük bayrakları vardı ve ekserisininin

¹¹³ Le Chancelier Pierre Séguier, seksen dört yaşında bulunduğu halde 28 Ocak 1672'de Pariste ölmüştür.

¹¹⁴ Sultanın çadırı 1083 Muharrem ayının 2 sinde Çukurçayır ovasına götürüldü ve dokuz gün sonra bizzat Pâdişah ta oraya gitti (*Rasid tarihi*, cilt 1, s. 260).

iri çingirakları olup bunlardan haylı hoş sesler çıkıyordu.

Bugün adada çayırlara salmak üzere büyük sayıda beygir de getirildi; Pâdişahın atlarını aynı yere getirmek te muarrer bulunmakta idi.

30 Nisan, Cumartesi

Pâdişahın çadırı Saray cihetinde Edirnenin iki mil mesafesine kondu. Bu çadırı taşımaya yaramış develer Bosnaköyünden geçtiler ve bu maksatla çıkarılmış oldukları ahırlarına döndüler.

Bosnaköyü adasındaki çayıra beygirlerin getirilmesine devam olundu. Hattâ, Zât-ı şâhânenin ahırından da bir çok beygir getirildi ki bunları Rumlar ellerinde yediyorlardı ¹¹⁵.

1 Mayıs, Pazar

Per thesaurum regium sive شاهنامه intelligitur praeclarum opus carmine a divino poeta Ferduso conscriptum, quo ipse licet rusticus, nullis artibus atque disciplinis imbutus, incredibili bili [116] tamen naturalis iudicii atque ingenii facilitate, resgestas priscorum regum argutissimis versibus ingeniosissimé est esecutus; unde Orientis regibus varias fortunas atque omnis prudentia exempla peti solent (ex notis Gentii in Gulistanum) ¹¹⁶.

2 Mayıs, Pazartesi

B. Büyükelçi öğleden sonra kendisi tarafından kabul edilmek şerefine mazhar olacağından Venedik balyozunu haberdar etti ve oraya bütün maiyetiyle birlikte gitti. Balyoz kendisini kötü Bursa hahları ile yarı yarıya kaplı bulunan odasında kabul etti.

¹¹⁵ Gece, meşalelerle bütün bu hayvanları çayıra götürdüler. Bunları bu işe tahsis edilmiş bulunan Rumeli köylüleri yediyorlardı. Bu köylülere Voynuk denir ve bir bey veya şefleri olup ona da Voynuk beyi ismi verilir. Kendileri nüfus başına ödenir bir vergi olan haraç'tan vareste tutulurlar ve beyaz abadan bir elbise alırlar (*Mémoires du sieur de La Croix, ey devant secrétaire de l'ambassade de Constantinople*. Paris, 1684, cilt 1, sahife 295).

¹¹⁶ Musladini Sadi rosarium politicum, sive amœnum sortis humanæ theatrum de persico in latinum versum necessariusque notis illustratum a Georgio Gentio. Amstelodami 1651 inf. 553 S.

Ekselans, Kral tarafından yollanılmış bir paketlik evrak aldı. Bunları M. Creasque'a İzmir'den gelen bir memur İstanbul'da vermiş, o da oradan yollamıştı.

3 Mayıs, Salı

Kendisine mahsus bulunan ve İzmir'den Edirneye bir sâi tarafından getirilmiş olan mektupları Ekselans aldı. Tarihi kasım ayından bu sene martının 9'una kadar gelen mektuplar vardı. Bu mektuplar pek mühim bir çok haberleri de ihtiva etmekteydiler. İçinde bana M. Petitpied¹¹⁷, M. Capelain¹¹⁸ ve M. de Florigny tarafından yollanılmış birer mektup bulunan bir paket aldım.

4 Mayıs, Çarşamba

[117] Karargâha gitmek üzere "Ordu,, Edirneden çıktı. "Ordu,, kelimesi karargâhla alâkalıdır ve seyahatin rahatlığı nâmına lüzumlu bulunan zenaatler bu kelime altında cemedilirler. Bunlar işte şu şekil altında çıktılar:

Silâh namına ancak ellerinde bir değnek bulunan takriben yüz elli yeniçerinin başında evvelâ bir çorbacı ile bir subaşı göründüler. Kendilerini ekmekçiler takip ediyorlardı. Başta iki üç meslek alâmeli götürülüyordu ve reçberlerin yardımları olmaksızın ekmek yapmağa imkân bulunmadığı cihetle, bu alâmetleri takip eden bir de reçber mevcut olup bir sapan sürükleyen iki öküzü sevk ediyor ve yol boyunca buğday taneleri serpiyordu. Bundan sonra, kütle halinde şarkı söyleyip sıçrayan bir meş'aleciler grubu geliyor ve bunlardan bazıları çiçek ve ipeklerle sarılı meşaleler taşıyorlardı. Bu hey'etten sonra bir deve yedilmekte idi ve bu deve o derecede bezenmiş ve ipek kumaşlarla örtülmüştü ki, ancak başıyla ayaklarının bir kısmı görünüyordu. Ekmekçilerin bir ân fasılaya uğrayan geçişleri devam etti ve bir takım âletler üzerinde pastalar ve ekmekler taşıyan adamlar görüldü.

¹¹⁷ P e p i t p i e d, bilgin ilâhiyateci, Sorbonne doktoru, Chatelet müşavir rahibi ve Saint-Martin papazı 1705'te Notre-Dame de Paris başrahibi olarak ölmüştür (Galland'ın haltercümesine bakın).

¹¹⁸ C a p e l a i n, belki Jean Cappel, latince de Capellanus, bilgin Louis Cappel'in oğlu ve Saumur'da protestan rahibi. Jean Cappel Katolik mezhebinin kabul etmiş ve babasının *Critica sacra* isimli eserini yayınlamıştır.

Ekmekçileri omuzlarında fitilli tüfek taşıyan çırakları takip etmekteydi. Bundan sonra, at üzerinde esnaf kâhyası geliyordu ve etrafında sırtlarına zırh geçirmiş, başlarında taşıyanların zevkine göre türlü renkte sarık sarılmış miğferli ve miğferlerinin altında yüzlerine çarpan ilmekli kenarlar, ellerinde de birer kargı bulunan sekiz on süvari vardı. Bunlarla beraber nefir, dümbelek, davul ve darbuka çalanlar geliyordu. Ekmekçiler hey'etini kasaplar hey'eti takip etmekteydi. Bunların başında yürüyen yarı çıplak bir adam mevcut olup bu adam sağ elinde ucu kolunun derisi ile eti arasından geçmiş bir fitilli tüfek taşıyor ve [118] bu noktanın etrafında pıhtılaşmış bulunan kan bu manzarayı büsbütün iğrençleştiriyordu. Kasap çırakları bunun arkasından ikişer ikişer yürüyorlardı ve fitilli tüfeklerle silahlı olup mesleklerine mahsus âletler taşımakta idiler. Hattâ bir çoğu kaplan ve pars derileriyle örtünmüşlerdi. Kendilerinin ortalarında ipekten haşalarla örtülü olup gümüş ve altın yaldızlı boynuzları bulunan inekler götürülüyordu. Başka kimseler de derileri ve boynuzları çeşitli renklere boyanmış koyunlar götürüyorlardı ve bu koyunlar arasında ipek haşalarına asâ ve kılıç takılmış olanları vardı. Bundan başka, haşalara sarılmış ve her renkte resimlerle boyanmış yemliklere bağlı koyunlar taşıyan iki beygir de vardı. Daha sonra, hey'et kâhyası geliyordu ve bunun etrafında da evvel geçenler gibi zırhlarla süslü süvariler mevcuttu. Hattâ, bunlardan bazılarının eski zamanlar usûlünde takımlar taşıyan süslü beygirleri hakikaten güzel bir manzara arz ediyordu. Bunları beygirle takip edenlerin güzel okları ve pek zengin ve ince şekilde tersim edilmiş olup bir kalkanla beraber boyalı ve yaldızlı oklarla dolu kınları vardı. Bunların da konser veren çalgıcıları mevcuttu. Kendilerinden sonra bahçıvanlar da aşağı yukarı aynı nizam ile geliyorlardı ve başlarında taşıdıkları bir soğan parçasıyla üstbaşları gibi fitilli tüfeklerinin ucunda taşıdıkları otlardan tanınıyorlardı. Yemişçilerle tatlıcılar da hemen hemen aynı nizamla ilerlediler. Evvelkilerin önlerinde giden iki kişi, başlarında içi muhtelif cins meyve dolu müteaddit sepetler bulunan birer büyük tepsi taşıyordu. Fakat en hoş olanı, tatlıcıların önünde giden bir adamdı ki, bunun topuklarına kadar inmekte bulunan bir gömleği olup üstünden altına kadar

tamamiyle helva, yani tatlı kaplıydı ve arkasındaki kaba etler üzerinden avuç avuç alarak helva yiyor ve bakanlara fırlatıyordu. Oldukca uzun olan sakalı [119] o derece tatlıya bulanmıştı ki, görülmüyordu ; külâhı da tatlıdan yapılmıştı. Bu geçen insanlar arasında bir tanesi bu adamdan da tuhaf olup hasır yapanlar hey'etinin arasına karışmış bulunuyordu. Sirtında hasır örgülerden bir kaftanla bir eşek üzerine binmişti ve yanlarında bulunan seyisler koşumun iplerini büyüklere yapıldığı gibi tutuyorlardı. Ad-ının mücevveze biçiminde fevkalâde büyük olan sarığı birbirlerine karıştırılmış hasır parçalarından vücade getirilmişti ve kâhya ile yeniçeri ağası ve vezirler gibi devlet ricalini taklit etmek üzere yollarda bütün sıralanmış olanları pek gülünç tavrıyla selâmlamak için başını kâh sağa kâh sola çeviriyordu. Bundan sonra, pamukçuların geldikleri görüldü ki, bunların önlerinde canlıya benzer bir aslan ve bir pars postu ilerletilmektedir. Silâhçılar arasında ata binmiş olup kılıçları temizliyor gibi yapan biri vardı, şamdancılar arasında ata binmiş bir çırak mevcut olup bu da mum imalini taklit ediyordu. Mumcuların önlerinden içi mumla dolu bir sandık taşınmakta idi. Kürkçülere gelince, bunlar bir çoğunun tamamıyla kürkle örtülü bulunmalarından anlaşıldığı gibi, önlerinde de güzel pars derisi ile kaplı bir hayvan nümunesi taşıttırıyorlardı ve ekserisinin sırtında bir kaplan veya pars derisi vardı. Taşıttıkları derilerden tanınan debbağlar, pabuccuların önünden yürüyorlardı, ve bunlar da içlerinden bir çoğunun taşımakta bulundukları meslek âletlerinden tanınıyorlardı. Kundura ökçelerine demir çivileri sokanlar daha sonra yürüyorlardı ve taşınan küçük bir dükkân içinde küçük bir çocuğun demir çakıyormuş gibi bir örs üzerine çekiç salladığı görülmüyordu. Kendilerini tanıtmak üzere çuhacılar vücutlarını çuha parçalarıyla sarmışlardı. [120] Kahvecilere yahut kahve taşıyanlara gelince, bunların hepsi kuvvetli ve gürbüz idiler, omuzları üzerinde şişkin ve ağır bir havan taşıyorlardı ve arkalarından bir araba ilerlemekte olup bu araba içinde iki üç adamın kahve pişirdikleri, başkalarının da mermer havanlar içinde kahve dövükleri görülmüyordu. Bu geçit alayında sarık yapıcılarının, terzilerin, kundura satıcılarının ve sayılmaları uzun sürecek başka esnafın geçtikleri görüldü.

Bunların yekûnu üç bin ve hattâ daha çok olup içlerinde Türkü azdı. Bütün ötekiler ya Rum, ya Yahudi, yahut ta Ermeni olup zırh giymiş olanların hemen cümlesi bu sonunculardandı ve kendilerine Türklerin elbiselerini giymek ve diledikleri sarıkları taşımak müsaadesi verilmiş bulunduğu için Türkler'den ayırt edilmeleri müşkül bulunuyordu. Bu maskaralığı görmek üzere toplanmış kalabalık, Pâdişah sokaklardan geçerken görülmesi âdet olan kalabalıktan ziyade idi. Şunu kaydetmeyi unuttum ki, silâhcılara mahsus işaret âletini taşıyan adam, hayli kalın ve pek uzun olan değneğin ucunu sağ böğrünün üzerinde kemiklerle deri arasına sokmuş bulunuyordu, âletini daha kolaylıkla taşıyacak bir kın vücûda getirmek için de burasını bir bıçakla delmiş olacaktı. Yaranın bir tarafından girip öbür tarafından çıkmış bulunan değneğin ucu her bakana dehşet veriyordu, çünkü daha iyi görülmek üzere adam yarı yarıya çıplaktı. Bu sefiller kendilerini sadece fakat sersemce bir yiğitlik uğruna böyle yaralamaktadırlar. Bununla beraber, bunu yapanlara şimdi eskisi kadar çok rastlanılmamaktadır. Hepsinin ateşli silahları bulunduğundan, barutlarının az olmadığını göstermeye ekserisi itina ediyordu, fakat atışları o derecede fena idi ki, insan kendilerini seyrederken merhamet duyuyordu. Çünkü nişan almak üzere fitilli tüfeklerini havaya kaldırıyor, yahut göğüslerine basıyorlardı, çekerken de başlarını arkaya çeviriyorlardı, bazıları başlarını sağ omuzları, bazıları da sol omuzlarının üstüne indiriyorlardı.

5 Mayıs, Perşembe

[121] Karargâha gitmek üzere beş altı bin yeniçeri ile birlikte yeniçeri ağası Edirnedan ayrıldı.

6 Mayıs, Cuma

Bir gün evvel yağmur ve dolu ile beraber çıkmış bulunan şimal rüzgârı o kadar soğuk esmekte devam etti ki, küçük kuşlar soğuktan ölüyorlardı ve sanki kış ortasında bulunuyormuş gibi Ekselans ateş yaktırmaya mecbur oldu. Hattâ biraz kar bile yağdı, fakat düşerken eriyordu.

Sieur Panaioti, eğer Pâdişahın çadırını görmek istiyorsa derhal gitmesini, çünkü bunu kolayca yapmak için ancak bu günün kaldığını Ekselansa bildirmek üzere iki Türk yolladı.

Bunun üzerine de refakatinde at tedarik edebilen bir kaç kişi bulunduğu halde, Ekselans yağmura rağmen mezkûr çadırı görmeye gitti. Bu daha evvel İstanbulda teşhir edilen ve iki ayrı kısmı birleştirilmiş olarak Atmeydanında seyrettiğim çadırdı; buna da dılı'lar şeklinde kamışlarla tavanı bir araba tavanına benzeyen küçük bir çadır ilâve edilmişti ki, Pâdişâhın yatağı burada bulunuyordu. Ayrıca altın ve gümüş tellerle vücade getirilmiş halılarla kaplı bir çadır daha vardı. Bundan başka, divan hizmeti görmek üzere müşterek bir de büyük çadır mevcuttu ki, bunun önüne iki tavus yahut iki at kuyruğu işareti konmuş bulunuyordu. Bütün bu çadırlarla Zât-ı şâhânenin maiyetine mahsus sekiz on kötü çadır, [122] muhtelif mesafelerde pencereleri olan ve takriben altı yüz kulaç boyunda yeşil ve kırmızı bezden bir duvarla çevrilmişlerdi.

7 Mayıs, Cumartesi

Geçen iki günkü fevkalâde havadan sonra o derecede kuvvetli bir don oldu ki, bir çok yerlerde buz pek derindi. Bu don berrak bir hava getirdi ve bu berrak hava Pâdişâhın muhteşem çıkışına, yağmurlu hava devam etmiş bulunsaydı, erişemeyeceği bir ihtişam ve tantana temin etti. Görülecek şeylere şahit olmak için sabahleyin erkenden Edirneye gitmek üzere Bosnaköyden ayrılışım donun tesirini görebilmeme imkân verdi.

Pâdişâhın camie gidişlerinde, büyük ve küçük bayram günlerinde, Ekselansın huzura kabul edilişinde ve Kandiyenin zaptından sonra kadırgaların muzaffer girişlerinde, Osmanlı imparatorluğunun şevket ve haşmetine ait bazı levhalar görmüştüm; fakat Zât-ı şâhânenin bugün sefere gitmek üzere Edirneden dışarı çıkışındaki ihtişamın ve hayret verici debdebenin güzelliğine yaklaşacak hiç bir şey görmemiştim. Girişler, zaferler, mübarezeler, at koşturmaları, maskeli eğlenceler ve oyunlar hakkında romanlarda okuduğumu hatırladığım o bol izahat, hazır bulunan bütün hıristiyan ecnebilerle birlikte baştan başa seyrettiğim alayın ihtişamı yanında hiç bir şey değillerdi; bütün bu hıristiyan ecnebiler de eğer bitaraf ve samimî iseler, bu hakikate şehadet ederler. Eğer Mademoiselle de Scudéry muhayyelesinde buna benzer bir şey halke-

debilmiş ve zarif kalemi sayesinde bunu canlandırdıktan sonra eserlerinin her hangi bir kısmında keyfiyete yer vermiş olsaydı, [123] tasvirlerinde muhafaza etmeye daima itina göstermiş bulunduğu hakikate benzerlik hasebiyle zevk duyanlar bu takdirde yazacağını paladin'lerin ve Amadis de Gaule'lerimizin acayıpliklerini aşmış görürlerdi. Bununla beraber şu kat'i bir gerçektir ki, bu alay bütün hayatımca gördüğüm şeylerin en güzeliydi ve Fransa sarayı hariç, d'nyanın hiç bir yerinde bundan güzel bir tören yapılamazdı. Hristiyan prenslerinin uğrunda bir miktar masrafta bulundukları şenliklere, eğlencelere ve merasime ait oldukça doğru tasvirler vücûda getirildiğini görüyoruz; çünkü onlar mahdut şeylerdir, fakat her şeyi doğru olarak görmek iddiasında bulunan kimselerin, o gün Osmanlı sarayında geçmiş olup daha mükemmel ve muhteşem olmasını tasavvur etmek mümkün bulunmayan şeyler hakkında verecekleri izahatla doğru bir fikir telkinine de kaadir bulunmadıklarını iddia ederim. Bunları insan zekâsına kavratabilecek yeterlikte, kuvvette bir talâkat, sözlerden vücûd bulacak bir kudret yoktur. Bu, bilinmesi için ecnebi gözlerin tavassutlarının kifayet ettiği şeylerden değildir; mahiyetini anlayabilmek için insanın bunu kendi gözleriyle görmüş olması lâzımdır. Bu sebeple de, her şeyin sadece söylediklerimden ibaret kaldığını farzetmemelidir, bu yazı ellerine düşebilecek olanlara gördüklerimin büyüklüğünü ilham edebilmek maksadıyla tafsilât veriyorum. Bu ancak mahir bir ressamın mükemmel bir tablosundan her hangi bir çırak tarafından yapılmış zayıf bir şekildir ki, aslındaki cisimlerin isabetinden, hatların inceliğinden ve renklerin kudretinden mahrumdur, öyle iken de bu aslın nadir ve mükemmel bir şey olduğunu gene anlatmaya kaadir bulunur.

Bu ihtişamlı tören hakkında doğru bir tarifte bulunmanın çok güç olduğunu iddia ettimse de, bunu başlıca yedi takım ve [124] hey'etin teşkil etmekte bulunduğunu umumî bir şekilde söylemek te kabildir. Eğer bunlar bir şenlik için teşkil edilmiş bulunsalardı, kendilerine *quadrille* ismini vermek mümkün olurdu, fakat bu merasim ancak bir harp çıkışına taalluk ettiği için, narp şeylerinden bahsetmek üzere bu ismin pek yakışık-sız kalacağını düşündüm. Şu kadar ki, *quadrille* kelimesinin

uymayacağı keyfiyeti, bu hey'etlerin her birinde âdetin ancak şenlikler münasebetiyle kullanılmasını istilzam ettiği güzel ve sevdavi bir mahiyet bulunmadığından değildir. Ancak, az evvel söylenmiş sebepten dolayı, takım ve hey'et sözleriyle iktifa etmek bana daha muvafık göründü.

İlk altı hey'et, masrafları kendi taraflarından görülmek ve teşhizatları yapılmak üzere kubbe vezirlerinin hey'etleriydi ve bunların ilki nişancınıninki oldu. Pâdişahın fermanlarına, karar-nâme ve emirnâmelerine imza attığı için nişancıya “Şansölye,” denmesi de mümkündür. İkincisi, Osmanlı imparatorluğunda lüzumlu paraları aldığı ve temin ettiği için kendisine maliye kâhyası demek mümkün olan defterdarinkiydi. Üçüncüsü, evvelce Mısır paşası iken misli görülmemiş irtikâplarından dolayı getirilmiş ve hareketinin hesabı Pâdişahın haznesine geçirilmek üzere elinden dört yüz bin ekü alınmak suretiyle görülmüş olan İbrahim Paşanın'ki idi. Bu menkûpluktan beri İbrahim Paşa, Zât-ı şâhâne ile vezir nezdlerinde o derecede maharetle hareket etmiştir ki, şimdi bulunduğu mevkie varmağa muktedir olmuştur. Halbuki, Venedik büyükelçisi M. Quirini'nin ifadesine nazaran büyük zekâ sahibi bir adam değildir ve M. Quirini öteki vezirlerin sözlerinde sadece nezaket ve tatlılık bulduğu halde bunun-kinde ancak kabalığa ve huşûnete rastlamıştır. Dördüncü hey'et Sadr-ı âzamın Kandiye muhasarasında bulunduğu sırada Edirne ve Tesalya Yenişehrinde kaymakam bulunmuş olan Mustafa Paşanın'kiydi. Beşincisi, Pâdişah gözdesi Müsahip Paşanın'kiydi. [125] Kendisi bu ikbali, güzelliği sayesinde kazanmış değildir, çünkü, güzel olmak şöyle dursun, güzel olmayanlar arasında sayılmakla hakkı yenmiş olmaz, fakat ikbalinin sebebi avda Zât-ı şâhâne gibi yorulmak nedir bilmemesi ve Pâdişahın kendisiyle teklifsizce konuşmaktan zevk bulmasıdır. Altıncı Sadr-ı âzamin'ki olup bu hey'et sahibi bulunanın büyüklüğü ve iktidarı hasebiyle ötekilerin hey'etlerinden daha kalabalık ve daha muhteşemdi. Niha-yet, yedincisi de kendisini takip ederek veya önünden yürüyerek Zât-ı şâhâneye refakat etmekte olan hey'etti.

Bu heyetlerin yürüyüş nizamları söylediğim sıra dahilinde aşağı yukarı aynı olduğu için, güneşin doğmasından evvel başlayarak sabahın saat sonuna kadar, yâni beş saatten fazla

bir müddet devam etmiş bir yürüyüşü kabil olduğu kadar az kelime ile tarif etmek üzere evvelâ umumî hallerinden başlayıp sonra hususiyetlerine geleceğim.

Her hey'etin başında beygire binmiş iki adam yürümekte olup bunlar birer tüy taşımaktaydılar. Türklerin tuğ dedikleri şey, başında yaldızlı bir elma bulunan kalın ve boyalı büyük bir bostan üzerinde taşınan bir beyaz at kuyruğudur. Türkler arasında bu tuğun nereden geldiğini, menşelerini teşkil eden Türkmenistan memleketinin âdeti mi olduğunu, yoksa bazı kimselerin kanaatleri vechile bunu ancak Sultan Osman zamanından beri mi kullandıklarını henüz iyi bilmiyorum¹¹⁹. Çünkü söylediklerine göre kendileriyle harbettikleri tarihte Lehliere karşı bir hücumda mağlûp olmuşlar, kuvvetleri bozulup kaçan azimkâr bir kumandan [126] bu karışıklığın harbin kaybolmasını mutlaka intaç edeceğini görerek atının kuyruğunu kesmiş ve bir remiz olmak üzere bunu bir değneğin üzerine kaldırıncâ bütün kuvvetler birleşmişler ve sonra düşmanların üzerine pek büyük bir şiddetle yürüdükleri için o günün bütün şanına ve üstünlüğüne sahip olmuşlar. Bu tarihten itibaren de, bunun hatırasını muhafaza etmek üzere, Türkler taşlarla zenginleştirdikleri bu kuyruğu daima saklamışlar, kuvvetlerini daha cesaretle döğüşürmek ve zaptetmiş oldukları toprakların muhafazası yolunda hayatlarını pek pahalıya satmak üzere kuvvetlerini harekete getirmek istedikçe de çıkarmaktadırlar. Ve elde etmiş bulundukları bir mühim zaferin sebebini göz önünde tutarak askerleri daha iyi döğüşmeye tahrik için sefere götürdükleri tuğlardan Pâdişah kendi önünde altı, vezirlerle beylerbeyleri üç ve paşaların her bir iki tuğ taşımakta idiler. Bununla beraber, bu ihtişamlı merasimde, daha önce de söylediğim gibi, her vezir hey'eti önünde ancak iki tuğ taşımaktaydı. Bu iki tuğ ortasında yaya bir başka adam Muhammed'in bayrağını taşıyordu. Bū bayrak büyük, yeşil satenden ve dört tarafı arapca ve sırmadan bir yazıyı, yâni şu "Allahtan başka Allah yoktur ve Muhammed

¹¹⁹ Orta Asya'nın Türk ve Kırgız kabilelerinin alâmeti olarak «kutaa» kuyrukları vardı (Tibet'in yak'ı yahut homurdanan öküzü). Ertogrul'un sevk ve idaresi altında Anadolu'ya yerleşmiş bulunan kabileler, at kuyruğunu yak kuyruğu yerine ikame etmişlerdir (Yak yahut Yack: Kuyruğu beygir kuyruğuna müşâbih Çin mandası; Şemseddin Sami lûgati).

Peygamberidir., sözlerini ihtiva ediyordu. Bu bayrak hemen hemen yere sürünüyordu. Bağlı bulunduğu değneğin başında bir nevi gümüş kâse mevcut olup bunun içinde küçük bir cilt halinde Kur'an mevcuttu. "Deli," adını taşıyan bir süvari kıt'ası bu tuğlarla bu bayrağı takip ediyordu. Deli sözü Türk dilinde mecnun mânasına gelir; fakat bu adamların mecnun oldukları ve akıllarını kaybettikleri mânasına çıkarılmamalıdır. Bu, kendilerini tehlikeye atmak hususunda gösterdikleri azim ve inattan, nefislerini tehlikeye hakikaten deli imişcesine bir pervasızlıkla atışlarından dolayıdır. Hepsi güzel atlara binmişlerdi ve kıyafetleri temiz, hususî surette anlatılmaya lâyık olacak derecede de garipti. Yeşil veya sarı satenden olan caketlerinin üzerinde gene aynı renkte satenden bir başka caket giymekte idiler [127] ve bunların Cizvitlerinki gibi, fakat daha ufak birer yakalığı vardı. Bunun üstüne de büyük ekseriyeti bir kaplan derisi örtmüş olup bir kısmı bunu eşarp halinde, diğer kısmı da göğüslerinin üzerine bağlı bir kaftan şeklinde sarmışlardı. Bazılarının önden ve arkadan yükseltilmiş olup sağ ve solu sivrileşen kırmızı külâhları vardı. Bazılarında bu külâhlar sade ve bazılarında yeşildi. Her uçtan uzun parçalar ihmalkâr bir eda ile göğsün ve sırtın ortasına kadar inmekteydi. Bazıları bu külâhların üzerinde birer sorguç taşıyorlardı ki, bu garip kıyafete bu hâl ayrı bir cazibe ilâve etmekteydi. Silâhlarına gelince, yanlarına asılmış kılıçları ve ellerinde bir kargı ile buna bağlanmış filama şeklinde birer sancak vardı; bu sancakların uçları da beygirin kuyruğuna kadar uçuşmaktaydı. Cümlesi de birçok renkli elbiseler giyinmiş bulunduklarından, bu tenevvü görülmesi pek hoş bir hâl teşkil etmekteydi. Bütün bunlara şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, atlarına ekseriyetle bir pars derisi haşa vazifesi görüyordu ve zihinde hasıl ettiği kan ve katli âm hissinden dolayı bu zinetin o derecede cengâverâne bir mahiyeti vardı ki, bu manzara karşısında insan ancak muharebe ve savaş teneffüs edebiliyordu. Önlerinde bayraklar gitmekteydi ve bunların renkleri ancak kanlı vuruşmalar ve karşılaşmalar ifade edebilirlerdi. Subayları nihayetle yürüyorlardı ve başlarında taşıdıkları kenarları samur ve yarımayaaktan fazla yükseklikte büyük kalpaklar kendilerini maiyetlerinden ayırt etmekteydi. Sayıları ait bulundukları vezirlerin

mevkileriyle mütenasip bulunmakla beraber, gene her biri yüz kişiyi aşan bu hey'etlerden sonra görülmesi mümkün olan en güzel piyade hey'etleri ilerlediler. Başvezirin hey'eti bunların en güzel ve çeviği bulunduğundan tarif ve tasvir hususunda gene bunun üzerinde duracım. Hepsi boylu boslu, genç, kuvvetli ve hemen hemen aynı yaşta olmak üzere, bu kuvvet hristiyan Arnavut, Esklavonyalı ve [128] Bosnalı olmak şartıyla beş yüz hristiyandan mürekkepti. Bunların başlarında şayaktan bir külâh bulunup bu külâhların üzerinde renkleri muhtelif ipek kumaşlar düğümlenmişti ve bu kumaşlar başlarının arkasından enselerine iniyordu. Aynı şayaktan yarı kollu ve bunların üzerinden iç gömlekleri dirseklere kadar kıvrılmış bir caketleri, eş renkte bir poturla memleket usulünde hafif kunduraları vardı. Silâhları omuzları üzerinde taşıdıkları bir fitilli tüfekte yanlarında bulunan bir kılıçtı. Bir Türk bana Zât-ı şâhâne-nin kuvvetleri arasında bu adamlardan ve bu kuvvetten daha üç bin kişi bulunduğunu ve hâlen görünmeyenlerin buluşma yerine gelmek üzere yolda olduklarını söyledi. Öteki vezirlerin maiyetlerinde daha bunlardan beşyüz kişinin bulunması da kabildi. Esasen de, bu piyade kuvvetinin manzarasına bakarak şuna hükmetmek mümkündür ki, dinî her hangi bir mâni bulunmadıkça ve hükümdarlarının menfaatleri için kuvvetle döğüşmeye karar verdikleri takdirde, bunlar kendilerine hücum edeceklerine kudretle karşı koyacaklardır. Hepsi de yeni elbiseler giyinmiş bulunduklarından, önlerinde taşınan bir çok renkte sekiz saten bayrak arkasında ikişer ikişer ilerleyişlerini görmek pek güzel bir manzara teşkil etmekteydi. Bir yay ve oklarla silâhlanmış bulunduğu halde bölükbaşı veya kumandan kendilerini takip etmekteydi. Bu adamın altın işlemelerle san'atkârane vücûda getirilmiş kaburgalığı gayet güzel bir şekilde parlamakta olup değerini herkes takdir edebilir, çünkü aynı işçilik mahsulü bulunan basit matara veya şişeler kırk veya elli kuruşa malolmaktadır. Sadr-ı âzâmın delileri arasında iki tanesi süvari olup sırtlarında iki büyük kanat vardı ve ikisi de üzerine bir kartal bağlı bulunan büyük birer yeşil değnek taşımaktaydılar. Türklerin söylediklerine nazaran bu keyfiyet bir şey ifade etmiyordu ve bu insanlar bu şeyleri ancak canları dilediği için üzerlerinde taşıyorlardı. Delilerden

sonra, her vezirin hey'etinde kendisine ait bulunan [129] zeamet veya, sipahiliklere ¹²⁰ mensup bir takım kimseler beygire binmiş olarak ilerliyordu. Bunlar, efendileri tarafından her isteniste gelmek mecburiyetindedirler. Hepsi aynı derecede iyi atlara binmiş ve teşkilatlanmış değillerdi, bu işi şahsi imkânlarına göre yapmışlardı. Bunlardan sonra, Sadr-ı âzamin hey'etinde "Ağalar," geliyorlardı ve bunlar iki neviden idiler; kırlarda oturanlar da bu ismi taşıyorlardı ve bir kısmı daima yanında bulunanlardı. Büyük sayıda olan evvelkilerin halleri ve teçhizatları mütevazıdı; sırtlarında bire, zırh mevcut olup ellerinde karabina vardı ve yanlarında kılıçları sarkıyordu. Vezirin şahsını biç terketmeyenler ise daha güzel atlara binmiş ve teçhizatlanmış olup önderlerinden yedilmekte olan bir binek atına maliktiler ve yere bastıkları zaman üzerinde istirahat etmek üzere bir halı taşıttırıyorlardı. Binek atlarından ikisi üçü eski tarzda, ancak boyun, baş ve bacakları görünecek şekilde zırhlı ve tezyinatlı idi ve üzerlerinde muhteşem haşalar vardı. İçlerinden her biri bir kılıç, bir yay, oklarla dolu ve sırma işlemeli bir kuburluk, gayet güzel cilâlanmış bakırdan bir kalkan, atlarının sağrısında da bir kaplan veya pars derisi taşıyorlardı. Bundan sonra vezirlerin bizzat kendileri geliyorlardı ve öyle şanlı, mutena ve debdebeli bir hâl ve kıyafet içinde geliyorlardı ki, bize eski çağın tasvir etmiş bulunduğu şekliyle Merih ilâhı kendilerine karşı şa'saa ve ve debdebe hususlarında hiç bir üstünlük iddia edemezdi. Beygirlerinin tarif etmiş bulunduğum şekildeki cenk teçhizatı tabii, gururlarını daha da artırıyor ve haşalariyle gemlerinde parlayan ve boyunlarına, göğüslerinin üzerine asılmış olup bir deniz atı kuyruğunu ihtiva ederek ucundan eğerlerinin kayışına bağlanmış bulunan satenden bir eşarp bu beygirlere herkesi fevkalâde mütehayyir eden ihtişamlı bir hâl veriyordu.

[130] Fakat bu adamların demirden veya işlemeli zırhları, demir kenarları yanaklarına vurup yaka ve omuzlarına kadar düşen yeşil, kırmızı veya sarı satenden sarıkları, zırhlarını daha iyi göstermek üzere eşarp halinde soldan sağa giydikleri

¹²⁰ Zeamet ve sipahilik yahut timar, Sultan tarafından verilmiş arazi olup bu araziye hâkim bulunmak askerî hizmet mükellefiyetini icap ettirirdi.

ve yanlarından kılıçlarına iliştirilmiş olup yarı vücûdlarını bütün boyunca saran ipek kordonla tutulan saten yahut kadife caketleri, yaldızlı oklarla dolu işlemeli kuburlukları, ince ve nazik işlemeli bir kılıfta Çin usûlü ile cilâlanmış okları ve ellerinde tutmakta bulundukları bir kargıları, velhasıl bütün bu şeyleri aynı zamanda gözü ve muhayyeleyi müteessir ederek temaşagerleri o derecede büyük bir hayranlığa sokuyordu ki, bu hayranlığı temaşagerler yüzlerinde kâfi derecede belli ettikleri gibi birçok kereler takdîrî bir eda ile "Güzel şey! Bundan güzel şey görmek mümkün değildir!," diye bağırarak duygularını sözleriyle de açığa vuruyorlardı. Fakat gözlerinin önünden geçen şeyler hakkındaki hislerini böylece izhar ettikten sonra, meydana çıkan şeylere karşı hayranlıklarını feryatlarından daha iyi bir şekilde belli eden bir sükûta düşmeleri daha müessir oluyordu. Çünkü, bu vezir ağa yahut subaylarının kimisi dört, kimisi altı, sekiz yahut on içöğlanından mürekkep takımlar tarafından takip edildikleri görülüyordu ki, bunlar ekseriyeti sakalı çıkmamış delikanlılar olup şimdi târif etmiş bulunduğum kıyafetler içinde her biri Merih elbiseleri giymiş bir Venüse veya Jupiter'in başından henüz çıkmış bir Minerva'ya benziyorlardı. Kendilerini dikkate daha çok lâıyk kılan ve gözü hayran eden keyfiyet te şuydu ki, her birinin zırhlı elbiseleri ve yüzlerinin beyazlığına siyaha çalan renkleriyle daha büyük bir revnak veren kenarları demir zırhlı parlak ve cilâlı demir serpuşları, yayları, kuburlukları, ellerinde de bir kargıları bulunmasına rağmen, [131] sarıkları, eşarp vaziyetindeki caketleri, kuburluklarının işlemeleri ve beygirlerinin bir kısmı demir ve çelik, bazıları yaldızlı bakır ve bazısına aynı maddeden iri çiviler intizamla sokulmuş tezyinatı bütün kıyafet ve hey'etlerinde o derecede lâtif bir nizam ve âhenk vücûda getiriyorlardı ki, insan hayran oluyordu. Subaylarla ağaların arkasında, ata binmiş üç dervişin her biri bir sancak taşımaktaydı ve Muhammed'in sancağı olan ortadaki yeşil satenden olup tekmiil yanlarında Muhammed aklâdesinin düsturlarını altından arabesk harflerle bildirmekteydi. Bayrağın içinde dahi aynı şeyler altın harflerle yazılı bulunuyordu. Bunu Fransa'da görmüş bulunduğum şekilde omuz üzerinde değil, fakat tekmiil bayrak ve sancaklar gibi dik götürüyorlardı ve tepesinde müselles şek-

linde bir gümüş kutu mevcut olup bunun içinde bir Kur'an mahfuz bulunduğu bana temin edildi. Eğer tutanlar bunları tamamen altından tutmamış bulunsalar yerlere kadar sürünecek olan diğer bayraklar muhtelif renkte satenden olup üzerlerine de altın yazılar saçılmıştı.

Vezirlerin kâhyaları bu sancakların ardından gelmekteydiler. Önlerinden halılarını taşıyan bir binek atı ile sağrısı bir kaplan derisi ile örtülü ve ziyadesiyle müzeyyen olup her biri vuruşmak için gerekli silâhlarla, yani eğerin kuburluğunda oklarla yay, kılıç ve Türkler nezdinde pek makbul olan şekilde demirden veya işlenmiş çelikten bir kalkan taşıyan atlar geliyordu. [132] Bundan sonra da kâhyalar pek güzel giyinip kuşanmış bulundukları halde, her birinin atının göğsünde söylediğimiz gibi sarılmış olup yukarisından kılıcın kabzasına bağlı bir saten eşarpla ilerliyordu. Vezirlerin en kudretli ve ehemmiyetlisi olan birinci vezirin kâhyasının önünden al renkte caket giymis dört yeniçeri yürüyor, iki başka yeniçeri de atının sağından ilerliyordu. Her biri, namlısı ile dipçiği kaplumbağa sedefi ve inci sedefi ile kısım kısım müzeyyen güzel bir fitilli tüfek taşıyorlardı. İçoğlanlarıyla maiyetlerine mahsus diğer kimseler kâhyaların hemen ardından geliyorlardı. Vezirlerin çoğlanları bu hey'eti takip etmekteydiler. Başvezin içoğlanlarının sayısının iki yüz olduğu bilinince, ötekilerin sayı mecmuunun kaçta vardıgı anlaşılır. Tarif etmiş bulunduğum müzeyyen kıyafetler içinde bunlar üçer üçer yürümekte idiler. Başvezirinkilere gelince, bunlar ikişer ikişer yürüyorlardı; her keste hasıl olmuş kanaata göre de Müsahip Paşanın içoğlanlarında ötekilerde mevcut bulunmayan bir şey vardı, çünkü bunların caketlerinin alt kısımlarını yeşil veya başka renkte sırma kaplıyordu. Hemen hepsi aynı şekilde giyinmiş ve müzeyyen atlara binmiş olmak şartıyla, bu altı vezirin maiyetlerinde bulunan içoğlan sayısının binden aşağı olmadığı düşünülünce, şaşkınlığa mahal olup olmadığı takdir edilir. Bu elbiseler o kadar mükemmeldi ve kendilerine o derecede şa'saalı bir manzara veriyordu ki, onları bu halde görenler Fransa hanımlarımızdan azının kendilerine karşı muhabbet duymayacakları kanaatini beslemekte bulunuyorum. Çünkü sade bir kitapta tarifini okumakla çoğunun âşık düştüklerini bildiğimiz o kahraman edasına bunlar arasında

malik olmayanı azdı. Evet, daha az güzel ve daha az zinetli Türkler için yanıp tutuşmuş olanlar bulunduğunu da bildiğimiz cihetle, bu Cyrus'ler, bu Orondate'ler, bu Alexandre ve Cori-olan'larla aralarında bir macera geçmesinden bir çoklarının memnun kalacaklarından şüphe etmiyorum. Nihayet bütün bu takımlar [133] beş veya altı nefirden, üç dümbelekten, sekiz davul, darbuka ve zilden nürekkep bir konserle nihayet buluyordu ki, bunun aynı zamanda cengâverâne ve neş'eli âhengi henüz bu kadar güzel tanzim edilmiş birşey duymamış bulunduğum bu memlekette beklemediğim bir mahiyet taşıyordu. Nihayet nişancı'nın, defterdar'ın, İbrahim Paşa'nın, Mustafa Paşa'nın, Müsahip Paşa'nın hey'etlerinden sonra, artık Pâdişahın kendi mayetinin meydana çıkması kalıyordu ki, işbu keyfiyet te az sonra vukua geldi. Bu alay dört tuğla başladı ; bunda eksik bulunan iki tuğ çadırının medhaline dikilmiş bulunuyordu, ve sanırım ki vezirlerin eksik tuğları da çadırlarına dikilmişti. Ellerinde silâhları ve başlarında mücevvezeleriyle çavuşlar arkalarında müteferrikaları olduğu halde tuğları takip etmekteydiler. Önünde birkaç bayrak bulunduğu halde Mekke sancağı bundan sonra geliyor ve bu sancağı kanun adamları, emirbaşılar, Rumeli ve Anadolu'nun iki kazaskeri ve bunların sağlarında yürüyen iki emirbaşı takip ediyordu. Bu emirbaşılara. Nakib,, adı verilir. Kendileri kıyafetlerinde büyük bir tevazu ve fukaralık gösterişi iltizam ediyorlardı. Hele emirler içinde bir tanesi pek fakîrâne giyinmiş bulunmasından ayrıca da kötü bir uyuz katıra binmişti ve bu kadar çok zenginlik ve şa'saa arasında bu sefaletin bir sıra ve yer sahibi bulunması karşısında az kimse kendisini gülmekten menedebiliyordu. Sancakdarın, kanun adamlarının, kazasker ve emirbaşılarının yuvarlak, kalın birçok bezin birbirleriyle bir garip şekilde birleşerek her tarafından kutru bir buçuk ayağı aşan iri sarıklarından başka kendilerini tefrik ve temyiz ettiren birşeyleri yoktu. Emirbaşılardan sarıkları asıllarının Muhammed'den gelmekte olduğunu göstermek üzere yeşil, ötekilerinki beyazdı. Her biri kendi derecesini işgal etmek şartıyla, bundan sonra altı vezir gelmekteydi. Şatır veya daire uçakları kendilerinin önlerinden ilerliyorlardı; [134] bunların hırkaları muhtelif renklerde idi ve boyunlarında eşarp şeklinde yaldızlı kalın bir zincirleri olup bundan başka önünde güzel

birer tokası olan kalın ve geniş bir kemerleri vardı. Bunlar birbirlerini bir zincir halinde ve herkes kendi efendisinin önünden ilerlemek üzere takip ediyorlardı. Bu vezirlerin kıyafetlerinde fevkalâde hiçbir şey yoktu, hatta Başvezir içlerinde en sade olanıydı. Kendilerine hâs bulunan şey, herbirinin atının boynuna asılmış ve anlatıldığı gibi sarılmış bir eşarpla başlarındaki, fevkalâde şeklinden dolayı tam tarifi müşkül sarıkları idi. Bunlar küçük kuleler şeklinde tanzim edilmişlerdi ve bana öyle geldi ki, arzettikleri manzara itibariyle bunların bazı armalarda gördüğümüz şekillere benzetilmeleri mümkündü. Kendilerini üç adam yaya olarak takip etmekte olup herbiri yıldızlarla ve kaplumbağa sedefi ve inci kabuğundan dairelerle zenginleştirilmiş güzel bir fitilli tüfek taşıyordu. Yaya yeniçeriler Sadr-ı âzamla Müsahip Paşa'yı takip ediyorlardı. Bunlar omuzları üzerinde tahtası sarı bakırdan çivilerle dolu yarım mızraklar taşımaktaydılar.

Bu ihtişam manzarasından hafızasında tam olarak kalmış bulunanı tarifedebilmek için kitabet ve inşanın bir insana temin edebileceği bütün yardıma burada muhtaç olacağım. Bu, kudretimin nihayetsiz derecede üstünde olan bir mevzudur ve bahsettiğim o yardıma tamamen mazhar olsam dahi bana bir faidesi olacağından şüpheliyim. Çünkü, bu işin, kelimeler vasıtasıyla izah ve ifadesi kabil bulunan şeylerin nihayetsiz derecede fevkinde olduğunu takdir ediyorum. Pek güzel bir nizam dahilinde olsa bile o kadar çok güzel ve nadir şey aynı zamanda hafızama hücum ediyor ki, hafızamda muhafaza etmekte bulunduklarına yaklaşıp bir şey yazıp tarif edebilmek şöyle dursun, bütün yapabileceğim bunlardan karışık, fakat lâtif bir hatıra muhafaza edebilmekten ibarettir. Mübalâğa etmeksizin söylerim ki, bu mucizeye benzer manzarayı tebliğ ve izah için [135] meleklerin kendi aralarında her şeyi tebliğ ve ifadede kullandıkları kudrete ihtiyaç vardır. Fakat mademki ben bir insanım ve herhâlde insanlar için yazıyorum, elimden gelen bütün insanî kudreti kullanarak meramımı anlatmaya çalışacağım. Şeriat adamlarından, emirlerden, kazaskerlerden ve vezirlerden sonra (ve önden yürüyen zatların gerek içtihatlarının kudreti ve gerek kılıçlarının keskinliğiyle ilk müfessirleri oldukları) Kur'an, üzeri kıymetsiz fakat altın ve gümüş sırmalı bir kumaş örtülü deve tarafından

taşınmaktaydı ve bu deveyi bir Arap yediyordu. Bu gûyâ mukaddes emanet gümüşten bir kutuya konmuştu. Bir diğer Arap, aynı tarzda süslere boğulmuş ikinci bir deve yetmekte olup bu deve yeşil kadife kaplı bir nevi çekmece taşıyordu ki, bunda da Mekkenin resminin saklı bulunduğu söyleniyordu. Pâdişahın av alayı bu develerden sonra gelmekteydi. Bu, her biri pençesi üzerinde bir kuş götüren otuz kuşbazdan mürekkepti. Bu kuşbazların önlerinde yedi atlı ilerlemekte olup bunların her biri atının sağında munisleştirilmiş bir kaplan taşımaktaydı. Buna inanmakta tereddüt gösterenler ne derlerse desinler, Zât-ı şâhâne bu kaplanları tavşan avlarken kullanmaktadır. Bu herkesin burada bilmekte bulunduğu bir keyfiyettir ve başka memleketler hakkında söylenmiş hiçbir şeye inanmamak mesleği takip edilmedikçe keyfiyetten şüphe edilmesi kabil değildir. Bu kaplanların herbiri ipekten bir haşaya бүрүнмүş bulunuyordu ve gaddar ve vahşi bakışları yanında sakın tavırları kendilerine bakanların ruhlarında hem hayret hem de dehşet uyandırmaktaydı. Bundan sonra yeniçeriler yedekte dünyanın en güzel tazılarından ellisini götürmekteydiler ki, bunların tabii güzelliklerini üzerlerini örten gayetle zengin altın ve gümüş sırmalı ipek haşalarla işlemeli gerdanlıkları artırıyordu. Bunları beş yahut altı iri av köpeği takip etmekte olup kendilerinin pek aşağıya kadar sarkan dudakları çene kemiklerini tamamen kapamaktaydı.[136] Bakanların şişmanlıklarını ve derilerinin birbirlerine hiç benzemiyen renk ve hat güzelliklerini görebilmeleri için bunlar haşalarla örtülü değillerdi. Bu av köpeklerinden sonra, derileri beyaz, kırmızı ve siyah parçalı on iki zağar aynı şekilde, her biri bir adam tarafından yedilmek şartıyla götürölüyordu. Bunları kendilerine verilen ehemmiyeti anlatmak üzere böyle sonda yürütüyorlardı, ve elbette ki bu pek haklıydı, çünkü zannımcı bunlar dünya üzerinde görülmesi mümkün bulunan en güzel köpek cinsine mensup idiler. Bu av alayından sonra, beygire binmiş yirmi beş çavuştan herbiri bir binek atı yetmekteydi. Bu beygirlerin mağrur edalarından, üzerlerindeki işlemlerin ve tezyinatın nadirliğinden, ve gemlerindeki mine ve altınlarıdaki parlaklıktan, inciler ve mücevherler serpilmiş kalın bir sırma işlemesi bulunan başlarındaki zenginlikten ve

nihayet taşımakta oldukları kılıçların, kuburlukların, yay ve kalkanların mükemmelliklerinden de bahsetmeyeceğim, çünkü bunlardan sıhhatle bahsetmek için bütün bu şeyleri teferruatıyla muayene etmek gerektir. Her halde bütün bunların pek muhteşem olukları muhakkaktı. Bu hususta bir fikir hasıl etmek için, son küçük bayram münasebetiyle haseki'nin¹²¹ Zât-ı şâhâneye bu haşalar derecesinde muhteşem olmamak şartıyla üç yüz bin ekülük bir haşa hediye etmiş bulunduğunu düşünmelidir. Bu doğancılar¹²², bu kaplanlar, bu tazılar, bu kurt köpekleri ve bu yirmi beş binek atı tasavvur edilebileceği veçhile pek uzun bir sıra teşkil etmiştiler ve solak ve peyklerin [137] iki tarafta teşkil ettikleri saflar arasından geçmekteydiler. Solaklar muhtelif renkte ipek elbiseleri, yayları, kuburlukları, okları ve balıkcıl kuşlarının tüyleriyle müzeyyen yaldızlı gümüşten serpuşları ile, peyklar de fevkalâde temiz sarı, kırmızı ve yeşil satenden elbiseleri ile tarif ettiğim bu geçitin iki tarafında birer saf teşkil ediyor ve tasavvuru mümkün bir azamet manzarası vücûda getiriyorlardı. Otuz kadar şatır veya dış hizmet uşağı bu zinciri takip etmekteydi. Elbiseleri baştan ayağa kadar sırmalı ipekten olup serpuşları peyklarinki gibi yaldızlı gümüşten ve birer sorguçla müzeyyendi. Fakat onlardan omuzları üzerinde, eskilerin *bipennis* dedikleri gümüş ikişer satır taşımakla ayrılıyorlardı. Güneşin huzurunda nasıl seyyarelerle yıldızlar parlaklıklarını ve haşmetlerini kaybederlerse, bu şatırlardan biraz sonra, at üstünde yalnız olarak ilerleyen Pâdişah ta kendinden evvel geçmiş olan safların bütün debdebe ve ihtişamını işte öylece siliyordu. Bir yıl evvel kendisinde fevkalâde hiç bir şey tasavvur etmekliğime imkân veremiyecek derecede sönük bir hâl ve

¹²¹ *Haseki*, «Pâdişahın ilk erkek evlâdını dünyaya getiren müstefrişesine verilen isimdir. Bu çocuğu doğurur doğurmaz, başıba kıymetli taşlarla müzeyyen bir küçük taç konur. Evvelece Sultanın kendisi için münasip bir tahsisata sahipken artık gelir olarak muayyen bir mülkün varidatı kendisine tahsis edilir ki, bu yer alekser Kıbrıs krallığı yabut herhangi bir eyalettir (*La Cour Ottomane*, s. 94 ve 105).

¹²² *Doğancı*'ların sayıları üç yüz olup kendilerini Doğancıbaşı idare ederdi. «Kendisi hükümdarın sarayında gayet bürmet görüp itibarı olan bir âmirdir. Ancak, hükümdarın bulunduğu yere dilediği zaman girmek hakkına sahip olmayıp ayrı yerde de ikamet ettiğinden, ikbalini daha yüksekçe eriştirmesi kabil değildir» (*La Cour Ottomane*, s. 79).

manzara içinde gördüğüm bu büyük ve kudretli hükümdar, bugünü bana o derecede şan ve haşmetle göründü ki, bundan gözlerim kamaştı. Putperestliğin Merihi, daima bize gazaplı bir adam kıyafetinde ve kan ve tozla kaplı bir insan suretinde tasvir edilen bir ilâhtı, ve şahsı için saygı ve tâzim ilham etmekten ziyade kalpleri dehşet ve korku ile dolduracak bir manzara arzederdi. Türklerin Merihi bundan tamamiyle farklı idi. Edasına ve cengâverâne kılığına munzam olmak üzere üstünde ve atının gem ve sağrısını örten bir pars derisinin altından görülen bir haşanın üzerinde parlayan iri elmas ve incilerin şa'saasından ayrıca da, bütün etrafındakilerin temiz manzara ve intizamları zihinleri aynı zamanda hayretle, şaşkınlıkla, hayranlıkla ve zevkle dolduran bir harp ve şenlik tezyinatı vücûda getirmekteydi. [138] Pâdişahın muhteşem endamını anlamaya ve vücûdunu baştan ayağa kadarki intizam ve âhengini ölçmeye hiç bir şey mâni olmuyordu. Endamını gizleyen kürklü bir kalın hırka giyinmişti; ince çelikten zırh caketı, bilekleri, aynı madenden zırhlı pantolonu ve aslâ ajur örtüsü bulunmayan tozlukları bütün endamını gösteriyordu. Mutad şekilde ve kafasını gayetle iri gösteren sarığı yoktu; başını yassı olmaktan ziyade yuvarlak olan çelikten veya gümüşten bir miğfer sarmıştı. Başın üzerinde bu serpuşun yeşil bir küçük sarığı bulunup bunun altın ve gümüşle işlenmiş kumaştan olan sonları arkadan görünüyor ve bu manzara Romalı imparatorların defne dallarından zafer taşlarını, yahut ta eski Asya krallarının taşlarını güzelce canlandırıyordu. Bir çok dallardan mürekkep bir sorguç, bu sarığa alın üzerinde ve taşlardan mürekkep bir düğümle bağlanmıştı. Serpuşun tamamiyle kenarına bağlanmış demirden bir zırh, sarık yerine iniyor ve boyunla omuzlar üzerinde serbestçe yayıldığı gibi yüzü de yarısına kadar kaplıyordu. Bu yüzün esmer teni de yorgunluklara alışmış ve güneşin en şiddetli ateşlerine ve mevsimlerin hiçbir zulmüne ehemmiyet vermez bir adamı haber veriyordu. Bu esmer tende, tebaasının kendisi için diledikleri bin saadeti celp ve dâvet eden bir ihtişam parlamaktaydı. Pâdişahın sol kolu kırmızı ve altın sırmalı muhteşem ipekten bir eşarp altında gizlenmiş olup bu eşarp omuz üzerine mücevherlerden bir düğümle bağlı bulunuyordu. Buna rağmen, beygirinin ge-

mini rahatça tutmak hususunda bir güçlük çekmekte değildi. Kopçalar ve işemeli düğmeler göğüs üzerinde, burada zırhın kumaşına işlenmiş mücevherler arasından görünüyordu. Zırh kalçanın üzerinde birleşiyordu ve bundan sonra bir takım butla bacağı gizleyeceği korkusu ile bir şatır bunu beygirin sağrısı üzerinde tutuyor, [139] herhangi bir hareketin yahut ta rüzgârın bunu uçurarak bu suretle de efendisinin sağ tarafının bütün profilinin görülmesine mâni olması ihtimalini önlüyordu. Beygiri kendisini rahatca, fakat öyle bir azamet edasiyle götürmekteydi ki, o kadar çok eyalete ve o kadar çok krallığa sahip bulunan bir hükümdarı taşımakta bulunduğunu bildiğine hükmedilebilirdi. At, kendisini fevkalâde tezyin etmekte bulunan haşadan gayri muhtelif mücevherlerle müzeyyen bulunan göğsün altında bir at kuyruğunu örten bir eşarp ta taşıyordu. İşte bu hükümdardan kalmış olup ifade eylediğimden çok mükemmel şekilde varlığında muhafaza ettiğim manzaranın taslağı. Beş solak, Pâdişahın arkasında grup halinde ilerliyor ve her biri omuzu üzerinde zengin ve hünerli şekilde yapılmış güzel bir fitilli tüfek taşıyordu. Komşuları tezyinata gark olmuş ve efendilerine bu kadar yakın bulunan adamlara lâıyk olabilecek bir ihtişam ile müzeyyen, beygirlere binmiş bulunan silâhdarlar cuhadar¹²³, sırtlarında kırmızı renkte gayet zengin ve gayet nâdir İran basması üzerine kalın hırkalar giymişlerdi ve serpuşları tamamiyle hususî bir şekilde olup başın etrafında kalın sırmadan iki parmaklık bir şerit bulunuyor ve çuhanın geri kalan kısmı gayet yüksek ve kıvrımlı olup iki ucu âdeta birer boynuz teşkil ediyordu. Birincisi Zât-ı şâhânenin kabzası ve kını tamamen elmas ve yakutlarla müzeyyen olan kılıcını taşımaktaydı. Çuhadarsa yayı, okla dolu kılıfla kalkanı taşımaktaydı ve bunların cümlesi fevkalâde mebzul sayıda inci ile

¹²³ *Silâhdar* yahut *Silihdar*. Pâdişahın palasını taşıyan ve kadınların dairesi hariç olmak üzere kendisine her tarafta refakat eden on iki büyük memurundan biridir.

•Çuhadar, Pâdişahın kaftanını taşımakla mükellef olup doğrudan doğruya hizmetiyle muvazzaf bulunanların iğgal ettikleri dördüncü oda içoglanlarından biridir. Yeniçeriler gibi kırmızı çuhadan bir serpuş taşır ve kadınların dairesi hariç olmak üzere her tarafta Pâdişaha refakat eder. Kendisi Pâdişahın sarayındaki başlıca erkândan ikincisidir (*La Cour Ottomane*, s. 157 ve 53).

işlenmiş ve tezyin edilmişlerdi. İbrikdar¹²⁴ bunları yalnız olarak, aynı şekilde giyinmiş bulunduğu ve başında ötekilerinkine eş bir serpuş olduğu halde takip ediyordu. Bundan sonra, bir hizada olmak şartıyla üç tülbentci geliyordu ve her biri sorguçlar ve mücevherlerle müzeyyen bir sarık taşımakta olup [140] bu sarıklar gümüş ve ipek işlemeli bir mendille bağlıydı. Tülbentcilerin üçü de güzel ipek hırkalar giymiş bulunuyorlardı. Başlarında birer mücevveze bulunmakta olup bunların sorguçları mücevher düğümleriyle bağlanmıştı. Temiz ve müeddep şekilde içi samur yeşil hırka giyinmiş bulunan iki beyaz haremağası yanyana yürümekteydiler. Birisi Ak haremağaları'nın reisi olan "Kapı ağası,"¹²⁵ ve diğer "Saray kâhyası," demek olan "Saray ağası," idi. Bundan sonra altı tane güzel beyaz beygir, memleket usulünde, bununla beraber yüksek bir araba çekiyorlardı. Bu araba zengin ve ince resimlerle müzeyyendi. Dört ok arasında iki tarafa koşulmuş iki katır da güzel kırmızı çuha örtülü büyük ve rahat bir uzun araba taşımakta idi. Bütün bu şeyler, gürültülü ve akisler yapan sesi harbi tamamen canlandırıp yaşatan on beş davul, bir o kadar nefir ve bir o kadar dümbelele nihayet bulmaktaydı. Fakat her şeyi titreten ve râselere gark

¹²⁴ *İbrikdar*, abdest almağa mahsus ibrigi taşımakla mükellef bulunan kimsedir.

¹²⁵ *Kapı ağası* «Ak haremağalarının şefidir. Pâdişahın dairesinin nezaretini haiz ve kendisinin içoğlanlarına hâkim bulunan Akağalarının da âmiri bulunduğundan, Sarayın başâmiri mevkiindedir. Kendisine sunulan telhisleri (istid'a kûlâsası) Pâdişaha bizzat takdim eder, bu sayede de dilediğine iyilik ve istediğine kötülük edebilir. Bu kudret ve salâhiyet, kendisinin teveccühünü kazanmak üzere devletin yüksek şahsiyetlerinin kıymetli hediyeler vermelerini temin eder ve kapı ağası büyük servetler cemetmeğe muvaffak olur; iki üç milyonluk servet sahibi bulunduğu halde ölmüş kapı ağaları olmuştur ve bu servetler Pâdişaha kalmıştır. Kapı ağası sarık taşır ve saray içinde her zaman dolaşabilir ».

Saray ağası, «Sarayda makam sahibi bulunan Ak haremağalarının dördüncüsüdür. Louvre kumandanının bizdeki mevkiine Sarayda sâhip-tir; fakat daha çok itibar ve selâhiyete malik olup aynı zamanda daha çok dikkat ve himmet göstermesi de gerektir. Nasıl bir durumda bulunduklarını anlamak üzere sarayın bütün dairelerini ve bu muhteşem sarayın tekmiil odalarını sık sık ziyaret eder, bütün memurların vazifelerini ifa etmelerine ve sarayın her gün için gerekli bulunan şeylere malik olmasına nezaret eder» (*La Cour ottomane*, s. 40 ve 158).

eden cihet, hayatımda gördüklerimin en irileri bulunan dört darbukanın gürleyişi idi. Bundan sade sersemlemekle kalmayarak vücudunun içi ve dışı müteessir olmayan kimse yoktu. [141] Öteki hey'etlerin nihayet buluş şekillerine bakarak bu çalgıcılarla artık bütün alayın nihayet bulmakta olduğu artık herkesin hatırına gelmişti. Her halde, beklemedikleri yeni bir hârika ile seyircileri daha lâtif bir şekilde mütehayyir kılmak üzere, her şey bu tarzda hazırlanmış bulunsa gerekti. Bu sebeple de, bu konserden sonra, Zât-ı şâhânenin içoğlanlarından "Hasoda," denen kısmın ilerlediği görüldü ¹²⁶. Hasoda, mutaden hepsi yakışıklı, iyi giymiş ve iyi atlara binmiş kırk delikanlıdan mürekkepti, öyle ki, hakikî ve hakikiye benzer tarihlerde o kadar meth edilen o büyük kahramanın edâsına malik bulunmayan aralarında yoktu. İskenderin kırıllara benzedikleri söylenmiş olan arkadaşlarının daha şanlı görünmüş olduklarını sanmıyorum. Bütün elbiselerindeki Fransız temizliğini de aşan temizlik ve ipekten caketleriyle sarıklarının açık pembe, sarı, kırmızımtrak sarı, portakal rengi ve mavi renkleri gözlere tarif edilmez bir haz veriyordu ve yayları, ok kılıfları, kalkanları ve kargılar aşk timsâllerine cümlesini, fakat ileriye görür, kudretli ve kuvvetli aşk timsâllerine benzetiyordu. Koşumlardan, eğerlerden, haşalardan ve bütün takımlardan da, beygirlerin güzelliklerinden de bahsetmiyorum; bütün bu şeyler o derecede mükemmeldi ki fazla bir şey istemek için insanın münekkitten de daha talep-kâr alması lâzımdı. Odabaşı, yani hey'etin birincisi başta yürüyordu. Hazineodasının gayetle kesretli olan içoğlanları da ötekilerden sonra geliyordu ve ötekilerden bunlar her itibarla pek az farklı idiler. Hazinedar bunların önünde yaya olarak ilerliyordu. Bundan sonra, [142] son bir kiler ¹²⁷ veya hizmet hey'eti

¹²⁶ «Hükümdarın dairesine Türkler bu ismi verirler. Bab-ı âlinin bütün yüksek memurları mutaden buraya dahildirler ve burada daima kırk içoğlanı vardır. Bu odada daima bir taht bulunur ve Pâdişah her hangi bir elçiyi kabul ettiği ve yahut vazifesini iera tarzı hakkında malûmat almak üzere bir meınur celbetmiş bulunduğu sırada bu tahta oturur». (*La Cour ottomane*, s. 94).

¹²⁷ *Kiler*, «Sarayda Pâdişaha mabaus ilaçların, kordiyalların ve gayet nefis içkilerin muhafaza edildiği eezabânemsi yerdir. Burası içoğlanların hizmet ettikleri üçüncü oda olup buradan Hasodaya geçerler». (*La Cour ottomane*, s. 121).

önde başları bulunmak üzere gelmekteydi. Hasodanın kırk kişisi de hesaba alınmak şartıyla bunlar cem'an yüz elli kişi idiler, ve teşkil ettiği saflar içinde odalarında bulundukları sırada hareketlerine dikkat ve nezâret eden Beyaz Akağaları arada bir görülüyordu. Hepsi iyi teçhizatlı ve iyi atlara binmiş bin yahut bin beş yüz sipahi, alayı ikmâl etmekteydiler ve her birinin kargılarıyla aynı yükseklikte olan muhtelif renkte satenden sancaklarını rüzgâr büyük bir letâfetle uçuşturmaktaydı. Nihayet, on katar veya altmış deve, hazineyi taşıyordu ve her deve herbiri iki tarafından takriben iki ayak uzunluğunda ve bir ayak genişliğinde ikişer küçük kasa taşımaktaydı. Develerin cümlesi kızıl çuhadan bir haşa ile örtülü olup semerin üzeri iki güzel bayrakla müzeyyendi. Bu develerin iki tarafında herbirinin omuzunda bir fitilli tüfek bulunur bir dizi yeniçeri ilerlemekteydi. Bu develerden sonra daha bir çok deve, fakat bunlar daha büyük kasalar taşıdıkları halde geliyorlardı ve bu kasalarda seyahat için lüzumlu bütün eşya mevcut bulunuyordu. Bu develerin iki yanlarında muhafızları yoktu. Mezkûr develerin safları arasında on, on iki yaşında bir küçük Arabın gayet güzel bir ata binmiş olup sırtında ipek yeşil kumaş üzerine altın ve gümüş işlemeli güzel bir caket bulunduğu halde kendilerini intizamla yürütmek üzere gidip geldiği, ve merasim icabı değil de daha ziyade zaruret sebebiyle koşup bağırarak görülüyordu. Bu küçük Arap, Pâdişahın bir sevgilisi ve gözde-siydi, yani neşeli mizacı ve çocukluğa yakışır tahafıkları sebebiyle onun yanına daima girebilir. Güzel atlara binmiş olup kırmızı kadifeden poturları, gümüş ve mücevherlerle süslü bıçakları ve sarıklarına bağlanmış olan büyük sorguçları ile dikkate lâyık bir manzara arzeden selâm çavuşları da, asker takımlarını ilerletmek, yürütmek veya geri bırakmak üzere Ver-i safları arasında gidip gelmekteydiler. [143] Daha evvel de kaydettiğim veçhile, bütün bu muhteşem alay tam beş saat sürdü ve Pâdişahın geçtiği yollarda üzerlerinde dalgalanan sancaklar bulunan kargıları ile iki tarafta saf durmuş sipahiler hesaba katılmamak şartıyla, hiç değilse on beş bin kişiden mürekkep bulunuyordu.

Lehistan'a karşı bir sefere girişecek olan Pâdişah, maliki bulunduğu Edirne şehrinden, sarayının içinden de geçea nehir

boyunca ve şehrin üç çeyrek saat yahut bir saat ötesine varmak üzere işte bu şekilde çıktı. Kendisinin, vezirlerinin ve tekmi ordusunun çadırlarıyla birlikte, ve beygirlerinin otlamaları için ihtiyaç bulunan zaman geçince de ilerleyişine devam etmek üzere işte böyle ayrıldı.

Eğer bu geçidin hikâyesi okunursa, belki pek mubâlağa ile dolu bulunduğu sanılacak ve herkesin zihninde vahşi bir yer sayılan bir memlekette bu kadar güzel şeylerin geçmesi imkânı olmadığına hükmedilecektir. Herkes istediğine hükmetmekte serbesttir, fakat ben bunu ne zaman tekrar okusam ifadeleri bu kadar büyük bir mevzu için zayıf bulacağım. Türklerin pâdişahı sokaklardan geçtiği sırada yüzüne bakmanın güçlüğünü bu memlekete taalluk eden eski eserlerde okumuş bulunanlar, kendisini görüşümden ne kadar rahat bir eda ile bahsedişime dikkat ederek onu bu kadar zahmetsizce görebilmiş olmağımı havsalarına sığdıramıyacaklardır. Bu hususta evvelki pâdişahların çok sert davranmış oldukları bir hakikattir, fakat pek iyi ve munis olan şimdiki pâdişah başka bir usul takip etmektedir ve kendisine baktığı için kimseye fena bir muamelede bulunulmamaktadır.

B. Büyükelçi ile bütün maiyeti ve tekmi memurları ile birlikte Venedik büyükelçisi M. Quirini, milletlerine yaraşan elbiseler içinde bu merasimi seyrettiler. Töreni görmek üzere büyük bir kalabalık halinde gelmiş Türkler de etraflarını kaplamıştı. [144] Şapkalarımızı görmek, kendilerini uzaklaşmaya sevk etmedi. Bilâkis, en makulleri bize sadece birer ecnebi nazariyle bakarak hakkımızda dileyebileceğimiz müsamahayı gösterdiler. Bilhassa ben bunu daha bazı Fransızlarla birlikte ilk saflarda, Sarayın dış kapısında bulunan köprü inşi yerinde iki saf teşkil eden Yeniçeri odalarının sakaları arasında bulunurken pek güzel gördüm. Bu sakaların cümlesi meşin elbiseler giymişlerdi ve beygirlerinin taşımakta bulunduğu su güğümleri bir çok tefne dalları ile sarılı olup keyfiyet pek güzel bir manzara teşkil ediyordu. Arkamda bulunan bazı Türkler de her geçen topluluğun ne olduğunu bana bildirmek lûtfunda bulunuyorlardı.

Venedik asilzâdelerinden olan M. Giustiniani ile M. Navagier, Viyana yolu ile Venediğe gitmek üzere gelip Ekse-

lansa vedâ ettiler. Kendileri Venediğe gitmekte bulunan Türk tüccarlarından mürekkep bir hey'et bulmuşlardı ve Belgrada kadar onlarla birlikte yolculuk edeceklerdi.

8 Mayıs, Pazar

Ekselansın biraderi aynı kimselere ziyaretlerini iade etti ve kendilerine iyi seyahat dileğinde bulundu.

9 Mayıs, Pazartesi

Tekirdağ yolu üzerinde nehirden ötede on üç sipahi bayrağının geçtiği görüldü. Bunlar Anadoludan geliyorlardı ve Geliboludan geçmişlerdi.

10 Mayıs, Salı

Bu ruznâmede yer almaya lâyık hiç bir şey olmadı.

11 Mayıs, Çarşamba

[145] İstanbula dönmek üzere Venedik balyozu Edirneden hareket etti. Eşyasını otuz yük arabasıyla bir takım kira beygirleri taşıyordu. E. feristad Kup Chiesmé à l'asitané du Vizir Azem¹²⁸.

Gelibolu Edirne yolu üzerinde seymenlerden,¹²⁹ yani piyadelilerden mürekkep bir bayrak yahut takım gördüm. Elli kişi bayrağı bir sıra üzerinde takip ediyordu ve zabitler arkadan at üzerinde geliyorlardı.

12 Mayıs, Perşembe

M. Chardin, Louis de Dieu'nun¹³⁰ farsca sarfı ile Davud'un farsca ve elle yazılmış mezâmirini iare etti.

¹²⁸ Bu sözler farscadır ve «Ekselans, M. Fontaine'i Sadr-ı âzam kapısına yolladı» mânasına gelir.

¹²⁹ «Seymen» sözü köpek hizmetkârı mânasına gelen segban'dan galattır.

Ricaut der ki: «Beylerbeyleri ile paşaların her zaman seyban ve serigia'lardan mürekkep bir milis kuvveti beslemiş olduklarına dikkat etmek muvafık olur. Evvelkiler suvari kuvvetinin, ötekiler de piyade kuvvetinin levazımını muhafaza ederler. Seyban'lar bizim dragonlarımız gibi at üstünde hizmet ederler. İşgelerinden ayrıca, ücretleri ayda üç yahut dört eküdür». (*Histoire de l'Empire ottoman*, faal III).

¹³⁰ *Rudimenta linguae persicae authore Lud. de Dieu. Accedunt duo priora capita Geneseos persicâ translatione Jac. Tawusi.* Lugd. Batavorum, ex officina Elzeviriana 1639, 4°. Louis de Dieu'nün grameri 1789'da Padovada yeniden basılmıştır.

13 Mayıs, Cuma

Hemen bütün gün yağmur yağdı ve dere fevkalâde yükseldi. İsanın Peder Xavier tarafından yazılmış Fars tarihinin okunmasını bitirdim.

14 Mayıs, Cumartesi

[146] Lehistana gitmiş olan çavuşun avdet ettiği ve bu çavuşun padişahın mülküne girdiği sırada da Lehistan kiralılığı elçisinin Osmanlı arazisinden çıkmış olduğu öğrenildi. Her iki tarafta döğüşmeye hazır bir durum görüldüğünü çavuş haber verdi.

15 Mayıs, Pazar

B. Büyükelçi Halepten bir paket aldı. Bunun içinde Antakya Rum patriği ile Suriyeliler patriğinin mektupları mevcut olup bu mektuplar Calviniste'lerin kanaatleri aleyhinde şiddetli hükümleri ihtiva ediyordu. Kendisine aynı tarikle bir çanta madalya da yollanmıştı. Bunların içinde bir tanesi Démétrius altınından, on beş tanesi de gümüşlendi; bu gümüş madalyalar güzelseler de nadir şeyler değillerdi. Geri kalan otuz madalya ise tunçtan ve tamamen harciâlem şeylerdi.

16 Mayıs, Pazartesi

Ekselans "Reis ül-küttab",¹³¹ tarafından gizli şekilde kabul olundu.

17 Mayıs, Salı

M. Panaioti, B. Büyükelçiye İskenderiye patriği Meletius Pigas'ın rumca bazı mektuplarını yolladı. Bunlarda, ölecekler için yapılan son dualardaki değişiklikten ve bir takım kilise an'anelerinden bahs olunmaktadır.

18 Mayıs, Çarşamba

[147] Bay Büyükelçi, M. Fontaine'i Sadr-ı âzama yollayıp o da pek te kabul mahiyetini haiz olmayan bir cevap getirdiğinden, Ekselans kendisine İtalyan dilinde bir mektup yazmaya mecbur oldu.

¹³¹ Yani kâtiplerin şefi; Bab-ı âlide harici münasebetlere memurdu.

19 Mayıs, Perşembe

Tercüman bu mektupları götürdü. Kendisine verilen cevapta, vezirin yapmak istediği tadilâttan sonra kapitülasyonları almak üzere bilâhare gelmesi bildirilmiş.

20 Mayıs, Cuma

Tercüman kapitülasyonlar. B. Büyükelçiye getirdi, fakat bunlar hoşla gitmedi.

21 Mayıs, Cumartesi

Lehistan'dan bir kurye gelmiş bulunduğunu öğrendim. Bu keyfiyet te bütün hristiyan hükümdarların ihtiyatlı bulunmayı iltizam ettikleri bir sırada Lehlilerin kuvvetlerini denemeyi istemeyerek bir anlaşmaya varmak arzusunu besledikleri şüphesini hasıl etti.

22 Mayıs, Pazar

[148] B. Büyükelçi bizzat okuması için Vezire türkçe bir mektup yolladı. Fakat bu mektup çok şiddetli olduğu için, aynı şeyi ihtiva etmekle beraber daha munis ve tatlı bir eda ile yazılmış olan başka bir mektup yollamak icab etti.

23 Mayıs, Pazartesi

Zannediyorum ki tercüman B. Büyükelçiye muvafık bir cevap getirdi.

Bütün bu ayın yağmurlu geçtiğini ve pekaz gün yağmur yağmamış olduğunu kaydetmek fena olmaz. Hattâ bazan gök te gürledi.

24 Mayıs, Salı

Tercüman gene karargâha gitti. Fakat orada ne yaptığıın bilmiyorum.

25 Mayıs, Çarşamba

Lehistan kuryesi yahut tercümanı, vezirin huzuruna kabul edildi ve Lehistan kralının kendisine yazmış bulunduğu mektubu tevdi etti.

26 Mayıs, Perşembe

[149] Uruç bayramı : B. Büyükelçi âyini dinledikten sonra *incognito* bir halde, yahut daha doğrusu pek az bir maiyetle karargâh'a gitti, ve orada, kapitülasyonların yenileşmelerini görüşmek üzere, Reis efendi'nin yahut Reis ül-küttâb'ın nezdine götürüldü. Ekselans bu hususî mülâkatta müzakereyi Sa Majestenin şanı için olduğu kadar ticarî menfaatler için de arzu ettiği derecede mükemmel bir şekilde neticelendirdi. Fakat bu, zahmetsiz ve büyük münakaşalara girilmeden mümkün olmadı, çünkü Reis ül-küttâbın iki kere çadırından çıkıp vezirin otağına gitmesi ve Ekselansın bazı müsaadekârlıklarda bulunulması hakkında emir bulunmayan iki madde kabul edilmediği takdirde uyuşmayı reddettiğini haber vermesi icab etti. Türklerin müzakere tarzlarını bu müzakereden anlamak kolaydır. Bu tarz, hristiyan hükümdarlarından tamamiyle farklıdır. Murahhaslarla açık bir şekilde münakaşadan büyük bir ihtiyat ve siyasetle çekinirler, bu sayede de insanı sıkışık vaziyete düşüren muhakemeler karşısında kalmaz ve bunlara cevap vermek için çetin durumlara düşmezler. Vermeleri icab eden cevabın haklı olduğundan emin bulunsalar da üzerinde uzun uzun düşünmeyi ihmal etmezler. Kendileriyle müzakereye girişmiş olanlar, onların jestlerinden ve tavırlarından hiç bir şey öğrenemez, hiç bir istifadede bulunamaz. Bilâkis kendilerinden istenilen şeyi elde etmek üzere beslenen arzuya bakarak, muvaffakiyetlerinin değerini arttırmak üzere mukavemet gösterir ve bir şeye razı olmadan önce doğru muhakemelerle kanaat getirmiş olmaya büyük ısrarlar ve mükerrer taleplerden dolayı mağlûp olmuş görünmeyi tercih ederler. Bu siyaseti bazıları belki bir ahmaklık yahut zihin işleklğinde bir noksan veya nefse karşı bir emniyetsizlik sayacaklardır. Keyfiyet böyle olabileceği gibi olmaması da kabil bulunduğundan bu noktayı incelemeyeceğim. [150] Fakat bunu ben kendi tarz ve usullerine bir dirayet eseri sayıyorum. Çünkü bütün bu büyük imparatorlukta sürüp giden âheçekten, işbu âhengi muhafaza için ancak pek âkilane bir hareket tarzının mahsulü olabilecek çok hususî sırlara malik olduklarını görmekteyiz.

27 Mayıs, Cuma

İstanbuldan gelen bir kurye vasıtasıyla öğrenildiğine göre, Felemenkliler 29 Martta Felemenkten yollanmış bir mektuptan İngilizlerin Felemenk devletinin kırk iki gemisini mağlûp etmiş olduklarını, beşini ele geçirdiklerini ve mütebakisini kaçmaya mecbur bıraktıklarını öğrenmişlerdi ¹⁸². İngilizlerin ancak on beş gemiye malik bulundukları ilâve olunuyordu. Bundan başka, İstanbuldan bildirildiğine göre, Koron'dan bir Fransız gemisi gelmişti. Mezkûr gemi yeniçeriler tarafından yollanmış olup yeniçeriler büyük bir kıtlık içinde bulunduklarını söyleyerek buğday istiyorlardı ve bu buğday kıtlığı başka yerlerde de mevcuttu. Bu geminin az zaman içinde yükünü aldığı ve bu ayın on dokuz yahut yirmisinde giden kadırgalarla beraber hareket edeceği de haber veriliyordu.

Bir yıl evvel B é n i n v i l l e'le beraberken korsan gemilerinde görmüş bulundukları muamelelerden müşteki olan ve su almak üzere gemiden çıktıkları sırada Costrea paşasının verdiği teminata güvenip ondan sonra da tevkif edilmiş, esir olarak tutulmuş ve Lehistana karşı harbe iştirak ettirilmek üzere Edirne'ye getirilmiş bulunan iki Fransız gelip B. Büyükelçiyi buldular. Bunlar kendilerini sefire getiren bir Fransıza tesadüf edince, [151] Gelibolu yolu üzerindeki ırmağın oldukça yakınında karargâh kurmuş olan paşanın yanında aynı esir muamelesi gören daha on Fransız olduğunu ve bunların da imkân bulurlarsa kaçmak istediklerini söylemişler. Bu iki Fransız B. Büyükelçinin ayaklarına kapandılar. Ekselans da kendilerinin sağlam yapılı ve kırala iyi hizmet etmeye muktedir insanlar olduklarını görerek onları alıkoydu.

28 Mayıs, Cumartesi

Costrea paşasının elinde kalmış on Fransızdan altısı da Ekselansa iltica ettiler. İçlerinde ismi Vergeau olup Marquis de La Frette'e ¹⁸³ uşaklık etmiş, sonra da Portekizlilere karşı harp-

¹⁸² Şövalye Robert Holmes, Felemenkilerin İzmir'den, İspanya ve Portekiz sahillerinden gelmekte olan ve altı harp gemisinin refaketinde kırk altı yelkenliden mürekkep bulunan deniz kervanına Wight adası önlerinde hücum etti.

¹⁸³ La Frette markisi Gaston-Jean-Baptiste Gruel kiralıktan düello sebebiyle sürülmüş olup İspanyada hizmet etmiştir. Fransaya döndü ve Pariste öldü.

te bulunmuş biri vardı. Kendisini paşanın dairesinde ilk önce aşçı yamaklığında, şiş çeviriciliğinde, sonra da su taşıcılığında kullanmışlardı. Ötekiler çadır kurmakta kullanılıyordu. Bu suretle şimdi paşanın elinde dört Fransız bulunmakta olup içlerinden biri Pontoise'lı idi ve isminin Domilié olduğu zannedilmekteydi. Tahsil görmüş bir kimse olan bu Domilié güzelliğinden dolayı gayet sıkı tutularak hattâ şimdiye kadar diğer Fransızlarla konuşması menedilmişti. İslâmlığı kabul etmesi için çok zorlanıyordu. Hattâ, başına sarık sardırılıyor ve kendisine türkçe okumak öğretiliyordu. Velhasıl, Paşa'nın hakikî bir içoglanı olmuş bulunuyordu. Bu bayların başlarına gelen hâl o derecede müstesnadır ki, kayde lâyıktır ve Lehistan harbinin çıkması da haklarında hayırlı olmuştur, zira kendilerini hükmüne geçiren paşa bu harbe çağrılmamış olsaydı, daha uzun zamanlar onun esaretinde kalacakları muhakkak gibiydi. Öteki üç Fransızla beraber bu Pontoise'lının da kurtulması temenniye lâyıktır. Fakat arkadaşlarının firarlarının kendilerine pek çok deynek celbetmesinden de çok korkulabilir. [152] Bahsettiğim sekiz Fransızla beraber bir İtalyan da kaçmıştır.

29 Mayıs, Pazar

Yukarıda bahsedilen Paşa, nehir boyunca karargâh kurmuş olduğu yerden sultanın ordusuna iltihak etmek üzere sa bahliyin yola çıktı. Kendisini ancak uzaktan gördük, halbuki eğer nehir boyundan geçmeyi istemiş olsaydı, onu oldukça yakında görecektik; fakat şehirden geçmeyi istemediği için başka bir yol takip etti.

Sieur Ciesmé¹³⁴ (Çeşme) stratopede'de¹³⁵ Ekselans namına bulunduğu sırada kendisine Cephaleose'lar¹³⁶ verildi, ve bunların B. Büyükelçinin istemiş olduğu veçhile ἐν χαλῶ ἐτθεῖ¹³⁷ bulunduğu temin edilmekle kendisi bunları büyük bir neşe ile getirdi, ve Ekselansa tevdi bu iyi haberi bildirdiği zaman Büyükelçi de pek memnun oldu. Fakat ertesi gün,

¹³⁴ Fontaine (Ciesmé) ile muharririn kastettiği çeşme olup bahsettiği kimselerden Fontaine = Çeşme mukabili olan bir aözdür - (M.).

¹³⁵ Karargâh.

¹³⁶ Kapitulasyonlar.

¹³⁷ İyi şekilde.

30 Mayıs, Pazartesi

bunlar tetkik edilince umuldukları halden pek farklı oldukları görüldü. Bu hal de Ekselansı derhal ata binmeye ve kendisine karşı işlenilen haksızlıktan ve bu kadar mantıksız bir döne-likten dolayı şikâyet etmek üzere Reis ül-küttab'a gitmeye sevketti.

Costrea paşası, bütün maiyyetiyle beraber Sultan ile vezirin huzuruna çıktı ve Sultan gerek kendisine ve gerek haznedarla defterdarına kaftan giydirdi. Paşanın maiyyetinde bulunan bin beşyüz suvari arasında, Sultanın Edirnedeki çıkışı esnasında vezirlerin içoğlanları gibi giyinmiş elli içoğlanı [153] ve dokuzunun sağrıları pars derileriyle örtülmüş on dört binek atı vardı.

31 Mayıs, Salı

Karaman paşasının maiyyetinde bulunan üç İtalyanla bir İngiliz de ötekiler gibi kaçtılar ve gelip B. Büyükelçiye sığındılar. Söylediklerine göre, kendilerinin âmirleri olduğunu ifade edip bir nevi kumandanlık vazifesi gören adam daha uzaklara gitmek üzere sabahtan hareket etmiş, onlar da eşyasının yüklenmesine yardım etmişlermiş. Bu adam bir gün Sadr-ı âzamın huzuruna çıktığında kendisini terketmiş olanları aramak müsaadesini istemiş. Sadr-ı âzam da bunların esirleri olmadığı söyleyerek keyfiyeti reddetmiş ve eğer kendisine hizmet etmek isterlerse ötekiler gibi paralarının tediye edileceğini ve bilâkis dönmek istedikleri takdirde Allahın yollarını açık etmesi mukabelesinde bulunmuş. Adamlar da işte bunu duyarak ötekiler gibi hareketle Büyükelçiye sığınmışlar. İsmi Cabassé olup bu Paşa tarafından getirilmiş hristiyanlardan biri bulunan bir Fransız da B. Büyükelçinin nerede oturduğunu bilmeden üç gün önce kaçır ve kaçarken bir saman arabasına gizlenmeye bile muvaffak olamadığı için, ele geçer; bir kaçak şeklinde "Kâhya bey,"in karşısına çıkarılır. Kâhya bey'e Fransız olduğunu söyleyerek bir korsan tarafından bırakılmış diğer bazı arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'dan sefirinin nezdine iltica etmek üzere geldiğini ileri sürer. Başında sarık ve sırtında cübbe bulunduğundan, kâhya bey Türk olup olmadığını anlamak üzere kendisini muayene ettirir, bun-

dan sonra da kendisini iki adam refakatinde B. Büyükelçiye gösterilmek ve Fransız olarak kabul ediyorsa bırakılmak üzere yollar. B. Büyükelçi, kendisinin Fransız olduğuna kanaat getirerek adamı yanında alıkoydu ve onu getirene, kâhya beye bu maksatla bir tercüman yollayacaksa da şimdiden teşekkür eylemesini diledi. Bu suretle de, Karaman paşasının nezdinde bulunan on iki Fransızdan [154] B. Büyükelçi on tanesini iade ettirdiği gibi ayrıca da bir İngilizle dört İtalyanı, yâni cem'an on beş kişiyi geri aldı. Bu adamın gelişi, B. Büyükelçinin ötekileri kurtarmış olup olmadığını anlamağa matuf bir hile teşkil etmesi ihtimalini hatıra getirmişti. Bir hafiye olarak kullanıldığı düşüncesiyle adam ayrı bir yere konuldu ve Ekselans kendisini cerahına muayene ettirdi, sünnetli olmadığı anlaşılnca hakkında duyulan şüpheler zâil oldu.

Bosna-köy yoluyla karargâha bir çok deve götürüldü. Bunlar, ümeraya eşyalarının taşınması maksadiyle dağıtılacaklar. Develerin derileri tüysüz olup bu keyfiyet kendilerine her yıl içirtilen bir mayi sayesinde temin edilir. Bununla beraber, aldıkları ilâç bazılarında tesirini göstermediğinden, böylelerinin kendiliğinden düşmemiş tüyleri kesilmişti.

Keyfiyet ister cehaletinden ileri gelsin ve ister hükümdarının kudretini bize daha çok anlatmak için olsun, Ekselansın çavuşu bu yıl Sultanın ordusunda beş milyon bulunacağına, yüz bin devenin bunlara ait eşyayı taşıyacağına, altı yüz devenin de hazineyi taşımak üzere ayrıldığına bizi ikna etmek istedi. Halbuki, biz, bu hesaptan çok tenzilât yapılması gerektiğini, bu cümleden olmak üzere Zât-ı şâhânenin gerçekten yüz bin adamı bulunmadığını, lûtün Osmanlı imparatorluğundaki yenîçeri sayısının otuz bini aşmadığını, deve sayısının altı yüzü tecavüz etmeyeceğini ve yola çıktığı sırada sultanın maiyetinde hazine taşıyan ancak altmış deve görmüş bulunduğumuzu biliyorduk. Bu çavuş senede dört kere vuku bulan tediya'nın her seferinde iki bin üç yüz keseye vardığını iddia ediyordu. Halbuki, Pâdişahın huzurunda ve Ekselansın önünde yapılmış olan ancak sekiz yüz keseden ibaret bulunmuştu ve en büyük tediya'yeler bin iki yüz ilâ bin beş yüz keseyi aşmıyordu.

1 Haziran, Çarşamba

[155] Adada çayırda otlamakta bulunan beygirler geri getirildi ve büyük sayıda deve getirilerek bunlara karargâha götürülmek üzere yük yükletildi. Akşama doğru, beygirlerin muhafazasına memur edilmiş bulunan Voynikler köye yaklaştılar ve bir gayda ile, fakat pek mükemmel bir şekilde ve memleketlerinin usulünde raksettiler. B. Büyükelçi seyrana çıkmış bulunduğundan rakedenleri gördü ve kendilerine cömertliğinin delillerini bahşetti.

Dün bahsi geçen Fransız yollamış bulunduğu için kendisine teşekkürde bulunmak ve başka Fransızlara da tesadüf eylerse bunları dahi aynı tarzda göndermesini rica etmek üzere, Ekselans kâhya beye birini yolladı.

2 Haziran, Perşembe

Güneş doğmadan önce yeniçeri ağası bütün yeniçerilerle beraber hareket etti ve Lehistan yolunu tuttu.

Ekselans adam göndererek Sadr-ı âzamdan alenf mülâkat istedi.

Karaman paşasının yanında iken ötekiler gibi Ekselansın nezdine iltica etmiş bir Felemenklinin arkadaşı gelip kendisine iltihak etti. Bu suretle de, on Fransız, dört İtalyan, iki İngiliz ve iki Felemenkli kurtulmuş bulunuyorlar.

3 Haziran, Cuma

Sultanın Haseki'yi kendisiyle birlikte götürmeyeceği sanılmıştı. Bununla beraber, bu sefer esnasında kendisiyle birlikte bulunmak üzere bu gün Haseki de yola çıktı.

[156] B. Büyükelçi vezirden bir mülâkat temin edemediği için görüşmek bu sayede kabil olur düşüncesiyle karargâha gitti. Fakat vezir zevcesini görmek ve ona veda etmek üzere şehirde bulunmakta olduğundan göremedi; bu suretle de Ekselans pek uzun bir müddet boş yere bekledikten sonra dönmeye mecbur oldu.

4 Haziran, Cumartesi

Sultan hareket etti ve kalktığı yerden iki saat ötede tek-

rar karargâh kurdu ¹³⁹. B. Büyükelçi biri geminin hareketi hususunda, biri de İstanbula avdeti için gerekli arabaların verilmesi hakkında birer emirnâme istemek üzere, Sieur Fontaine'i Vezire yolladı. Sieur Fontaine, aynı günde çok geç avdet etti ve İstanbula gidiş için bir emir getirdi.

Rumlar, ölülerin yâdı bayramını tes'id etmekteydiler. Bu tes'id esnasında, sene içinde gömülmüş ölüler topraktan çıkarıldılar ve cesetleri çürümüş bularak kemikleri çukurun bir köşesine topladılar, üzerlerine çiçekler attılar, çiçeklerle donattıkları kafataslarını yaldızladılar ve bunların üzerinde ellerini şarapla yıkayarak kemikleri tekrar toprakla örttüler. Fakat üç yıl önce gömülmüş bulunup vücudu çürümemiş, lâkin simsiyah kesilmiş olan bir kadın nâşı buldular. Bu çürümeyişin kendisinin afarozlanmış olmasına bir delil olduğunu söyleyerek, bu ceset için aynı merasimi yapmadılar. Bundan başka, teknil kilise ekmeke, sütle pişirilmiş pirinçe, süt mamûlatıyla, bölük bölük hazırlanmış çiçeklerle, asma ve güllerle süslü olan buğday kümeleriyle doluydu ve her yemeğe mahsus olarak sarap dolu bir şişe ve içmek için bir bardak vardı. [157] Dinî merasim nihayet bulunca, her yemek tabağının yanında mumlar yakıldı ve rahip gelerek bunları bir çok sureler, mezamir ve nutuklarla takdis etti. Bu son töreni seyrettim, fakat kemiklere mahsus merasimi görmedim. Sade üzerleri pek yeni örtülmüş mezarlar gördüm.

5 Haziran, Pazar ve Pentecoste yortusu

B. Büyükelçi yük arabaları aratmak üzere çavuşunu yoladıysa da adam tek araba bulmaya muvaffak olamadı. Sultanın karargâhına götürülmemek için hepsi gizlenmişti, o kadar ki, kırılmış olan bir direk yerine konacak başka bir direği Sultanın karargâhına götürmek üzere defterdar bir araba bulamadı.

Ekselans Fransadan bir paket aldı; bu paketi gemi kaptanı Bérard İstanbula getirmişti ve bunu oradan alan bir Arap ta dört gün içinde getirip teslim etti. Bérard Marsilyadan İstanbulla on sekiz gün içinde, 30 Mayısta varmış bulunuyordu. Mektupta

¹³⁹ Sultan, 1083 safer ayının 8 'inde Çukurçayır'dan ayrıldı ve karargâhını Çömlek-köyde kurdu (*Tarih-i Râşid*, 266).

bildirilen başlıca haber, Felemenklilere karşı harp ilânı idi; bu harp ilânı 6 Nisanda yapılmış olup hattâ harp ilânı sureti de mektupla beraber yollanmıştı. İngilterenin harp beyannâmesi de buna ilâve edilmişti ve bu daha mufassaldı. Bunda İngilizlerin Felemenklilerle yapmış oldukları ve galebeleriyle neticelenerek Felemenklilerin beş ticaret gemisi kaybetmelerini mucip olan muharebe teyit ediliyordu. Fakat neticesi daha büyük olan başka bir haber, İngiltere kralının katolik olduğunun, krallığın bütün katoliklerine evlerinde âyin dinlemek müsaadesini verdiğinin, Presbytérien'lere karşı non-conformiste'lere imtiyazlar bahsettiğinin bildirilmesiydi. Bu haberlere ilâveten de, krallıkta mutlak kudrete sahip olmak için gereken tedbirleri vaktinde almış bulunduğu ilâve ediliyordu. Felemenklilerin muhaliflerine yardım etmesi tehlikesi de mevcut değildi; çünkü onlara zaten harp açmış bulundukları gibi, esasen Fransa kralı da kendilerini meşgul etmeye fazlasıyla kâfi geliyordu. [158] Fransa kralının silâh altında bulunan kuvveti yüz seksen bin kişi olarak hesap ediliyor ve biri Majeste'nin, biri M. le Prince'in ve üçüncüsü M. de Créquy'nin kumandaları altında olmak üzere üç kısma ayrılmış bulunuyordu. Müstahkem mevkillerle gemilerde bulunan askerler de bu rakama dahil değildi.

6 Haziran, Pazartesi

Ekselans gene araba arattı, fakat araba bulmak mümkün olmadı ve eşyasının bir kısmını yollamak üzere öküz koşulu yük arabaları kiralamak mecburiyetinde kalındı. Ertesi günü oldukça nâdir nevide bir böcek gördüm.

7 Haziran, Salı

Ekselansın eşyasından bir kısmını hâmil bulunan on beş yük arabası, Ali Paşa'nın köleleriyle birlikte yola çıktı. Bunlar 10 Cuma günü Silivriden gemiye bindirildiler ve geceleyin Adalar önünde duran ve M. de Preuilly kumandasında bulunan sefineye götürüldüler.

13 Haziran, Pazartesi

On beş yük arabası akşam yedi sularında Beyoğluna vardı. Bense öğle vakti gelmiş bulunuyordum. Aynı saatte, ancak on

altı gün önce Marsilyadan kalkmış bir Fransız gemisi de limana girmişti. Getirdiği mektuplardan Kırıl ordusunun Brabant'ta Maestricht'i ve Flandre kontluğu tarafında Escluse'u muhasara etmekte olduğu öğrenildi.

14 Haziran, Salı

B. Büyükelçi sabahın altısına doğru İstanbula vardı ve iki Fransız gemisi tarafından mutad şekilde selâmlanmak istenmediği cihetle, Fransız elçiliğine [159] limanı gayr-ı resmî şekilde geçip geldi. Bütün günü İngiltere ve Venedik büyükelçileriyle Ceneviz mukim elçisinin ziyaretlerini kabulge geçti.

15 Haziran, Çarşamba

İstanbul patriği, Edirne ve Atina metropolitlerini yollayarak Ekselansı selâmlattı.

Ekselans adam yollayıp kaymakamdan iki emirnâme istetti. Vezirin taleplerini kabul edeceği hakkında yapmış olduğu va'it mucibince bunlardan biri geminin hareketine ve diğeri kendisinin deniz yolculuğuna çıkmasına ait emirnâmelerdi. Fakat kaymakam, bu hususta hiç bir emir almamış bulunduğu ve karargâha yazması gerektiği cevabını verdi.

16 Haziran, Perşembe

B. Büyükelçi sabahleyin erken kaymakama gayr-ı resmî şekilde giderek iki saat nezdinde kaldı. B. Büyükelçi geminin hareketi için bir emir vermeyi va'detmesine rağmen bunun gerçekleşmesini beyhude beklemiş olmayı görmekten pek ziyade hayret duyduğunu bildirdi. Bundan sonra da, söze devam ederek, geminin burada geçirdiği bu kadar uzun zamandan sonra daha fazla bekleyemeyeceğini, mukadder ne ise olacağını, kendisine hiç bir müsaade bulunulmak istenmediği için eğer bunu yapmazsa kellesi tehlikeye gireceği cihetle kendisinin bu memlekette daha çok kalamayacağını, izinsiz yola çıkacağını söyledi. Kaymakam bütün bu sözlere cevaben, vezirin va'detmiş olduğu şeyleri mutlaka yerine getireceği, keyfiyet böyle olunca da emirlerin gelmekte gecikmeyeceği, [160] bu kadar büyük bir hükümdar elçisinin mutad şekillere uygun olmadan ayrılması muvafık olamayacağı için Ekselans'ın o vakte kadar

beklemesi icab ettiği, bununla beraber vezire yazacağı ve sekiz gün içinde kendisinden cevap alacağı suretinde mukabelede bulundu. Bunun üzerine, Büyükelçi vezire yollanmak üzere kendisine bir mektup vermesini teklif ettiyse de o bunu kabul etmedi. Bu mevzu üzerinde uzun bir konuşmadan sonra, kaymakam kıralın Felemenklilere ilân etmiş olduğu harp hakkında sualde bulunup bu harbi neden açtığını da sordu.

Kendisine vermek istediği mektubu yollamaya kaymakamın muvafakat etmemekte olduğunu görerek, sefir karargâha bir yeniçeri göndermeye karar verdi. Bu yeniçeriye teslim ettiği mektupta, verdiği sözü tutmayışından vezire şikâyet ettikten sonra, biri harp gemisinin gidişi ve diğeri kendi hareketi için iki emir beklediğini ve eğer bu emirler verilmezse keyfiyetin geminin gitmesine, kendisinin de Fransaya dönmek üzere gemiye binmesine mâni olmayacağını beyan eylemekteydi.

M. de la Mothe Le Vayer'in altı güne ¹³⁹ ayrılmış *Hexameron Rustique*'ini okudum. Bu günler şunlardır: 1. En iyi müelliflerin aldanabilecekleri, Egisthe tarafından, 2. En büyük müelliflerin itinalı bir şekilde tefsire muhtaç bulundukları, Marulle tarafından, 3. Erkek ve kadınların utanç verici deneni kısımları nakkında, Racemius tarafından, 4. Nenflerin mağaraları hakkında, Fubertus Ocella tarafından, 5. Balzac'ın belâğati hakkında, Mênalque tarafından, 6. Bazı muayyen velilerin şefaatleri hakkında, Simonides tarafından.

Nenflerin mağarasının tasviri

Stat ramis diffusa in portus vertice oliva
 Quam propter jucundum antrum obscurumque recedit
 Sacra domus nymphis, quae Naiades indigitantur.
 Intus crateres, patulaeque ex marmore vivo [161]
 Amphorae; apes dulci qua ponunt mella susurro.
 Saxea sunt intus quoque stamina longa, ubi nymphae.
 Purpureas texunt velas, miserabile visu.
 Intu purpurci latices. Sed janua duplex :

¹³⁹ *Hexameron rustique ou les six journées passées à la campagne entre des personnes studieuses*. La Mothe Le Vayer tarafından. Paris, 1670, 12°.

Haec Boream spectans homines admittit; at illa
 Respiciens antrum diviniior, invia prorsus.
 Est homini, probetque viam immortalibus unis.

"Bana gelince, bunu Racemius'a söyle, bu nevi iddialardan o derecede uzaktayım ki, günah işlemeksizin şüphe etmeğe mesağ bulunan her şeyden şüphe etmeği âdet ettim; *ego magnus sum opinator; nom enim sum sapiens*: Cicéron'dan sonra bunu söylemekten utanmıyorum ve bazı mülâhazaların beni tamamen septik olmaktan menetmesine rağmen, hiç değilse, Vossius'un zannettiğinden çok daha az gaddarâne bir hareketle Festus Pompéius'un *Miscelliones* dediği Eclectique'lerden biriyim. Filhakika, bütün mezheplerde inanılabilir mahiyet arzeden bir şeyi aldığımdan ruhumu kendisi için tabiî olan kayıtsızlık veya kararsızlık içinde tutuyorum; çünkü, meslekte konuşulan dilin ifadesiyle, bu hal her şeyin cevherinde mevcuttur. Çünkü hüsnü ahlâkı vücûda getiren irade faziletlerinin iki münteha arasında bir vasatlıktan ibaret bulunmadığı nasıl muhakkaksa, kemal ve hikmet gibi iyi tanzim ve şerhedilmiş bütün ilimler de Epoche'nin talim ettiği ve evetle hayır arasında, yani doğmatiklerin tasdik ve nefiyleri arasında kalan tereddüt durumunda bulunurlar. Bu suretle, halkın dediği gibi, gündeliğine fizolozofluk ederim ve eğer zıddı bana daha doğru görünürse, bugün müdafaa ettiğim şeyler arasında yarın mücadele etmeğe hazır bulunmayacağım şey yoktur. Bu hususta, Eusebe'in bir güvercin boynu ne kadar çok renk değiştirirse o derecede çok içtihat değiştirdiğini ve çünkü öğrendiği şeylerin değişici tezahürlerini teslim etmeyi vicdan borcu bildiğini anlatan Arcesilas'ını taklit ederim: *Nunquam fuit in Arcesila [162] ut unum bis diceret, neque putabat ingeniosi esse viri in iisdem permamere*¹⁴⁰.

17 Haziran, Cuma

Ekselansın Bab-ı âliye yolladığı yeniçeri Zât-ı şâhânenin karargâhının yolunu tuttu.

¹⁴⁰ Bu sözler *Hexameron rustique*'in 1670 tab'ının 245'inci sahifesinden alınmıştır.

18 Haziran, Cumartesi

Selâm ve saygılarını bildirmek ve dönüşü münasebetiyle kendisini tebrik etmek üzere, İstanbul patriği Ekselansa Edirne ve Atina metropolitlerini yollamıştı. Ekselans ta teşekkür etmek üzere kendisine M. P i c a r d'ı yolladı. Patriğin nakledilen ifadesinden M. P a n a i o t t i'nin kendisine Ekselansın yaptığı müzakereleri hakkında malûmat vermiş olduğu ve kapitülasyonların yenileşmelerinin tamamiyle ümitsiz bir keyfiyet teşkil etmediğini bildirmiş bulunduğu kolayca anlaşılmıştır. Patrik bâzı hususî meseleler hakkında Ekselansla gizlice görüşebilmek üzere gelip Beyoğlunda bir kaç gece geçirmek hususunda beslediği arzuyu da izhar etmişti. Patriğin nezdinde iki üç Türk bulunmakta olup bunların kendisini Rum kilisesinin borçları için tazyik ettiklerini söyledi.

19 Haziran, Pazar

Geçen mayısta, Marsilya'dan kalkmış bir küçük gemi, öğleye doğru İstanbul limanına girdi. M a s t r i c t'in M a r s c h a l d e T u r e n n e'nin kumandası altında bulunan yirmi beş bin kişi tarafından muhasara edilmekte bulunduğu, getirdiği mektuplardan anlaşıldı.

20 Haziran, Pazartesi

[163] Peder R a p i n'in "A r i s t e ile E u g è n e'in muhavvereleri,"ni okudum. Bu muhavvereler şunlardır: Denize âit, Fransız diline âit, Sır, Zarif zekâ, Mahiyeti tarif edilemeyen şey ve şiarlar ¹⁴¹.

21 Haziran, Salı

Monseigneur Chardin tarafından bana iâre edilmiş olan farsca St. Pierre kitabının ¹⁴² bir kısmını okudum.

¹⁴¹ *Les entretiens d'Ariste et d'Eugène*, Galland'ın dediği veçhile R a p i n P e d e r tarafından değil, Dominique Bouhours tarafından vücuda getirilmiştir (Amsterdam, Le Jeune [Elzévir], 1671, 120).

¹⁴² *Historia S. Petri persice conscripta simulque multis modis continatu, latine reddita et brevis animadversionibus notata a Lud. de Dieu*. Lugd. Batavorum, 1639, 40.

22 Haziran, Çarşamba

Fransa'nın lisan talebelerinin hocasının Türkçe yazmak üzere kalemleri açarken parçalarını dikkatle muhafaza ettiğine ve Kur'anın yazıldığı harfleri vücûda getirecek bir âletten alınmış bir parçanın yere düşmesinden korktuğunu söyleyip buna mâni olduğuna dikkat ettim ¹⁴³.

23 Haziran, Perşembe

[164] Türklerin Tuna üzerinde bir köprü kurmalarına mâni olmak isteyen Lehlilerin dört Paşayı mağlûp ettikleri haberi Galatada dolaşıyordu. Türkler ise, bilâkis, Lehlilerin yenilmiş oldukları hakkında bir havadis yayıyorlardı. Pâdişaha refakat etmek üzere yola çıkmış bulunan Haseki Sultan'ın Edirneye döndüğü de söylenmekteydi.

M. de Preüilly, gece, gemisinden yedi pâre top attırdı ve ertesi güne tesadûf eden St. Jean yortusu için de bir katran fıçısıyla denizde güzel bir şehriyân yaptırdı. Bay Büyükelçi de sarayında bir donanma yaptırdı ise de silâhlar atılmasını istemedi.

24 Haziran, Cuma

Kaymakam, Kapı'dan yakında haberler alınacağını B. Büyükelçiye vâdeder gibi bir dil kullandı. İrsî bir paşalığa malik olan bir kadının, bunları Pâdişahın kuvvetlerine ilâve etmek üzere altı bin kişi sevketmekte bulunduğu hakkında bir şayia dolaşıyordu.

25 Haziran, Cumartesi

Birbirleriyle hiçbir münasebetleri bulunmıyan insan çehresi resimleriyle yazılardan mürekkep olup iki yüz kuruşa satıl-

¹⁴³ Colbert İstanbul'a masarifi kiral tarafından görölmek üzere on iki delikanlı yollamıştı ki, bunlar Büyükelçinin nezareti altında şark dillerini öğrenecekler ve sonra tercüman sıfatıyla hizmet edeceklerdi. Kendileri «Dil çocukları» yahut «Dil gençleri» ismi altında tanınıyorlardı. 21 Temmuz tarihli bir kirallık kararname-i on genç dil talebesinin bundan sonra masrafları kiral tarafından görölmek üzere Louis le Grand Kolejinde yetiştirileceklerini, Şark tafsillerine orada başlayıp sonra İstanbul'da ikmal edeceklerini tasrih ediyordu.

mak istenilen bir kitap gördüm. Kitapta ismini hıfzetmediğim bir üstadı ait minyatür resimleri de vardı ki, bunlar bir Şark işi için mükemmel eserlerdi ¹⁴⁴.

[165] Venedik balyozu B. Büyükelçi tarafından kabul edildi.

M. Bernier'nin Moğol tarihini okudum ve bundan M. Chardin'in hususiyetleri hakkında henüz bilmediğim bazı şeyler öğrendim ¹⁴⁵. Hâlâ bu büyük memleketin kralı olan Evrenğizib'in rakibi bulunan üç biraderini ne hilelerle mağlûp ederek bu yüksek makama nasıl geçebildiğini öğrenmekten büyük bir memnuniyet duydum. Bu üç biradere gelince, bunlardan en kudretlisi Dara, diğeri kendisiyle sıkı bir şekilde, birleşmiş olduğu Morad Bakche [Murad Bahşı], üçüncüsü de Sultan Sinah'ın ihanetle mağlûp ettiği Kakan kralı idi. Ayrıca M. Bernier'nin hatıratından bir cilt okudum ki, bunda Kışmır kırallığına yapmış olduğu bir seyahatten ve Hariciye kâtibi ve Deli valisi Danişmend Han vasıtasıyla farketdiği hususiyetlerden bahsetmektedir. M. Bernier, Danişmend'in nezdine hekim sıfatıyla, ve kendisine Gasendy ile Descartes'in felsefeleriyle anatomiye okutmak üzere girmişti. Aynı cilt içinde, Bengale kırallığının pek hoş olan bir tarifini yapmaktadır ve kendisine M. Thévenot'nun irad ettiği beş suale ve bilhassa Hind denizinin muayyen rüzgârlarıyla akıntıları ve Nilin taşması hakkındaki suale verdiği cevaplar güzeldir. Kendisi Nilin taşmasındaki hakikî sebebi de bildirmektedir. M. Chardin'den Aristo lehindeki kararın malzemesini şahsen vermiş bulunup M. Despreaux'nun ancak şekilde meşgul olduğunu öğrendim. Eflatun ile Aristo mukayesesinin de büyük bir kısmını okudum ve itiraf ederim ki, bunları okumaklığım onların ve hilhassa Aristo'nun kanaatlerini kabul etmeye beni sevk etmek şöyle dursun bilâkis onun felse-

¹⁴⁴ Bu albüm için istenilen yüksek bedel, minyatürlerin bu san'atte muvaffakiyet gösteren Behzad'ın yahut Mir Muzaffer'in eseri olduğunu farzettirmektedir. Bunların her ikisi XV. asır sonunda Herat'da Ebul-gazi Sultan Hüseyin Bahadır'ın sarayına mensup bulunuyorlardı.

¹⁴⁵ *Histoire de la dernière révolution des Etats du Grand-Mogol*, Cild I ve II, Paris, 1670, 12°. *Suite des mémoires du sieur Bernier sur l'Empire du Grand-Mogol*, Cild III ve IV, Paris 1671, in 12°.

fesini ancak ihtiyatla takip etmek hususunda çok zaman önce almış bulunduğum kararda beni daha çok kuvvetlendirdi.

26 Haziran, Pazar

[166] M. Bernier'nin hatıratının üçüncü cildini okudum ve bunda M. Chappelle'e yazılmış olup atomlar nazariyesine bir müdafaa hizmetini gören bir mektubunu hazla ve memnuniyetle gördüm.

27 Haziran, Pazartesi

Peder Le Bourg'un musahebelerinin bir müdafaasını teşkil eden "*La délicatesse*," isimli kitabı okudum ki, bunun beşinci faslı M. Pascal'ın düşünceleri aleyhinde büyük bir incelelikle yazılmış bulunmaktadır.

28 Haziran, Salı

Dostlarımdan biri İranda M. Chardin'e refakat etmek hususunda bana hemen hemen kat'i şekilde söz vermiş bulunduğu halde bu sözünde durmadı ve Lübnan dağında bir seyahatte bulunmak üzere Carme tarikatinde bir rahiple beraber gitti¹⁴⁶.

M. de Péliisson'un 1671'de Felemenkte basılmış olup Fransız Akademisinin tarihini ihtiva eden bir eserini okudum¹⁴⁷. Bunu okumayı uzun zamandan beri istiyordum; fakat henüz fırsat zuhur etmemişti. Okuyabilmeyi M. Chardin'e borçlu bulunuyorum.

29 Haziran, Çarşamba

Ekselans Venedik balyozu tarafından evinde kabul edildi.

[167] M. Chardin tarafından yazılmış olup "İran kralı III. Süleyman'ın taç giymesi," ismini taşıyan bir tarih okudum. Bu eser büyük bir zarafetle yazılmıştır ve içi sıkılmadan okunmasını temin eden oldukça nadir olayları ihtiva etmektedir¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Bunun desinatör Grelot olduğunda hiç şüphe yoktur

¹⁴⁷ *Histoire de l'Académie française jusqu'en 1652*. Péliisson Fontanier tarafından. Birinci baskısı 1653'te Paris'te tâbi Courbet tarafından yayınlanmıştır.

¹⁴⁸ *Le couronnement de Soleiman III, roi de Perse, et ce qui s'est passé de plus mémorable dans les deux premières années de son règne*. Paris 1671, 120.

30 Haziran, Perşembe

Türklerin sokaklarda bir nevi resmigeçitler yaptıkları, pâdişahlarının ordularının muvaffakiyeti için dualarda bulundukları ve bu duaların sonundaki alayı takip eden çocukların "Âmin," diye terennüm ettikleri duyuluyordu.

1 Temmuz, Cuma

B. Büyükelçi, Büyük Patriğin halefi olan İsfahan Ermeni başpiskoposundan, bir başka piskoposla bu kilisenin bir çok ulemasının, ayrıca milletin kendisine Calanter dediği Agapiri adlı reisinin imzalarını taşıyan bir vesika aldı. Bu vesika, Majeste kırıla bir mektup şeklinde yazılmış bulunuyordu ve mihrap önünde diz çökmüş olup millete tahsis edilmiş ekmeği huşu içinde kaldıran bir rahip resmini ihtiva ediyordu. İlk harfler bir çok hayvan çehresini ihtiva eden oldukça nazik minyatürlerden mürekkepti. Sahifenin boş yerinde altın yaldızla ve gayet muvaffak renklerle vücûda getirilmiş bir çiçek resmi mevcuttu.

İrandan yazıldığına göre, Şah Süleyman, Hazer denizine dökülen bir nehrin yolunu değiştirip bu nehre çorak araziden geçecek başka bir yatak bulmak ve bu sayede orasını sulamak ve münbitleştirmek üzere tebaasından büyük bir para istemiş, hattâ, bu teşebbüste çalıştırmak üzere binlerce adamı toplamış bulunuyormuş. [168] İlk önce bir dağın delinmesine girişilmiş. Fakat iş günden güne daha müşkül bir mahiyet arzettiği için, bu maksadı talakkuk ettirmenin imkânsız olduğunu görmüş. Bundan dolayı bu mesaiyi durdurmuş, işe tahsis edilmiş parayı da alıkoymuş. M. Chardin'in taç giyme merasimi tarihinde de kaydetmiş olduğu veçhile, bütün bu iş, saltanatının ilk zamanlarında tecrübesizliği yüzünden hazinelerini harap etmiş olan bu kralın bu boş hazineleri doldurmaya matuf bir icadı da olabilir.

Efendisi kralın teveccühünü kaybetmiş bir İran hanının gelip Bab-ı Âliye iltica ettiği ve kendisinin Üsküdar'da yerleştirildiği öğrenildi.

2 Temmuz, Cumartesi

Mesleğinin harita yapmak olduğunu söyleyen bir Türk

gördüm ve kendisine Karadeniz'in, Boğazın ve Marmara'nın bir haritasını yapmak teklifinde bulunarak bunu itina ile vücûda getirdiği takdirde haritanın Ekselans tarafından satın alınabileceğini söyledim. Bir Türk için oldukça ince bir zevki vardı ve hakkedilmiş resimlerimizi beğenmemek şöyle dursun, bunların fevkalâde nefis bir çalışma arzedemeyenlerini bile takdir ediyordu.

3 Temmuz, Pazar

Oturaklar ¹⁴⁹ müstesna, bütün ücret alanların orduya iltihak etmelerini münadiler emrettiler. Öyle sanılır ki, Baba'dan Tuna ağzına yollanmış ve bu ayın ilk cuma günü hareket etmiş bir haberci bu emri getirdiği gibi Sultanın ertesi günü Baba'ya geleceği haberini de getirmiştir. [169] Türk ve Tatar iki bin kişinin Lehliler tarafında mağlûp edildiği de bu sâiden öğrenildi.

4 Temmuz, Pazartesi

.... Efendi ¹⁵⁰, Sultanın, haklarında bir muhtıra yazdığım Kazaklardan dolayı Lehlilere harbetmek tasavvurunda bulunduğu uzun uzun anlattı.

5 Temmuz, Salı

6 Temmuz, Çarşamba

M. d'Ervieux bir suretini çıkarmak üzere Farsca lûgatini bana iâre etti. Yarınki 7 Temmuz perşembe günü tes'id ettikleri Muhammed'in dcğumu münasebetiyle Türkler minarelerde kandiller yaktılar.

8 Temmuz, Cuma

Sultanın öteki kuvvetlerine iltihak etmek üzere, Diyarbakır paşası Asyadan Avrúpaya gitti.

9 Temmuz, Cumartesi

Sahip olduğum Catulle, Tibulle [170] ve Properce yazmasını M. Du Fresno'nun kitaplarının bir kataloğuna, Bertius, Levinus

¹⁴⁹ Tekaüt edilmiş askerler.

¹⁵⁰ İsim müsavvedde boş kalmıştır.

Leninius'un bir Almanya kitabına ve Peder Menestrier'nin küçük bir arma kitabına mukabil M. de Blois'ya verdim¹⁵¹. (Haftanın yarısını sıtma ile geçirdim).

17 Temmuz, Pazar

Venediklilerin İzmir konsolosu Ekselansı selâmlamaya geldi.

18 Temmuz, Pazartesi

B. Büyükelçi tarafından kaymakamın nezdine gönderilen Sieur Fornetti, acele gelmiş bir ağanın yedi emîrnâme getirmiş olduğunu orada öğrendi. Fakat kaymakam Kırıl gemisi için bir emir bulunup bulunmadığını kendisine bildirmek istememiştir.

19 Temmuz, Salı

Rumların patriği memurlarından iki kişiyi B. Büyükelçi hazretlerine yolladı ve ihtilâf halinde bulunan iki tarafın karar hususunu ikametgâhları Beyoğlunda bulunan vekilleriyle birlikte kendisine terkettiklerini bildirerek bir hüküm vermek lûtfunda bulunmasını rica ettirdi.

İşin mahiyeti şu idi: Sieur Manolaki, [171] üç bin kuruşu aralarında yapılmış mukavele mucibince bunları hristiyan âleminde sadakatle işletmesi için Sieur Maurocordato'ya tevdi etmiş bulunuyordu. Anlaşma şartları mucibince, bu para kazanç temin ettikten ve tekrar memlekete getirildikten sonra, meblağın tamamı, sahibi sıfatıyla Sieur Manolaki'ye teslim edilecek ve hasıl olan kazancın miktarı üçe ayrılıp üç kısımdan biri bu anlaşma gereğince ihtiyar ettiği zahmetin mükâfatı olarak Sieur Maurocordato'ya ve diğer ikisi Sieur Manolaki'ye âit bulunacaktı.

¹⁵¹ *Catalogus librorum bibliothecae Raphaelis Tricheti Du Fresne. Parisiis, apud viduam et hoeredes, rue de Mail, M. D. C. LXII., 40. Du Fresne, Naude'den sonra İsveç kraliçesi Christine'in hâfız-ı kütübü olmuştur.*

Petri Bertii libri III commentariorum rerum germanicarum. Ams-teldami, 1632, 40. Levinus Leninius «De occultis naturae miraculis libri IV» isimli bir eserin müellifi olup bu eserin lâtince bir çok tab'ı ve J. Gobory tarafından yapılarak 1574'de neşredilmiş bir tercümesi mevcuttur.

L'art du blason justifié ou les preuves du véritable art du blason établies par diverses autorités, avec la méthode abrégée des principes héraldiques, Lyon, Benoit Coral, 1661, 120.

Aralarında bu suretle anlaşmayı müteakip, Sieur Maurocordato bu parayı hristiyan âlemine giden iyi bir Ceneviz gemisine yerleştirmisti; fakat gemi korsanlar tarafından zaptedilmiş ve bu sebeple Sieur Manolaki'nin parası bu geminin bütün yükü ile beraber kaybolmuştu. Mal sahibi tam dört yıl Sieur Maurocordato'ya hiç bir şikâyetle bulunmamış, fakat sonra ona âit bulunan bir para eline geçince, kendi yüzünden uğradığı zarara karşılık tutup bu parayı iade etmeyi reddetmişti. Bu suretle, dâva, kendisine Sieur Manolaki tarafından emanet edilmiş olan paranın âkîbetinden Sieur Maurocardato'nun mes'ul bulunup bulunmadığı oluyordu. Dâvanın Maurocordato lehinde neticelenmesi güç olmadı.

20 Temmuz, Çarşamba

Yeni İstanbula gelen Patrik Dosithée¹⁵² B. Büyükelçiye [172]hürmetlerini bildirmek üzere piskoposlarından biriyle rahiplerinden birini yolladı; aynı zamanda parlak incilerden ve muhtelif renkte bir çok tahtadan yapılmış büyük bir saliple Saint Sépulchre kilisesinin aynı unsurları muhtevi bir modelini, bir kaç tesbih, iki küçük âyin atkısı, Jourdain suyu ile dolu bir küçük şişe ile bir çok küçük sabun takdim etti.

Aynı günde İzmirden suret-i mahsusada yollanmış bir kurye, bir geminin Livornodan on beş yahut yirmi günde getirmiş olduğu bir paketi Ekselansa getirdi. Ekselans iki iyi haberi bu paketteki mektuplardan öğrendi. Biri, kraliçenin

¹⁵² Dosithée Notaras 31 Mayıs 1643'de Arachora'da doğdu. Rahipliğinin töreni korent metropoliti tarafından yapıldı ve 1657 Ocak ayında İstanbul'a gitti. Orada Kudüs patriği Paesios ile dostluk tesis etti ve kendisiyle prenaliklere bir seyahat icra etti. Paesios'un ölümünden sonra (Aralık 1660), Dosithée İstanbul'a döndü ve ertesi sene yeni Kudüs patriği seçilmiş bulunan Nectaire'e muavin olarak tayin edildi. 1656'da Kayseri'ye metropolit oldu ve 1669'da yüksek mevkîinden ayrılan Nectaire'in yerine patriklik makamına geçti.

Dosithée, 7 Şubat 1707'de altmış altı yaşında İstanbul'da öldü. Geniş bir irfan sahibi bulunup ona lisanı rumcayı, lâtinceyi, arapçayı, türkçeyi, rusça ve gürcüceyi mükemmel surette bilirdi. 1681'de Bükreş'te rumca bir matbaa kurdu.

Eserlerinin en mühimmi olan Kudüs patriklerinin tarihi, ölümünden sonra yeğeni ve halefi Patrik Chrysanthé Notaras tarafından nâşredilmiş, 1715'te Bükreş'de basılmıştır. Eser küyük kıt'ada iki cild teşkil etmiştir ve kitabın başında Dosithée'nin bir portresi vardır.

âfiyetle bir Anjou dukasını dünyaya getirdiğini bildiriyordu. Diğer i ise Majeste'nin mühim fütuhâtını bildiriyor ve kendisinin Ren boyunca Clèves dukalığında beş mevkii ele geçirdiğini öğretiyordu ki, bunlar Orsay, Rinsberg, Burik, mühim ve müstahkem bir mevki olan Wesel ile Lippe kalesiydi. Majeste bu kadarla iktifa etmek istemeyip Emmerik'e doğru gitmek ve oradan Utrecht'e doğru yürümek dilemişti. Bütün bu büyük sevinç sebepleri arasında bir tanesi bilcümle iyi Fransızları bilhassa mütehassis eyledi ki, o da Majestenin şahsı hakkında fevkalâde az ihtiyatla hareket ettiği, o kadar ki yanında bulunan muteber bir şahsiyeti bir top darbesinin alıp götürdüğü keyfiyeti idi.

Silistre ve Halep paşalarıyla iki başka paşanın Niester'i geçmek istemeleri üzerine Lehliler tarafından mağlûbiyete uğratıldıkları ve bu muvaffakiyetin Lehlilere kendilerini daha iyi müdafaa etmek azmini vermiş olduğu havadisi teeyyüt etmektedir. Büyük Mareşal Sobiesky tarafından yollanmış bir hafiyenin Pâdişahın ordusu içinde bulunarak Sadr-ı âzâmın önüne götürüldüğü [173] ve Zât-ı şâhânenin askerlerini ve kuvvetlerini tahkik etmek üzere yollandığını ondan gizlememiş bulunduğu hakkında bir şayiâ dolaşmaktaydı. Zât-ı şâhânenin huzuruna götürülüp orada da aynı şeyi itiraf etmesinden önce Sadr-ı âzam kendisinin idamını emretmek istemişti. Pâdişah ise bu casusu cezalandırmak şöyle dursun, yirmi sekino verdirdi ve adamlarından bir kaçına henüz görmediğini söylediği yerlere onu götürmelerini, ondan sonra da salıvermelerini emretti ve ne kendisinin ne de başkalarının bir daha buraya gelmeye kalkışmalarını, çünkü başka sefer muamelenin farklı olacağını söyledi.

21 Temmuz, Perşembe

Büyükelçi, almış olduğu iyi haberleri daha fazla gizli tutmak istemedi. Bunları bildirmek üzere tercümanlarından birini kaymakama yolladı ve bundan dolayı sarayında umumî şenlikler yapmak arzu ettiğini haber verdi. Bu nâzır, dostlarının sevinmelerini mucip bazı sebepler olunca bizzat dostların da sevinmelerinin pek tabii olduğu ve bütün Fransız milletin in sürûrunu şa'saa ile göstermesine karşı şahsen hiçbir

muhalefette bulunmayacağı suretinde cevap verdi. Hattâ, keyfiyetten haberdar bulunduğunu da bildirdi. Bu suretle, iki müim olay münasebetiyle bir şenlik günü yapmak hususundaki kararı hiçbir mani ile karşılaşmayan Büyükelçi, adam yollayarak akşam için hazırladığı ziyafete Venedik balyozunu dâvet etti. Sayfiyedeki evinde bulunduğu için, İngiltere büyükelçisini çağırmadı. Fakat Venedik balyozu sokağa çıkmasına mâni olan bir hastalık sebebiyle itizar ederek almış olduğu iyi haberlerden dolayı Ekselansla beraber bayram etmesi için kâtibini yolladı. Latinlerin patrik vekili olan B. Calamine piskoposu¹⁵³ da davet edildi[174] ve gelip hazır bulundu. Cordelier'lerin, Kudüs rahiplerinin, Jacobin'lerin, Capucin'lerin ve muhterem Cizvit pederlerin daireleri ziyafetten evvel terennüm edilecek olan zafer duasında hazır bulunmaya dâvet edildiler. Nihayet, saat dörde doğru, herkes toplandıktan sonra, Ekselansın âyin elbiseleri giymiş ve boynuna atkıyı takmış bulunan rahibi, bu merasim için muhteşem bir surc'te tezyin edilmiş olan kapıya doğru ilerledi ve vaziyet hakkında kısa bir nutuk irad ederek bu nutuk bütün hazır bulunanların alkışlarıyla karşılandı. Bundan sonra, mihraba teveccüh ederek rahiplerin ve bütün hazırûnun iştirâk ettikleri *Te Deum*'a başladı. Aynı zamanda, havada büyük akisler yapan yirmi sekiz tüfek sesi dört Fransız gemisine haber vermekle bunların her biri dokuz parça topla mukabele ettiler. Pek uzaklardan duyulan velvele, rüzgârın gürültüyü taşıdığı İstanbula kadar her tarafı mütehayyir etti; o kadar ki, bu sevincin hikmetini anlamak merakıyla bostancıbaşı ile etraftan Türkler adam yolladılar. Bu lûtuf ve şükran duasından sonra aynı silâhlar atıldı ve bunu Majestenin ikbali için dualar takip etti. Dinî müesseseler mensuplarının Ekselansa vedâ etmelerinden az sonra sofraya oturuldu ve Büyükelçi, Majeste'nin resmi asılı bulunan bir sayvanın altında yer aldı. B. Calamine piskoposu solunda, M. d'Ervieux sağında idi ve birçok mevki sahibi kimseler Ekselansın biraderiyle birlikte oturmuşlardı. Aynı salonca en ehemmiyetli kim-

¹⁵³ Manastır rahibi, Calamine eveği, suffragant ve 15 Temmuz 1661'den beri İstanbul patriği bulunan Andreas Riucolfi Peder; 1677'de ölmüştür (Belin, *Histoire de l'église latine de Constantinople*, Paris, 1872, s. 111).

selerin işgal ettikleri daha iki masa ve bütün tebeayı izaz etmek üzere diğer salonlarda başka birçok masalar vardı. [175] Kırılın, Kırılıçenin, Mr. le Duc d'Anjou'nun, Veliahd hazretlerinin ve Ekselansın sıhhatlerine içmek üzere beşer tüfek atılarak bu haller şenliğe büyük bir güzellik verdi. Törenin güzelliğini son hadde götüren keyfiyet ise gece başladığı sırada bütün sarayı parıltılara gark eden fenerler oldu. Bunlar ışıklarıyla göz için pek güzel bir manzara teşkil etmekteydiler. Ayrıca bu donanmanın saraydan ve İstanbulun büyük bir kısmından görülmesi mümkün bulunuyordu. Bütün tüfenklerini ve bütün toplarını atarak, M. de Preüilly bu bayramı gemisinde de tes'id etmek istedi ve bunu gece başlarken yaptı. Beş altı mili bulan uzaklıktan dolayı, denizin sakin olmasına ve rüzgârın hafif esmesine rağmen ateş görülmekle beraber Fransa sarayından ses duyulmadı. Halbuki, St. Jean günü atılanların seslerini duymuştuk.

22 Temmuz, Cuma

Ekselansın Kapı'ya yolladığı yeniçeri bugün geldi. Gemi için bir ve dört ticaret gemisi için ayrıca birer emirname getirdi. Fakat B. Büyükelçininin yollamış olduğu mektubun cevabı kaymakama yollanmıştı.

Kaymakam bir çavuş gönderdi ve Mr. le Duc d'Anjou'nun doğmasından ve Sa Majestenin zaferlerinden dolayı duymakta bulunduğu sevince iştirakini B. Büyükelçiye bildirdi. Fakat, anlatıldığına göre, bunun daha hafif geçmesi mümkündü diyerek, yapılan gürültü ve şaşaayı tenkit ettirir gibi olmuş ki, B. Büyükelçi de buna gayet sert şekilde mukabelede bulunmuş.

23 Temmuz, Cumartesi

Dil öğrenen çocuklardan biri, [176] bayram günü sarhoş olduktan sonra işlediği suçlardan dolayı ceza görmek korkusu ile islâm oldu ¹⁵⁴. Bay elçi bir kâtip vasıtasıyla İngiltere elçisinin tekrimatını telâkki etti.

¹⁵⁴ M. de No i n t e l'in mektupları bu keyfiyeti zikretmektedir. Lisan talebesi hükümet tarafından büyükelçiye iade edilmiş ve Fransa'ya yollanmıştır.

24 Temmuz, Pazar

Lehistan seferi dönüşünde kapitülasyonları yenilemek hususunda B. Büyükelçiye teminat verilmiş olduğunu öğrendim.

25 Temmuz, Pazartesi

4.

Sieur Créasque'ın Ceneviz konsoloshânesinde kendi selahiyetine tecavüz ederek vermiş olduğu kararları B. Büyükelçi tebaa huzurunda yırttırdı ve iptal etti.

Türkler, Sultanın ordularının muzaffer olması için camide gene dua ettiler.

26 Temmuz, Salı

Türkler beş yahut altı yaşındaki bir küçük yahudiyi zorla müslüman ettiler.

27 Temmuz, Çarşamba

Türkler geceleyin bir çok duada bulundular.

28 Temmuz, Perşembe

B. Büyükelçi, M. de Preüilly'yi ziyaret ederek [177] şerefine verilen muhteşem ziyafette hazır bulundu. Bu ziyafet esnasında birçok kereler top atıldı ve Büyükelçi ayrılırken tüfekçiler silah attılar ve bunu on bir pâre top takip etti. Ekselansın Sa Majeste ile nâzırları için yazmış olduğu mektuplarla beraber M. d'Ervieux'yu yarın yollamak hususunda verdiği sözden gelen sevincini M. de. Preüilly bu suretle gösterdi.

29 Temmuz, Cuma

M. d'Ervieux, Ekselansın kendisine tevdi etmiş olduğu paketlerle öğleden sonra saat ikide Diamant'a varır varmaz, M. de Preüilly Fransaya müteveccihen gemisini hareket vaziyetine soktu ve uzun zaman evvel demir aldırması bulunduğu için bunu gayet sür'atle temin etti.

Şimdiye kadar Ekselansın kâtipliğinde bulunmuş olan M. de Blois da Fransa'ya dönmek üzere aynı gemi ile hareket etti ve M. Picard kâtiplikte halefi oldu.

B. Büyükelçiye Halepten mektuplar, aynı zamanda Antakya Rum patriğinden kenarlarının her tarafı resimlerle süslü gayet uzun bir zarf içinde ikinci bir izahnâme geldi.

Aynı vasıta ile öğrenildiğine göre, İran kralı Şah Süleyman, menleketin barbar fakat pek tedbirli usulü mucibince biraderinin gözlerini çıkarmış ve annesinin kendisini zâlimlikle itham etmesi üzerine memelerine ve kalbine bir kaç hançer darbesi indirecek derecede hiddetlenmiş, bundan dolayı da annesi fevkalâde bir ıztırap içinde kendini bir taraça üzerinden fırlatıp atmış. Gene bu mektuplardan öğrenildiğine nazaran, Carré isminde bir rahip Halepte bulunuyormuş ve bu adam, Felemenklilerle münasebetin kesilmesini haber vermek üzere Hindistana gitmekte imiş.

30 Temmuz, Cumartesi

[178] Sivaslı ismini taşıyan bir şeyh, 33 yıl içinde *Kuran*'ı bütün tefsirleriyle beraber okuyup bitirdiği için Sultan Ahmed camiinde hamd ü sena maksadiyle dualar okuttu ve sayısız bir kalabalık bunda hazır bulundu.

Pek çok insanın sığabileceği üst dehlizleri dahil olmak şartıyla Ayasofya camiinin ayakta durmak üzere altmış bin kişi istiyab edebileceğini ve diz çökmüş yahut kendi âdetleri veçhile topuklarının üzerine oturmuş bulundukları takdirde ise kırk binden fazla insan alamayacağını Türkler takribî şekilde hesap etmişler. Bu, Osmanlı silâhlarının zaferi için umumî bir dua yapıldığı ve fevkalâde bir kalabalık yüzünden sade camiin değil, fakat Atmeydanına kadar tekmil civar yolların dolmuş bulunduğu son perşembe günü sabit olmuş.

31 Temmuz, Pazar

Naksos'un bir başdiyakosu Ekselansı görmeye geldi ve İstanbul patriğinin kendisine şiddetli muameleler yapmak üzere bulunduğu bahisle şikâyetle bulundu ; hattâ bu şiddetli muamelelere başlamış olduğunu söyledi. Zira muavinini getirtip kendisini hristiyan değil frenk olmakla itham ederek döğdürmüş ve başdiyakosunu kastederek ihtiyarı da getirmeye kadir bulunduğunu söylemişti. Rum kilisesine ancak kendisini tezvil etmek ve seleflerinin hiç birinin yapmamış oldukları derecede onu muztarip eylemek üzere intisap etmiş benzeyen bu adamın gazabına uğramamak için yakında hareket edecek bir gemiye kendisini bindirtmek lûtfunda bulunmasını Ekselanstan rica etti.

Patriğin Sultanın muzaffer olması için dualar ettirmek, [179] kendisi için Allahın yardımını rica etmek üzere ışık bile yaktırmak ve âyinde mukaddes ekmek havaya kaldırılırken Zât-ı şâhâne düşmanlarına karşı tam bir zafer temin etmek üzere arzettiği kurbanın kabulünü duada bulunmak gibi dinsizlikler işlemesine tahammül edemediğini de ilâve etti.

Aynı günde bir Rum rahibi Ekselansa Sieur Panaiotti tarafından iki rumca yazma getirdi ki, bunlardan biri Meletius'un Syriq Lucar'a, yahut onun ismi altında çıkmış makalelere cevabını, diğeri de İstanbul'un Sultan Mehmed tarafından alınmasından evvel ve sonra yaşayan Gennadius'un bir çok eserlerini ihtiva ediyordu. Bu eserler meyanında Efendimizin kıymetli vücûd ve kanına ait bir ders ve Kandiyeli Andrea'nın, Nicola Cabbasilas'ın, St. Chrysostome'un, Théodore Studite'in bir çok küçük yazıları ve Dinsizlere karşı olup zanne ederim ki, müstensihin de not halinde bildirdiği veçhile haksız yere Origène'e atfedilen büyük bir eserin bir parçası vardı.

Daha büyük bir eserin önsözüne benzeyen bu parçanın unvanı « Περί φιλοσοφουμένων » olup eser Thalés'sle başlayarak tekmil Yunan filozoflarının bütün muhtelif hislerini anlatmakta ve sonunda dinsizlerin tekmil hatalı içtihatlarını bunlardan almış olduklarını bildirmektedir ¹⁵⁵.

1 Ağustos, Pazartesi

[180] Hürmetlerini bildirmek üzere B. Büyükelçi başkâtibini İngiltere büyükelçisine yolladı.

¹⁵⁵ Mélétiüs Syrique 1590 senesine doğru Girit'te doğmuş ve 17 Nisan 1664'de Galata'da ölmüştür. Cyrille Lucaris'in makalelerine cevaplarının unvanı: Κατὰ τῶν Χαλσινικῶν κεφαλῶν καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Δουκάρως. Bu eser büyük kıt'ada bir cilt halinde ve Dosithe'e'nin himmetiyle Bükreş'te basılmıştır.

Andrea de Candie 1556'da Anacréon'u tercüme etti. 1595'de Paris'te bulunuyordu.

1400'de ve bazılarına göre Sakız'da, bazılarına göre İstanbul'da doğmuş bulunan Gennadius 1460'a doğru ölmüştür.

Νεοελληνικὴ φιλολογία isimli kitabında, M. Sathas kendisinin eserlerinin tam listesini vermiştir.

Ekselans, baştercümanını da Patriğin nezdine yolladı. Patrik henüz *Sieur Maurocordato* işi hakkında bir hüküm vermemişti. Baştercüman, patriğin Ekselans namına evvelce yapılmış ziyaretlerdeki tavrıyla tezat teşkil eden soğuk bir muamele göstermiş olduğunu bildirdi.

Türkler gene kütle halinde duada bulundular.

2 Ağustos, Salı

Bazı işler münasebetiyle Patriğin nezdine giden *M. For-netti*, Ekselansa nakledilmiş olduğu veçhile, Naksos başdiyakosunun fena muamelelerde bulundurttuğu sırada kendisinin hristiyan mı frenk mi olduğunu scrup sormadığını, sultanın hayrı namına kilisesinde bir lâmbayı yakılmış tutup tutmadığını ve mukaddes ekmeğin kaldırılması sırasında kendisi için bir duada bulunup bulunmadığını ustaca sormuş. Patrik buna karşı cevaben bütün bu sözlerde doğru hiç bir taraf olmadığını, B. Büyükelçiye tamamiyle yalan malûmat verilmiş olup kendisinin bunlara inanmaması gerektiğini ve Müslüman bir hükümdar için bir kilisede duada bulunmaya cevaz olduğunu zannetmediği için böyle bir dua ettirmediğini söylemiş. Yakılmış lâmbaya gelince, bunun ancak dualar ve ilâhî merasim zamanında yakıldığını, müşrik hükümdarlar için dua etmeye gelince ise, *Arnobe'un*, *Tertullien'in* ve bir çok kilise babalarının şehadet eyledikleri veçhile, bunun, havariyünün ilk kilisece daima riayet edilmiş bir hükmünü teşkil ettiğini söylemiş.

3 Ağustos, Çarşamba

[181] Patrik *Dion'ysius B. Büyükelçiye* Atinalı bazı Rumlar aleyhinde bir aforoznâme yolladı. Ekselans bunu işbu Rumların büyük zararlara sokmuş oldukları *Brunet* isimli bir gemi kaptanı hesabına istemişti. Aforozun rumca bir kopyasını çıkarıp bir mavi kitaba dercettim.

Pirelerle bitlerin menşeleri hakkında Türklerin nasıl bir kanaatte olduklarını *İbrahim Efendi'den* öğrendim. Kanaatlerine göre, bütün arzı kaplayan suların sathı üzerinde Nuh'un gemisiyle yüzülürken bir delik hasıl olmuş ve bu delikten içeriye gayet çok su girmeye başladığından veli, hâle çare bulmaktan âciz kalmış; vaziyet bu merkezde iken,

yılan gelip kendisiyle görüşmüş ve insanların kanlariyle yaşam hakkını mükâfat olarak verdiği takdirde suyun gemiye daha fazla girmesine mani olacağını söylemiş. Peygamber de geminin batmasını ve insan nev'inin mahvolmasını mucip olabilecek olan hâli önlemek üzere, bu müsaadeyi yılanı vermiş. Yılan yapmış olduğu va'di yerine getirmek üzere şöyle bir zekâ eseri göstermiş: Nefsini birçok parçaya ayırarak suyun girmekte bulunduğu yeri meharetle kapatmış. Sular çekildikten ve tekmiil hayvanlar çıktıktan sonra, yılan Nuh'un huzûruna varmış ve va'detmiş olduğu şeyi yerine getirmesini kendisinden talep etmiş. Bunun üzerine, peygamber pek müşkül bir duruma düşerek onu nasıl tatmin edeceğini bulmaktan âciz kalmış. Fakat Cebrâil tam zamanında yetişmiş ve kendisine bir ateş hazırlayıp şeytanı içine atmasını emrederek bu da aynen icra olunmuş; yılan yakıldıktan sonra külleri ikiye ayrılmış, bir kısmı pire ve bit haline inkilâp etmiş; bunlar da hazır bulunanlara hücum ederek [182] kanlariyle beslenmeye başlamışlar ve bu âdeti daima kendilerinden sonraki nesillere devrettiklerinden bize kadar gelmişlerdir ve bizleri rahatsız etmekten fâriğ olmamaktadırlar.

4 Ağustos, Perşembe

Türkler güneş doğmadan önce Sultan Bayezid camiinde gene merasimle dualar ettiler ve kaymakamla şehrin diğer büyükleri bu dualarda hazır bulundular.

B. Büyükelçi kaymakama bir kaç ipek hırka gönderdi ve işlerinin durumu kendisine alenî ziyaretlerde bulunmasına müsaade etmediği cihetle bunları bizzat getirmediği için mazur görmesini rica ettiğine, fakat bu vaziyetin şahsına karşı dostluk beslemesine ve tesadüf halinde gerektiği gibi hareket etmesine mâni olmayacağını ve fırsat zuhûr ettiği takdirde kendisini hususî surette ziyaret etmekte kusur eylemeyeceğini söyledi. Kaymakam da Ekselansın hediyesini ve cemilekâr sözlerini gayet muvafık şekilde kabul etmiş ve aldığı hediye mukabele olmaktan ziyade dostluk eseri teşkil etmek üzere tarafından Ekselansa takdim etmesi için tercümana kırmızı renkte ve iki nihayeti gümüş işlemeli muslin bir mendil hediye etmiş.

Ekselansın İskenderiye patriğine bir mektubunu rumcaya tercüme ederek bunun mavi kitaba konmuş kopyasını muhafaza ettim.

5 Ağustos, Cuma

B. Büyükelçi İzmir yolu ile mektuplar aldı. Bu mektuplarda kendisine bir Fransız tüccar gemisinin gelmiş olduğu ve M. d'Alméras'ın [183] beş gemi ve bir yangın gemisi ile limanda görüldüğü bildiriliyordu ki, bundan M. de Preüilly'nin M. d'Alméras'ın gemilerine tesadüf etmesi imkânı bulunduğu kanaatine varıldı. Aynı yolla B. Büyükelçi 11 Hazirana kadir gazeteleri aldı ve bunlardan kıralla ordusunun Rhinberg meydanlarına varmak için takip etmiş oldukları yol da öğrenildi.

İbrahim Efendi, Oduncu Yusuf'un hikâyesini anlattı.

6 Ağustos, Cumartesi

Tüccarlar B. Büyükelçiye Sa Majeste tarafından yazılmış mektuplar getirdiler. Wesel ve Tolhuis önünde yazılmış olan bu mektuplardan, Sa Majestenin ordularının nasıl bir muvaffakiyetle başka mevkileri ve bilhassa Majesteye on bin adama malolan Schen kalesini ele geçirmiş oldukları, yüksek evsafı bir çok kimsenin ve bilhassa Mr. le duc de Longueville'in de maktûl düştükleri öğrenildi ve Mr. le Prince'in sol bilek kemiğinin kırılışı gibi nahoş bir haber alındı. Bundan başka, Utrecht senyörlüğünün şartlarla teslim olduğu, Kral kuvvetlerinin Amsterdam'a sekiz millik mesafede bulunduğu ve Rotterdam'da şimdiden ya İngiltere kralına ya da Fransa kralına teslim olmak lâfı edildiği bildiriliyordu. Ayrıca, fakat teyit edilmeyen başka bir haber de veriliyordu ki, bu Mr. le Prince d'Orange'ın on iki bin kişi ile Kralın tarafına geçmiş bulunduğu idi. Bu kadar talih, bu kadar zafer ve fûtuhat Ekselansı ve bütün Fransız milletini sevindirdi.

7 Ağustos, Pazar

Almış olduğu mes'ut haberleri B. Büyükelçi İngiltere B. Büyükelçisine bildirdi.

8 Ağustos, Pazartesi

[184] Buna mukabil, Ekselansa teşekkür etmek ve İngilizlerin Felemenklilerden üç gemi almış ve sekizini de denizin dibine indirmiş olduklarını bildirmek üzere, B. İngiltere büyükelçisi tercümanlarından birini yolladı.

Kıralın fütuhatına ait haberleri kendisine bildirmek üzere Ekselans, başkâtibini Venedik balyozunun nezdine gönderdi. Balyoz bu haberleri büyük bir sevinçle telâkki etti ve Kıralın düşmanlarını yeneceğinden şüphe etmemiş bulunduğunu, fakat eski çağların tarihlerinde methetmiş oldukları bütün güzel işleri geçen bu kadar büyük muvaffakiyetler beklememiş olduğunu söyledi. Ayrıca da, Mr. le Duc d'Anjou'nun bahtlı doğumu için ve Kıralın bu seferdeki ilk fütuhatı için yapılan umumî şenliklerde bulunup bu münasebetle şerefe içerek kadeh kıramadığına esef ettiğini söyledi. Kendisi hareketlerinde pek usulperest bir adam da olduğu için, az zaman sonra birinci başkâtip muavinini B. Büyükelçiye mukabeleten ihlâslarını sunmak ve kendisine bildirmiş olduğu iyi haberlerden dolayı teşekkür etmek üzere yolladı; 15 Temmuz tarihli olup iki üç günde gelmelerini beklediği mektupları mukabeleten tebliğ etmek suretiyle borcunu ödeyeceğini bildirdi.

Efendilerine karşı itinaad beslememeye başlayan Felemenk elçisinden Prince d'Orange'ın Sa Majesteye teslim olduğu duyulmuş; fakat sefir bilhassa Schen kalesinin bu kadar çabuk teslim oluşuna hayret ederek burasının dört ay dayanması icab eden bir yer olduğunu söylüyormuş.

9 Ağustos, Salı

[185] B. Büyükelçi, bostancıbaşıya dört hırka hediye yolladı; o da bunları kendisine getirmiş olan tercümana Ekselansa hediye olmak üzere gümüş işlemeli bir mendil tevdi etti.

10 Ağustos, Çarşamba

.

11 Ağustos, Perşembe

Karayitlerin mezheplerine dair olarak M. Capellain'in benden istemiş olduğu ibranca bir kitabı bana gösterdiler. Bu

kitap büyük kıt'ada olup Sultan Süleyman'ın on ikinci yılında İstanbul'da, pek güzel harflerle basılmıştı; fakat cilt hususunda pek mütevazı idi¹⁵⁶. Bu kitabın sahibi olan adam, eserin sayıları çok az olan Karayitler için basılmış olduğunu ve bütün nüshaların da onların Kefe gibi büyük sayıda bulundukları yerlere götürüldüğünü anlatarak, İstanbul'da pek nadir ve tedariki gayet müşkül olduğunu söylüyor ve on kuruş talep ediyordu.

Altmış akçeye bir küçük *Gülistan* satın aldım. Türkler vasıtasıyla öğrenildiğine göre, Pâdişah Lehistan kiralına adam göndererek almak istediği şehirlerin anahtarlarını henüz yollamayışına hayretlerini bildirmiş, keyfiyet böyle olduğuna göre de kendisine yedi yıllık bir harp ilânına mecbur bulunduğunu haber vermiş. [186] Lehistan kralı da Lehli olup büyük bir ak sakalı ve bir kılıcı olan bir sâf yollayarak, eğer kendisiyle yedi yıl harbetmeye karar vermiş bulunuyorsa onu yedi hafta geçmeden Lehistan hudutları yakınından tardeylemeyi vâdetmiş.

12 Ağustos, Cuma

B. Büyükelçi Pâdişahın deniz sahilinde ve liman cihetinde Saraydan tamamıyla ayrılmış, hatta Sarayı ihata eden duvarlar dışında bulunan köşkünü görmeye gitti¹⁵⁷. Ekselans kendisini takip etmekliğimi istemek lûtfunu gösterdiğinden, işte şu müşahedelerde bulundum: Ekselans saraya mensup daha başka subaylarla birlikte sabah yemeği yemekte bulunan köşk muhafızının odasında bir müddet istirahat etti. Bu subayların sayısı yedi olup gayetle küçük bir sofranın etrafına sıralanmış bulunuyorlardı ve bu sofranın üzerinde iki küçük sahan mevcuttu. Sahanların birinde bir kaç parça peynir, diğerinde de sarayda yapıldığı şekilde gayet siyah ekmekle vücûda getirilmiş ve mahiyetini anlayamadığım bir şey vardı. Bundan sonra, kendilerine, söylediğim yemeklerin yerine başka bir yemek getirdiler ki, bu ateş üzerinde

¹⁵⁶ Bu eserin tam unvanı *Le Livre des commandements qui est appelé Edret Eliah*'dır. İstanbul, 1590, folio. Müellifi, Eliah ben Bashiatsi'dir. Bu eser 1835'te Eupatoriad'a tekrar basılmıştır.

¹⁵⁷ Sarayburnu ile Bağçekapısı arasında bulunan «Yalıköşkü». Bu köşk Sultan Süleyman tarafından bina edilmiştir.

pişirilmiş bir nevi süt olan yoğurttu. Bunu büyük tahta kaşıklarla yedikten sonra, adamlar ayağa kalktılar ve uşakların masayı kaldırmaları ve yeri temizlemeleri için minderlerin üzerine oturdular. Getirilen leğen ibrikte ellerini sabunlayıp temizledikten sonra, bir uşak baştakinden sonuncuya kadar hepsinin iki dizine peşkir serdi ve adamlar bu peşkirle ellerini sildiler. [187] Bu işler olurken, B. Büyükelçiye kahve getirilerek zevk vermesini temin maksadiyle içine şeker kondu. Ötekilerin hepsi de birer fincan kahve içtiler ki gerek bu muhtasar yemek esnasında ve gerek onu müteakip içtiklerini gördüğüm yegâne şey de bu birer fincan kahve oldu. Kahveden sonra muhafız B. Büyükelçiye köşkü gezdirmeye götürdü. Bu, dışarısı murabba biçiminde olup kurşunla örtülü olan ve bu örtünün ortasında küçük bir kubbesi bulunan bir binadır. Ön tarafında, asıl içine girilmeden, bu iç binanın etrafını saran bir dehliz görülür. Bunun üzeri deliklidir; mermer sütunlara istinat etmekte ve on ayak genişliğe sahip bulunmaktadır. Buradan büyük bir salona girilmekte olup bunun gerek deniz tarafında, gerek diğer iki tarafında sedirler bulunmaktadır; denize zıt tarafta ise yukarıdan aşağıya kadar tunç levhalarla kaplı bulunan bir ocak mevcuttur. Sedirlerin üzerinde yastık ve minderleri bulunmayıp bütün bu şeyler üst üste yığılmış olarak bir köşede duruyordu. Her sedirin üstünde arabesk tarzında altın ve renklerle tersim edilmiş bir küçük kubbe bulunuyordu; bu üç kubbenin ortasında da çok daha büyük ve aynı resimlerle müzeyyen ve zenginleşmiş başka bir kubbe vardı. Ayrıca da, duvarlar beyaz mermer veyahut dal ve arabesk yazıları ihtiva eden çinilerle kaplı olup bunlar bizim kullandığımız halıların yerine pek mükemmel kaim olmuşlardı. Üç yahut dört yerde de fıskiyele mevcut olup bir de küçük çağlayan vardı ki, Ekselans köşkte iken bunun suları akıttırıldı. Burada bir duvara asılmış küçük bir tahta gördüm, bu tahtanın üzeri altın yaldızla kaplı idi ve ortasında bugünkü pâdisahın çocukluğunda yazmış bulunduğu yarım satırlık bir yazı vardı. Bu yarım satır: “عمل سلطان محمد خان ابن ابراهيم خان”: Yâni “Sultan İbrahim Han’ın oğlu Sultan Mehmed Han’ın eseri,, sözlerini ihtiva ediyordu. Bundan sonra, ocağın yanındaki bir kapıdan B. Büyükelçiye bir odaya soktular. Burada Pâdisahın oturmasına mahsus ola-

rak altın yaldızlı, fakat fena yapılmış üç büyük iskemle ile Peder M. de La Haye'in vaktiyle Bab-ı âliye hediye ettiği büyük bir ayna mevcuttu. [188] Bundan sonra Ekselansa el yıkamak üzere som altından bir leğen gösterildi. Kendisine Zât-ı Şâhâneye ait olup tamamen altından olduğu hissini veren bir hokka da gösterildi. Fakat Ekselans kapağı açınca, içindeki pek cüz'î altın kısmın etrafının hilekârlık edilerek gümüşle sarılmış bulunduğunu gördü. Buradan kapının karşısına düşen helâlara gidiliyordu; bu helâların karşısında da muhtelif eşya ile dolu bir dolap mevcuttu ki, bu eşya arasında fevkalâde büyük olan bir nevi botin göstererek bunun Sultan İbrahim'e ait bulunmuş olduğunu söylediler. Bu dolabın kanatları oldukça nazik bir işçilikle vücûda getirilmiş altın ve gümüş yaldızlı parçalardan mürekkepti. Köşkün muhafızı, dolabın vaktiyle bir İran şahı tarafından bir pâdişaha yapılmış bir hediye olduğunu ve bu pâdişahın hediyeyi beğenmeyerek bu yere koyduktan sonra kendisiyle dost olmadığı bu şana bir mektup yazdırıp yolladığı hediye asla beğenmediğinden pek lâıyığı bulunan bir yere, yâni bu helâların kapısına koydurduğunu bildirmiş bulunduğunu söyledi. Pâdişahın kayıklarının mahfuz bulunduğu yerin anahtarlarını hâmil bekçileri bulmak kabil olmadı; bu sebeple, ümit etmiş olduğu gibi köşkü ziyaret eden B. Büyükelçi, bundan sonra kayıkları göremedi.

Üç dört günden beri limana girmeye çalışan bir Venedik gemisi, aksi rüzgâra rağmen Kızkulesini aşmaksızın yelken açmak istedi ve az kalsın Sarayburnuna çarpıp parçalanıyordu. Bunu ö.lemek üzere yelkenleri kapayıp demir atmaya güç vakit buldu. Limanın sahillere kadar müsait olan vaziyeti burada karaya düşmesini önledi. Nihayet demirine istinat etmek sayesinde bu noktayı aştı ve tamamen içeri girerken Sarayı beş pâre topla selâmladı.

13 Ağustos, Cumartesi

[189] Lehlilerin Niester üstünde bir köprü yapıp Sadr-ı âzamla beraber yüz bin adamın geçmelerine imkân bıraktıklarını, bundan sonra da köprüyü yakıp diledikleri kadar Türk öldürdüklerini, Sadr-ı âzaman da ele geçmiş yahut öldürülmüş olduğu. B. Büyükelçiye naklettiler.

Venedik balyozu Temmuz ayı tarihli mektuplar almış, bunlarda Kırılın Felemenk'teki harbi hakkında malûmat veriliyormuş. Balyoz, kâtibini yollamak suretiyle bu malûmattan Ekselansı haberdar etti; fakat bunların içinde Ekselansı evvel-den haberdar etmemiş oldukları bir havadis yoktu. Mamafih, balyozun Amsterdam hakkında daha fazla malûmat sahibi bulunduğu halde, bilmem nasıl bir hasut siyasetle bunları Ekselansa bildirmedığı zannolunmaktadır. Venedikli tüccarların bu tarzda bir takım havadisler duymuş olmaları, bu kuvvetli tahmine vücûd vermektedir.

14 Ağustos, Pazar

Keyfiyet hakkında hemen hemen kanaat hâsıl oldu.

15 Ağustos, Pazartesi

Bâkire bayramı; Ekselans Capucin'lerde akşam dualarını dinledi ve bundan sonra Venedik beştercümanı Seigneur Farsia'nın oğlu olan genç bir Capucin tarafından italyanca olarak yapılan va'zı dinledi. Va'zdan sonra da, mukaddes eşyanın takdisinde hazır bulundu.

16 Ağustos, Salı

[190] B. Büyükelçi, Karadeniz kaleleri yakınında bulunan Büyükdere'ye¹⁵⁸ kadar denizden gidip oradan da, bu latif mevkiin muhat bulunduğu ormanlarda bir kaç gün seyrân zevkini tatmak üzere Bağçeköy'e¹⁵⁹ gitti. Ekselans Boğaza girmeden önce

¹⁵⁸ *Büyükdere* (Büyükvâdi) Tarabya ile Sarıyer arasında bir köy olup ismini deniz kıyısından üzerlerinde Bağçeköy su kemerlerinin yükseldiği ağaçlıklı tepelere kadar giden vâdiden alır. Vâdinin ortasında gayet cesim olup Türklerin «Yedi kardeş» dedikleri yedi çınar görülür. Mahallî an'aneye inanılırsa, 1096'da Godefroy de Bouillon karargâhını Büyükdere çayırında kurmuştur. Köy Türkler, Rumlar ve Ermenilerle meskûndur. Yaz mevsimini Tarabya'da geçiren Fransız ve İngiliz büyükelçilikleri haricinde Avrupa sefaretlerinin yazlık binaları buranın rıhtımı üzerindedir.

¹⁵⁹ *Bağçeköy* köyü, Büyükdere vâdisinin nihayetinde yükselen tepelerin biri üzerinde bina edilmiştir. Suyu Beyoğluna, Galataya ve Dolmabağçeye nakletmekte olup Sultan Süleyman tarafından tamir edilmiş bulunan Bizans eseri su kemeri bu köyden geçer. Sultan Mahmud 1145 e (1732) te iki bentle toplanmış suları Beyoğluna sevk etmek üzere yirmi bir ayaklık yeni bir kemer bina ettirdi.

Fransaya gitmek üzere yelken açan bir gemiye yaklaşıp bir mektup teslim etti ve kaptan tarafından beş pâre topla selâmlandı.

Büyükdere'ye gitmek üzere Yeniköy¹⁶⁰ isimli köye yaklaşırken içi oyulmuş, takriben bir buçuk ayak uzunluk ve yarım ayak genişliğinde ve sahile on beş adım mesafede olan bir tahta parçasını içinde bulunan bir oğlan çocuğunun idare ettiğini ve iki küp kaşığı ile kürek çektiğini gördük.

17 Ağustos, Çarşamba

Marsilya'dan onbeş günde Bozcaada'ya gelip [191] Boğaz'a sokulmasına aksi rüzgârın mâni olduğunu da gören Kaptan Manère, Ekselansın yolladığı emir mucibince kendisine ait evrak paketini getirmek üzere geminin kâtibini orada rastladığı bir gemi ile yolladı. Bu adam geçen perşembe günü hareket ederek bir gün evvel İstanbul'a vasil oldu ; orada Büyükelçiyi bulmadığı için kendisine ertesi günü gelip Bağçeköyde mülâki oldu ve getirmiş olduğu paketi tevdi etti. Paris'ten gelen en taze havadisler 24 Haziran tarihliydi. Kırılın Doesbourg'u, Mr. de Turenne'in Nimègue şehrini ve Munster piskoposunun Deventer şehrini zaptettikleri, Mr. le Comte du Plessis'in omuzunu alıp götüren bir top darbesinden telef olduğu, Arnhem'in daha birçok kale ve istihkâmlarla birlikte zaptedildiği, etrafındaki yüzbini mütecaviz köylünün Amsterdam'a çekildiği ve oradan üç mil ötede Ren'e gidip alınması gereken suyun gayet pahalı olduğu, Kırılın bentlere hâkim olup şehri tamamiyle tahrip eylemesi korkusuyla setleri açmaya cür'et edemediklerini ve zafer duasının Paris'te, Nostre Dame'da okunduğu gün Kırılın yüz İsviçrelinin Rhinberg muhasarasında elde edilmiş olan otuz dört bayrakla üç filamayı asılmak üzere getirdikleri bildiriliyordu.

18 Ağustos, Perşembe

Bir Fransız tüccarı Büyükelçiyi görmeye gelmiş bulunduğu sırada, yukardakilerden daha taze havadisler getirdi ki, bunlarda

¹⁶⁰ İstinye ile Tarabya altındaki Kalender arasında bulunan Yeniköy, Sultan Süleyman devrinde bina edilmiştir. Burada Kaptan-ı derya Halil Paşa tarafından bina edilmiş bir cami görülür. Halkının çoğunluğu Rumla Ermenidir.

Nimègue, Doesbourg, Deventer ve Zutphen'in zaptı bildiriliyordu. M. Roboly¹⁶¹ de kendisine [192] M. de Seignelay'in pederi M. Colbert'e yollamış olduğu bir mektubun suretini yolladı ki, bunda M. de Seignelay aynı şeyleri teyid ediyor, Hükûmet hey'eti âzası bayların Kırالا meb'uslar yollayarak almış bulundukları bütün yerleri Majesteye bırakmayı, meclislerinde kendisine baş istişari reyı vermeyi, köşeleri Fransa işaretli paralarla yıllık vergiyi ödemeyi, şehirlerinde dini serbest bırakmayı ve kiliseler inşa edilmesine müsaade etmeyi, bundan başka da, bütün Fransız müesseselerine Hindistan'da serbest hürriyet vermeyi teklif etmişler. Fakat Kırالا, kendisiyle müştereken hareket eden İngiltere kırالının rey iştiraki olmaksızın hiçbir karar veremeyeceğini söylemekten başka bir cevap vermemiş. Kolonya elektörü mukaddes suyu Majesteye arzetmiş ve Majesteye mahsus dua yerinin sağ tarafında yer almış, Mösyö de sağ tarafında diz çökmüş bulunuyormuş. Elektör bundan sonra, Majeste ile birlikte, kendisinin solunda ve Mösyönün karşısında olmak üzere arkasız bir iskemlede oturmuş bulunduğu halde yemek yemiş. Bu elektör Felemenk fütuhatında, Strasburg eveğiyle birlikte Kırالا daima refakat etmiştir.

19 Ağustos, Cuma

Ay çıktığı sırada Üsküdar'da yangın zuhur edip güneş doğduktan bir saat sonraya kadar devam etti ve Üsküdarın esaslı bir kısmını yaktı.

20 Ağustos, Cumartesi

Kırالın Felemenkteki fütuhatı için Ekselansı kendi namına tebrik etmek üzere, İstanbul Patriği Fransız elçiliğine iki metropolit yolladı. Fakat Ekselansı bulmayan metropolitler, Sieur For-

¹⁶¹ İstanbul'da yerleşmiş bir Fransız tüccarı olan M. Roboly, M. de la Haye'nin ifadesine nazaran millet tarafından kendisine vekil seçilmişti. 24 Ekim 1660'da Sadr-ı âzam tarafından kabul edildi. Roboly, kraldan kendisine mukim elçi unvanını veren mektuplar aldı. Roboly'nın idaresi Fransız tebaası arasında baklı şikâyet sebeplerini mucip oldu ve Paris'ten gelen emirle 1665'te Fransız elçiliğini terketti, Ticaretle meşgul olmakta devam ettiyse de bunda büyük bir muvaffakiyet elde etmedi. İzmir'le Midilli'de Roboly âilesinden kimseler hâlâ mevcuttur (*Mémoire sur l'ambassade de France en Turquie*, s. 219 - 221).

netti de kendilerine B. Büyükelçinin Karadeniz yakınındaki sayfiyede bulunduğunu söylediği için, gidip kendisini orada görmek kararıyla ayrıldılar.

21 Ağustos, Pazar

[193] B. Büyükelçi Halepten mektuplar aldı, bunlarda Antakya patriği Macarius'un¹⁶² öldüğü ve yerine ancak yirmi yaşında bulunan torununun seçildiği teyit olunuyordu.

Kendisine yakında başka madalyalar yollanacağı, bunlar arasında Marc Aurèle'in iki sekino ağırlığında bir madalyası, gümüşten ve çok güzel bir çok madalya ile bundan evvel yollanmış bakırlara nisbetle üzerlerindeki şeyler daha iyi fark edilir bakırlar gönderileceği de Ekselansa va'dediliyordu.

Haziran ayında gitmiş olan Lübnan adasının münzevi pederi, Ağustosun 1'inde oraya varmış olduğunu yazıyordu; fakat yola çıkışının dördüncü gününden itibaren M. Grelot ile darılmış bulunduğu ifadesinden anlaşılıyordu¹⁶³.

¹⁶² K h o u r y (Papaz) B u l o s'un oğlu olan K y r M a c a r i o s, on iki yıl Halep metropolitliği etti. Patriklik tahtında Sakızlı E f t i m i y o s'u istihlaf etmiştir. Macarios Halep'ten İstanbul'a kadar karadan bir seyahatte bulunmuş, bu şehirden Bogdan'a gitmiş, Bogdan'dan Rusya'ya geçerek orada bir müddet yaşamıştır. Seyahatlerinin hikâyesi Halep kilisesi diyakozu B u l o s tarafından arapça yazılmış ve F. C. B e l f o u r tarafından ingilizceye tercüme olunmuştur. *The travels of Macarius, patriarch of Antioch*. Londra, 1836, 2 cilt, 40.

¹⁶³ XVII. asırda iki Avrupalı Lübnan dağına çekilerek orada münzeviyâne yaşamıştır. Bunları birincisi 19 Ağustos 1588'de Aix'te doğmuş ve 15 Mayıs 1644'de Mar-elîşa'da ölmüş olan M. d e C h a s t e u i l'dür. Bunun bayatı Marsilya'da rahip M. M a r c h e t y tarafından yazılıp 1666'da tâbi Pierre Le Petit tarafından yayınlanmıştır. Bu eserin hemen tek mil nüshaları Montaiga kollejinde vukua gelen bir yangında mahvolduğundan, M. de Chaateuil'ün biyografyası D e l a R o q u e'un *Voyage de Syrie et du mont Libon* isimli eserine zeyil olarak dercedilmiştir. (Paris 1717 ve Amsterdam 1723). «Lübnan dağı münzevisi» adını almış olan ikinci şahsiyet, *État présent* de adlı *l'Archipel* eserin müellifi olup M. d e N o i n t e l'e refakat eden A n t. d e s B a r r e a tarafından Cannobin'de ziyaret edilmiştir: «Bu münzevi ile hususî bir mülâkatta bulundum. Kendisi bana dirayetli, ilim bakımından mahdut, eski saray adamı ve bütün Avrupa krallıklarının çeşitli menfaatlerine âgâh göründü. Bana Savua sarayından uzun uzun bahsetti ve sözleriyle bana bu sarayın gayr-ı memnun bir mensubu bulunduğu için bu inzivayı ihtiyar ettiği kanaatini verdi (*État présent de l'Archipel*, II. kısım, Paris 1678, s. 77-78).

22 Ağustos, Pazartesi

M. Fornetti, Ekselansı görmek üzere Belgrad'daki evine ziyarete geldi [194] ve kendisine Türklerin ordularına ait haberler getirdi. Fakat bunları muhakkak saymıyorlar. Felemenk tercümanının, uşağının ve maiyetine memur yeniçerinin katledildikleri haberini teyit etti. Bu iş Babadağ ötesinde, karargâh dönüşü yapılmış ve hırsızlar kendilerini bir ormanda bastırarak tercümanla uşağından yedi sekiz yüz kuruş almışlar.

23 Ağustos, Salı

Sieur Raboly, Sieur Fontaine'le birlikte B. Büyük-elçiyi görmeye geldi. Sabbatay Sevi yahut Aziz Mehmed Efendi'nin İstanbul'a geldiğinden Ekselansı haberdar etti. Kendisi İstanbul'a gelince, oturduğu mahallenin çorbacısından Yahudilerin gelip ziyaretleriyle kendisini rahatsız etmelerine mâni olmasını rica ederek çorbacı da bu ricayı kabul etmiş. Yahudiliği terkettirerek sarık sardırdıklarından otuz Türkün sokaklarda refakatinde yürüdükleri görülmekte olup bunların yarısı önünden yarısı arkasından yürüyorlarmış; bu vaziyette kendisine tesadüf eden tek mil Türkler de ona büyük hürmet gösteriyorlarmış. Kendisi bir çok kimselere ve Galata Üsküdar ve Balat sinagoghânelerine ziyaretleriyle rahatsız olmayı istemediğini yazmış imiş. Aziz Mehmed Efendi'nin dualarını maiyetiyle birlikte ilk önce ibranca, sonra türkçe söylediği ve Türklerin bunu pek iyi bilmekle beraber ehemmiyet verip mâni olmadıkları da ilâve olundu.

24 Ağustos, Çarşamba

Felemenklilerin Galata'da bayram ettikleri, gelen haberlerden öğrenildi; fakat sevinçlerinin sebebi ehemmiyetli bir şey değildi. [195] Felemenk meclisinde hâinler bulunduğu keşfedilerek sayıları on dört veya on beşi bulan bu hâinlerin tardedildikleri, millet kendisine karşı ayaklanarak York dukası da katledildiği için İngiltere kralının iki aylık bir mütareke istediği, Amsterdamdan ahalisinin de su yollarını açtıkları hakkında 1 Temmuz tarihli malûmat aldıklarını buradaki Felemenkliler söylüyorlardı. Bununla beraber, Kralın üç eyalete hâkim bulunduğunu kabulde müttehit idiler.

Kıralın Felemenkliler aleyhindeki harbi hakkında Nostradamus'un yaptığı bir çok rubainin, Mösyönün antikacısı olan Chevalier de Sant tarafından yapılmış tercümelerini gördüm. Bunları oldukça doğru, her türlü tasalluftan uzak olarak tertip edilmiş buldum.

25 Ağustos, Perşembe

Sieur Fabre, Bağçeköy'e Ekselansı görmeye geldi ve kendisine İzmir'den yollanmış bulunan bir takım mektuplar okudu. Bunlarda filosıyla M. d'Almeras'ın'ın Floransalı bir tüccarın malını hâmil olduğu halde Livorno'dan kalkarak İzmir'e gitmekte bulunan bir Venedik gemisini zaptettiği ve bu geminin başka bayraklar arasında Felemenk bayrağı da takmış bulunmasının buna sebep teşkil ettiği bildiriliyordu. Mektuplarda, geminin ele geçmesinden bir gün önce kâtabinin karaya çıktığı ve geminin Livorno'ya müteveccihen yelken açmasından evvel Marsilyadan gelmiş bir gemideki insanlardan 30 Haziranda Kıralın girmiş olduğu Amsterdamın zaptından dolayı Marsilyada şenlikler ve donanmalar yapılmış olduğunu öğrendiği de ilâve olunuyordu. Keyfiyet, Felemenklilerin sevinçlerini tadile kifayetti.

Ekselans Saint Louis yortusunu Valide Sultan köşkünde tes'id ederek İstanbul'dan gelmiş bütün Fransızlara orada ikramda bulundu. Burada karşılaşan Türklerle Rumlar, bu ikramlardan o şekilde mütehassis oldular ki, içtikleri fazla şarap kendilerini ormanlarda kalmaya mecbur ettiği gibi bir çoğu da yerlere düştüler. Takvimleri mucibince o güne rastlayan Merzem yortusu münasebetiyle Rumların bir panayırları bulunan Maramole'dan dönen ve refakatinde bir İngiliz tüccarı ve İskoçyalı bir asilzâde bulunan İngiltere sefiri, [196] Ekselans tarafından alıkonuldu ve Ekselans İngiltere kralının, kraliçesinin, York dukasının sıhhatlerine ve her iki saltanatın birleşmeleri şerefine içti. Hülâsa, bugün pek neşeli geçti. Kendi üzerlerine yapılmış şarkılarla Felemenkliler bile bundan hisse aldılar.

26 Ağustos, Cuma

Sieur Fabre Belgrad'da İngiltere Büyükelçisi bayın nezdinde yemeğe gitmekle oradan 6 ve 11 Haziran tarihli

Londra gazetelerini getirdi ki, bunlardan İngilizlerle Felemenkliler arasındaki deniz muharebesi ile Kırılın bu sonuncuların memleketlerindeki fütuhatına ait bir takım malûmat edinildi. Büyükelçi birlikte harbetmiş İngiliz ve Fransız gemilerinin bir listesini de Sieur Fabre'a vermişti.

27 Ağustos, Cumartesi

Ekselans, kendisini Kırılın Felemenkteki fütuhatından dolayı Patrik nâmına tebrik edecek olan metropolitleri bekliyordu; hattâ, M. Fornetti bunları Bağçeköye getirmek üzere İstanbul'a gitmiş bulunuyordu. Fakat Felemenk elçisinin adamlarının, elçinin tasvibiyle Fransızlara karşı bazı küstahlıklarda bulunmuş oldukları öğrenildi.

28 Ağustos, Pazar

.

29 Ağustos, Pazartesi

[197] Ekselans, Bendler'de gezip dolaşarak büyük su bendinde yemek yedi, ben de burasını geçen sene olduğundan çok dikkatle tetkik ettim.

30 Ağustos, Salı

B. Büyükelçi Bağçeköy'den Beyoğlundaki sarayına deniz tarikiyle döndü.

Felemenklilerin Maestricht'in teslim olmuş bulunduğundan haberdar olduklarını, fakat Amsterdam'da otuz altı şehreminin Kırıla teslim mi olacaklarını, yoksa müdafaaya devam mı edeceklerini müzakere etmek üzere toplanınca on altısının teslim olmak reyinde bulunup yirmisinin de müdafa cihetini iltizam ettikleri Ekselansa temin edildi. Şehreminleri hangi ciheti iltizam edeceğini beyan etmesi için Millet meclisini toplamayı münasip bulmuşlar ve Meclis Kırılın henüz zaptetmediği üç eyaletle birlikte memleketi kuvvetle müdafa reyinde bulunmuş. Keyfiyete kendisini sevkedecek makul hiç bir sebep olmasa dahi Felemenk elçisinin pek memnun gibi görünmesine de, işte bu havadis imkân vermişmiş.

B. Büyükelçiye bir İtalyan rahibinin hikâyesi anlatıldı.

Bu rahip, İzmirden Kaleler'e kadar M. d'Aignan isminde bir Fransız tüccarı ile gelir, kalelerden de başka biriyle Gelibolu'ya gelerek orada müslüman olmak üzere hıristiyan dinini terkeder. Fakat bir kaç gün sonra hatasından dolayı pişmanlık getirir; İstanbuldan gelmekte olan Kudüs rahiplerine müracaat edip dinini bırakmış olmaktan dolayı teessürünü beyan ederek kendisinin günahlarını çıkarmalarını ve günahlarının affedildiğini bildirmelerini rica eder; [198] halk huzurunda sarığını yerlerde çiğ-nemek suretiyle nümune teşkil edecek bir nedamet göstereceğini de onlara temin eder. Rahipler talebine muvafakat etmek hususunda evveleminde biraz müşkilât çıkarırlar; fakat kendilerini o derecede tazyik eder ki, nedametinin gerçek olduğuna kanaat getirirler. Bunun üzerine rahiplerden biri kendisinin günahlarını dinler ve her iki rahip kendilerini bir takım fena muamelelere maruz bırakabileceği korkusuyla kararını yerine getirmeyi azimelerine talik etmesini ondan rica ederler. Ertesi günü rahiplerin gittiklerini öğrenince, adam bir çok Türkün huzurunda sarığı yere atar ve hıristiyan olduğunu ve hıristiyan olarak ölmek istediğini yüksek sesle haykırır. Türkler kendisini derhal yakalarlar ve onu din değiştirmeye mecbur etmedikleri ve kendisi bunun için bizzat müracaat etmiş bulunduğu için, ayak tabanlarına bir kaç değnek indirmekle iktifa ederler. Fakat bir kaç gün sonra kararında onun hep inat ettiğini görerek, kafasını kestirirler. Bir çok kimseler gizlice kanını toplarlar. Bu malûmatı İstanbulla getirmiş olan adam da bahis mevzuu kandan bir miktarı beraberinde getirmişti; verdiği izahata nazaran da bu iş olalı on beş günden fazla bir zaman geçmemiş bulunuyordu

M. d'Aignan, kendisini getiren gemide bulunduğu sırada onun oldukça mahrûmiyetli bir hayat geçirdiğini ve tek-lif ettiği içki ve tatlıları kabul etmek istemiyerek, yaşamak üzere ancak bisküvi, sarmısak ve su ile iktifa ettiğini söylemektedir. Gemi kürekçilerinden bir kaç kelime türkçe öğrenmek hususunda gösterdiği tehalükü farkedenden M. d'Aignan, arzusuna göre muvaffak olmasını temin edecek hafıza gayretlerine artık muktedir olamayacağı bir yaşta bulunduğuna göre, keyfiyetin kendisine temin edeceği faidenin azlığını söylemiş, o da buna karşı memlekette dolaşabilmek üzere ancak bir kaç kelime bellemek istediği şeklinde mukabele etmiş. İstanbulla

gitmekteki maksadının ne olduğunu M. d'Aignan'ın sorması üzerine de, Hindistana bir vazife ile yollanmış olan Augustin tarikatinden bir biraderin dönüşte İstanbuldan geçeceğinin kendisine temin olunduğu ve onu tekrar görmek arzusu ile İstanbul'a gitmekte bulunduğu tarzında mukabele etmiş. [199] İslâmiyeti kabulden duyduğu ızdıraba rağmen de, bunu islâm olunca daha rahat ve mes'ut yaşayacağı kanaatiyle yapmış olduğu anlaşıyor. İslâmiyeti habulden bazı istifadeler elde etmek kabil olup olmadığını Kalelerde bir Fransızdan sormuş ve ondan bunu yapmaktan elde edilecek istifadenin pek az olacağı cevabını almış bulunmasına göre, keyfiyete hükmetmek güç değil.

31 Ağustos, Çarşamba

Türklerin karargâhından iki gün önce ve on günde dönmüş bir Rumdan öğrenildiğine göre, Lehliler uzun müddet Kamaniçaya doğru Niester üzerinden Türklerin geçişlerine mâni olmak maksadiyle kendilerini bekledikten sonra bir gece çekilmişler; bundan dolayı da, Türkler, sahili bomboş gördüklerinden, ilk önce otuz bin kişi geçirmişler ve bunlar hiç bir kuvvetle karşılaşmaksızın kırlarda dolaştıktan sonra keyfiyet geçen asker sayısının seksen bin kişiyi bulmasını mucip olmuş; hattâ geride kalmak istemeyen Sadr-ı âzamı da geçmeye sevk etmiş. Hattâ kendilerini Lehlilerin rahat bıraktıklarını görerek zaferi kazanmış bulunduklarını zannedip Türkler namazlarını kılmaya koyulmuşlar. Bu esnada, çekilmiş ve kısmen Kamaniçaya, kısmen de yakındaki bir ormana gitmiş olan Lehliler birden çıkmışlar ve Türklerin üzerlerine hücum ederek kendilerini perişan eyledikleri gibi üç tüfek darbesiyle Sadr-ı âzamı da yaralamışlar. Bunun üzerine Sadr-ı âzam köprüyü tekrar geçmiş ve yanında ancak otuz sipahi bulunduğu halde kaçmış. Öteki Türkler kendisini takip etmek istemişler, fakat pek büyük olan kalabalık ancak kirşlerden, dallar ve topraktan ibaret bulunan köprüyü yıkmış ve üzerinde bulunanların telef olmalarını mucip olmuş. Geçememiş olanlar da Lehliler tarafından mağlup edilip kana boğulmuşlar. Ordu kumandanı Kaplan Paşa ile Defterdar İbrahim Paşa'nın, Ali Paşa'nın ve daha birçok erkânın bu muharebede telef oldukları temin edil-

mekteydi. Bazıları ise aynı haberi başka bir şekilde naklettiler ki, [200] buna göre, nehir kenarında karargâh kurmuş oldukları yerde Lehliler bir çeyrek millik mesafede çekilme taklidi yapmışlar ve bunu Türklerin namaz kıldıkları sırada pek maharetle icra etmişler. Bu mesafe boyunca nehri geçmiş, geçtikleri yerin üzerinde de nehrin suyunu kısmen değiştirerek Türklere nehir suları pek kısa bir zamanda böyle azaldığına nazaran Allahın kendilerini tuttuğu gibi sersemce bir kanaata sevketmişlerdi. Bunun üzerine Türkler bir köprü vücûda getirip öbür tarafa geçmişler, Lehliler de vücûda getirdikleri seddi bozarak nehrin suyunu tekrar çevirip Türklerin yaptıkları köprüyü sele vermiş ve üzerlerine saldırmışlardı.

Viyanadan gelmiş 18 Temmuz tarihli mektuplardan, Kırailin Munster eveğiyle birlikte otuz beş kale aldığı ve Amsterdamda su setlerinin açıldığı öğrenildi.

1 Eylül, Perşembe

Sieur Fornetti, Ekselansa, bir gün önce Defterdarın nezdinde bulunduğu sırada oradaki bir Türkün bir mektup okuyarak bunu okurken gözlerinden yaşlar döküldüğünü, sonra da mektubu ihmalkâr bir tarzda yazı takımlarının yanına attığını söyledi. Mektup karargâhtan geliyormuş ki, bir gün evvelki haberin doğruluğunu da bundan anlamak kolaydır.

2 Eylül, Cuma

Türkler birkaç gün önce bir Ruma şöyle kötü bir muamelede bulunmuşlar: Bu Rum, Türkçe okumayı öğrenmiş olan bir delikanlı imiş; yakınında bulunan birkaç Türk keyfiyete dikkat ederek kendisine üzerinde iman-ı Muhammedî'nin yazılı bulunduğu bir kâğıt verip [201] bilgisi hakkında bir delil göstermek üzere bunu okumasında ısrar etmişler. Delikanlı bunu masumiyetle yapmış, fakat hazır bulunan Türkler derhal kendisini yakalamış ve kaymakamın nezdine götürerek bu delikanlının Muhammed dinine ait düsturu huzurlarında okumuş olduğuna şahadette bulunmuşlar. Genç nefsinin müdafaa etmeğe, bunun kendisine yapılmış bir oyun olduğunu ve din değiştirip islâm olmayı aslâ istemediğini anlatmaya çalışmış. Fakat bundan bir hayır görmemiş; çünkü kaymakam kendisini derhal sünnet et-

tirerek başına da sarık sardırması. Lâkin o islâm olmayı istemediğini söylemekte ısrar etmiş. Kendisini sindirmek üzere tabanlarına değnek atmışlar. Fakat hıristiyan kalmak hususundaki kararında delikanlı hep ısrar göstermiş. Bu sebatı gören kaymakam, kendisine ölüm kararı vereceğini sanarak bu vaziyette ne yapılması gerektiğini sormak üzere Rumu İstanbul Efendisine yollamış. Fakat kadı meseleyi tafsilâtiyle öğrendikten sonra, delikanlı Türk olmayı evvelden istemediğine göre aleyhinde yapılan hareketlerin kendisini kabul etmek istemediği bir dine nasıl olup ta mensup kılması icap ettiğini anlamaktan âciz bulunduğunu söylemiş. Kaymakam bu cevaptan memnun kalmamış ve hakkında tatbik edeceği muameleyi tâyine intizaren delikanlıyı kanlı çukura attırmış.

3 Eylül, Cumartesi

Daha mühim mahiyette hiçbir şeyle dikkate lâyık olmayan bugünde, Fransız sefarethânesinde birçok kimsenin Bağçeköyden dönüşten beri hasta düştüklerine ve bilhassa Ekselansın biraderinin oldukça şiddetli bir hummaya tutulmuş olduğuna dikkat ettiğimi kaydedeyim. Bunun sebebi, hava değişmesine ve orada içilen fena sulara atfediliyor.

4 Eylül, Pazar

[202] Bir İngiliz gemisinin Livorno'dan İzmir'e gelmiş olduğu öğrenildi. Fakat getirmiş bulunduğu haberlerden henüz bahsedilmemektedir.

5 Eylül, Pazartesi

İngiliz gemisiyle gelen haberler, Kırılın Felemenklilerle müzakerelerde bulunacak murahhaslarına iltihak etmek üzere İngiltere kırılının Buckingham dukasını ve Chevalier d'Arlington'u yollamakta olduğu merkezindedir. Aynı zamanda, Amsterdam'da su setlerinin açılmalarının büyük birşeye yaramayacağı, çünkü altı ayak boyu yükselmesi icap eden suyun üç ayak boyuna bile varmayacağı, Prince d'Orange'ın diktatör yapılmış olup Amsterdam ahalisinin buna güçlkle muvafakat ettikleri, ekser şehirlerin de alınmış olarak ancak sahil şehirlerinin kalmış bulunduğu öğrenildi.

6 Eylül, Salı

Beş gün süren bir hastalıktan sonra İngiltere büyükelçisi Sieur Hervey Belgrattaki sayfiyesinde öldü. Kimyevî unsurlardan mürekkep olup pek ümit bağlamış olduğu ve kendisine hususî doktoru tarafından verilmiş bir tenkiyenin ölümünü hızlandırdığına kanaat besleniyor¹⁶⁴. [203] Kendisi vasiyetnâme tanzimine vakit bulamamış, sade İngilterede lâzım gelen kararlar alınıncaya kadar büyükelçilik işleriyle evine bakmaya başkâtibini memur etmiş.

7 Eylül, Çarşamba

İngiltere Büyükelçiliği baştercümanı Sieur Drapperys Büyükelçinin ölümünü kâtip namına haber vermeye geldi. Bağır-saklarının çıkarılarak Belgrada gömüldüğünü ve na'sın İngiltereye nakledilmek üzere tahnit olunduğunu söyledi.

8 Eylül, Perşembe

Bay Büyükelçi Capucinlerin kiliselerinde va'z dinledi; fakat o kadar fena va'zda bulundu ki pek te memnun kalmadı. Bütün va'z Maria kelimesi üzerinde geçerek m'nin menekşeyi, a'nın akik'i, r'nin yakutu, i'nin iridayı ve sonuncunun cebelüllokum taşını kasdettiğini anlattı.

9 Eylül, Cuma

Yakınlarıda Boğdan prensi tayin edilen Gregorasque-
'ın kendisini yapmaya memur ettikleri Niester üstündeki geçit köprüsünün inşasında tam muvaffakiyet gösteremediği için atıldığı ve memleket ahalisinden bulunan Katırcı oğlu isminde birinin yerine konduğu temin ediliyordu.

¹⁶⁴ İngiltere büyükelçiliğinin rahibi John Covel'di. Bu vazifede âlim Smith'i istiblağ etmişti. Yakın Şarkta bulunduğu zaman espasında Covel, kitaplardan, tarihî yazma ve vesikalardan mürekkep büyük bir koleksiyon toplamış ve bunu Edward Harley'e bırakmıştır. Covel mühim bir eser neşretmiş olup unvanı şudur: *Some account of the present greek church with reflections on their present doctrine and discipline; particularly in the Eucharist, and the rest of their seven pretended sacraments, compared with Jac. Goar's notes upon the greek ritual or Εὐχολόγιον, by John Covel, D. D. and master of Christ college in Cambridge and London, 1722, folio.*

10 Eylül, Cumartesi

[204] Milo konsolosunun bir paketi Ekselansa tevdi edildi ve kendisi bunun için de Mr. Martel'den gelmiş bir mektup buldu. Mr. Martel Ekselansa yazdığı mektubu Serigo adası önlerinde bulunduğu sırada aldığını ve derhal M. d'Almeras'a yolladığını, fakat Felemenk gemilerinin Rodos cihetine doğru gittiklerini öğrenince işin ötesine gitmediğini, esasen de Felemenklilerin doğru bir yoldan gittiklerini, çünkü başka bir yol takip etmiş oldukları takdirde ya M. d'Almeras'la ya da kendisiyle karşılaşmalarının zarurî bulunacağını bildiriyordu. Venedik gemileri kaptanlarından biri üç gemi ile birlikte Milo limanında bulunduğu esnada, bu kaptan serendeki bayrağı görmemiş gibi yapıp kendisini selâmlamadığı için, kayık yollayıp ihtar etmek mecburiyetinde kaldığını ilâve ediyordu. Nihayet kaptan selâm vermiş ve içlerinde Fransızlar bulunduğu takdirde bunları almak üzere kendisi gemileri gezmişti: Mr. le Marquis de Martel bu hareket hakkında daha çok malûmat vermemişti; fakat paketi getiren olayları şu şekilde anlatmıştı. Mr. de Martel geldiği zaman bu üç Venedik gemisi Argentiëre limanında sekiz yahut on günden beri bulunuyorlardı ve kendisi limana girdiği zaman gemilerin kaptanının vazifesini ifa etmediğini görerek bunu ihtar ettirmişti; fakat o eğer Mr. de Martel murabba bayrağa sahipse kendisinin de bunu üst direğinde taşıdığı seklinde mukabele etmişti. M. de Martel bu cevabı kâfi bulmamış ve filosunu terkib eden altı gemiden üçüne kendilerini daha kolayca batırmaları için Venedik gemilerine geçidi kapamak emrini vermişti. Bu gemiler vaziyet almış bulunurlarken, Venedik gemilerinin kaptanı keyfiyeti sabahın çok erken saatinde görerek dokuz topla selâm vermiş ve kendisine yedi topla mukabele edilmişti. Bundan sonra gemiler gezilmiş ve içlerindeki on yedi Fransız alınıp filoya taksim olunmuştu. Mr. de Martel aldığı emirlerin kendisini sevkettiği yere gitmek üzere iki gün sonra hareket ederken, [205] gemilerin kaptanını aynı zamanda yelken açmaya ve kendisine refakat etmeye mecbur etmişti. Mr. de Martel'in Tunus'takilerle sulh akdetmiş bulunduğunu Ekselansa yazdığını, fakat şartlardan bahsetmediğini söylemeyi unuttum.

Venedik büyükelçisinin kâtibi Ekselansa yeni almış

olduğu haberlerle Fransa'nın Venedik büyükelçisi Mr. d'A v a u x tarafından gönderilen bir paketi getirip verdi. Bu haberler hiç bir hususiyet taşııyordu. Sade, hülâsa olarak, Kırılın bütün Felemengi çiğnediği ve Sa Majeste'nin üç eyalete tamamen hakim bulunarak buralarda kırktan fazla kale ele geçirip yirmi beş binden fazla esir aldığı ve İspanyolları elde tutup diğerlerini kendi kuvvetlerine katılmak veya hürriyetlerini satın almakta serbest bırakmış olduğu bildiriliyor ve iki filonun Lahey'e iki mil mesafede, Schevelin önünde bulundukları ve Felemenk gemilerinin görünmeye cesaret etmedikleri ilâve olunuyordu.

Mr. d'A v a u x'nun 28 Temmuz tarihli mektubu Nimègue şehrinin üç hücumu dayandıktan sonra nihayet teslim olduğunu ve içlerinde iki bin beşyüz İspanyol bulunan beşbin kişinin çıktığını öğretiyordu. Bundan başka, M. d'A v a u x Ekselansa Mr. de P o m p o n e'un kendisine karargâhtan yazmış olduğu mektupları gönderiyordu. Bu mektuplar, kırılın prensi Emmeric'te bırakmasından St. André kalesiyle Bommel adasında Voorne'u, Tiel'i, daha da başka yerleri zaptedişine ve Munster evekinin Majesteyi Doesbourg'ta görüp sofrasında yemek yiyerek elmaslı bir salıp ihsaniyle iltifatına mazhar olduktan sonra Ommea'yı alışına kadar geçen bütün olayları ihtiva ediyordu. Tarihi hakikatleri öğrenmek isteyenlere bu mektuplar birer hazinedir. Çünkü sade olayları görmüş bir şahit değil, fakat bu olaylara şahsan da bir miktar iştirak etmiş olduğu için cereyan eden şeyleri bilmemekle itham edilmesi imkânsız bulunan bir adam tarafından yazılmışlardır.

11 Eylül, Pazar

[206] Bostancıbaşı tarafından yollanmış bir haseki, saat sekiz buçuğa doğru B. Büyükelçiye Türklerin Caminiesc¹⁶⁵ (Kamaniç) 'i almış bulundukları haberini getirdi. Ekselans

¹⁶⁵ *Cameniesk* (Kamaniça) 17 Ağustos 1672'de teslim oldu. «Teslim şartları mucibince vali silâh ve eşıyla ve kendisini takip etmeyi bütün istemiş olanlarla birlikte çıktı.» *Mémoires du sieur de la Croix*, Cilt 1, sahife 320. De la Croix 320'inci sahifede Pâdişahın Cameniesk'in zaptı münasebetiyle umumî şenlikler yapılması hususundaki tanımını yazar.

Ragid, resmî tarihinde ve Defterdar Mehmed Paşa,

bu haberi zahiri bir sevinçle telâkki etti ve bilmuka-bele kendisine Kırılın bir aydan kısa bir zaman içinde kırktan fazla yer almış olduğunu söyledi ki buna da yollanmış adam hayli hayret etti. Kısa bir zaman geçtikten sonra, Saraydan atılan toplar haberin kat'iyetini anlattı. Bu haber, Leh-lilerin bu mevkie çok güvendiklerini bilen bütün Hristiyanlar üzerinde büyük bir teessürü mucip oldu. Bununla beraber, günün sonuna doğru bu zaptedilme hakkında nasıl bir hükme varılacağı kestirilemiyordu; çünkü bazıları ele geçirilen yerin o büyük Kamanıça kalesi olmadığını, fakat Gharle'da ve Niester üstünde Camienitsa tesmiye edilen başka bir küçük yer olduğunu söylüyorlardı. Daha başkaları alınan yerin Kamanıçaya doğru Niester üzerinde bulunan Grudec isimli diğer bir yer olduğunu söylemektedirler. Saraydan top atılışının her hangi bir kalenin alınmış bulunmasından ileri gelmeyerek bir batında iki erkek çocuğu dünyaya getiren Hasekinin doğurmasından ileri geldiğini iddia edenler de mevcuttu. Fakat muhakkak olan şey, bunları pencerelerinde yakmak üzere büyük sayıda cam fener satın almış bulunan halkın [207] çıkan emir gereğince her türlü bayram yapmaktan menedildiği idi.

12 Eylül, Pazartesi

Kaptan Manere'in gemisinde bir kaza husule gelerek keyfiyet kendi gemisiyle birlikte etrafında bulunan gemilerin de mahvolmaları korkusuna vücûd verdi. Bisküvit almak üzere sabahleyin gemiden inen bir tayfa, bir çok barut fıçısının ortasında bulunan bir barut fıçısını ateşlemek üzere birbirine bağlanmış üç fitil parçası görür. Bu manzara karşısında yükselttiği büyük bir feryad üzerine bir gemici gelir ve bu adam fitille çuvalı yakalayıp denize atmak üzere güç zaman bulur; bunu da

Zübdet ül-vekayi adlı eserinde, Camieniesk Podoloki'nin zaptı hakkında en etraflı malûmatı verirler. N a b i E f e n d i d e I V . M e h m e d ' i n g ö z - d e s i M u s t a f a M ü s a h i p P a ş a için Lehistan seferinin bir tarihini yazmıştır.

De la Croix bu hususta en doğru vakıalarla dolu bir eser yazmış olup unvanı şöyledir : *Guerre des Turcs avec la Pologne, la Moscovie et la Hongrie, par le sieur de la Croix, cy devant secrétaire de l'ambassade de France à la Porte*. Paris ve Lahey, 1689.

yüzü ile ellerini yakmak bahasına başarır. Barut, tesirinin bir kısmını su üzerinde gösterir ve gemi muhafazaları kabil olmayan bir çok şeylerin denize atılmaları sayesinde tamamen mahvolmaktan kurtulur.

B. Büyükelçi yollamış olduğu haberlerden ve kendisine teslim ettirdiği paketten dolayı teşekkür etmek üzere baskâtîbini Venedik büyükelçisine gönderdi. Kamanîça'nın alınmış olduğunu ve keyfiyeti buna ait tafsilâtı bildirmek üzere bir haseki yollayan kaymakamdan öğrenmiş bulunduğunu da temin ettirdi. Bu malûmata göre, Pâdişah bu şehrin önüne vardıktan sonra bir kaç hücumda bulunmuştu ve yeni bir hücumda bulunmağa hazırlandığı ellinci günü Kamanîça içindeki Lehliler beyaz bayrak çekmişler, aynı zamanda bazı suvariler dışarı çıkmışlar, bunlar Pâdişaha takdim edilmekle teslim şartlarını görüşmek istemişler, lâkin Pâdişah şehre elde silâhla girmek dilediği ve kendileriyle hiç bir anlaşmada bulunmak istemediği yolunda cevap vermiş. Bunun üzerine suvariler çekilmek ve şehre girmek mecburiyetinde kalmışlar, fakat olup bitenlerden ve Zât-ı şâhânenin cevabından haberdar olan Sadr-ı âzam kendilerini çağırıp onlarla birlikte Pâdişahın çadırına gitmiş ve [208] ayaklarına kapanmış, bu şehri kül haline getirmenin ve kendilerine hiç bir afta bulunmayıp onları kılıçtan geçirerek düşmanlarından büyük bir intikam almanın şeref ve kudretine uygun olduğunu, fakat huzurunda yüz sürmeye gelenlerin ve kendilerine hayat verdiği takdirde tebası olacak olanların taleplerini dinlemenin kendisinin kerem ve inayetine yaraşacağını izah etmiş. Nihayet, Pâdişah fikrinden vazgeçmeyi kabul etmiş ve Lehlilerle yapılan muahede mucibince askeri kuvvetle ahâlinin şehirden çıkmaları ve Leopold'a çekilmeleri kararlaştırılmış. Bu halkı oraya götürmek üzere kendilerine iki bin araba verildiği de ilâve olunuyordu.

Akşama doğru Saraydan yükselen dümbelek sesleri ve bundan sonra atılan toplar pek mühim olan bu şehrin zaptedilmiş olduğu haberini teyit etti. Geceleyin Kız kulesi'nden, Tersane'den ve Karadeniz kalelerinden de toplar atıldı. Şehrin diğer bazı noktalarından da davul ve dümbelek sesleri akse diyordu.

Sabathai Sevi, hizbine mensup bâzı müslümanlarla birlikte Yahudilerin sinagoguna girmekle Yahudiler gibi dua etmiş. Keyfiyetten haberdar edilen yeniçeri ağası da, yanında bulunmakta olup Yahudiliğe sokmuş olduğu birkaç müslümanla birlikte kendisini yakalatmış, bağlatmış ve Edirneye göndermiştir.

13 Eylül, Salı

Marsilyadan iki ay önce ayrılmış bulunan bir Fransız gemisi İstanbula vasil oldu. Manere'den ancak sekiz gün sonra hareket etmiş olduğu için, mühim haberleri hâmil değildi ve B. Büyükelçi için ancak küçük bir paket getirmişti. Paristen yazılmış bir el gazetesi, Kırılın Amsterdama girmiş olduğunu haber veriyordu; fakat haberin sıhhatı pek şüpheli olduğu için buna inanılmadı. [209] Ekselansa yollanmış bir muhtıra ile Kırılın evvelce de bilinen bütün fütuhâtı teyit olunuyordu, ve Sa Majestenin yirmi iki gün içinde otuz dört mevkii ele geçirdiği katiyetle malûm oldu.

Kamanıçanın zaptı dolayısıyla bugün Türkler için bir donanma yahut şenlik günü olduğu cihetle, Saray, toplarını gene seher vaktinden itibaren gümbürdetti ve Padişahın dairesine asılmış parlak altından bir çok sancaklar, bu dairenin üstünde de filama yerinde büyük bir kırmızı ve beyaz bayrak görüldü; bu bir ocağa bağlı olup rüzgârın dilediği şekilde havada sallanıyordu. Vaktiyle bu tarzda şenlikler görmüş olan kimseler hiç bu şekilde bir bayrak görmemiş olduklarını bana temin ettiler. Kendileri böyle bir bayrağın Zât-ı şâhâne'nin bizzat ordu başında bulunmasından dolayı ilâve edildiğine hükmetmekteydiler. Bu bayrağın üzerinde, çatıda bir nevi yeşil çadır mevcuttu ki bunun altın yaldızlı sancakları dikkati celbediyordu. Gündüzün gerek Tophânede, gerek Tersane ile limanda imtiazsız bir şehilde bir çok top atıldı. Fakat akşam namazından yâni güneşin batmasından az sonra, liman cihetinden Saray boyunca, yani top bataryasından İskele¹⁶⁶ tarihiyle Köşkün çok uzağına kadar, her yirmi ayaklık mesafede yanan bezler ve zeytin yağlı ve yakılmış örtüler görüldü, az sonra da tüfekler

¹⁶⁶ Bağçekapı iskelesi.

atılarak bunu on parça iri topun atılması takip etti. Fransız elçiliğinin üzerinde ve Büyük sarayın karşısında bulunan İçoğlanlar sarayı¹⁶⁷, aynı şekilde donanma ve aynı tüfek ateşleriyle mukabele etti ve [210] bu hususta Saray bostancıları kullanıldı. Tophâne, Kızkulesi, Tersane ve Boğazın istihkâmı az sonra takip ettiler. Bunların her birinden toplar atıldı ve gecenin sükûnu ve karanlığı içinde bu toplar büyük velveleleri mucip oluyorlardı. Bu esnada Büyük sarayın dehlizi ile kırmızı köşk ve yeşil çadır yakılan fenerlerden parlıyorlardı. İçoğlanların sarayı da aynı vaziyetteydi. Deniz üzerinde hiç bir fevkalâdeliği bulunmayan bir çok mehtap fişekleri yakıldı; oldukça geç bir vakitte Saraydan da fişekler atıldı. Ateş ve fenerlerini ilk söndüren İçoğlanlar sarayı oldu ve Büyük sarayda ateşler söndürüldükten sonra da yakılmış fenerler bir müddet muhafaza edilerek on bire doğru bunlar da söndürüldüler. Diğer taraftan, Galata ile İstanbulda gece tek mil dükkânlar açık kaldılar; sokaklara atılmış minderler en güzel yastıklar ve Acem halıları ile tezyin edilmiş her taraf dallar ve yaldızlı yapraklarla süslenmiş, bir çok fenerlerle tezyin olunmuştu. Tabanlara indirilecek elli değnek tehdidi altında hiç bir Hristiyan Rumla Ermeni de bu masraftan istisna edilmemişlerdi. Camilerin içleri de yakılmış sayısız fenerle aydınlanmış bulunuyorlardı; fakat dışarılarında hiç bir aydınlıkları yoktu. Her tarafta, bütün gece boyunca, eşhasın şenlik etmek üzere çaldıkları çalgıların ve davulların sesleri duyuldu.

Sieur Fornetti, kaymakamın nezdine gitmekle, vaktiyle Fransız elçiliğinin kapı ile muhaberesini temin etmiş olan Reis ül-küttab, Efendisi olan pâdişahla Fransa imparatorunun bu yıl büyük işler yapmak hususunda gizlice karar vermişe benzediklerini, dostlukları kuvvetle müesses bulunduğuna göre de bütün İstanbul tarafından hazırlanan şenliğe Fransızların iştirak etmelerinin tabii olduğunu söylemiş. Bundan sonra da, kaymakamın top atmaları hususunda Ekselansın Fransız gemilerine emir vermelerini rica ettiğini bildirmekle, Ekselans bu ricayı yerine getirdi. [211] Fransa sefaretinde fenerleri yakmaya da hazırlanılmakta idi. Fakat öteki mümessillerin başlamadıkları

¹⁶⁷ Galatasaray.

görülmek, Türklerin küstahlıklarına her zamandan fazla maruz kalmakta olan hristiyanlığın felâketinden derunî olarak müte-essir bulunurlarken sevinç tezahürleri göstermekten memnuniyetle vazgeçildi.

14 Eylül, Çarşamba

İstanbul şenlikleri bugün de devam etti; Saray bu şenlikler münasebetiyle havalara yükseltilen bazı maytap fişenlelerinden başka hiç bir şey yapmadı. İçoğlanlar sarayı bir gün evvel gösterdiklerinden fazla şeyler yapmıştı ki, çok iyi bir tesir hasil eden tüfek atışları bu meyandaydı. Bütün pencereler yanan fenerlerle o derecede dolu idi ki, sayıları iki binden az değildi ve bunların birbirlerine karışan ışıkları görülmesi pek hoş bir manzara teşkil ediyordu. Deniz üzerinde bir kal-yon biçiminde yapılmış küçük bir gemi çıkarıldı; bu küçük gemi sayısız fenerlerle donanmıştı ve pupasında ateşler saçan bir nevi kubbesi vardı. Bu gemi Kızkulesi yakınına yaklaştığı zaman içinden sayısız maytabın yükseldiği görüldü ve bunlar Fransa'da bizim maytaplarımız gibi velveleler koparmaksızın havada parlayışlarından sarfınar, kusursuz şeylerdi ve havada parladıktan sonra denize düşüyorlardı. İçinde maytaplar yakılan başka kayıklar da vardı. Maiyetinde bulunduğum B. Büyükelçi İstanbul'a geçerek bu şenlikleri oldukça yakından seyretti. İstanbul gümrüğü, Galata gümrüğü, Kurşunlu mahzen ve Tersane yakılmış fenerlerin çokluğu ve duyulan pek ahenkiz konserlerle dikkati celbediyorlardı. [212] Musiki sesine gelip toplanmış bir çok adam huzurunda bir kaç çingene kadını rakediyordu. Esasında büyük bir şey olmayan bu şeyleri gördükten sonra, Ekselans Unkapanına¹⁶⁸ indi ve şehirde oldukça büyük bir mesafe katederek Saraçhâneyi¹⁶⁹ gezdi ki,

¹⁶⁸ Unkapanı kapısı. Bu iskele Halic'in hemen hemen nihayetinde, Ayazma iskelesi ile Tüfekhâne iskelesi arasındadır.

¹⁶⁹ Saraçhâne, II. Sultan Mehmed mahallesinde Küçük Karaman'da kâindir. «Burası İstanbul'da, duvarlar ve muhkem kapılarla kaplı büyük bir yer olup içinde gerek muharebe ve gerek merasim heygirleri için başa imaliyle meğgul dört bine yakın amele vardır. Eserlerinin güzelliği ve temizliği fevkalâdedir. Orada güzel kırmızı Rusya meğininden dizginlere bağlanmış som altından gemler, eski taştan bir çok firûze ile müzeyyen

burası eğer, başlık takımı ve diğer işleme ve nakış işleri yapanların dükkânları bulunan büyük ve kapalı bir yerdir. Bu dükkânların yola doğru çok uzanan ön kısımları altın ve gümüş sırmalı ipek kumaşlarla, Hindistan kumaşları veya İran halılarıyla süslü idi. Bu dükkânların bazılarında bir takım Türklerin uykuya mağlûp olarak sedirlere yatıp uyudukları görülüyordu. Başka dükkânlarda beş altı Türkün birlikte toplanıp bir dömbekle çalıcısını yahut kötü bir hanendeyi yağıt dikkatle dinledikleri, hatta dükkânlarında asılı bulunan fenerlerin ışığında bütün içtikleri görülüyordu. Gerek dükkânlarda ve gerek sokaklarda bulunan bu fenerler de içleri pamuk dolu üç, dört yahut beş köşeli, yahut ta daha başka şekilli tahta âvizelere her renkten kordonlarla asılı bulunuyordu. Bu fenerleri her dolaştığımız yerde gördük.

Ekselansın götürüldüğü gerek Yeni ve gerek Eski Yeniçeri odaları çinilerle kaplı ve bir tarafları yaldızla müzeyyen mermerden kapı ve pencereleri bulunan uzun binalardır. [213] Odalar yeniçerilerle subaşılar için gayet rahat dairelerdir ve mutfağlar bile çeşmelerin temin ettiği rahatlıktan istifade ederler. Çini kaplı duvar tarafında bulunan dehlizler büyük lambalarla aydınlanmışlardı. Bu binalar bütün yeniçeri takımını ihtiva etmeye yetmediklerinden, pek geniş olan aynı saha dahilinde daha bir çok odalar mevcut bulunmaktadır. Buradan Ekselans, murabba biçiminde, kubbeli ve oldukça ufak bir bina olan Bedestene geldi, burada hemen münhasıran altın çubuk tüccarlarıyla kitapçıları vardır. Oldukça yüksek olan tekmi dükkânların duvarları güzel ipeklerle kaplıydı ve her Türkün gelene geçene atmak üzere kullandığı kokulu sularla dolu gümüşten kokuluklar ve şişelerle yakılmış kalın bir beyaz mum taşıyan gümüş bir büyük şamdan mevcuttu. Bu yer pek dar olduğundan, halkın kalabalığı daha çokmuş hissi alınıyordu. Oradan çıkınca, cümlesi gayetle

ve kezaik altından üzengiler, eğerlere ve kuskunlara taktıkları bir çok iri inci ve diğer mücevherler ve Pâdişahın, başvezirin ve başlıca Bab-ı âli erkânının beygirlerine mahsus diğer tezyinat görülür.» (*La Cour ottomane*, s. 158).

tezyin edilmiş birçok sokaktan geçerek bu seyranı Valide haniyle¹⁷⁰ bitirdik. Burasının birbirlerine tamamen müvazi olmak üzere büyük çıkıntılar teşkil eden ve bazıları üzerlerine fenerler asılmış yeşilliklerden müteşekkil kemerlerle birbirlerine bağlanan dış odaları ışık altında, ve bilhassa birbirleriyle birleşen kubbeli iki dehliz imtidadınca pek güzel bir tesir hasıl etmekteydi. Tezyinâtı bu bayrama en yaraşır şekilde tanzim edilmiş yer de fikrimce burasıydı.

Bu aynı günde, Maltadan gelmekte olan bir Fransız gemisi limana girdi. Bu, Büyükelçinin Edirneye gittiği sırada Koron ve Modon'a buğday götürmek üzere buradan giden gemiydi; bu sebeple de taze havadisi yoktu.

15 Eylül, Perşembe

[214] Bayram bugün de sürdü. Bir gün evvelki halden farklı bir mahiyeti olmadı.

16 Ağustos'a doğru Livornodan hareket etmiş bir İngiliz gemisi limana girdi.

B. Büyükelçi Halep yolu ile Karamandaki Sis'te oturan Ermeni patriğinden bir yazı aldı.

16 Eylül, Cuma

Bayram bugün de öğleye kadar devam etti. Saraya dikilmiş olan kırmızı ve beyaz bayrak sonra çıkarıldı; dükkânlardaki bütün sedirler kaldırılıp tek mil bayram alâmetleri yok edildi ve her şey eski hâline dönmüş bulundu.

Kuvvetlerini kışın Lehistan'da tutmak isteyen Pâdişah, bunları iskân etmek üzere seksen bin kulübe vücade getirilmesini emretmiş imiş. Keyfiyeti mevsuk bir yerden duyduklarını temin ederek, bazı kimseler anlattılar.

¹⁷⁰ Valide haniyle Mahmud Paşa hanı İstanbulun en büyük hanlarıdır. Valide hanı III. Sultan Mehmed'in saltanatı esnasında sadr-ı âzam bulunan Cerrah Mehmed Paşanın sarayı bulunmuştu. Yıkılacak derecede haraptı ve IV. Murad'ın annesi Sultan tarafından yeniden bina edildi. Üçyüz mağazası ve on bin at veya katır barındırmağa kadir ahırları ihtiva eder (*The travels of Euliya Efendi*. Londra, 1836, Cild 1, s. 176). Bugün İranlı tüccarlar tarafından işgal edilmiştir.

17 Eylül, Cumartesi

Sadr-ı âzamın annesinin doktoru Sieur Marcellin Pâdişahın maiyetinde gittiği için karısı Edirne'den döndü. İki Rumu yaralayıp öldüren bir hristiyan dönmesinin refakatinde bulunmuş olan Fransız saatcilerinin Edirne'de tevkif edilerek hapse atıldıkları da kendisinden öğrenildi.

18 Eylül, Pazar

[215] Kamanıçanın zaptı hakkında verilen tafsîlât, burasının Türklerin hakimiyeti altında bulunmadığına dair türlü şüpheler telkin etmekteydi.

19 Eylül, Pazartesi

Kaplan Paşa Leopold'u muhasara etmek üzere gönderilmiş bulunduğu sırada Padişahın sadr-ı âzamla birlikte Kamanıçada kaldığı öğrenildi.

20 Eylül, Salı

.

21 Eylül, Çarşamba

İngiltere kâtibi Büyükelçiyi görmeye geldi; fakat M. Hervey'in ölürken kendisine vasiyet edip bıraktığı Büyükelçilik işleri vekâletini henüz kaymakam dairesine tasdik ettiremediği cihetle maiyeti yoktu.

22 Eylül, Perşembe

.

23 Eylül, Cuma

Halepten aldığım bir mektupta Mr. Grelot bana [216] Mr. Chardin'i bulmak üzere Kırırna ve oradan İsfahan'a gideceğini bildiriyordu. Bu mektup bana tüccar Mr. Forest vasıtasıyla yollanmıştı.

24 Eylül, Cumartesi

Türlklere karşı koymak üzere Lehistan asilzâdelerinin hususî menfaatlerini bir tarafa bırakacak şekilde hareket etmelerini Papa

elçisinin temin ettiği söyleniyordu. Türkler Kamanıçaya Ağustos ayının dokuzunda girdiler ki, bu 3 Eylül cumartesi oluyordu.

Kendisine Niester üzerinde yapması emredilen köprüyü iyi yapmamış olduğu için Osmanlı hükümetinin gazabına uğrayan Boğdan prensi, İstanbul'a gelmek emrini aldı; fakat yola çıktığının ikinci günü kellesi kesildiğinden buraya varması müyesser olmadı.

25 Eylül, Pazar

Felemenk elçisinin uşakları Ekselansinkilerden bir kaçına hakaret ettiklerinden, Ekselans tercümanlarından birini elçiye yolladı; vaziyetin birbirlerine karşı mevki ve makamlarının hiç bir vecibesini ifa etmelerine müsaade eylemediğini fakat, buna rağmen ve Devletinden emirler almasına intizaren, adamlarının küstahlığını cezalandırmasını kendisinden istediğini bildirtti.

26 Eylül, Pazartesi

S a d i 'nin *Bostan*'ı hakkında S ü d î ismini taşıyan bir müellifin şerhini gördüm ¹⁷¹. Bu adam diğer iki farsca kitabı, yani *Gülîstan* ile *Hafız divanı*'nı da şerh ve tefsir etmiştir. Bazı Arap kitapları ve bu meyanda bir sarf hakkında da tefsirleri mevcuttur.

¹⁷¹ Sadi ile Hafız'ın meşhur şarihi olan Südi aslen Bosnalı idi. Gençliğinde Osmanlı imparatorluğunun hemen tek mil eyaletlerini dolaştı ve Diyarbakırda bulunduğu sırada, bu şehirde müftülük makamını işgal etmekte bulunan müverrib Muslihüddin Lârî'nin (Ölümü 978 / 1571) nezâreti altında fars dilinde ihtisas kazandı. İstanbula dönüşünde müderris sıfatıyla Sultan Ahmed camiine memur edildi. Tekâüt olmak mecburiyetinde kaldığı vakit, İbrahim Pağanın himayesi sayesinde boca sıfatıyla Padışahın içişlerine mahsus mektebe memur edildi ve bu vazifeyi 1005 (1596)'e doğru vukubulan ölümüne kadar muhafaza etti. Gülîstan ile Bostan tercümeleri Südi'nin dostlarından Medine şeyhülharemi Ömer Efendi'nin ricası üzerine vücûda getirilmiştir.

Galland'ın bahsettiği tefsirlerden başka Südi türkçeye arap sarf ve nahvi hakkında Cemaleddin Ebu Amr Osman b. El-Hacib tarafından vücûda getirilmiş olan Şâfiye ve Kâfiye isimli eserleri tercüme etmiştir. Esirüddin Mufaddal Ebberî (646 / 1248) tarafından yazılan *Hidayet ül-hikme* (Felsefenin tedkik ve talimi için iyi yol) hakkında yazılmış tefsir üzerine Kadî Mir Hüseyin Meybudî'nin (660 / 1261) yazdığı tedkike dair başyeller de vücûda getirmiştir.

Karadenizde bulunan filoyu takip eden gemilerden bir kadirga limana girdi.

27 Eylül, Salı

Pâdişahın 26 Ağustos cuma günü Kamanıçaya girdiği kat'ı olarak öğrenildi. Orada dua etmiş, ertesi günü de bir kiliseye girip tekrar duada bulunmuş.

Süleyman zamanında Baki Efendi isminde biri mevcut olup şarap içmek asla âdeti değilken, bir gün bir gözdesini memnun etmek için gidip alacağı tutmuş. O gün kıyafet değiştirmiş bulunduğu halde dolaşan Süleyman, kendisine tesadüf etmiş ve ne taşımakta olduğuna bakmalarını yeniçerilere emreylemiş. Baki Efendi taşıdığı şeyin su olduğunu söylemiş; [218] fakat şarap olduğu sabit olmakla, kendisini affettirmek üzere bunun hakikaten su olduğunu, lâkin Zât-ı şâhâne'nin huzuruna çıkmaktan duyduğu hicabın bu suyu böyle kızarttığını beyan etmiş. Bundan sonra hususî suretle hakikati pâdişaha anlatması üzerine, Zât-ı şâhâne kendisini daima yanında bulundurmaya iltizam etmiş.

Bu adam şiirler de vücûda getirmiş; bir gün bir nev hicviye yazmakla eseri bu nevi şeyleri sevenler arasında dolaşmış ve bu meyanda biri bu eserden o derecede hazzetmiş ki, yazanın sağ ayağını öpmeğe yemin etmiş. Bu kararını yerine getirmek üzere, atla gitmekte olan Baki Efendiyi sokakta durdurmuş. Fakat beyitlerin muharriri, bunları ayağının yapmamış, fakat başının ve ağzının vücûda getirmiş olduğunu, bu sebeple de vücudunun eserin vücûd bulmasına hiç yardım etmemiş kısımlarına değil, lâkin vücûda getirmiş kısımlarına teveccüh etmesi icap ettiğini söylemiş ¹⁷².

Gülüstan tefsiri 1249 (1833)'da İstanbul'da basılmış ve büyük kıt'ada bir cild halinde 1286 (1869)'da tekrar tabedilmiştir.

Bostan tefsiri de İstanbul'da 1288 (1871)'de 80 boyunda 5 cüzden mürekkebe bir cild halinde basılmıştır.

Hafız tefsiri Bulak'da 1250 (1834)'de, evvelce söylediğim gibi büyük kıt'ada üç cild olarak yayınlanmıştır.

¹⁷² Millî an'anenin Baki'ye malettiği cevapların muhakkak ki hiç asıl ve esası yoktur. Vücûda getirdiği şiirlerde Hafızın mukallidi olan Baki Efendi, adliyenin en yüksek vazifelerini işgal etmiş pek ciddi bir şahsiyetti.

İstanbul'da 933 (1526)'da doğdu. Babası Sultan II. Mehmed camiiinin müezzini idi. Kendisi İstanbul'la Edirne'nin en meşhur camilerinde ilâhiyat

28 Eylül, Çarşamba

Dünyaya gelecek tek mil kızlarının rezil ve hayasız mahlûklar olacaklarını müneccimleri haber verdikleri için bütün kızlarını öldürten bir kralın hikâyesini okudum. [219] Bu kızlardan biri, bir erkek kardeşi tarafından bu korkunç âkıbetten kurtulunca hakikaten pek rezil bir mahlûk olmuş imiş.

29 Eylül, Perşembe

Felemenk elçisi, İzmir'den kalkıp hristiyan memleketlerine gidecek olan damadı için Ekselanstan baştercümanını göndererek bir pasaport istetti. Ekselans büyük bir nezaketle bu isteği yerine getirdi.

Bir kaç gün evvel, Aynalar sarayına¹⁷³ doğru denizde bir kaç yerinden hançerlenmiş bir küçük çocuk cesedi bulundu. Bilhassa yılbaşlarının bayramı içinde bulunduklarından, bu cinayetten dolayı Yahudiler itham edilmektedir.

30 Eylül, Cuma

Ekselans İsfahandan Nisan ayı tarihli mektuplar aldı. Bunlar arasında bir Ermeninin latince mektubu vardı ki, bunda Ermenileri Roma kilisesiyle birleştirmek hususunda mevcut imkânlardan bahsedilirken, İranlılar arasında muteber bulunan bir kanun büyük bir mâni şeklinde zikrediliyor; bu kanuna nazaran, dinlerinde bir şey değiştirmek veya tecdit etmek isteyenlerin kendi tâbi oldukları dine sadık kalmaları şart koşulmuş imiş.

Malik olduğu üç çocuğunun her birine bin sekino veren adamın ve bu çocuklardan her birinin bu para ile bir şey alışlarının hikâyesi, bhusus bu üçten birinin her biri bir nasihat ihtiva eden üç kitap alışının hikâyesi ve ilh.

ve hukuk talim etti. 987 (1579)'de Mekke ile Medine'ye kadı tayin edildi. İstanbul'a dönüşünde pâyitaht kadılığı vazifesine tayin olundu. Ömrünün sonlarında Rısmeli kazaskerliği gibi mühim bir mevki elde etti. Baki 1008 (1600)'de öldü. Divanı M. de Hammer tarafından almancaya tercüme olunmuş (*Baki's des groesten türkischen Lyrikers Diwan*, Wien 1825) ve aslı 1276 (1859)'da İstanbul'da negredilmiştir.

¹⁷³ Aynalı Kavak, pâdişahın Haliç nihayetinde, Eyüp semtiyle Bahariye köyü arasında bulunan köye ismini vermiş bir saraydır.

1 Ekim, Cumartesi

[220] Bugün Pâdişahın Leopold'u aldığı ve Lehlilerin kendisiyle sulh akdettikleri hakkında haber gelmiş olduğuna beni ikna etmek istediler.

2 Ekim, Pazar

Bir Ermeninin elinde otuz karatlık, yuvarlak bir şekilde ve dışardan görülen bir pusula ile bir iğneyi muhtevi bir elmas gördüm. Buna kendisi on iki bin kuruş değer takdir ediyordu. Aynı Ermeninin yetmiş karatlık bir başka elması mevcutsa da, bu pâdişaha gösterilmek üzere mühürlenmiş bulunduğundan getirememişti.

3 Ekim, Pazartesi

Valide Sultan, liman cihetinde deniz kenarında bulunan köşke gelip teferrüchte bulundu. Başka her hangi bir kayığın sahile yaklaşmaması için baltacı ve bostancılar Sarayın etrafında kayıklarıyla bulunuyorlardı; bu suretle de Validenin huzurunu bildirmiş oldular.

On sekiz yirmi yaşında bulunan bir genç Rum, ¹⁷⁴ üç ay müddetle hapiste kaldıktan sonra İslam olmayı kabul etmediği için kellesi kesildi. [221] İsa dinini red ve inkâr etmeye kendisini mecbur etmek üzere Türkler tabanlarında bir çok değnek indirmişler ve daha türlü eziyette bulunmuşları; fakat kendisi bu iman uğrunda ızdırıp çekmek için dünyanın en büyük metanetini göstermişti.

4 Ekim, Salı

Kahire kervanının gemileri İskenderiye'den ayrılışlarında

¹⁷⁴ Bu genç Rumun ismi Nicolas idi 1656'da Tesalyadaki Olimp dağı'nın eteğinde³ bulunan Neokoriyo köyünde doğmuştu. De la Croix «*La Turquie chrétienne sous la puissante protection de Louis le Grand*» adlı eserinin (Paris, 1695) 327 ve 379'uncu sahifelerinde *La vie et le martyre de Nicolas, enfant grec, martyrisé à Constantinople pour la foi de Jésus-Christ* başlığı altında keyfiyeti anlatmıştır. Bu izahat eserin *Etat présent des nations et églises grecque, arménienne et maronite de Turquie* unvanlı ikinci baskısında da mevcuttur (Paris 1741, s. 213-216). Nicolas'ın başı 27 Eylül 1672'de kesilmiştir.

on dört iken İstanbul limanına sekiz olarak döndüler. Ötekiler ne oldukları anlaşılmamak şartıyla dağılmışlardı, bir tanesi de bir fırtınada batmıştı.

B. Büyükelçi Fransa'dan İzmir yoluyla bir paket aldı; bunda kendisine Kırılın muvaffakiyetli bir seferden ve bu seferde Felemenk devletinin en güzel eyaletlerinden dördünü zaptettikten ve henüz hiç görülmemiş bir şeyi yaptıktan, yani bu kadar güzel ve kuvvetli kaleleri bu derecede kısa bir zaman içinde ele geçirdikten sonra Paris'e avdeti bildiriliyordu.

5 Ekim, Çarşamba

Elime Türklerin tarihlerine ait bazı kitaplar düştü. Bunlar şunlardır: *تواريخ مصر* = Nişancı Paşanın Mısır tarihi; bu tarih dünyanın hakedilmesinden başlamakta ve Milâdın 1545'inci senesine tekabül eden Hicretin 950'inci yılında nihayet bulmaktadır. Müellif Ptolemeen kırıallardan ve bu kırıallığı işgal etmiş olan haleflerinden bahsetmektedir, fakat Halifelerin tarihleri ile daha çok meşgul olmaktadır. Bu kitap tam, mükemmel, iyi ciltlenmiş ve Türk dilinde ve Türk harfleriyle iyi yazılmıştı. *تواريخ حسن بك* = Hasan Bey tarihi; bu tarih Sultan Süleyman'ın ve Hicretin 1052 yılı Cemaziyelevvel ayı içinde [222] Mustafanın hal'edilip öldürülmesi (1642) tarihine kadarki diğer imparatorların tarihlerini ihtiva eder, diğer bir ismi de *سلطان سليمان تاريخ مرحوم و منور غازي* = Merhum ve muzaffer Sultan Süleyman'ın Peçevî namıyla maruf merhum İbrahim Paşa tarafından vücade getirilmiş tarihi'dir ¹⁷⁵. Bu eser hicretin 1034'üncü yılında, yani amcası Mustafa'yı istihlâf eden Sultan Murad'ın saltanatının başlangıcında nihayet bulur. Bu tarih te, bundan evvelki iki eser gibi iyi bir eserdir.

Hoca Efendi tarihi Türk imparatorları hânedanının birincisi olan Osman'la başlar ve 1480 senesine tekabül eden hicretin 885'inde, yâni II. Mehmed'in İstanbul'u alışı sıralarında

¹⁷⁵ Galland burada Kaptan-ı derya Mustafa Paşanın mühürdarı Hassan Vecibî Bey'in tarihini Peçevî'nin tarihi ile karıştırmaktadır. Okuyucu bu son müverrihin eseri hakkında daha ilerde tafailât bulacaktır.

nihayet bulur. Bu tarih fena değildir, fakat üslûbu çok özen-tili ve tabiiyetten hayli uzaktır¹⁷⁶.

Müellif ismi bulunmayan üç risaleyi muhtevi bir cild¹⁷⁷.

ترجمہ معجم التواريخ
ذکر سلطنت سلطان اورخان
ذکر جلوس سلطان مراد خان غازی
داستان یلدریم بايزيد خان غازی
داستان سلطان سليم خان غازی

Pâdişahın kuvvetleriyle [223] Lehlilerin kuvvetlerinin uzun zaman döğüşükleri ve bu ikincilerin galip geldikleri temin ediliyordu.

Rum bakkalları hey'eti tarafından dört bin kuruşun teslim edilmesi üzerine, Türklerin geçen pazartesi günü öldürmüş oldukları Rum oğlanının cesedi Patriğin emriyle kaldırılarak bir manastıra nakledildi. Cellâd bundan önce kelleyi alarak Rum-lara elli sekincuya satmıştı. Bu keyfiyeti Türkler haber alınca

¹⁷⁶ Hoca Efendi tarihinin unvanı *Tac üt-tevarih*'tir. Bu eser Türkiye'de büyük bir şöhrete sahiptir. En zarif bir üslupla yazılmış olup III. Meh-med'in şehzâdelerine hocalık etmiş olan Molla Sadeddin Mehmed b. Hasan Can'ın kalemi mahsulüdür. Kendisi müftilik yahut şeyhülislamlik yüksek makamına yükselmiş ve 1008 (1599)'da ölmüştür.

Tac üt-tevarih Osmanlı saltanatı tarihinin 699 (1299) senesinden Sultan Selim'in saltanatının sonuna (928 - 1522) kadar ki zamanı ihtiva eder. Bu eser 1279 da (1862) in 8° iki cilt halinde İstanbul'da basılmıştır.

XVII. asırda Bratutti tarafından parçalar halinde tercüme edilmiştir. *Chronica dell' origine, e progresso della Gasa Ottomana comosta da Sgidino Turco eccellen tissimo Historice in lingua turca tradotta Vincenzo Bratutti Raguseo Interprete della sacra Cesarea maes tá di Ferdinando Ferso* 1n-40 iki cilt. Birinci cilt 1649'da Viyana'da, ikinci cilt te 1652 de Madritte neşredilmiştir.

¹⁷⁷ Bu eserlerin ilki, farsca olarak Fazlullah el-Kazvinî tarafından vü-cûda getirilmiş bulunan *Mu'cem ft üsâr-ı mülûk*'un türkçe tercümesidir. Bu tercüme, Vezir Mahmud Paşanın emriyle Sultan II. Mehmed'in ender-un delikanlılarının hocası Kemal Zerd-i Bergamevî tarafından yapılmıştır.

Galland tarafından zikredilen diğer risaleler şunlardır:

1. Sultan Orhan'ın saltanat devri tarihi.
2. I. Murad'ın cülûsu tarihi.
3. Sultan Bayezid tarihi.
4. Sultan Selim tarihi.

cellâd yakalanmış ve kelleyi ne yapacağını itiraf etmesi için kendisine sopa atılmıştı. Fakat can acısı cellâdı her hangi bir insanın ismini vermeğe sevketmemiştir. Yalnız yeminli olduğunu söylemiştir ki, bunu da yapmış olduğu satışa ait bir söz saymak lâzım gelir; fakat hiç kimsenin adını vermemiştir.

6 Ekim, Perşembe

Peçevî İbrahim Paşa'nın Süleymandan Sultan Murad'ın ölümüne kadarki zamanı ihtiva eden Türk tarihinin başka bir nüshasını gördüm. Bunun hususiyeti, iyi yazılmış bulunmasından ayrıca, içinde bulunan başlıca şeylerin bir cedvelini ihtiva etmesi ve her yaprağın rakamı bulunmasıydı¹⁷⁸.

7 Ekim, Cuma

Karadan elli günlük bir seyahatten sonra Parisli Sieur Delaunay Halep'ten İstanbul'a geldi. [225] Ekselansa getirmesi için kendisine madalyalar tevdi edilmişti.

8 Ekim, Cumartesi

.

9 Ekim, Pazar

Sadî'nin *Bostan* isimli kitabını satın aldım. Bana bir kuruşa maloldu.

10 Ekim, Pazartesi .

Ekselans, bir kaç gün avla hoş vakit geçirmek üzere, İzmit körfezinde Tuzla'ya yakın bir manastıra gitti. O havalide pek mükemmel av imkânları vardır.

14 Ekim, Cuma

Ekselansın ikinci kâtibi İstanbul'dan geldi ve Felemenk

¹⁷⁸ Rakka beylerbeyi İbrahim, Beç (Fünfkirchen)'te bir Türk babadan doğmuştur. Babasından duyduğu şeylerle hunları gözleriyle görmüş olan şahitlere ve Macar tarihçilerine müsteniden, Sultan Süleyman'ın cülûsundan 1049 (1639) yılına kadar birbirini takip eden vakayin taribini yazmıştır. Tarih-i Peçevî 1293 (1866'te İstanbul'da 8° boyunda iki cild olarak basılmıştır.

elçisinin nezdinde ikamet etmekte olan bir Lehliye Viyanadan Mr. Visoski'ce yazılmış bir mektup hakkında malûmat verdi. Mr. Visoski bu mektupta Ekselansın elini öpüyor ve başhazinedarın aleyhinde tertibat aldığından avdetinde haberdar olduğu cihetle takiplerinden masun kalmak üzere bu şehre çekilmek mecburiyetinde kaldığını, hakkını tanıtmak üzere de ağustos ayında toplanacak olan Zâdegân meclisine gideceğini bildiriyordu.

[225] Türklerin Lehliler tarafından mağlûp edildikleri şayiasının dillerde gezdiği, büyük sayıda asker toplandığı ve İstanbul'da zafer için çok dua edilmekte olduğu da Ekselansa bildiriliyordu.

18 Ekim, Salı

Her gün kendisine yeniden humma nöbetleri gelmeye başladığından, Ekselansın biraderi tedavi için İstanbul'a dönmeğe mecbur oldu.

Ekselans, Sr. Panaioti'den bir mektup aldı. Sr. Panaioti, Mr. le duc d'Anjou'nun doğumu münasebetiyle yapmış olduğu şenliği ve Rhinberg, Orsoy, Bunk, Wesel ile Lippe kalesinin zaptlarını bildirmek üzere B. Büyükelçinin kendisine yazdığı bir mektuba mukabele ediyor, Kırılın bu fütûhatını Sadr-ı âzama hikâye ettiğini ve onun Pâdişah'la nefsinin bütün Ukranya ile Podolya'nın hâkimi gördüğüne ve hristiyanlığın seddi sayılan Kamanıça'yı sekiz günlük bir zaman içinde aldıktan sonra Küçük Ruşya'da Leopol'a hayli yaklaşacak derecede ilerlemiş bulunduğuna göre, gökyüzünde Türkiye ve Fransa imparatorlarının giriştikleri işleri himaye eden yıldız tertipleri bulunması icabettiği şeklinde mukabele ettiğini bildiriyordu. Panaioti, sulh müzakeresinde bulunmak üzere Lehistan murahhaslarının Kapı'da bulunmakta olduklarını, fakat Ukranya ve Podolyasız bir anlaşma yapılacağından şüphe ettiğini ilâve ediyordu.

23 Ekim, Pazar

Köprülü'nün hatıralarına ve şimdiki vezirin verdiği hatıralara müsteniden Türklerin tarihine çalışmakta olan bir Türkün öldüğünü ve Sadr-ı âzama kalması icap eden oldukça

güzel ve alâkabahş tarihî eserlerden mürekkep bir kütüphâne terketmiş olduğunu öğrendim¹⁹⁷.

[226] Ekselans bir gün evvel Fransa'dan bazı mektuplar almıştı ki, bunlarda Munster eveğinin Groningue'i ele geçirdiği, Mr. de Turenne'in yeniden elli bin asker toplayıp Felemenk'e yolladığı, kendisinin de 15 Eylülde oraya gideceği yazılıydı.

24 Ekim, Pazartesi

Türklerle Lehliler arasında sulhün aktedilmiş olduğu söyleniyordu; fakat muahedenin maddeleri tasrih edilmediğinden, bu haberi az insan gerçek olarak kabul etmektedir.

25 Ekim, Salı

Artık sulhten bahsedilmiyor, fakat Pâdişahın Edirne'de beklendiği muhakkak sayılıyordu.

«قصّة نظم عبدالرزاق» isimli farsca bir küçük kitap gördüm; manzum olarak yazılmıştı ve bir şeyhin bir hristiyan kadını ile muaşakasını hikâye ediyordu¹⁸⁰.

26 Ekim, Çarşamba

[227] «*Bostan-ı hayal*», isimli farsca bir küçük kitap gördüm.

¹⁷⁹ Galland'ın bahsettiği şabsiyet Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın mübürdarlığını etmiş olan Hasan Ağa'dır. Kendisi bu devlet adamının tarihini yazmaya memur edilmiş ve Paşa tekmiil vesikaları emrine tevdi etmişti. Eseri *Cevahir üt-tevarih* unvanını taşımakta ve Ahmed Paşa'nın 1069 (1658)'da beylerbeyi pâyesine yükseltilmesinden Kandiyenin teslimine kadarki tarihini ihtiva eylemek üzere beş fasılla bir zeyilden mürekkep bulunmaktadır. *Cevahir üt-tevarih*'te bu devre içinde aktedilen tekmiil muahedelerin, hükümdar mektuplarının ve bütün diplomatik vesikaların tercümeleri mevcuttur. Viyana İmparatorluk Kütüphanesinde bu eserin lâtince bir tercümesi mevcut olup unvanı şudur: *Annalium gemma, auctore Hasanaga, Sigilli custode Kupurli, sive Cypri Ahmed Bassae, supremi vizirii Mehmed quarti, Turcarum tyranni, ex turcico-arabico-persico idiomate in latinum translata, et diversis notis ac reminescentiis illustrata a Joanne Podesta S. C. R. Majestatis a secretis 1680.*

¹⁸⁰ Abdürrezak tarafından nazma çekilmiş macera. Bu, Şeyh Sa'ad'ın tarafından bir hristiyan kadını için duyulmuş aşkın tasviridir. Bu efsane şarkın bir çok şairine küçük manzûmelerin mevzuunu ilham etmiştir. Abdürrezak'ın eserini Mîr Ali Şîr Nevâî nazmen çağataycaya tercüme etmiş bulunmaktadır.

Muharriri Bektaş isimli biridir. Eser, fars dili ile şiirler vücade getirmek isteyenler için gayetle faydalıdır¹⁸¹.

27 Ekim, Perşembe

Türklerin نماز کجسی = Gece duası dedikleri bir bayramları vardı. Bu bayram sahte peygamberleri Muhammed namına yapıyordu. Bayram şerefine minarelerde umuma hitap eden yazılar yazdılar ve şerefeleri fenerle donattılar.

29 Ekim, Cumartesi

Bana görmekliğim için bazı kitaplar, İran krallarının arap harfleriyle ve resimlerle süslü olarak acemce yazılıniş bir tarihi, "*Divan-ı Binai*"¹⁸², isimli farsca bir manzum eser, "*Hülâsa-i Hamse*,"¹⁸³ isimli bir başka eser getirildi. Bu Hülâsa-i Hamse, [228] *Husrev u Şirin, Leyla ve Mecnun, Mahzen ül-esrar, Heft Peyker, İskendernâme*, gibi bâzı farsca kitaplardan alınmış darbimesellerden, hikemiyyattan vücûda getirilmiş bir antolojidir. Diğer türkçe kitap *Netâyic ül-fünun*¹⁸⁴ adını taşımakta olup

¹⁸¹ *Hostan-ı Hayal*, Bektaşkulu Abdal tarafından vücûda getirilmiş farsca küçük bir antolojidir. Bektaşkulu, Ebu Ali Muzaffer tarafından Vezir Muhammed bin Alkâmi için yazılmış olan Nazhret ul-igrizh (Hurma çiçeğinin şa'saası) isimli eseri taklit etmiş bulunmaktadır.

¹⁸² Şair, musikişinas ve maharetli bir hattat olan Mevlâna Binai, Heratlı bir mimarın oğluydu. Mir Ali Şir ile olan nizaları kendisini ilk önce Sultan Yakup nezdine iltica etmeye sevk ederek ona "Behram ile Behruz" kasidesini ithaf etmiş, bundan sonra da Sultan Ahmed Mirza'nın oğlu Sultan Ali Mirza'nın nezdine iltica ederek onun için de Mecma'ül-Garâib'ini vücûda getirmiştir.

Horasan'ın zaptından sonra Mehmed Seybanî Han Binay'a *Melik üş-şuara* unvanını vermişti. Binay 918 (1512)'de Şah İsmail-i Safevî'nin veziri Mir Münecim-i Sâni tarafından emredilmiş katliâm esnasında telef olmuştur (*Tezkire-i Sam Mirza*, Kütüb-hânemdeki yazma, vrk. 82- 84).

¹⁸³ *Hülâsa-i Hamse* yahut Nizami'nin beş epik mesnevîsinden telhisler: "Husrevle Şirin'in aşkları - Leylâ ile Mecnun'un maceraları - Esrar hazinesi - Yedi güzeller - İskender tarihi".

¹⁸⁴ *Netâyic ül-Fünun ve Mehâsin ül-Mütun* (Fennî bilgilerin verdiği neticeler ve metinlerde rastlanılan güzellikler) on üç fasıldan mürekkep olup tarihe tahsis edilmiş bulunan ilk fasıl Sultan Süley-

tarih, ilâhiyat, felsefe, belâgat, hey'et, hesap ilh. gibi ilimlerden bahsetmektedir.

Farsça tarih şu beyitle başlamaktaydı:

بنام خداوند لوح و قلم
که بر لوح دل نقش جان زد رقم¹⁸⁵

2 Kasım, Çarşamba

“رسالة کلشن” isimli manzum bir türkçe kitabı altmış akçaya satın aldım. Bu kitap Hicretin 820 yılında, yani Milâdın 1417 senesinde, İstanbullu olan Sultan Mehmed zamanında yazılmış [1] Muhammed'in ve Muhammed dininin ilk reislerinin sena- larından sonra, önsözde de bu pâdişahıtan bahsediliyor¹⁸⁶.

25 Nisan 1670'de ölmüş olan Daillé'nin¹⁸⁷ hayatı hakkında bana bir eser verildi.

3 Kasım, Perşembe

Bir [229] kadirge ile Mekke surresi reisi Üsküdarı götürüldü. Seyahat masrafı olarak kendisine mutad veçhile otuz altı bin sekino verilmişti. Eşyasiyle çadırlarının yüklü bulunduğu bir çok deveyi ihtiva eden Kervanı, sabahın erken saatinde yola çıkılmak üzere kendisini Üsküdarı beklemekteydi.

4 Kasım, Cuma

Firarî Mehmed diye adlanmış bir Basra paşasının

man'ın oğlu Sultan Selim'in saltanat devrinde nihayet bulur (974-1566). 1007 de (1598) ölmüş olan Pir Ali zâde Molla Yahya'nın kalemi mahsulü bulunan bu eserin diğer kısımları felsefeye, astronomiye, skolastik ilâhiyata, medenî ve dinî hukuka, münazaraya, kuran tefsirine, tasavvufa, ruya tefsirine, büyüçülüğe ve bekimliğe, ziraate, tefe'ül ve kehanetlere taalluk eder.

¹⁸⁵ Kalp levhası üzerine ruhun tasvirini çizmiş olan levh ve kalem hâkimi Allah namına.

¹⁸⁶ *Risale-i Gülşen*. Şiir mahlası Gülşenî olan Saruhanlı Şey İbrâhim hakkında biyografik hiç bir malûmat yoktur. Kendisinin tasavvuf vâdisinde bir kasîde ile bir takım gazelleri vardır.

¹⁸⁷ Meşhur protestan rahibi Jean Daillé, Duplessis Mornay'in torunlarına hocalık etmiştir. Kırk üç yıl Charenton protestan kilisesinin başpapaazlığını etmiş ve Galland tarafından kaydedilen tarihte Pariste ölmüştür. Oğlu Adrien Daillé «*Abrégé de la vie de Jean Daillé avec le catalogue de ses ouvrages*» kitabını neşretmiştir. (Cenevre [Paris], 1671, 80).

öldüğünü öğrendim. Paşası bulunduğu Kahireden dönüşünde Sadr-ı âzam K ö p r ü l ü'nün, kafasını kesmek üzere yolladığı cellatların ellerinden kaçmış olduğu için, kendisine bu lakap verilmişti. Telâkki etmiş bulundukları emri icra etmek üzere cellâdlar kendisini aradıkları sırada henüz evinde bulunmuyormuş. Açıp kaçtığı kapıyı bildirip oğlunun cellâdlara gafletle yol gösterişine rağmen, onların ellerine geçmemeye muvaffak olmuş. Elbisesini değiştirip derviş kıyafetine girmiş ve K ö p r ü l ü zamanında gelip barışmayı imkânsız bulduğundan, K ö p r ü l ü'nün ölmesini bekliyerek yedi yıl bu kıyafeti çıkarmaksızın gizlenmiş. Bu yedi yıl böylece geçtikten ve düşmanı öldükten sonra, kendisi Kahire paşası olduğu sırada maiyetinde bazı hizmetlerde bulunmuş olan Yeniçeri Ağasının nezdine gelmiş. Dostluğu hakkında emniyet hasıl etmesi üzerine kendisini tanıtmış. Yeniçeri ağası onu hüsnü suretle kabul etmiş, bundan sonra da K ö p r ü l ü'nün oğlunun teveccühünü tamamen elde etmeye muvaffak olarak tarafından Basraya vali tayin edilmiş. Bu seneye kadar da Basrayı gaile çıkarmaksızın idare eyledikten sonra tabîî ölümü ile ölmüş bulunmaktadır.

5 Kasım, Cumartesi

[230] Üç kuruşa farsça ve türkçe, gayet mufassal bir lûgat aldım. Bunun «نمت الله» = Nimetullah ¹⁸⁸ adlı lûgatten sonra bütün lûgatların en iyisi olduğunu zannediyorum.

6 Kasım, Pazar

Sadr-ı âzam tezkirecisi İshak Efendi'ye Mekkeye gitmesi için ruhsat verilmiş olduğunu öğrendim ki, hakikî ifadesiyle bu menkûbiyete uğradığı demektir. Bu hâle düşmesinin en büyük sebebini de, Pâdişahın teveccühünü kazanan ve Vezirin hüsnü nazarını elde eden çavuşbaşının gayretleri teşkil

¹⁸⁸ Galland'ın burada bahsettiği lûgat *Deşişe ft lûgat il-Fürs'tiir*. Tam unvanı *Et-tuhfet üs-seniyye ile'l-hazret il-Hasaniyye'dir*. Muhammed b. Mustafa ed-Deşişi tarafından 988'den 991'e kadar (1580-1583) Mısır umumî valisi ve emir ül-haç bulunmuş olan Hasan Paşa için vücuda getirilmiştir.

Nimetullah lûgati, 969 (1561)'de ölen Nimetullah b. Ahmed er-Rumî tarafından tertip edilmiştir.

etmiş. Kendisini çok himaye eden bu adamın sukutu gümrükçu başı için pek zararlı olmuştur.

Aynı zamanda Kapıda başka bir tebeddül de vukua gelerek yeniçeri ağası Kahire paşası tayin edilmiş, yani kendisine rakip olmasından korkan vezirce Kapıdan uzaklaştırılmış bulunmaktadır.

7 Kasım, Pazartesi

Arapça ve farsça bir lugat gördüm, fakat gayetle muhtasardı.

8 Kasım, Salı

Kendisine edebî rumca ile ve methiye şeklinde yolladığım bir küçük mektuba karşı, Sieur Maurocordato bana aynı dilde bir cevap verdi.

9 Kasım, Çarşamba

[231] Sieur Maurocordato'nun yedi mektubuna yedi cevap verdim.

Bir beyin kadirgası, Karadenizden gelen diğer kadirgalardan ayrılarak limana girdi ve selâm verdi.

10 Kasım, Perşembe

Karadenize giden kadirgalar filosu silâhendazların ve kursiyelerin¹⁸⁹ bir selâmiyle sabahın onuna doğru limana girdi. Fırkateynlerin muhtelif renklerde sancak ve bayrakları vardı.

Sieur Maurocordato Sakızda, mastikanın toplandığı noktaya yakın yerde yapılan balın Attique'te, Hymette dağında yapılandan daha iyi olduğunu ve keyfiyetin arıların emdikleri çiçeklerin nev'inden ileri geldiğini temin ediyordu.

Atinadan dönen Capucin Muhterem Peder René, Ekselansa başsız, gayet güzel yapılmış mermerden küçük bir heykel takdim etti. Bunun küçük bir maskesi olan ufak başlı bir ufak Venüs olduğuna hükmettim. Ayrıca üç tane de madalyon takdim etti ki, bunların ikisi Atinaya ait eserlerdi.

¹⁸⁹ Coursier (Kursiye) bir kadirganın mahmuzu üzerinden ateg edilen büyük topu idi. Umumiyetle yeşil dökmeydi.

Rodos paralarında görüldüğü gibi üçüncüsünün önünde bir baş ve arkasında bir yatak resmi vardı.

11 Kasım, Cuma

Şarapta alçı bulunup bulunmadığını anlamak üzere bir tecrübe yapıldığını gördüm. [232] Tecrübe edilmek istenen şarap bir yumurta içine döküldükten sonra içine bir yumurta kabuğu konuluyor. Eğer şarapta bir müddet kaldıktan sonra kabuk siyah olursa, bu alçı bulunduğuna delil teşkil ediyor. Bu takdirde ağırlığı da hayli artıyor ve evvelce dört dirhem ağırlığında ise on dirheme kadar yükseliyor.

M. de la Mothe Le Vayer'in mağmûm nesrini okudum. Her biri takriben yüz sahifelik bir cilt tutan üç kısımdan mürekkep bulunuyor¹⁹⁰.

Karargâhtan dönen İshak Efendi İstanbulda hiç durmadı ve Mekkeye müteveccihen Üsküdar'a geçti.

Türklerin Lehlilerle sulh şartlarının Kamanıçanın tek mil Podolya ile birlikte Sultanda kalması, Kazakların şefleri Dorosensko ile birlikte Sultanın himayesinde kalmaları ve Zât-ı şâhânenin almak iktidarında bulunduğu Leopold için bir defaya mahsus olarak 80,000 kuruş ve yılda yirmi iki bin sekino vergi vermeleri zemininde olduğunu öğrendim.

12 Kasım, Cumartesi

Mirkat ül-lûgat isimli arapça ve türkçe bir lûgat satın adım; pek mufassal olup kamusta bulunan bütün kelimeleri ihtiva ettiği gibi ayrıca da başka bir arap lûgatinden alınmış dört bini müteceviz kelimeyi muhtevi bulunuyor. Bana yüz akçeye mal oldu¹⁹¹.

13 Kasım, Pazar

[233] Kırılın üç muzaffer seferi için yapılmış olan şu beyti gördüm :

¹⁹⁰ I. *Considérations sur l'éloquence française de ce temps.*—II. *Petits discours chrétien de l'immortalité de l'âme* III. *Discours sceptique sur la musique.* Paris Louis Billaine au, Palais, 1669.

¹⁹¹ *Mirkat ül-lûgat* müellifi eserinin mukaddemesinde ismini söylememiştir. *Sıhah'tan* on dört bin ve *Kamus'tan* on altı bin kelime almış bulunduğunu ifade eder.

Una dies Lotharos, Burgundos hebdomas una
Una tulit Batavos luna ; quid, anne, feres ?

14 Kasım, Pazartesi

«كتاب.محرالمارف» ismiyle farsça ve müslüman dininin muhtelif hususlarından nesir halinde bahseden bir kitap gördüm¹⁹². Ayrıca muhtelif ahlâk meselelerinden bahseden «درة التاج لمولانا جامی» unvanlı ve manzum bir eser¹⁹³, yine ahlâk mevzularını ihtiva etmekte olup «كلشن عرفان» ismini taşıyan ve şu :

خدایا حمد همچو نعمتش یاد
همیشه بی عدد چون رحمتش یاد¹⁹⁴

beyti ile başlayan bir kitap ve «منشأت مولانا جامی و مولانا ادریس» ismini taşımakta olup iki ayrı eserden mürekkep bir kitap gördüm. [234] Bu sonuncular güzel mektup yazmak hususunda nümuneler veren iki kitaptır. *Dürret üt-tac* isimli eser şu beyitle başlıyor.

الحمد قبل كل كلام بصفات الجلال والاكرام¹⁹⁵

Eser oldukça mufassal.

Gülşen-i İrfan ismini taşıyan eser iki bin yüz yetmiş beyit ihtiva ediyor ; tahminimize göre hicretin 1052'inci yılında¹⁹⁶, yani otuz bir yıl önce vücûda getirilmiş. Kitabın sonunda bulunan şu iki beyit buna delâlet etmektedir :

¹⁹² *Bahr ül-Maarif* (Bilgiler denizi), bir zühdü takva eseri değildir. Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Mustafa için ve daha ziyade mahlası olan Süruri ismiyle tanınmış bulunan Şaban zâde Mustafa Efendi tarafından yazılmış olup nazım usullerinden bahseden edebî bir eserdir. Üç ayrı tedkik ile bir sonuçtan mürekkep bulunan bu eser, sefer ayında ikmal edilmiştir (Mart 1549).

¹⁹³ *Dürret üt-tac li izzet id-dibaç* (İpekli kumaşın ihtiyacını artıran tac incisi) unvanını taşıyan eser, Cami değil Şirazlı Kutbüddin b. Mes'ud tarafından yazılmıştır. Galland'ın zikrettiği ilk beyit, Heft Evren (Yedi taht) unvanı altında toplanmış bulunan yedi mesnevinin ilkinin teşkil eden Silsilet üz-zeheb (Altın zincir) 'in başında bulunmaktadır.

¹⁹⁴ Hamdlarımız andığımız Rabbin lûtuflarıyla mütenâsip olsun ! Onun merhamet ve inayetine delilleri gibi sayısız olsun !

¹⁹⁵ Her sözden önce Allahın haşmet ve ulûvvü cenabını sena edelim.

¹⁹⁶ 1642.

چون تو این کلشن عرفان بخوان
اکر خواهی که تاریخش بدانی
هزار و پنجه و دو بدز هجرت
که کفتم این سخن از روی حکمت¹⁸⁷

Bu iki beyte takaddüm eden beyitten anladığıma göre müellifin ismi Osman'dır :

دل درویش عثمان یا الهی
مده دردست نقش هیچ کامی¹⁸⁸

İstanbul'da "Hafız Ahmed Paşa camii,, denen bir cami mevcuttur. Burada üçü de Sûdî tarafından tefsir edilmiş olan Gülistan, Bostan ve Hafız divanlarını okunak yahut birer suretlerini çıkarmak isteyenlere vermek üzere kurulmuş bir vakıf var [235]. Bu maksatla her bir eserden yedişer cilt mevcut olup bu nüshalar iki kuruş bırakan herkese verilmekte ve cild iade edilir edilmez para iade olunmaktadır. Çünkü, paranın alınmasındaki gaye, cild geri getirilmediği takdirde yenisinin tedarikini temindir¹⁸⁹.

15 Kasım, Salı

B. Büyükelçi Venedik balyozuna birini göndererek birâderinin hastalığı esnasında haber almak üzere başkâtibini gönderdiğinden dolayı teşekkür etti ve kendisinin hâlen iade-âfiyet etmiş bulunmasından ileri gelen memnunluğunu haber verdi.

¹⁸⁷ Eger *Gülşen-i İrfan* unvanını taşıyan bu kitabı okurken hangi tarihte telif edilmiş bulunduğuna âgâh olmak istersen bil ki, hikmetin ilham ettiği bu sözleri yazdığım tarihte bin elli iki sene geçmiş bulunuyordu.

¹⁸⁸ Ey Allah, inayet eyle de hakir Osman, kalbi içindeki ihtirasların pencesine düşmesin !

¹⁸⁹ Filibeli bir müezzin oğlu olan Hafız Ahmed Paşa, IV. Murad'ın saltanat yıllarında iki kere sadareti ihraz etmiştir. Yeniçerilerle Sipahilerin isyanları sırasında Sarayda ve Pâdişahın gözleri önünde parça parça edilmiştir. (18 Recep 1041 — 9 Şubat 1632).

İnşa ettirdiği ve ismini taşımakta bulunan cami 1040 (1631) yılında nihayet bulmuştur. Bu binanın etrafında bir medrese, Kur'an okumasını talim etmek üzere bir mektep ve bir çeşme mevcuttur. Kitap ihtiva eden dolaplar camiin içinde bulunmaktadır.

Ekselans Kahire'den bir İngiliz asilzâdesi vasıtasıyla Kıptilerin dinî âyinleri hakkında Arapça bazı izahatla Sina dağı metropolitinden rumca malûmat aldı. Bu doğrudan doğruya Rahip Claude aleyhinde yazılmış bir mektud idi ki, Kudûs patriği Nectarius'un imzasını taşıyordu ve Patrik tasvip edip imza atmakla iktifa etmişti.

16 Kasım, Çarşamba

Bana Bostan hakkında Sûdi'nin şerhlerini ihtiva eden on iki defter getirdiler. [236] Bunlar İstanbul'da Hafız Ahmed Paşa camiinden iare edilen kitabın ilk cildinden nakledilmişti. Her cildi istinsah için bir Türkün ne istediğini sormam üzerine, bunun iyi şekilde yazanlar için cilt başına iki kuruş olarak tespit edilmiş bulunduğu cevabı verildi. Şu halde, bahis mevzuu cilt için on dört kuruş verilmesi icap edecektir.

17 Kasım, Perşembe

Türkçe manzum ve “مولودالى”, yani Peygamberin doğuşu isimli bir kitap satın aldım. Kastedilen Peygamber Muhammed'tir. Eserin nihayetinde bazı tesadüfler karşısında söylenmesi gereken bir takım dualar da vardır²⁰⁰.

18 Kasım, Cuma

Mükemmel bir farsça münşeat gördüm. İran şahlarına ve aynı şahlığın nâzırlarına mektuplar yazmak hususunda çeşitli şekiller tesbit etmektedir.

Bundan bir gün evvel, Osmanlı imparatorluğunun kuvvet ve zâfına ait olmak üzere Sieur Maurocordato'nun italyanca olarak yazmış bulunduğu bir nutkun okunmasını dinlemiştim. Kuvveti, bilhassa bütün tebaanın ve tahsisen milis kumandanlarının sultana karşı olan askerce itaatleri ve herkesin en yüksek makamlara yükseltilmeleri suretiyle zâdegânlara az ehemmiyet verilerek ikbale ve hükümdarın lûtfuna mazhar bulunanların

²⁰⁰ Türk edebiyatı büyük sayıda mevlûl eserine sahiptir. Bunların en eskisi, I. Bayezid'in imamı Bursalı Molla Süleyman tarafından vücûda getirilmiştir. Molla Süleyman, Bayezidin mağlûbiyetinden ve ölümünden sonra Bursaya çekilmiş ve o hükümdar tarafından bu şehirde yaptırılmış olan büyük camiin imamı olmuştu. Bursada 805 (1403)'te ölmüştü.

her şeyi onun teveccüh ve inayetine borçlu bulunduklarını bilmekten mütevellit minnetler gibi sebeplere atfediyordu. [237] Za'fı ise on dört, on beş noktada tespit ediyor ve bunların yakında tam bir harabiye müncer olacak bir vaziyet hasıl ettiğini söylüyordu ki, bunlardan bir kısmı Sultanın sarayında mutfak masrafına evvelce yüz kese verilirken şimdi sekiz yüz kese tahsisini icap ettiren debdebe, vezir ve paşaların birbirlerine rekabet ederek dairelerini genişletip doldurmaları, en aşağı derecedeki ümeranın da kendilerini göstermek üzere sarfettikleri gayretler, vebanın bütün imparatorluk dahilinde her yıl yaptığı tahribat, iyi kumandanlar bulunmayışı, denizdeki kuvvet azlığı, paraların ve değerlerinin sıklıkla değişmesi, gümrükçülerin tüccara pek büyük ziyanları mucip olan eziyetleri, ancak en çok veren lehinde hüküm veren ve yalancı şahit olmak isteyen herkese korkunç bir hürriyet bahşeden adaletin bozulduğu, dinlerine mensup olmayan ve imparatorluklarında bulunan bütün halka karşı tek mil Türklerin yaptıkları hırsızlıklar, yağmalar, işkenceler ve hakaretlerdir.

Bir isyan çıkarıp altmış bin kişilik bir ordu toplamış olan Kasım Paşa, maharetle kendisine iltihak etmiş olan bir paşanın sofrada gösterdiği bir hatt-ı şerif karşısında idam olunmayı sessizce kabul etti. Davet edilmiş olup sofrada bulunan bir çok diğer paşaların hiç biri de, derhal tatbik edilen idam hükmüne muhalefet etmediler. Bilâkis, hepsi odadan ayrıldılar, çadırlarına çekildiler ve ertesi günü hareket ederek cümlesi vilâyetlerinin yolunu tuttular. Bu itaatin sebebi şudur ki, paşalar kıyam ettikleri zaman bu hareket asla hükümdarlarına karşı olmayıp fena idarelerinden şikâyetle daima nâzırlar aleyhinedir. Hâklarındaki rolüm hükmünün düşmanlarının telkini olduğunu söylemeleri gerçi mümkündür, [238] fakat kendi tabirleri ve çhile pâdişahlarının mukaddes parmakları tarafından yazılmış satırlara karşı olan tazimleri pek hüyükündür.

Habaset yerleri İstanbulda o kadar az memnûdur ki, geçenleri çağırmak için kapıda duran Türkler bile vardır.

19 Kasım, Cumartesi

.

20 Kasım, Pazar

Patrik, selefinin torunu olan Antakya patriğini alenen afarozladı ve azletti. Bunun sebebi, kendisinin yalnız pek genç olması değil, fakat hem de kiliseye ait bulunan bazı mücevheratı zimmetine geçirmesidir.

Ekselans Karadeniz boğazında ilk kalelere kadar uzanan bir seyranda bulundu ve kendisine refakat eylediğim için, büyük miktarda palamut ve olta ile ele geçen başka balıklar avlayan bir çok balıkçı gördüm. Bir Türkün bir olta ile bir galran avladığını da gördüm.

25 Kasım, Cuma

Bugünü cumartesiye bağlayan gecede, Ekselansın tam benim yattığım odanın altında bulunan odasından yangın çıktı. Derhal bastırılabilmesi hasıl olabilecek ziyarı ve sürü halde gelecek olan Türklerin şüphesiz mucip olacakları karışıklığı önledi.

1 Aralık, Perşembe

[239] Pâdişahın annesinin başhekimi olan bir Türkün uğramış bulunduğu büyük bir hastalık esnasında kendisinden kan alınmasını istememiş olduğunu öğrendim. Tabiatın burundan kan akıtmak suretiyle kendisine yol göstermesine rağmen, adam hayatın kan miktarıyla kaim bulunduğu kanaatinde imiş.

2 Aralık, Cuma

Doktor Cigognini'nin *La vita e un sogno*²⁰¹ isimli İtalyanca bir komedisini okudum.

Dün bana İstanbul'da taşı olan her hangi bir kimseden bahsedilişinin hiç duyulmadığı söyleniyordu. Fakat göz hastalıkları oldukça çoktur.

8 Aralık, Perşembe

Ekselans Fransa'dan tarihleri hayli eski mektuplar aldı.

²⁰¹ *La vita e un sogno, opera scenica del signor Giacinto Andrea Cicognini, Fiorentino. In Venitia 1664, per Nicolo Pezzana. Cicognini'nin eserleri ilk önce Venedikte 12° boyunda üç cild olarak, bir kaç yıl sonra yine 12° boyunda dokuz cild olarak yayınlanmıştır.*

Bu mektuplarda ve daha bazı haberler meyanında, B. Witt'lere karşı Lahey'de çıkmış karışıklıklar hakkında malûmat veriliyordu. Sr. Ruart Putten kendisini Prince Orange'ı zehirlemeye sevketmeye çalıştıkları iddiasıyla onları itham ettiği halde onu bu suçla mütenasip bir cezaya çarptırmıyarak Felemenkle Westfrise dışına sürmekle iktifa eden Witt'lere karşı, 20 Ağustosta, ayak takımı harekete geçmiş, kendilerini parça parça etmişti. [240] Adamın biri, İngiltere'ye yollamak üzere on kuruşa bir parmak satın almıştı.

İngiltere kâtibi, Halep yoluyla Kahire'den yeni gelmiş bir ingiliz asilzâdesi refaketinde bulunduğu halde Ekselansı ziyarete geldi.

9 Aralık, Cuma

Villefranche bayrağı altında seyahatte bulunan Marquis de Fleury'nin fena hava yüzünden Paros adası sahiline oturmuş olduğu ve aynı fırtına esnasında bir Venedik gemisinin de Şıra sahillerinde karaya çarptığı ve iki Kudüs rahibesiyle bir keşişin telef oldukları öğrenildi.

Çağatay dilinin en güç kelimelerinin izahını ihtiva eden «لغت نوابی» = «*Lugat-ı Nevayî*,²⁰² isimli türkçe bir kitap gördüm. Bu dilin türk dili ile çok münasebeti bulunduğundan, muharrir Leylâ ile Mecnun, Ferhad ile Şirin gibi bu lisanla yazılmış kitaplar zikretmektedir. ابو شفا bir erkek yahut koca mânasına gelmektedir. Fransa'da Gaskonyalılar b'yi u'ya ve buna karşılık u'yu b'ye çevirdikleri gibi, bunlar ب'ye çevirirler; bu suretle «*vermek*,» yerine «*birmek*,» derler. Dudakla telâffuz edilen harfier de birbirlerinin yerlerini alırlar. Bu suretle, Türklerin telâffuz ettikleri gibi «*bana*,» demeyip «*manga*,» derler.

Muhammed'in Kuran'da Allah'a incirler, zeytinler, Sina dağı ve Yemen memleketi üzerine yemin ettirmiş olmaksaki mânasızlığı takdir eden *Netâyic ül-fünûn* muharriri, incirler üzeri-

²⁰² Bu eserin tam unvanı «*El-lugat ün-Nevaiyye ve'l-istîşadât ül-Çagataiyye*» = Nevayî tarafından kullanılmış sözler ve Çağatay lehcesi hakkında kesin ifadelerdir. Nevayî türkçe yazılmış manzum eserlerinde meşhur Mir Ali Şir'in almış bulunduğu mahlasıdır. Bu lugat 1869'da M. Véliaminof - Zernof'un himmetiyle yayımlanmıştır.

ne yemin etmekle bir incir altında nâzil olan İncil namına [241] bir zeytin ağacı altında yazılmış ilâhiler sebebiyle zeytinler üzerine, Musa kanunu orada tebliğ edildiği için Sina dağı üzerine, söyledikleri gibi Kur'an'ın inmiş olduğu Muhammed memleketi orası olduğu için de Yemen memleketi üzerine yemin etmiş olduğunu söyliyerek teville çalışıyor.

10 Aralık, Cumartesi

Köse Ali Paşa isimli kaptan paşa, mutad veçhile Adaları ve Adalar denizinin ekser sahillerini dolaştıktan sonra kadir-galariyle limana girdi. Kaymakamın emrini bekleyerek, girmeden önce iki saat Tophâne ile Saray arasında durdu. Girişinde mutad selâmlarda bulundu.

11 Aralık, Pazar

Tertip etmiş olduğum fars bir kere daha oynandı ve ikinci oynanış birinciden muvaffakiyetli oldu.

12 Aralık, Pazartesi

تذكرة الشرا = "Tezkiret üş-Şuarâ", isimli türkçe kitap bir çok Türk ve Arap muharrirlerinin hayatlarını hülâsa olarak ihtiva etmektedir.

Ekselans, İngiltere kâtibi ile kendisini bir kaç gün önce görmeye gelmiş olan İngiliz asilzâdesini yemeğe dâvet etmişti.

14 Aralık, Çarşamba

Yarım parmak uzunluğunda ve kalınlığı bu uzunluğa uygun iki ayağı bulunan bir küçük yılan gördüm. [242] Bu yılan Sefer Bêy isminde irtidat etmiş bir hristiyanın vücudunun bir çok taraflarında bir cerahat vücade getirmeksizin dolaşmış, sonra sağ kulağının ucunda bir cerahat vücade getirmişti. Sefer Bey uğramış olduğu bu dertten ameliyat neticesinde haberdar edildiğini söyledi. Ameliyatı yapan eczacı, bana böyle bir yılanın bir kere de küçük bir Rum kızından alınmış olduğunu, bu yılanın o kızın bir çok yerlerinde zarar vermeksizin dolaştıktan sonra çekilip çıkarıldığı, topuğa yakın bir yerde nihayet bir cerahat vücade getirdiğini anlattı.

Yahudilerin anlattıkları o Sandoval'ın muhayyerülukul hikâyesi Türklerin lisanlarında bulunan Kırk vezir hikâyesi'nin aşağı yukarı aynıdır. Bunun konusu kırk gün sürdüğü halde öteki ancak on dört günlükler²⁰³.

Türklerin malik bulundukları hikâye ve masalların çokluğu hayrete lâyık bir şeydir. On on iki cilde kadar varan romanlarımızın uzunluğuna hayret edilir. Türklerin yüz yirmi ciltlik Iskender romanları vardır; daha başka elli, altmış, ilh. ciltlik romanları mevcuttur. Bedestende bu kitapları dört yahut beş akça mukabilinde okutmak üzere iare etmekten başka bir işleri olmayan bazı kitapçılar mevcuttur ve bunlara bilhassa kışın, geceleri uzayınca çok kalabalık gelir. Çünkü, Türklerin bu mevsimdeki âdetleri, pek ziyade sevdikleri bu masalları dinlemek üzere toplanıktır.

15 Aralık, Pergenbe

[243] Fransızca konuşur bir Yahudi olup son Edirne seyahatinden beri görmemiş bulduğum Sieur Mose'yi gördüm. Kendisinden kısa bir zaman önce bağlanmış ve ağızları tıkanmış üç kişinin Edirneye getirilmiş oldukların ve bunların Sabbathai Sevi'ye isnat edilen şeyler hakkına şهادette bulunduklarını öğrendim. Bu ithamlar hasebiyle, Sabbathai Sevi o tarihten itibaren Edirne'de mahpus bulunuyormuş ve kendisini itham edenlerle karşılaştırılacakmış. Sabbathai Sevi'yi Yahudi takkeli tephilline'ler²⁰⁴ refakatinde ve daha bir çok

²⁰³ İstanbul musevilerinin kusurlu telâffuzları ile Sandoval'ın muhayyerülukul hikâyesi dedikleri eser «Kadınların hileleri hakkında Sendabar'ın hikâyeleri»nden başka bir şey değildir. M. Sylvestre de Sacy der ki: «Sendabar'ın yahut Sendabad romanı «Kırk vezir» ve diğer Şark romanlarını prototipidir. *Notice d'un manuscrit hébreu de la Bibliothèque impériale, Nr. 510; Notices et extraits des manuscrits de la Bibl. imp., C. X, s. 405*). Sendabar'ın hikâyeleri ibrancesden M. E. Carmoly tarafından tercüme olunmuştur: Paris, 1849. Hikâyeler ilk defa olarak İstanbul'da, I. Selim'in saltanatı devrinde, hilkatın 5277'inci yılında basılmıştır (1516).

²⁰⁴ «Küldani dilinde yahut baham ibrancesında Tefillin, latince'de Precatorie tûbirine muadildir; zira Yahudiler dualarında bunu kullanırlar».

«Bu kullanış tarzı şöyledir: İki parçamen parça üzerine, ma'sus yapılmış mürekkeple ve murabba harflerle bu dört tenbih büyük bir itina

seflerle birlikte olarak kadınlarla şarap içerken görmüş olduklarını bu üç adam iddia ediyorlarmış. Biraderinin Sabatthai'in kurtulması için Pâdişaha bir istida takdim ettiğini, bu istida üzerine şahitleri Edirne'ye götürmek emrinin geldiğini, Vani Efendi'nin bu işte çok dahil olduğunu, [244] esasen Edirne'de bulunan Sabbathai'in da devletin bu işten haberdar olmasından önce ve keyfiyetin kabil bulunmasına rağmen hapishânedan çıkmayı istememiş olduğunu Sieur Mosé söylüyor.

16 Aralık, Cuma

Lâtince bilen bir dervişle konuştum. Kendisin Lehli olduğuna hükmediyorum.

17 Aralık, Cumartesi

Ekselans Livorno'dan sekiz günde İzmir'e gelmiş bir gemi vasıtasıyla bir paket mektup aldı. Mr. de P o m p o n e Ekselans'a geçen temmuzda bütün tebaa ile birlikte doğumu münasebetiyle şenlikler yapmış olduğu Mr. le D u c d' A n j o u'nun hazin ölümünü bildiriyor. Aynı zamanda Felemenk işleri hakkında

ile yazılır : Dine İsrail, vesaire ; ikincisi ve o kadar muti olacaktır, itaat et, vesaire ; üçüncüsü, her ilk doğanı bana vakfet ; dördüncüsü, bu Rab seni içeri soktuğu zaman olacaktır, vesaire. Bu iki parşömen küçük bir sivri paket halinde sarılmıştır ve bunlar siyah bir dana derisi içine sarılır. Sonra, bu aynı deriden, bir parmak genişliğinde ve takriben bir buçuk dirsek uzunluğunda dört köşe ve katı bir parça üzerine konur. Bu teffilin'i sol kolun büküm yerine korlar ve jed şeklinde küçük bir ilmik yaptktan sonra bir kayışla bağlarlar. Buna Teffila scel jed, yani el teffilası derler. Ötekine gelince, şimdi bahsettiğim dört geçidi ayrı dört buzağı derisi parçası üzerine yazarlar. Bunlardan heraber sarılmak suretiyle bir murabba vücade getirilmekte, üzerlerine sin harfi yazılmata, bundan sonra bunun üzerine öteki gibi katı küçük bir dana derisi mürabba konulmakta ve bundan manara ve uzunluk itibariyle evvelkilere benzeyen iki ip çıkmaktadır. Bu mürabba alnın ortasına konmakta ve ipler a'nı sardktan sonra arkada dalet harfi şekilde bir boğmak vücade getirilmekte, sonra bu ipler mide üzerine inmektedir. Bunlara Teffila scel rasc yani baş teffilası derler. Taled'le beraber ancak sabahleyin konulan bezler bunlardır.» (*Cérémonies et costumes qui s'observent aujourd'hui parmi les Juifs*. Traduites de l'italien de Léon de Modene, rabin de Venise ; suivant la copie à Paris, à La Haye chez Adrien Moetjens. 1682, s. 27 ve 28).

malûmat vererek Prince d'Orange'ın Kıralın azimetinden sonra Vorden mevkii önüne on dört bin kişi ile gelince garnizonun kendisini üç mevkiden kovmuş olduğunu, Prince d'Orange'ın hâkim olduğu takdirde kaleyi daha kolaylıkla ele geçirmek ümidinde bulunduğu bir dış mahalleyi yaktığını ve iki bin kişi ile Mr. de Luxembourg'un yetişerek kendisini büyük bir insan kaybiyle muhasarayı kaldırmaya mecbur bıraktığını yazıyordu. Fransızlar Vard kalesinde de iyi bir muvaffakiyet kazanmış ve orada ancak üçyüz kişilik bir garnizon teşkil ettikleri halde birkaç fırkateynle gelmiş olan üç Felemenkliği muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde bırakmışlardı. Ayrıca da, İmparatorun Brandebourg elektörü ile birlikte silâhlanmış olduğu, fakat biri Mr. le Prince'in kumandası altında Lorraine'de, diğeri Mr. de Turenne'in kumandası altında Kolonya'da bulunmak üzere onların hücumlarına karşı koyacak iki orduya Kıral malik olduğu için İmparatorun kuvvetlerinin geçmesine Elektörlerin muhalefet ettikleri bildiriliyordu.

18 Aralık, Pazar

[245] Kendisini maruz bıraktıkları ithamla Yahudilerin Sabbathai'ya hakikaten bir oyun oynamış olduklarını, fakat bu oyunun muvaffak olmaması pek muhtemel bulunduğundan bu kadar şüpheli bir işe girişmektense dört bin kuruş yerine on bin harcayarak onu öldürtmek icap ettiğine hükmettiklerini Mr. Roboly'den öğrendim. Gerek kaymakam, gerek İstanbul efendisi bu mesele ile alâkalanmayı asla kabul etmediler ve ancak bostancıbaşı müdahalede bulundu.

19 Aralık, Pazartesi

Bana büyük kıt'ada ciltlenmiş beratlar gösterdiler. Bu beratlardan üç tanesi Sultan Süleyman'a, üç tanesi Sultan Selim'e, bir o kadarı da Sultan Murad'a ait bulunuyordu. Mecmuaya elli kuruş değer takdir edilmekteydi.

20 Aralık, Salı

Türkler ramazanlarına başladılar. Gece minarelerin üzerindeki ve camilerdeki kandilleri yakmak üzere muhtaç olup biriktirmiş bulundukları zeytinyağı çokluğu, bu maddeyi o

derecede nadir kılmıştı ki, para ile zeytinyağı tedarik etmekte zahmet çekiliyordu. Türkler zabıalarını çok methederek bunu fazla tekrar etmekle beraber, bir takım şeyleri bulamadıkları pek sık görülmektedir. Pirince, kahveye, buğdaya, tereyağı vesaireye taallûk edince, denizle taşıt müşkilâtını ileri sürüp kendilerini mazur gösterebilirler. [246] Fakat keyfiyet zeytinyağına taallûk edince, bunun kendilerine Adalardan gelmesini beklemeksizin eğer ağaçların üzerinde bozulmaya ve çürümeye terk ededilen bütün zeytinleri kullanacak olsalar ellerine büyük miktarda zeytinyağı geçerdi.

21 Aralık, Çarşamba

Fars harfleriyle yazılmış, minyatür ve yaldızlarla zenginleştirilmiş olup “خسرو و شیرین مولانا شیخ رومی”, isimli türkçe bir mesnevî gördüm²⁰⁵.

Müellif eserinin sonunda bunu Hicrî 932 yılında ikmal etmiş olduğunu bildiriyor ki, Milâdın 1535'inci yılına tekabül eder. Eser şu mısra ile başlıyor :

“Tek ve ebedî Allah adına,,

“*Tezkiret üş-şuarâ*,” adlı başka bir kitap gördüm ki, bir nevi şairler muhtırası mahiyetindedir ve müellifinin adı Hasan Çelebi'dir²⁰⁶. Kendisi Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Selim zamanında yaşıyordu. Devrine kadarki Türk şairlerinin bir kataloğunu alfabe sırasıyla tertip etmiş bulunmaktadır. Lisânı türkçeden ziyade arapçaya benzemektedir ve kelimelelerinin çoğunu arapçadan alarak türkçeyi ancak cümlelerin bünyesini tanzimde kullanmaktadır. “*Yusuf ve Zeliha*,” mesnevisinin muharriri Hamdi'den bahsederken, bütün eserleri arasında bunun cümlesine faik bulunduğunu söyler.

22 Aralık, Perşembe

Yukarda bahsi geçen beratlar mecmuasını B. Büyükelçi namına satın almak üzere Bedestene gittim. [247] B. Büyükelçi bu

²⁰⁵ Husrev ve Sirin'in aşkları, Yusuf Sinan-ı Germiyanî tarafından. Bu mesneviden evvelce, 52. sahifede bahsedilmişti.

²⁰⁶ Kınalı zâde Hasan Çelebi 1012 (1603) yılında ölmüştür. Eseri Lâtifî'nin eserinin zeylini teşkil eder.

eser için on beş kuruş tediye etti. Bedestenden daha başka Türk kitapları ve bu meyanda “جوامع الحکایات” isimli bir kitap getirdim ki²⁰⁷. bu eser Sultan Süleyman devrinde ve Hicretin 955'inci (1548) yılında farscadan oğlu Bayezid için tercüme edilmiş hikâyeler mecmuasıdır; mütercimi bulunan Türk de bunlara İstanbul dışında ve Kâğıthanenin nihayetinde bulunan Eyyub camii²⁰⁸ yakınında çalıştığını söylemektedir. Kitap dört kısma ayrılmış olup her kısım da yirmi beş fasla ayrılmış bulunmaktadır ve bu keyfiyet ihtiva ettikleri şeylerin tenevvuu bakımından lâtif yüz fasıl vücûda getirmektedir. İlk yirmi beş fasılda yetmiş iki âlemin hâliki bulunan Allahtan, peygamberlerle velilerin mucizelerinden, Arabistan'la İran'ın eski kırallarıyla: bilhassa Nuhtan evvel ve sonra yaşamış bulunduklarını söyleyen-

²⁰⁷ *Cevâmî' ül-hikâyât ve Levâmî' ür-rivâyât* (Küçük hikâyeler mecmuası ve fıkralardan ışıklı çizgiler) Vezir Nizâmülmülk Şemseddin için Cemaledin Mehmed el-Avfi tarafından farsça olarak yazılmıştır. Bu eserin ilk türçe tercümesi. talebesi bulunan Sultan II. Murad tarafından izhar edilmiş arzu üzerine Ahmed b. Arabşah tarafından yapılmıştır. 914 (1508)'te ölen şair Mevlâna Necati, Sultan Mehmed için bunun ikinci bir tercümesini vücade getirmiştir.

Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezid için yapılmış üçüncü bir tercüme, 973 (1565)'te ölen Mevlânâ Salih Celâlzâde tarafından vücade getirilmiştir. Şarkta büyük bir şöhre sahibi olan bu eser dört kısım veya cilde ayrılmıştır.

²⁰⁸ Eyup camii, an'aneye nazaran, İstanbul'un Araplar tarafından üçüncü muhasarasında Peygamberin bayrakdarı Eyyub'un düştüğü yerde inşa edilmiştir. Ak Şemseddin Eyyubun mezarınının 1453'de keşfedildiğini ve II. Mehmed'in camii bu kahramanın şerefine hına ettirdiğini söyler. Her pâdişah, tahta çıkar çıkmaz kılıç kuşanmak üzere bu camie gidecek ve hükümdarlığının haklarına ancak bu büyük merasimden sonra tam bir şekilde sahip olur.

Bu camie girmek hristiyanlar için memnu'dur. Câmii tarif eden Evliya Çelebi'ye nazaran, gayetle sade bir usûlpta olup içinde veya dışında sütunları yoktur. Kubbeyi dört büyük sütun desteklemektedir. Başlıca medhalin üzerinde altın harflerle âbidenin inşa tarihi (Hicri 863, Milâdi 1438) yazılı bulunmaktadır. Camiin sağında ve solunda iki minare yükselmektedir. Haremin üç tarafı medrese binalarıyla kaplı olup dördüncü cephe camiin methalini teşkil eder. Orta yerde, Eyup türbesinden iki cesim çınarla ayrılmış bir köşk yükselir. Avlunun iki kapısı mevcut olup sağdaki kapı, çınar ve dut ağaçları dikilmiş ikinci bir avluya açılır.

lerden, müslüman olan halifelerden, doğruluklariyle şan kazanmış kimselerden, [248] birçok kıralların durumlarından, söyledikleri güzel sözlerden, insanları muhtarip etmek üzere yaptır-
mı; oldukları işkencelerden, verdikleri hükümlerden, akıllı ve değerli kimselerden, vezir veya devlet nâzırlarından ve baha-
dırlıktan, bilgili ve soylu kimselerle saireden bahistir. Bunları takip eden yirmi beş fasıl, mütevazi halk tabakasından ve ken-
dilerine yaraşan meziyetlerden bahsetmektedir. Bundan sonra gelen yirmi beş fasıl fena, dinsiz ve mücrim kimselerden bahsetmektedir. Son yirmi beş fasıl ise hayret ve hayranlık uyandıracak şeylerden bâhis bulunmaktadır.

«لطائف لامی» adlı diğer bir kitap bir takım küçük hikâyeleri ihtiva etmekte olup bunların bazıları kelimelerin çift manalarına istinad etmektedir ki, bunlar meyanında bulunan bir fıkra, bir kadı huzurunda şarap içmiş olmakla itham edilen bir Türkün, içmek kelimesinin Türk dilinde şarap içmek kadar and içmek için de kullanılışı sayesinde kendisini oldukça maharetle kurtarışını anlatmaktadır. Kitap büyük kıt'ada takriben iki parmak kalınlığında olup iyi bir yazı ile yazılmıştı; fakat imlâsı bozuktu²⁰⁹.

23 Aralık, Cuma

Pâdişahca, annesi Valideye refakat etmek ve onu Edirneye götürmek üzere yollamış olan Musahip Paşa, İstanbul'a hiç bir merasim yapılmaksızın girdi. Kaymakam, bostancıbaşı, Kaotan paşa, İstanbul efendisi ve İstanbul'un başlıca ricali tarafından derhal ziyaret oıundu.

24 Aralık, Cumartesi

B. Büyükelçi yortular münasebetiyle İstanbul patriğinden, Venedik balyozundan, [249] İngiltere, Felemenk ve Ceneviz elçilerinden tebrikât kabul etti; nezaketlerinden dolayı teşekkür için Venedik balyozuna başkâtibi ve diğerlerine baştercümanı yolladı.

²⁰⁹ Bu kitabın tam uvanı *Mecma'ül-Letâif*'tir. Mahnıud Lâmi: tarafından vücûda getirilmiştir.

25 Aralık, Pazar, Noel günü

Pâdişahın Lehistana doğru yürüdüğü sırada Kapı'ya İmparatorun yeni bir elçisi gelmiş olduğunu, Sieur de Casanova halefinin gelmiş bulunması hasebiyle avdet etmek isteyince orta elçilerin karargâhta değil fakat Edirne'de veda etmeleri âdet bulunduğundan Pâdişahın avdetine orada intizar etmesi şeklinde mukabele edildiğini, bu sırada Edirneye gelen halefinin de Almanya elçilerinin mutad ikametgâhları bulunan Rum Metropolitânânesine indiğini öğrendim. Sieur de Casanova ise henüz ne zaman mazhar olacağı meçhul olan veda kabulüne intizaren Karaağaca çekilmiştir. Pâdişahın ordularının gelecek yıl Macaristan tarafına teveccüh etmeleri pek muhtemel görülüyor; çünkü bu memlekette bulunan âsflerin yolladıkları adamlar Edirne'de bulunmakta ve Osmanlı ordularını celbetmek üzere ellerinden geleni şüphesiz ki yapmaktadırlar.

26 Aralık, Pazartesi

Elime üç Türk kitabı düştü ki, birincisinin ismi şudur²¹⁰: «کتاب تواریخ تألیف فخر الفلاء العظام محمد علی افندی الترقیمی الشهر رمضان زاده» [250] Bu kitap Âdemden başlamakta ve Muhammed'e kadarki zamanı az kelime ile hulâsa ettiği gibi Osmanlı imparatorluğunun başlaması tarihine kadarki bütün hicrî yılları gene aynı şekilde hulâsa eylemekte, bundan sonra Süleyman'ın oğlu Sultan Selim'e kadar biraz tafsîlât ile devam etmekte ve nihayet, saltanatlarının tarih ve müddetleri ile birlikte olarak eski İran ve Mısır kırıllarının bir listesini vermektedir. Müftüler, şeyhler, kazaskerler gibi en mühim Türklerin doğum ve ölüm tarihlerini yazmış ve ömür müddetlerini ilâve etmeyi asla ihâl etmemiş. Meselâ İbrahim Paşa'nın ölümünün 942 (1536) yılı olduğuna dikkat ettim²¹¹. Sultan Süleyman'ın oğullarının tarihlerine de dikkat ettim.

²¹⁰ Ramazan zâde Mehmed Çelebi tarihi. 979 (1571)'da vefat eden bu müellif niğancılık (protokol şefliği) vazifesini ifa etmiş, ve dünyanın hal-kedilmesinden başlayarak Sultan Süleyman devrinin hitamıyla nihayet bulunan tarih yazmıştır.

²¹¹ Pargalı bir gemici oğlu olup Türk korsanları tarafından ele geçirilen İbrahim Paşa, Sultan Süleyman'ın gözdesi, eniştesi ve sadrı-âzamı olmuştur. 942 Ramazanının 21'inde (5 Mart 1536) Sarayda boğ-

Sultan Selim'in ki 929 (1522), Sultan Mustafa'nın ki 920 (1514), Sultan Bayezid'in ki 935 (1528), Sultan Cihangir'in ki 938 (1531), Sultan Murad'in ki 938, Sultan Mahmud'ki 931 (1524), Sultan Abdullah'in ki 930 (1523)'dur. Sultan Süleyman'ın 932 (525) yılında Yemen ve Aden memleketine²¹² Kızıldeniz yolu ile yirmi kadırğa göndermiş bulunduğuna da dikkat ettim. Bundan başka, Sultan Mustafa'nın [251] Karamanda Ercule [Ereğli] isimindeki bir köyde katledilmesini müteakip Bursaya getirilerek Sultan Murad'ın türbesi karşısında gömüldüğü²¹³ ve Şah Tahmas afvini temin

durulmuştur. Cesedi Galata mevlevilerine verilmiş ve tekkelerinin bağçasına gömülmüştür. Cesedinin gömülmüş bulunduğu yeri, uzun zaman, oraya dikilmiş bir ağaç göstermiştir. İbrahim Paşa ölümünden bir yıl önce M. de La Forest'le Fransa ile Türkiye arasındaki ilk ittifak müabedesini akdetmişti.

²¹² Aden'in zaptı, Diu'ya karşı Mısır umumî valisi Süleyman Paşa'ca yapılmış seferin bir safhasından ibarettir. Bu safha Sadettin tarihinde, Hacı Kalfa'nın *Tuhfet ül-kibar*'ında (İstanbul baskısı, 1141 [1728] vrk. 26 ve J. Mitchell'in İngilizce tercümesinin 65. sahifesi) hikâye edilmektedir. Bu hususta izabata Venedikli bir deniz rehberinin Viaggi Alla Tana (Venedik 1545 vrk. 143-163) adlı eserde basılan jurnalinde ve Jerome Osarius'un *Histoire de Portugal contenant les entreprises, navigations et gestes mémorables des Portugais* adlı eserinde de (Fransızcaya tercümesi S. G. [Simon Goulard] Paris, 1587, vrk. 544-550) rastlarız. Nihayet, bu sefere ait etraflı malûmat şu unvan altında neşredilmiştir: «*Copie des lettres qui ont esté envoyées des Indes de Portugal le xxij de juing sur la deffaicte du Turc esdictz lieux*. Paris, Mil D. XXX. IX. par Jehan du Pré. 12° Gotik.

²¹³ Sultan Mustafa 961 Şevvalinin 12'sinde (23 Eylül 1553), İran üzerine yürüdüğü sırada Karaman eyaletinin ve Konya bölgesinin bir mıntıkasını teşkil eden Ereğli'de karargâh kurmuş olan babasının çadırında boğulmuştur. Busbeq'in hikâyesinden ayrıca, Sultan Mustafa'nın öldürülmesi hakkında Würtemberg dükası Christophe'un talebi üzerine vücuda getirilmiş pek önemli bir esere sahibiz. Bu eser, 1555'de Bâle'de ve 1556'da Pariste «*Soltani Solymani, Turcarum imperatoris, horrendum facinus in proprium filium, natu maximum, Soltanum Mostapham, paricidio, anno Domini 1553, patratum*» unvanı altında yayımlanmıştır. Bunun Fransızca bir tercümesi 1556'da Pariste Olivier de Harlay tarafından şu unvan ile neşredilmiştir: «*Le meurtre inhumain commis par Saltan Solyman Grand Seigneur des Turcs en la personne de son filz aîné Mustapha, traduit du latin de Nicolas de Moffan par. J. V. avec deux epistres liminaires*».

edemediği için Bayezid'in evlâdından beşiyle birlikte Kazvinde öldürülmesinden sonra Sivasta gömülmek üzere oradan nakle-dildiğini öğrendim. Keyfiyet 964 (1556) yılında vukua gelmiş²¹⁴.

Tarih-i İbrahim Peçevî isimli bir başka kitap gördüm. Bu, Süleyman'la başlamakta ve hicretin 1044 (1634) yılında nihayet bulmaktadır. حدّاً لب جبل من عبد ذليل²¹⁵ kelimeleri ilk söz-lerini teşkil etmektedir.

«اعلام البلاد باعلام البلاد» isimli bir diğer kitap ta gördüm²¹⁶ ki, müellif bunu Sultan Süleyman'a takdim etmek üzere yazdığını, İstanbul tarafında bulunan şehirlerden yüz tanesini eserine aldığını söylüyor ve bunların hangi iklimlerde bulun-duklarını ve cümlesinin merkezi telâkki ettiği bu büyük şehir-den kaç ay veya gün uzakta olduklarını kaydediyor.

[252] Keyumers, İran kırallarının ilki olmuştur. Bey-zavî'ye nazaran kendisi Velâd'in oğlu, o Sam'in oğlu, Sam da Nuh'un oğlu idi.

Bu âileden sonra Keykubad'ın nesli gelmiş, o da Darius'la bitmiştir.

Eşkâniyan hânedanı daha sonra yükselmiştir. Efendimiz Eşkân'ın halefi olan Şapûr devrinde doğmuştur. Şimdi zikre-dilen müverrihe nazaran, bu hânedanın sonu Aıdevan za-manına rastlar ki, bu Sasan hânedanının müessisi Erdeşir tarafından mağlûp edilmiştir. Erdeşir, Babek'in oğlu, o Sasan'ın oğlu, o da Behmen'in oğluydu. Bu devlet üçyüz

²¹⁴ Sultan Bayezid'le dört oğlu, Sultan Süleyman'ın el-çilerine tevdi edilmiş ve 15 Muharrem 969 (25 Eylül 1561)'da Süley-man'ın büyük oğlu Selim'in başçavuşu Ali Ağa tarafından katle-dilmişlerdir. Sultan Bayezid'le dört oğlunun mezarları Sivas'ın şimal kapısı dışında, yol kenarında bulunmaktadır. Bu prensin İrandaki ikameti, hudut harici edilmesine ve ölümüne ait siyasî muhaberat Sarı Abdullah Efendi tarafından *Düstur ül-İnsa*'sında dercedilmiştir.

²¹⁵ Pek hakir bir kûle Rabbin ihtigamı hakkında senalara koyulur.

²¹⁶ Kendilerine muhtelif memleketleri tanıtmak üzere Allah bendele-rine verilmiş notlar. Bu risalenin müellifi Çasözünde ismini bildirmemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun başlıca şehirlerinin sayılmasından ayrıca, bu küçük coğrafya eseri Semerkand, Buhara, Pulgarlar memleketi, Rusya, Hindistan, Sind, Çin, Roma, Venedik, Cenevre, İspanya ve Fas hakkında pek kısa izahatı muhtevi bulunmaktadır.

kırk bir yıl, Héraclius zamanında yaşayan Yezdegird'e kadar devam etmiş ve kendisine Emir ül-mü'minin deneni Ömer ül-Hattab kiralığı ele geçirmiştir.

27 Aralık, Salı

Vasıtasiyle Sadr-ı âzam kitapcısı Resul Efendi ile görüşmek üzere Balat'a, Sieur Aleksandro Mavrocordato'ya gittim. Fakat Sieur Mavrocordato onun sabahleyin evinde bulunmayacağını söyleyerek beni nezdine götürmedi.

28 Aralık, Çarşamba

Sabah namazından sonra Valide Sultan, yanında Musahip Paşa ile üç bin yeniçeri bulunduğu halde Edirneye gitmek üzere yola çıktı ve fena hava ile yağmur seyahatin tehirini mucip olmadı.

« تاریخ آل عثمان لمولانا ادریس » gayet iyi bir tarih sayılmaktadır. Kendisi Fatih Mehmed'in oğlu Sultan Bayezid zamanında yaşıyor [253] ve Ramazan'a nazaran, İran nişancıları reslinden geliyordu ²¹⁷.

29 Aralık, Perşembe

Mehmed Çelebi isimli bir Türk tarafından vücûda getirilmiş gayet güzel bir İstanbul haritası gördüm. Müteaddit sahifeler üzerine yapılmış olan bu harita, mahrecine kadar tekmiil Karadeniz üoğazın da ihtiva etmekteydi.

Edirneye müteveccihen yolunda devam üzere Valide Sultan Davut paşa'dan ayrıldı.

Kendisine refakat etmek üzere Vani Efendinin de yollanmış bulunduğunu öğrendim.

İshak Efendi'yi istihlâf eden Sadr-ı âzam tezkirecisinin isminin Halil Efendi olduğunu söyledikleri gibi Panaiotti'nin kendisi ile iyi münasehette bulunduğunu da bana ihsas ettiler.

²¹⁷ Osmanlı hânedanının Mevlâna İdris tarafından taribi. Mevlâna İdris-i Bitlisî'nin tarihinin adı *Hest Bihist* (Yedi cennet)'tir. Bu eser, Osmanlı hânedanının ilk sekiz sultanının zarif bir üslûpla yazılmış tarihleridir. Müellifin 982 (1574)'de ölmüş olan oğlu Ebu'l-fazl Mehmed Efendi bu eseri İ. Selim saltanatına kadar götürmüştür.

30 Aralık, Cuma

Yukarda bahsi olan, *Cevami' ül-Hikâyat* isimli kitabın ilk cildiyle Ramazan zâde tarihini Ekselans için birer kuruşa satın aldım. *Hoca Efendi tarihi*'nin otuz kuruşa satın alınmış olduğu bana temin edildi.

Bazı şeyler satın almak üzere İstanbul'a gittim ve orada iki Fransız saatçının louagi nezdinde haraç yüzünden tevkif edildiklerini öğrenince bunları çıkarmak üzere bir tercüman yol-lamasını Ekselanstın rica etmek için Beyoğluna döndüm ; rica ettiğim şey de az sonra yapıldı.

31 Aralık, Cumartesi

B. Büyükelçi kendisine yeni sene için dileklerini bildiren mümessillerin tebriklerini kabul etti. [254] Ekselans kendilerine adam yollayıp tebriklerinden dolayı teşekkür etmekte kusur eylemedi.

Musahip Paşa, Pâdişahın ilkbaharda İstanbul'a gelmeye karar vermiş bulunduğunu kaymakamla yeniçeri ağası gibi büyük mevki sahibi bazı zevâta söylemiş.

Felemenk elçisi B. Büyükelçiye M. de la Haye'nın Alman-yada bir vazife sahibi bulunduğunu söyledi.

Bir Türk, bunu Ekselansın satın almayı isteyeceğini zan-nederek, Sacrabosco küresi hakkında ²¹⁸ Junctinus tefsirinin bü-yük kıt'ada ikinci cildini Fransa elçiliğe getirdi. Bu eser Kamanîça'nın zaptı esnasında ele geçmişti ve orada ellerine bir takım kitaplar geçiren birçok Türkler, kendi kitapları çok pa-halı olduğu için ellerine geçirdikleri bu eserlere de yanlış kıy-metler takdir eylemişlerdi. Fakat bunda hata etmişlerdir ; hata-larını da kitapları satın almalarını teklif ettikleri bütün Frenk-lerin hunları reddetmelerinden anlamak imkânını bulmuşlardır.

1672 YILI HÂTİRALARININ SONU

²¹⁸ *Fr. Junctini commentaria in sphaeram Joannis de Sacro Bosco accuratissima. Lugduni, 1578. Commentaria in tertium et quartum capitulum sphaerae Joannis de Sacro Bosco. Lugduni, 1577.*

EK

I.

Pera'dan, 6 Kasım 1670

Mösyö,

Mutaden işbu seyahat yirmi gün sürmekle beraber, Malta'dan bu şehre kadar yol bize elli iki güne maloldu. Buna rüzgârın muhalefeti sebebiyet verdi ve Adalar arasında birçok mevkide, hatta birinci ve ikinci kaleler arasında durmak icab etti. Akıntının kuvvetine hakim olmaya imkân verecek bir hava bekleyerek orada on üç gün kaldık, ve kaleleri selâmlayan gemiler onlar tarafından da müsavi muamelesi görerek selâmlandılar. Ayrıca, Sa Majeste'nin büyükelçisi sıfatıyla hususî bir selâma mazhar oldum ve gemiler Türklerin bana yapmış oldukları nezaketi tekrar top atarak iade ettiler. İstanbul'da da aynı tarzda muamele görmek istedik; fakat kaymakam teklifi emsali o derecede gayr-i mevcut bir şey saydı ki, Sarayın selâm iade etmesini istemenin kellesini istemek olduğu, bunu her hangi bir kimse için, hattâ Pâdişahın muzaffer orduları için yaptığına ait bir misal bulunmadığı, keyfiyeti Kapı'ya yazacağı, fakat selâmsız girmek imkânı bulunduğu tarzında mukabele etti. [258] İhtiyar ettiğimiz şekil olan bu selâmsız giriş, Türkleri ve bilhassa nasıl olup ta bu tarzda harekete karar verildiğini anlayamayan ecnebileri bir takım mütalealarda bulunmaya sevketmiştir. Fakat, selâm göndermeden girmemize nasıl muvafakat edildiğini anlamak için, hiç bir kale ile tahkim edilmiş olmayan ve medhali kalelerle kâfi derecede müdafaa edilemiyen, bütün evleri yanmaya pek müstait olup limanı da, gemiler ve diğer hafif taşıtlarla dolu bulunan İstanbulun zaafını gözönüne almalıdır. Bu sebeplerden dolayı da beni buraya getirenler kudretinde dört harp gemisinin, korku kendilerini mecbur eylemediği müddetçe akıl ve mantığı bırakanları yola getirebileceğine inanmak caizdir. Şunu da ilâve edebilirim ki, kendilerini makul bir durumda tutabilmek için yegâne muvafık çare de hemen hemen bundan iba-

rettir. Bu yüzen kaleleri görüp mühim şahsiyetleri selâmlamak üzere toplar atıldıkça bunların akı-i sadalarla kuvvetlenerek bütün şehirle civar köyleri yere sermeye kadir bir hadde varan — ve hiç değilse bu korkuyu kendilerine vermeye kadir bulunan — velvellerini işiten Türklerin duydukları hayret ve hayranlığı görmek, keyfiyete kanaat getirmek için kâfidir. Bu gemilerde her gün talimler yapılmaktadır, ve bütün lüzumlu yerlere yerleşmiş bulunan nöbetçiler kumandanın dileği gereğince Türkleri kabul etmek veya etmemek suretiyle Kırılın kudretinin her tarafa yayıldığını, Sa Majeste'nin dilediği takdirde Asya'ya, Sarayın ta karşısına kuvvet çıkarabileceğini göstermektedir.

Bu sarayda Pâdişahın ancak validesiyle biraderleri bulunmaktadır ve validesi oğlu için yapılmış yeni bir çektirmeyi görmek üzere deniz kıyısına ineceği zaman kendisini gemilerin selâmlamalarını istemiştir. Ricası yerine getirilmiş ve Sarayın selâma başlaması üzerine Sa Majestenin topçuları çok daha kudret ve velvele ile selâm toplaı atmakta devam etmişlerdir.

Bu tafsilâtan sizi haberdar etmeye cür'et edebileceğime ve M. de la Haye'in sür'atle Fransaya dönmeye hazır bulunduğunu ilâve edebileceğime hükmettim.[259] Kendisi Kırılın emirleri mucibiñce izin almak üzere, ben de kabul resmi için Edirne'de vezire yazdık. Mektuplarımızı götüren Fontaine on yahut on iki güne kadar dönecektir. Vezirin kendisini nasıl kabul ettiğini size o zaman bildirmek şerefine mazhar olacağım. Kapı'da bulunan Süleyman Ağa, istediğimden fazlasını elde edeceğimi, her şeyin pek iyi bir durumda bulunduğunu, vazifesini ifa etmiş olduğunu ve edeceğini bildirdi.

Ayrılmadan önce onunla aramızda geçmiş müzahabe esnasında, kendisinin gerek Kırıl tarafından kabul edildiği ve gerek sizin tarafınızdan kabullere mazhar olduğu sırada gördüğü iyi muameleleri hatırlatmıştım ; bana aynı şekilde ve daha güzel bir kabul temin etmesinin şahsı menfaatine uygun bulunduğunu ihsas etmiş ve Kırılın denizde ve karadaki şevket ve kudretinin Kapı'da başka suretlerle değil onun temin edeceği münasebetler sayesinde malûm olmasının daha muvafık olduğunu, bu hususta kendisinden ancak hakikati söylemesinin istendiğini ve eğer kendisine Fransada hiç hediye verilmediyse

bunun kendisinin de hediye getirmemiş olmasından ve Sa Majestenin elçilerine Zât-ı şâhânenin hediye vermeyişinden ileri geldiğini izah etmiştim. Bana cevaben, o da Fransada görmüş olduğu fevkalâdeliklerden Pâdişah ile veairleri haberdar etmek hususunda hiç bir fırsatı kaçırmayacağını ve her halde kendisinden mufassal izahat isteneceğini, Zât-ı şâhânenin Paşalarla diğer erkâna hediyeler gönderirken gönderdiği kimselerin ne şekilde kabul edildiklerini bizzat tahkik eylediğini, bu sebeple de Fransa imparatoru derecesinde büyük bir imparator nezdindeki elçiliği esnasında neler geçtiğini tamamen anlatmasını elbette ki emredeceğini söylemişti.

İşte, Mösyö, kendisiyle bu şekilde sözler teati edildi, ve bu sözler Kralın şevketinden ve sizin talimatınızdaki ve emirlerinizdeki kudretten aldığım yardım sayesinde müzakeremde muvaffak olacağıma beni kani kılmaktadırlar. [260] Seleflerimden bazılarının bu ciheti şahsî bir takım mülâhazalarla ihmal etmiş bulunmalarına rağmen, kendimi şehre debdebeli bir girişle tanıtmanın ehemmiyetli olduğuna hükmettim ve önceki büyükelçilerin verdikleri misallere de bakarak, Sa Majestenin gemileriyle kendilerine dehşet saldıktan sonra Türklere Fransızların ihtişamlarını göstermenin muvafık bulunduğu kanatine varıp merasimle girmeye karar verdim. Beni buna katiyetle azmettiren şey de tekmil resmî merasim Edirne'de yapılacağı için İstanbul'da da bir şey göstermek icap ettiği mülâhazası oldu. Bundan dolayıdır ki, namıma kaymakama tekrimatta bulunduğu sırada, beni ne zaman kabul ettirmek istediği soruldu. O da kâfi merasim yapmamak korkusu ile, Bab-ı âlinin emirlerini beklemekte olduğu şeklinde mukabele etti. Bu emirlerin arzuma muvafık olduğundan ve bütün büyükelçilerle mukim elçilerin bana refakat eylemek üzere maiyetlerini yollayacaklarından şüphe etmiyorum. Cümlesi adam yollayarak gemide bana karşı tekrimatta bulunmuşlardır ve sözleriyle Sa Majeste'ye karşı büyük inkiyatlar ve hürmetler göstermektedirler. Mektubun uzunluğundan dolayı af niyaz eder ve size borçlu bulunduğum hürmette asla kusur etmeyeceğime inanmanızı naçizâne rica ederek, Mösyö, daima pek naçiz bir bendeniz kalacağımı arz ederim.

Nointel

II.

İstanbul'a giriş

Sa Majeste'nin Kapı nezdinde büyükelçisi olarak yolladığı Marquis de Nointel iki aylık bir yolculuktan sonra ekimde İstanbul'a vasıl oldu ve 24 Ekimde gayr-ı resmî olarak karaya çıkıp on kasımda yapacağı resmî giriş için her şeyi en muvafık şekilde hazırladı.

İşbu 10 Kasım gününde seher vakti gemilere giderek Princesse'in süvarisi ve Kırılın dört gemiden mürekkep filosunun kumandanı bulunan M. Daple mont tarafından tasavvuru mümkün bulunan bütün tazimlerle kabul edildi. Az sonra, büyükelçilikte selefi bulunan M. de La Haye gelip kendisine iltihak etti; öteki gemilerin süvarileri de gelerek saygılarını arz ettiler.

Refakatinde Galata voyvodası bulunduğu halde çavuşbaşı gelip mutlu muvasalatından dolayı kaymakamın duymakta bulunduğu sevinci anlattı, kendi derecesinde yüksek meziyetlere sahip bulunup dünyanın en büyük imparatorlarından birinin ve en büyük dostlarının büyük elçisine karşı borçlu bulunan bütün hürmetlerin gösterilmesi hususunda Pâdişahın emri olduğunu da Markiye temin etti. Ne zaman isterse karaya çıkabileceğini ve her şeyin kendisini imkânın âzamisi derecesinde iyi kabul edecek şekilde hazırlanmış bulunduğunu bildirdi.

Çavuşbaşı kabul ediliş şekline memnun kaldığı gibi Fransa imparatoru Kapı'nın en kudretli, en eski ve en sadık dostu, aynı zamanda da hristiyanlık dünyasının en büyük imparatoru bulunduğu için dünyanın bu en büyük iki imparatoru arasındaki iyi münasebetleri âleme göstermek üzere Pâdişahın vezirlerinin ne kadar gayret etseler yerinde olacağı tarzında kendisine verdiği cevaptan da pek ziyade memnun olmuştu [262] ve ahlâklarını istikbal töreni için gerekli nizama koymak üzere ayrıldı.

B. Büyükelçiler kendisini takip etmekte gecikmediler ve her gemideki bütün tüfeklerin üçer kere atılışlarından hasıl olan velvele ile dört geminin ayrı ayrı attığı yüzer pâre top sesi arasında karaya çıkarak Fındıklı denen bir mevkie vardılar; orada fevkalâde güzel bir nizam içinde kendilerini bekleyen piyade ve süvari kuvvetleriyle karşılaştılar.

Zengin kıyafetli iki borazan, alayı açıyordu; bunlar elle-

rindeki âletler kadar sırtlarındaki elbiselerin ihtişamıyla dikkate lâyık bulunuyorlardı.

Kendilerine *azap* denmekte olup Galata voyvodasına tâbi olan ve onun *kâhya* yani muavininin emri altında bulunan yüz tüfekçi bu iki borazanı takip ediyor, ve B. Büyükelçiği karşılamaya gelmiş bütün Türklerin önünde yürüyorlardı. Bu tüfekçilerden sonra, büyük birer Hint bastonu ve kendilerine mahsus bulunup pek muhteşem bir hâl kazanmalarını temin eden güzel bir baş ziyneti hüviyetlerini haber veren yüz yeniçerinin meydana çıktığı görüldü. Reisleri olan *çorbacı* başında taşıdığı büyük bir sorguç kadar da beygirinin güzelliğiyle üzerine alâka celbediyordu.

Gayet güzel atlara binmiş seksen kişi daha sonra ilerlediler ; başlarındaki mücevveze denilen büyük sarıklardan kendilerinin *Pâdişah çavuşları* oldukları anlaşıyordu.

Bu çavuşları cümlesi iyi atlara binmiş ve pek güzel giyinmiş sekiz yeniçerinin, bir vekilharcın, altı hizmet uşağının ve on iki üniformalı uşağın takip ettikleri görölüyordu ki, bunlar B. Büyükelçinin dairesi halkından bir kısmını teşkil etmekteydiler. Bunları gayet güzel iki atı elleriyle yeden iki seyis takip etmekteydi ; bu atların kalın altın ve gümüş işlemeli hatşaları fevkalâde parlıyordu.

Arkalarında daha altı tercüman bulunan Fransa baştercümanıyle Venediğinki [263] geçit resmini devam ettirdiler ve Rum usulü kıyafetleri hayli lâtif bir değışiklik teşkil etti.

İki sipahi zabiti ile kaymakamın imrahoru, yanında Galata voyvoda yahut valisi bulunan çavuşbaşıya takaddüm ediyorlardı ve çavuşbaşı ile voyvoda vakur edaları ve sarıklarının büyüklüğü gibi kendilerine refakat etmekte olan uşaklar sayısının çokluğu ile dikkati celbediyorlardı. Bu uşaklarla eş elbiseler giymiş dört borozan, B. Büyükelçilerin hemen önünden gelmekteydiler.

Her birinin yanında mağrur beygirlerinin güzel örtülerini tutmak üzere altışar seyis bulunduğu halde, B. Büyükelçiler birlikte geliyorlardı. M. de la Haye sırtında altın düğmeli siyah kadifeden bir elbise ile sağda görünüyordu, Marquis de Nointel'in üzerindeki sırmalarsa parıl parıl parlıyor ve kendisinin herkesin dikkatini çeken vakur ve güzel edası tesir itiba-

riyle elbisesinin ihtişamından aşağı kalmıyordu. B. Büyükelçinin Fransa'dan yanında getirmiş olduğu pek çevik Fransız zâdegânı hemen arkasından yürümekteydiler ; bundan sonra da Fransa ve Venedik başkâtipleri yürüyorlardı.

Gemilerden çıkmış bulunan yirmi altı asilzâde, bunları takip etmekte ve büyük sayıda Fransız tüccarı ile B. Büyükelçinin maiyetinin bakiyesi alayı nihayetlendirmektedirler.

Bu muhteşem girişi görmek üzere gelmiş olan azm kala-balığı yarmak hususunda büyük bir zahmet çektikten sonra, B. Büyükelçiler iki saatlik bir yürüyüşü müteakip Fransa sarayına vardılar, ve burada, avluda iki sıra halinde dizilmiş bulunan azaplar, tüfek yaylımlarıyla yeni Büyükelçinin muvasalatından bütün Türklerin duydukları sevinç hislerine tercüman oldular. Bu sürur karşısında duyduğu memnurluğu belirtmeyi de Fransız elçiliği ihmal etmedi ve attığı silâhların çokluğundan civardaki evler titredi.

* * *

III.

İstanbuldan, 9 Mayıs 1671

Mösyö,

[264] Bayram zamanı Edirne'de bulunmakla, Pâdişahın geçiş alayını seyretmek hevesine düştüm ve bu tören dünyaca zannedildiği derecede önemli bir şey olmaktan pek uzak bulunduğundan için, bu alayda neler gördüğümü size yazmaya cesaret ediyorum.

Mösyö, malûmunuz bulunduğu veçhile, bayramın üç gününü Türkler ramazan ayı esnasında icablarına tamamen riayet ettikleri orucun şiddetinden kurtulmuş olmak sevinci içinde geçirirler. Bu günlerde gayet güzel elbiseler giyer, birbirlerini ziyaret ederler ; beygir koştururken mızrak fırlatırlar, fakat görülmeye en layık olan şey camie giden Pâdişahın bu gidiş alayıdır.

Kendisinin geçeceği yollara kum serpilir ve her iki tarafa, duvarlar boyunca, silâhsız, sade başlarında merasim kavukları bulunan bir sıra yeniçeri, Saraydan camie kadar isticâl gösterilmeksizin yerleştirilir.

İlk önce, at üstünde olduğu ve altı yedi akrabası yanında bulunduğu halde Tataristan [Kırım] hanının oğlu geçti. Bunlar başlarında kürklü kalpaklar taşıyorlardı ve üzerinde başka hiç bir elbise bulunmamak üzere vücûdu saran caketlerle memleketlerinin usulünde giyinmişlerdi. Bundan dolayı, kendi manzaraları itibariyle dikkate lââyık bulunmadıkları gibi maiyyetleri bu dikkate asla lââyık değildiler ; çünkü, maiyyetleri, kendilerine Zât-ı şâhâneyi selâmladıkları sırada verilmiş olup Büyükelçilerle maiyyetlerindeki verilenlere müşabih bulunan altın çiçekli gümüş işlemeli kaftanları taşıyan iki sefil uşaktan ibaretti. [265] Fakat bu prensler haricî manzaralarıyla ne kadar az ehemmiyet arzederlerse etsinler, kendilerinin kudretli olan ve kıral muamelesi gören bir hükümdarın âilesinden bulundukları düşünülünce, onları rehin olarak muhafaza edip Edirneden iki günlük mesafede tutan ve kendilerini iki bayramda tazimlerini arzederek namaz kılacakları camie beraber gelmeye mecbur eden Osmanlı imparatorunun büyüklüğüne bir burhan teşkil ettiklerini kabul etmek lâzımdır. Şu kadar ki, içinde yaşadıkları köyle etrafındaki altı yedi köyden maişetlerini temin eden bu prenslere Zât-ı şâhânenin bayramlarda yirmi beş bin akça verdiği de bir hakikattir.

Devlet nâzırı olan *reis ül-küttab* onları uzaktan takip etti ve solunda memurlarından biri, etrafında da yedi sekiz uşak bulunuyordu.

Mavi çuhadan basit bir hırka giymiş olduğu ve başında haylı büyük bir sarık bulunduğu halde, *müftü* daha sonra geliyor, kendisine de bir düzüne adam refakat ediyordu. Müftünün arzettiği garabet arkasından gelen kırmızı renkli arabasıydı.

Edirne kadısı ile intizamsız bir kaç suvari yürüyüşe devam ettikten sonra bir müddet geçince alay fasılaya uğradı ve karışık bir halde ilerleyen çavuş ve sair bazı subaylarla yeniden başladı. Bu subaylar *müteferrika*'lara takaddüm etmişlerdi ; müteferrikalar ise muhtelif rente caketleri ve merasim sıırıklarıyla on beş on altı kişiden ibaret bulunuyorlardı. Bunlar geçer geçmez *ak haremağası* göründü.

Bundan sonra ikinci bir fasıla oldu ve bu fasıla takriben bir çeyrek saat devam ettikten sonra, ellerinde asâları ile ikişer ikişer yürürmekte bulunan on iki çavuşla alay yeniden baş adı.

Bunları on dört *çorbacı* yahut yeniçeri zabiti takip etti. Hepsi de güzel atlara binmişlerdi ; atlarının sağrısı üzerine kıvrılmış uzun etekli kadife elbiseleri ile ve fevkalâde uzunlukta beyaz bir sorguç yükselen meşinden kalpaklarıyla dikkate çok lâyıktılar [266] ve bu sorguçların ortaları daha yüksek oldukları için, alın üzerine ve başın arkasına düşüşleri oluyordu. Yeniçerilerin kumandanları olup hattâ şefleri olan *yeniçeri ağası*'ndan daha çok iktidara sahip bulunan kâhya bey, bu subaylardan sonra geliyordu ve mor kadifeden bir hırkası vardı.

Bundan sonra, başlarında sorguçlu kalpaklar ve sırtlarında caketler bulunduğu halde, yaya on sekiz *solak*'ın ikişer ikişer yürüdükleri görülüyordu. Bunlar yeniçeri ağasına takaddüm ediyorlardı ve pek muhteşem bir elbise giymiş ve pek zengin bir haşa örtülü gayet güzel bir ata binmiş bulunan ağanın iki yanında birer solak ve etrafında yirmi kadar yeniçeri mevcuttu.

Geçit, Kapu veya Saray memurlarının şefleri olan yirmi *kapıcıbaşı*'nın geçmesiyle devam etti. Bunların altın çiçekleri olan büyük gümüşlü ipek caketleri vardı ve vezirlerin önünden yürümekteydiler.

İlk görünen vezirler, vaktiyle pâdişahın gözdesi olup saatleri sevdiği ve pek güzel saat yaptığı için kendisine "Saatci," denen Mehmed Paşa ile bütün mektuplarının ve emirlerinin başına Zât-ı şâhânenin ismini veya turasını koyan *nişancıbaşı* oldular.

Diğer iki vezir, alelekser kaymakamlıkta bulunan Mustafa Paşa ile defterdar yahut maliye işleri âmiri idi. *Şatırbaşı* denen uşakları etraflarında bulunuyordu. Vezirlerin dördü de saten elbiseler giymişlerdi; atlarının pek güzel haşaları vardı ve bu haşalar beygirlerinin sağrısını kapladığından işlemelerinin inceliği kolayca belli oluyordu.

Bu dört büyük zâttan sonra, küçük çiçekli saten yelekleri, oldukça iyi işlenmiş ve dörder parmak genişliğinde gümüş kemerleri ve fevkalâde temiz sarıkları bulunan otuz *şatırbaşı* gördüm. Bunlar ikişer ikişer, ve efendilerinin zevkine muvafık olarak sağdakiler sarı ve soldakiler yeşil giyinmiş oldukları halde yürüyorlardı. Bu efendiler ise Sadr-ı âzamla gözde Müsahip Paşa idi ki, pek güzel bir zerduva kürke kaplı beyaz saten

elbiseler giyinmiş ve fevkalâde müzeyyen atlara binmiş bulunuyorlardı. [267] Fakat birdenbire başlayan bir yağmur yapacakları tesiri sönükleştirdi.

Her biri yirmi kişilik iki sıra şatır görülmekte olup bunların gayet zengin caket ve kemerleri mevcuttu; sarıklarındaki siyah birer sorguç birer mücevherle bu sarıklara bağlıydı. Kendilerinden sonra da iki sıra *peyk* geliyordu. Bunların başlarında bir buçuk ayak yüksekliğinde gümüşlü birer kavuk bulunuyordu; vücutları da dizlere kadar inen yeşil bir hırka ile örtülüydü. Elllerinde birer yay tutuyorlar ve gayet güzel işlenmiş bir kuburlukta duran yayları omuzlarına asmış bulunuyorlardı. Kendilerini gene aynı şekilde giyinmiş, fakat serpuşlarında mücevherler, omuzlarında kanatlar ve ellerinde gümüşten mızraklar bulunan peykler takip ediyordu ve bunlar arasında büyük tuğları bulunan otuz kadar *solak* görülmekteydi.

Pâdişahın bu dört saf arasından geçen binek atları, beygirlere binmiş seysisler tarafından yediliyordu ki, bu keyfiyet geçidin güzelliğini azaltıyordu; eğer yaya giden yedekçiler bu mağrur hayvanların gemlerini iki taraftan tutmuş bulunsalardı, manzara çok daha güzel olurdu. Bu hayvanların kendileri zaten pek güzeldi; fakat ziynetleriyle çok daha güzeldiler ve bu ziynetler altın yaldızlı gümüşlerden, altından veya mineden çok geniş başlıklar olup bunların üzerlerinde firûze, zeberced, akik, yakut ve zümrüder mevcuttu. Bu taşların oldukça iri olan bazıları aynı zamanda hem donmuş hem de biraz dumanlı hissini veriyorlardı. İçinden püsküller taşan bir çekmecenin üzerinde etrafı üç dört küçük zincirle sarılı olup ışıklar saçan, fakat taşları öteki taşlardan daha büyük olmayan bir nevi güneş görünüyordu. Eğin üzerinden sarkan kızıl çuhadan bir örtü, kısmen iki kat ediluiği için birbirlerine karışmış küçük inciler ve mücevheratla müzeyyen ve altın gümüş işlemelerle kaplı haşayı gösteriyordu.

Sekiz binek atı geçtikten sonra, [268] Pâdişahın iki tarafında gümüşten serpuşları üzerinde birer sorguç bulunan iki solak olduğu halde peykleri takip ettiği görüldü. Sırtında içi yeşil renkte zerduva kaplı ve küçük çiçekleri bulunan bir elbise vardı ve elbisenin ön tarafında, üzerine küçük zümrüd ve elmaslar işlenmiş on kadar düğme görünüyordu. Sadece küçük

murabbalı Çin sateninden olan iç hırkası topuklara kadar inmekteydi ve bükülmüş ve bükümleri içiçe girmiş pamuk bezinden yapılmış sarığı oldukça iri idi. Bu sarıkta balıkçıl kuşu tüyünden üç sorguç görülmekte olup bunların biri alın üzerine eğilmişti; dik olan diğer ikisi de kulaklar üzerinden yükselmekte bulunup altlarını mücevherler kapatmaktaydı. Bunların arasında ancak birbirlerini bağlamaya yarayan oldukça büyük bir zümrüd farkedebildim. Zât-ı şâhânenin altında zengin olduğu kadar ağır bir haşa vardı ve bunun tezyinatında zümrüd hâkim olup haşa zümrüdle tamamen kaplı bulunuyordu. Bunlar birer nısfı kutur halinde ve altın ve gümüşle bir kumaş üzerine işlenmiş bulunduklarından, miktarlarıyla intizamları kusurlarını telâfi ediyordu, çünkü bu zümrüdlar fevkalâde ufaktı. Pâdişahı, oldukça güzel atlara binmiş bulundukları halde zabiterlerinden üçü takip ediyordu ki, bunlardan biri elinde tuttuğu sarığı yükseğe kaldırmak suretiyle gösteriyordu ve mezkûr sarık renkli bir örtü ile kapanmış bulunmakla beraber örtünün mücevherlerin bulunduğu kısma tesadüf eden tarafı kaldırılmış olduğu için bunları farketmek ve Pâdişahın başında taşımakta bulunduğu taşlardan kıymetli olmadıklarını anlamak kabil oluyordu.

Öteki iki subay omuzları üzerinde asayı ve kemeriyle kılıcı taşıyorlardı. En zengin ve ihtişamlı bulduğum şey de bunlar oldu. Çünkü, bu üç şey, tamamiyle kaplı olduklarını sandığım elmaslarla şa'şaalr saçmaktaydılar. Vakıa bu taşlar pek te iri sayılamazlardı, çünkü bunları yakından gördüm, fakat pek büyük ateşler saçıyorlardı.

Pâdişahın dönüşü hemen hemen aynı oldu; şu farkla ki bazı subaylar aynı nizam dahilinde geçmediler. Ayrıca da şu fark oldu ki, [269] Tatarlar, müftü ile kadılar kendisine refakat etmediler; kendisi geçer geçmez de toplaşan yeniçeriler Zât-ı şâhânenin kendilerini yemek olarak pilavla biraz et ikram etmekte bulunduğu Saraya koştular. Bu taam yeniçeriler için büyük bir saadet teşkil eylemektedir, zira kendileri umumiyetle ancak suda pişmiş pirinç yemektelerler. Cümlesi gayet sert tavırlarla yürümekte idiler ve bütün yolu işgal ediyorlardı; bu da miktarlarını tam olarak bilmeyi güçleştiriyordu. Bununla beraber,

bu miktarı katiyetle gizlemeleri de mümkün olmuyordu, zira sanırım ki üç binden fazla değillerdi.

Bu tarzda yürüyüşün büyük bir şa'saa ve azamet intibai bıraktığı ve bu gidişe büyük bir sükûtla derin bir saygının refakat ettiği muhakkaktı. Bu hey'etlere dahil büyüklerin arada bir selâmladıkları yeniçerilere karşı büyük bir saygı ve yüzlerine bile bakmadıkları hristiyanlara karşı da çok lâkaydı gösterdikleri de muhakkaktı. Şu kadar ki, bu kayıtsızlık edasına rağmen de, büyükler hristiyanların gösterdikleri bu tecesüstten pek memnun olur, çünkü onların bu sayede Osmanlının büyüklüğüne kail olacaklarına hükmederler. Bunun içindir ki, bütün genişliğiyle yayılmış bulunan zemini altın veya gümüş sırmadan çiçekli bir eşarptan başka bir alâmetleri bulunmayan ve yedi sekiz kişilik kütleler halinde yürüyen yeniçeri çavuş ve subayları, kendilerinin her şeyi daha iyi görebilmelerini temin etmek üzere hristiyanların önlerinde durulmamasına dikkat ederler.

Fakat bu merasimin bir miktar ihtişamı bulunmakla beraber, bundan dolayı gözlerin kamaşmamasına da dikkat etmek lâzımdır. Hakikatin sınırları içinde kalınırsa, Pâdişahın kendi sarayına mensup olup önünden giden adamlarının sekseni yüzü aşmadığını, bu adamların ve bilhassa peyklerin giydikleri elbiselerin ihtişamına gelince, bu elbiselerin ancak büyük tören ve debdebe günlerinde giyildiklerini teslim etmek, gümüş serpuşlarla sorguçların da bir kere yapılmış birer masraf olup bir çok imparatorun hayatlarına yettiklerini kabul eylemek lâzımdır. Hırkaların da aynı şekilde muhafaza edildiklerini sanıyorum, çünkü bunlardan hayli eski olanları görmüş buluyorum. Zât-ı şâhânenin şahsına gelince, [270] zümrütlerle yakutların çok iri olmakla beraber fena işlenmiş bulunduklarını ve eteklerindeki düğmeleri teşkil eden taşların kendisi kadar büyük bir imparatorun taşıyacağı zinetler teşkil etmediğini de teslim eylemek lâzımdır.

Bu mülâhazalara muhafızları ve kendisini takip eden suvarisi bulunmadığını ve bütün saray erkânının her biri aşağı yukarı on iki yahut on beş ısağı olan altı kişiden ibaret bulunduğunu da ilâve edin. O zaman gümüş serpuşlardaki, ipek caketlerdeki, mücevherlerdeki intizarısız halleri de göz-

den kaçmayan insan ve hayvanlardaki debdebeye rağmen her şeyi derin bir dikkatle ve teferruata girilerek tedkik edince hayranlığımızın zail olmazsa bile derhal itidal kesbedeceğini teslim edersiniz. Nihayet, yanlış bir hükme varmamak üzere hakikî çare, Kırıl sarayının muazzamlığını, orada bulunan muhtelif süvari subaylarının miktar ve ihtişamlarını, şahsiyle saraylarını muhafaza eden o kadar çevik ve o kadar kalabalık piyade kuvvetini, bunlara kumanda edenlerin asaletlerini, ehliyetlerini ve Sa Majeste'ye dörder ay, birer sene veya fasılasız hizmet ederek kendilerine en mühim tasavvurlarında sadık müşavir ve nâzır ve icabıdda ordu kumandanı hizmetini de ifa eden o sayısız erkânı hatırlayıp göz önüne getirmektedir.

İşte son haddine varan insan büyüklüğünü göstermenin hakikî vasıtaları bunlardır ve hânedanından gelen bütün prenslere misal teşkil ederek ve onların ehliyetlerini tasdik edip dogumları sayesinde hak iddia edebilecekleri ehemmiyette büyük işler görmelerine imkân verip hak kazandıran Kırıl kadar büyük bir hükümdar bu şartları temine kadir olabilir. Böyle bir geçit töreni yapmak dilediği taktirde, Sa Majestenin bu memleketlerde ve Yakın Şarkta görülen en güzel şeyleri zahmetsizce silebileceği, eski Romalıların eski zaferlerini ancak onun eşitleyebileceği ve [271] bütün Avrupa ve hattâ Şark hükümdarlarının elmaslarına şa'saa ve sayı bakımından üstün olan elmaslarından da ziyade zaferlerinin adet ve ehemmiyetiyle parladığı teslim edilir. Mösyö, sizin pek hakir, pek mutî ve pek minnettar bendeniz

Nointel

* * *

IV.

İstanbuldan, 28 Temmuz 1672

Sir,

Mr. le Duc d'Anjou'nun mutlu doğumu ile Majestenizin zaferlerine taallük eden haberler, buraya kırk günde varmıştır. Bunları ayın yirmi birinde öğrendim ve bu şehrin, keyfiyetten dolayı çok sevinç izhar eden kaymakamına bunu bildirdikten

sonra, kendilerinden sekiz yüz mil uzakta vukubulmuş şeylerden Avrupa ile Asya Türklerini en muvafık ve emin bir tarzda haberdar kılabilecek bir takım tezahüratı da ertesi günü icra ettirdim. Sarayın kilisesinde Te Deum terennüm edildi ve bunda bütün kilise mensupları, millet ve bir çok ecnebiler hazır bulundular ve bu merasim avluda yer almış tüfekçilerin iki yaylımları, limanda kırk pâre top atılması ve Sa Majestenin bahtıyarlığı ve ömrünün uzunluğu duasına iştirak eden bin kadar kimsenin alkışları arasında azametle yapıldıktan sonra, herkes büyük salonda hazırlanmış masalarda yer aldı, dışarda bütün pencerelerde fenerler yakıldı, bu son sevinç tezahürüne de beş kere tüfek atışı refakat etti. [272] İki yüz elli defadan fazla atış oldu ve denebilir ki bunların “Yaşasın Kıral, âvâzelelerine karışan velveleleri bitmek bilmiyordu; çünkü bu sesler denizle dağların akisleriyle devam ediyor, İstanbul’da, Üsküdar’da, Boğaziçi’nde ve buradan altı mil mesafedeki Adalarda bu akisler duyuluyordu. Bundan dolayıdır ki, keyfiyetten haberdar bulunmayan tekmil büyükler malûmat almak üzere adam yolladılar. Valide tarafından, bostancıbaşı ile birçok ağa tarafından gelenler oldu ve Mr. le duc d’Anjou’nun doğumu ile Felemenkilerden altı kalenin alındığını öğrendikten sonra, buna bir türlü inanmıyarak bu gelenler altı kalenin zaptı haberi üzerinde durdular. Büyüklerden biri bunun hakikat olup olmadığını kat’iyetle bilmeküzere üç muhtelif adam yolladı ve yerlerin atlarının türkce olarak yazılmalarını istedi. Sir, Majestenizin bu kadar sür’atle ilerleyebilişleri ve hele en tehlikeli savaşlarda mukaddes şahıslarını tehlikeye atışları onların havsalarına sığmamaktadır. Fakat kendilerini daha çok mütehayyir kılan keyfiyet, imparatorlarının silâhları için Allahtan bir muvaffakiyet elde etmek üzere dualarda bulundukları aynı günde, Majestenizin zaferinin devamına karşı bizim bir minnet duası etmekte bulunduğu-
muzdur. Felemenk’le Fransa’nın yakınlığı ile burada fütûhatta bulunmanın kolaylığında kıskançlıklarını hoşnut etmek için bir bahane bulmayı pek istemektedirler; bu nokta üzerinde birçok sualde de bulunmaktadır. Fakat kendilerine Paris’in Felemenk’ten yüz milden fazla bir uzaklıkta bulunduğu, Felemenk’in ordular ihtiva eden şehir ve kalelerle dolu bir memleket olduğu, sayesinde düşmanların büyük feyezanlara vücûd verebilecekleri

su ile bile mücadele etmek gerektiği zaman Majestenizin dünyanın en büyük hükümdarı olduğunuzu, kendileri için Lehistanı zapta girişmiş bulunsaydınız şimdiki gibi temennilerde bulunmak mevkiinde kalmamış olacaklarını ve imparatorlarının kendisine karşı müdafaa edilmemiş, bulunan Tuna'yı aşmaktan başka birşey yapamamış olmasına mukabil bu kırallığı baştan başa istila etmenizin muhakkak olacağını sükûtlariyle itiraf eylemektedirler. [273] Kendileri seksen bin kişiye bile malik değillerken Majestenizin yüz elli bin muhariplik bir orduya sahip bulunmak şuretiyle şimdiye kadar kendilerine, daha doğrusu eski imparatorlarına ait olmuş bir şanı almanıza esef eylemektedirler. Sir, temenni ederim ki, bu kadar büyük üstünlükler Vezirin malûmu bulunduğuna göre, bu hal kendisini bana vermiş bulunduğu sözü tutmaya mecbur etsin ; Lehistan'da Fransız'ların bulunduğu hakkında beslenen ve gecikmesinde belki âmil teşkil etmiş olan kanaatin yersizliği de sabit olduğuna nazaran sözünü daha kolayca ve daha sadakatle tutmasında bu keyfiyet te müessir olsun. Muhakkak ki, sevincimin izhar ettiğim tezahürlerini öğrenecek ve bu mevzuda yeniden duyacağım sevinçleri de bilecektir, çünkü Sa Majestenizin şan ve zaferini ilân hususundaki gayretinde ve kendisi için duyduğum derin tazimi isbat için gereken hiçbir işte ihmal gösterecek değilim.

Sir, Majestenizin en hakir teb'a ve bendesi,

Nointel

V.

16 Aralık 1674

Mösyö,

Kâtabiniz Sr. de La Croix burada bulunduğu sırada, kendisini Yakın Şarkta bulabileceği bütün yazmaları aramaya, pek büyük bir masrafta bulunmamak şartıyla bunları kütüphâneme koymaktan da pek memnun olacağım için bu yazmaları bana yollamak üzere satın almaya memur etmişim. [274] Bunun içinde, bu hususta hizmetimde bulunmasına müsaade etmenizi rica ile kalmıyor, hattâ, buna muhtaç olabileceği vaziyetlerde kaldığı takdirde kendisine yardım etmenizi de diliyorum. Fakat

Sadr-ı âzamın baştercümanı Panaiotti'nin kütüphânesinin pek mühim olduğunu ve belki satılabileceğini kısa bir zaman önce bana yazmış bulunduğu gibi sizin İstanbula avdetinizi müteakip bundan size bahsetmiş olması muhakkak bulunduğundan, bu mevzu hakkında size şunları söylemekle mahzuz olurum: Bu kütüphânedeki kitapların evsafının neler olduğunu, içinde pek eski yazmalar, Yakın Şark tarihine ait kitaplar, yahut Eskiçağda bilinmiş olup henüz Avrupada neşredilmemiş olan müellif nazariyeleri bulunup bulunmadığını öğrenmenizin Kırallın hizmeti namına önemli olduğunu söylemekten haz duyayım. Bunları Sa Majestenin kütüphânesine koymak üzere satın almanız da Kırallı fevkalâde memnun eyleyecektir. Fakat bu kütüphânde ancak Rum ibadetlerine yarayan dua kitapları tarzında eserler bulunduğu takdirde mezkûr kütüphâneyi satın almayacağınızı beyan eylerim. Kudüsle Kahireye kadar yapmış olduğunuz seyahatte Sina dağına geçmiş ve Marunî'leri ziyaret etmiş olduğunuzu mektuplarınızdan öğrendiğim cihetle, bu seyahatte elde etmiş bulunacağınız malûmat sayesinde size yukarıda işaret eylediğim evsafta dikkate lâıyk kitaplar bulabilecek olursanız bunları da satın almanızı ve İstanbula gidecek ticaret gemileri vasıtasıyla arada bir bana yollamanızı sizden rica ederim.

Bütün bu mübayaat için yapacağınız masarife karşılık olarak parayı Gemiler kâhyası M. Arnout üzerine çekebileceğiniz bonolarla İstanbul'da bulunan tüccarlardan alabilirsiniz. Bunları muntazam surette ödetmeyi ihmal etmeyeceğim. Bizim âlimlerimizden birinin size yolladığım muhtırasından [275] bu yazmalarda nelere dikkat etmek icap ettiğini ve M. de la Haye'in sefaretinin son yıllarında yollamış bulunduğu yüz kadar cilt arasında üç tanesinin fevkalâde nâdir eserler olduklarını göreceksiniz.

Pek hakir ve pek muhabbetli bendenizim Mösyö.

Colbert

10 Aralık 1674'de S. Germain
en Laye'da

Not

İstanbul'da ve İstanbul'a yakın yerlerde bir çok Rumca yazma mevcuttur ve bunların bir kısmı Türklerde olup kendileri bu yazmaları hristiyanlardan ellerine geçirmişlerdir. Yahut ta bunlar Rumlarda ve bilhassa keşiş ve papazlarla bunların vârislerindedir. Hepsi de satmaya razı olabilirler. Kiliselerde daimî surette kullanılan dua ve şarkı eserleri olmamak şartıyla, bunların gerek parşömen ve kâğıt ve gerek ipek yahut her hangi madde üzerine yazılmış bulunanlarını kâmilten satın almayı ihmal etmemelidir. Eğer Mr. de Nointel bu işle meşgul olursa, Fransaya arada bir müteaddit yazmalar yollayabilir. Yazı adamlarımızın her biri henüz basılmamış bir çok güzel eserlerin tab'ı ile mesleklerine ait bilgileri zenginleştirmiş olacaktırlar ve bu keyfiyet Şarkın metrûkâtıyla de Fransamızın zenginleşmesini temin edecektir. Bir kaç yıl evvel Mr. de la Haye bu dilde yüzü mütecaviz yazma yollamıştı ki, bunlardan üçüne baha biçmek kabil değildir, bir çoğu da pek değerli şeylerdir.

* * *

[276] Galland'ın 14 Ocak 1672'de Marquis de Nointel namına satın almış bulunduğu *Miracnâme*'nin hangi dilde ve hangi harflerle yazılmış bulunduğunu Fransız müsteşrikleri XVIII. asrın ilk yarısında henüz keşfedememişlerdi.

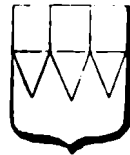
Bu eserin bir kaç sahifesine ait faksimileler ile bir muhtıra Yakın Şarka yollanmıştı. Aix parlamentosunda reis olup bütün ilmî ve edebî keşiflere karşı alâka besleyen M. de Caumont, dostları bulunan Fransanın Bab-ı âli nezdinde büyükelçisi Marquis de Villeneuve ile ve Peyssonel ile muntazam muhaberelede bulunuyordu. M. de Caumont'un muhaberatına taallûk eden bir mecmuada, bu son mümessilin bu mezkûr muammanın hallini temin etmeye matuf ve semersiz gayretlerini anlatan bir mektubunu buldum. Bu mektubun burada metnini vermeyi faideli sanıyorum.

İstanbul, 12 Haziran 1739

Mösyö,

Seyahatimize ait hazırlıkların yorgunlukları arasında, Kırallık kütüphanesinde mevcut olup harflerinin hangi dile ait olduğu malûm bulunmayan bir yazmaya müteallik olarak bu mektuba leffettiğim bir muhtıra ile şimdilik iktifa buyurunuz. Bu mevzu üzerinde yazılmış olan tekmil şeyleri topladım. Bilgi edinebileceğim başka şeylerden de sizi haberdar kılmaya itina edeceğim. Buna intizaren, bu yazmanın Berdissant dilinde yazılmış olduğunu iddia etmiş bulunan Bizanslı âlimlerin ilmi hakkında ne düşündüğünüzü bana bildirmek lûtfunda bulunmanızı rica ederim. Bu isim malûmunuz mudur? Bu rafzî Berdissant da kimdir? [277] Bir adamın bir lisan vücûda getirmesi ve bu dilde yazılmış kitapları yakmış oldukları için bu lisanın kaybolması mümkün müdür? Bütün bu şeyler beni şaşırtmaktadır ve edindiğim malûmatın kendilerini bulmak için sarfettiğim gayretlere değmedikleri kanaatindeyim.

Dominicain rahiplerinin Galatada Saint Pierre'in adını taşıyan bir kiliseleri vardır ki, bu şehirde Frankların kilisesini teşkil eder. Bu kilise, manastırların içindedir ¹. Sokak üzerinde de bir kilise mevcut olarak bunun çatısı yıkılıp harap olmuştur. Yerinde mahrukat levazımı satan bir mağaza yapmak üzere bu yıl duvarlarını yıktılar. Bu kilisenin kapısında iki konsol mevcut olup bunların üzerlerinde aşağıya resimlerini yaptığım armalar görülmektedir. Ceneve zâdegân tarîfnâmesinin bu hususta size bazı malûmat temin edip edemeyeceğine bakınız.

¹ Saint-Pierre ve Saint-Paul semti'nin dominicain rahipleri tarafından idare edilen kilisesi 1731'de bir yangından harap olarak M. le Marquis de Villeneuve'ün bîmetiyle tekrar inşa edilmiştir. M. B. L. L. *Histoire de l'Eglise latine de Constantinople* isimli eserinde bu kilisenin geçirdiği durumları anlatmaktadır (Paris, 1872, s. 91-98).

Kilisede tek bir taştan ibaret büyük bir mermer mezar vardı. Ameleler bunu kırdılar ; kitabesi gotik harfine müşabih harflerdendi. Bunun başında *nobilis viri* ve sonunda *obiit anno* sözlerini okudum. Yeni mağazanın temellerini kazarken, kilisenin temelleri altında birbirlerine iki tarafları mail olarak konmuş iri tuğlarla vücûda getirilmiş bir çok mezarlar bulundu.

[278] Bunların eşlerini, hâlen yeni yolun geçmekte olduğu dağ veya tepe kesildiği sırada Marsilyada görmüştüm. Bunların içinde, tencere şeklinde ve içlerinde kemikler ve camdan göz-yaşı kâsecikleri mevcut olan fena pismiş balçık topraktan kâseler bulundu. Bu meyanda beyaz mermerden ve üzerinde lâtince şu sözler okunan bir taş vardı :

VRNA. VALENTINVM HAVD. TOTV.

TEGIT. HAEC. H.....

CELV. ANIMVM. ACTA. ORBIS.

PARS. ERGO MI...

Zannediyorum ki, birinci mısraa *haec habet ossa* ve ikinciye *pars ergo minor manet urnae* veya *pars ergo minor data terrae* sözlerini ilâve gerektir. Bu kâse Valentin'in bakiyesini tam olarak ihtiva eylememektedir. Vâkıa kemiklerini hâvidir, fakat gökyüzü ruhuna, kâinat ef'âline sahiptir ve kendisinden en küçük kısım toprağa bırakılmıştır. Bu taşın şekli şöyledir :

En eski çağlarda mezarlık hizmeti görmüş bulunması icap eden bir yerde bu kilisenin niçin bina edilmiş bulunduğunu araştırmak için zamana malik değilim.

Muhterem Dominicain Pederler bana arşivlerinin yanmış bulunduğundan başka bir şey söyleyemediler.

[279] Kaptan Vence'in gemisi geldi, fakat Çanakkale'ye muvasalatında kendisine mektuplar tevdi etmiş olduğu kurye henüz yoldadır. Sizden haberler alacağımı umuyorum; bunlara cevap vermek için vakit bulup bulamayacağımı bilmiyorum. Sizinle böyle konuşmak ve beni şerefyâb ettiğiniz hisleri muhafaza etmenizi rica etmek üzere kısa bir serbest vakitten istifade ediyor ve beni pek hakir ve pek mutî bendeniz kılan hürmetkâr bağlılığima emin olmanızı rica ediyorum Mösyö.

Peyssonnel

Hoca Reis Efendi'nin kitabını ele geçiremedim. Bunun yerini Hüseyin Efendi'nin verdiği küçük risale ile doldurmağa çalıştım. Bu Hüseyin Efendi zekâ ve bilgi sahibi bir adam olup daima lisan talebelerimizle birlikte bulunur. Ve Fransızların şahsiyetlerini anlamak üzere bu seyahata iştirak etmek istemiştir. Hattâ, bir gün Fransada da istifadeli bir şekilde seyahat edebilmek üzere lisanımızı da öğrenmek istemektedir. Artık bu risale tercüme edilmiş bulunmaktadır². Onu hâlen tercüme ettiriyorum. Her ilim hakkında şöyle-

² Bu küçük eser, 1754'de Parişte intişar etmiş olan bir cilt içinde çıkmıştır. Cildin içinde şu risaleler mevcuttur:

Recueil des rites et cérémonies du pèlerinage de la Mecque par M. Antoine Galland.

Catéchisme musulman traduit de l'arabe. du Cheikh ou docteur Aly fils d'Iaakoub.

Traduction d'une dissertation de Zehny Effendy sur les sciences des Turcs, et sur l'ordre qu'ils gardent dans leurs études.

Relation de l'Isle de Chio faite des lieux par l'auteur.

Relation de la marché de la sultane Esma fille du sultan Ahmed, lorsqu'on la conduisit à son époux Iaakoub Pacha gouverneur de Séliast-rée, ancien Selikdar ou porte sabre, et grand maréchal de la cour du sultan Mahmoud, actuellement regnant le 24 février 1743.

nilenin ayrı bir yaprakta bulunmasını temin eder şekilde tercüme ettiriyorum. Bunlardan bâzen bir sahifeyi kendileriyle konuşmak fırsatını bulacağım bilgin efendilere vermek ve her ilim hakkındaki düşünce ve fikirlerini kâğıt üzerine nakletmeye kendilerini davet etmek istiyorum. [280] Bunun da oldukça dik-kate lâyük bir mecmua teşkil edeceğini sanıyorum,,.

* * *

**Kıralın kütüphânesinde bulunan ve meçhul
harflerle yazılmış bir yazma
hakkında muhtıra**

Bu yazma bir başlıkla aynı miktarda sahifeyi ihtiva eden yetmiş iki parçadan mürekkeptir. Bunlar Kıralın kütüphânesinde mevcut olup harflerinin hangi dile âit bulunduğu meçhul olan Şarka ait bir yazmadan büyük bir dikkatle çıkarılmışlardır. Bu yazma iki kısma ayrılmıştır. Unvanın kopyasını vermekte bulunduğum birinci kısım (eğer görmek tecessüsüne düşerseniz M. l'a b b é S e v i n yahut M. P e l l e r i n size yazmanın bu kısmının kopyesini verebilirler) Muhammed'in Mirac gecesinde göğe çıkışının tarihini ihtiva etmektedir. Keyfiyet altmış dört levha ile tasvir edilmekte olup her birinin üzerinde nakışlı ve altın yaldızlı arap harfleriyle bir levhanın izahı mevcuttur. Aynı izahat kenarlarda türkçeye tercüme edilmiş bulunmaktadır, fakat bu yazı gayetle modern olup tazeliğini manzarası tamamiyle anlatmaktadır. Bundan başka, bu levhaların her birinde yukarıda kopye edilmiş bulunanına benzeyen bir dil ve yazıda izahat mevcut olup kur'andan şüphesiz ki mevzua uygun parçalar bulunmaktadır ve bunlar arap hârleriyle ve gayet güzel bir nesih yazısı ile yazılmıştır, bütün sin'lerin altında da üç nokta ile yazılmış bulunmalarından sarf-ı nazar arap sesli harf işaretleri gayet düzgün şekilde konmuştur. Levhaların fihristinde arap kûfi harfleriyle yazılmış üç kitabe dahi bulunmaktadır.

İkinci kısım hiç bir çehre ve levhayı ihtiva etmemekte olup ancak yetmiş iki çerçeveden mürekkeptir ve bunların

H ü s e y i n Z i h' n i E f e n d i' n i n tedkikinin tercümesi on beş sahife-
den ibarettir. Şu kelimelerle de nihayet bulmaktadır: «Milâdî tarihin
1739 yılına tekabül eden Hierî 1152 yılında yazıldı».

içinde harflerden mürekkep olup suretleri gösterilmiş olan şekiller mevcut bulunmaktadır. [281] Bu şekiller sekizinci ve dokuzuncu sahifeyi teşkil etmektedirler. Bunlara takaddüm edeni bir mukaddemeye benzemekte olup bunu minyatürlerle müzeyyen çerçeveler içinde altın harfli ve levhaların bulunduğu aynı yaprakta yazılı yetmiş iki levha takip eylemektedir. Bu suretle de, ya çerçeveler bir muhteviyat cetvelidir, yahut ta fasıllar çerçevelerde mevcut olup fasılların başlarına konan malûmatın birer izahı mahiyetindedir. Meselâ bu takdirde yetmiş iki peygamberin adı ilk önce bir cetvele konmuş, çerçevelere geçirilmiş, sonra da her biri müstakillen ayrı bir faslın başına getirilmiş olurlar. Yazmanın bu ikinci kısmı Kur'andan kırmızı mürekkeple pek güzel arap nesih harfleriyle yazılmış bir çok parçayı da ihtiva eylemektedir.

Esasen bu yazma minyatür ve mozayiklerle ve sahifelerin etrafında altın çerçevelerle gayet müzeyyendir ve yazısı pek güzel görünmektedir. Kıymetini artırmak için hiç bir şey esirgenmemiştir. Bu ziynetler güzel arap, türk ve fars yazmalarındaki üslûba tamamiyle uygundur.

Son sahifenin altında, X¹ 1436'yı gösteren ve yukarıya doğru çıkmak üzere sahifenin altına yazılmış olan küçük bir not mevcuttur ve yanda, malûm bir yazı ile, fakat bir başka elin ve bir başka mürekkebin eseri olan bir not vardır, bu not ise: "Bu Türkistan yazması bugünün 25 Aralık 1684 tarihine nisbetle şüphe yok ki 248 yılı aşkın bir zamana ait bulunuyor,, demektedir.

Bu yazma hakkında mevcut bulunan ilk not 1696 da ölmüş bulunan M. François Petis de la Croix'nındır. Bu not, ilk kısmı vücade getiren altmış dört levhanın türkçe ve arapça serlevhalarını ihtiva eylemektedir. Bu yazmanın harfleri hakkında kendisi "harikulâde harfler,, sözünden başka bir tavsife kalkmamakta ve hattâ hangi dile ait oldukları hakkında tahminî bir hükümde dahi bulunmamaktadır. Zira, bu notun başlangıcında eski arap harfleriyle kûfi harfler diye kaydedişi, yukarıda bahsetmiş bulunduğum levhaların bazılarında farketdiği kitabelere taallûk etmektedir ve biraz evvel de söylediğim veçhile, yazmanın umumî [282] ve hâkim hüviyetini ancak harikulâde mahiyette demekle tarif eylemektedir.

Bu yazmaya ilâve ettiği bir notla daha cesur biri yazının çağatay tatarcası olduğunu yakın bir zamanda iddia etmiştir ki, bu keyfiyet pek az vârid görünür. Çünkü 1405'de ölmüş olan Timurleng devrinden, yani bu yazmanın yazılma tarihi sanılan zamanın otuz bir yıl evvelinden itibaren, Timurleng'in imparatorluğunu teşkil eden bütün Çağatayistan'da ancak bugün görmekte bulunduğumuz şekliyle fars dili ve harfleri kullanılırdı. Bununla beraber, tamamen imkânsız olmayan bir ihtimali hesap etmek ve bu yazmayı İstanbul'da kolayca bulunması kabil olup oraya veya İzmir'e kervanlarla gelen uyanık bir Özbek göstermek muvafıktır. Timurluların ortadan kalkışından beri çağatayca yazan Özbeklerin bu harfleri bilip bilmedikleri de bu suretle anlaşılmış olur.

Fazla olarak, Babur Hindistan'a geçtiği zaman Çağatay harfi olan Fars harflerini oraya götürmüştür. Bu harflerin Moğol imparatorluğunda bilinmesine ise imkân olamaz; çünkü Banian'ların harfleriyle mukayese edilen bu harflerin o harflere hiç bir benzerlikleri yoktur.

Yeni notun muharriri, Çini zaptetmiş bulunan Tatarların bu harfleri kullanmakta bulunduklarını ilâve elmektedir. Bu keyfiyeti tevsik eylemek üzere, bu kitabı Çinde, Tatar harfleriyle basılmış ve yakın zamanda Kırılın kütüphânesine getirilmiş bir kitapla mukayese etmişlerdir ve bu iki kitap üzerinde yapılan çok dikkatli mukayeseden şu kanaate varılmıştır ki, bunların harfleri arasında hiçbir münasebet yoktur; her ikisinde de pek kolay tefrik edilen şekiller mevcut olup bu şekillerden matbû eserde bulunanları yazmada mevcut değildir ve aralarında bir miktar benzeyiş mevcut olduğu zannını verenleri de yakından tedkik edilince, aynı oldukları hususunda herhangi bir şüpheye imkân bırakmayan kesin farklar mevcut bulunmaktadır.

Bu harflere vukuf hususunda bizden çok selâhiyet sahibi bulunan Asya âlimlerinden, [283] bunların hangi harflere ve hangi dile ait bulundukları hakkında karar vermeleri ve eğer kabilse bu sahife üzerine kopya edilenleri izah eylemeleri rica olunur.

Arzu edilecek her hangi Şark diliyle mukayesesini de havi olmak üzere bu dilin bir alfabesinin tanzim edilebilmesi, temenniye lâyıktır.

Yukarıdaki muhtıraya karşı ilk cevap

Bu muhtırayı tedkik eylemiş olan M. Bar outh şu cevabı vermiştir :

1 — Bir kopyası gönderilmiş bulunan yazmanın harfleri Özbek harfleri değildir.

2 — Bu hususta, Doğu dillerinde pek ziyade bilgi sahibi bir adam olan Cafer Efendi ile müzakere neticesinde bu harflerin Afrika arapçası harfleri olduğunu anlamışlardır. Hattâ Yusuf, Yunus gibi bazı isimleri de okumuşlardır. Yazmayı okuyup anlayabilmek üzere, sahife altlarına türkçe olarak yazılmış notların bir kopyasını istemektedirler.

3 — Harflerin çember şeklinde tanzim edilmiş bulunmalarına gelince, bunların Şarklıların kendilerine pek müessir vasıflar atfettikleri muskalar olduklarını ve bu muskalar mecmuasının *İsimler kalkanı* yahut *Clipeus nominum* ismi altında tanındığını söylemektedirler.

Yukarıdaki cevaba mukabele

Harflerinin hangi dile âidiyeti malûm bulunmayan yazmanın ihtiva ettiği bütün türkçe haşiyeler yollanıyor. Bu kitaptan çıkarılarak Yakın Şarka yollanmış bulunan fihristlerin mahiyetinin anlaşılması hususunda bunların hiç bir faydası olamaz. Bu yazının Afrika arapçası olduğuna burada ihtimal verilmemektedir. Afrika Araplarının dindarlıkları bir takım levhalar vücûda getirmelerine mânidir. Esasen de, bu levhalar çok mükemmeldirler, bir Fars veya Hint elinin mahsulleri bulunmaları lâzımdır. [284] Şahısların Hint usulünde küçük beyaz sarıkları, kavun biçiminde ve sivri kavukları, dolamalarının üzerinde uzun dar hırkaları ve hırkalarında devrilmiş yakaları olup bu hırkaların kolları da o derecede uzundur ki, bunları kaldırmadıkları cihetle elleri aşarak bu kollar dizlere kadar inmekte ve kaldırıldıkları vakitte de derin kıvrımlar hasıl olmaktadır. Kemer taşımakta olanlar bunlara altın plâkalar takmışlardır. Huriler erkekler gibi giyinmişlerdir ve mühmel kıyafetlerde görülenler dolamalarının üzerinde kolları gayetle geniş olup dirseklere kadar inmeyen bir zıbın giymektedirler. Hepsinin ayakları çıplak olup Muhammed capcap'lar (Takunyalar) takmıştır. Barak üzerindeki üzengileri

Tatar üslûbundadır. Melekler huriler gibi ihmalkâr bir tarzda giyinmiş bulunmaktadırlar. Gerek meleklerin ve gerek hurilerin başlarında siyah saçlar alından enseye kadar ikiye ayrılmış bulunup bu siyah saçlar kulakların arkasında, omuzlara dokunmamak şartıyla, iki büyük fiyongo halinde toplanmış bulunmaktadırlar. Sakallar kısa ve sivri kesilmiştir. Kaldı ki, Afrikanın arap yazısı da burada malûm bulunmaktadır ve bu harfler bahis mevzuu olan harflere asla müşabih değildir.

M. F o u r m e n t'lar bunun Tatar neshi olduğunu zannetmektedirler ve harflerin kürt harfleri olup olmadığını tetkik etmekte muvafık olacaktır. Çünkü Türkiyeyi İrandan ayıran bu milletin de hususî bir dili ve yazısı mevcut bulunmaktadır.

Bu kitabın muhtevi bulunduğu ve belki de bundan evvelki muhtırada da bahsedilmiş olan arapça sözler, ilâve edilmiş bulunan türkçe notlardan başka bir şey bildirmemektedir, bundan dolayı da bunların bir suretlerini göndermek beyhude olacaktır.

İkinci cevap

Bu yazmayı söküp okuyabilecek bir adam bulabilmek üzere İstanbulda pek büyük bir gayret sarfedilmiştir. [285] Yazma boş yere Gürcistan patriği ile maiyyetinde bulunan âlimlere ve İranın iki büyük elçisiyle birlikte buraya gelmiş olan bazı Özbeklere gösterilmiştir. Hiç biri de bu yazmayı ne okuyabilmiş, hattâ ne de hangi lisanda yazılmış bulunduğunu söyleyebilmiştir.

Bu memleketin Ermenileriyle münasebette bulunan P e d e r Joseph Timeoni, Mikail isminde ve şark dillerinde bilgi sahibi bir adam bulmustur, bu adam yazmanın harflerini tanımak iddiasında bulunmakla beraber mâna çıkarmadığını da itiraf etmiştir.

Yetmiş iki parçayı aynen kopya ettikten sonra her satırın altına satırdaki sözleri Türk harfleriyle yazmıştır. Fakat bu harflerin tanzimi mânaları asla bilinmeyen bir takım sesler vücûda getirmektedir, Kendisi bu yazmanın kaybolmuş bir lisanda yazılmış bulunduğunu iddia etmektedir. Yazmanın altına koyduğu notta kanaatini şu suretle izah etmektedir :

“İlino s zamanı, Şarka, Nassibin [Nusaybin] cihetine bir rafızî geçmiştir. İsmi Berdis sa n’dı. Arapça ile Suriyece karışık olup “Berdissanî,, tesmiye edilen bir lisan vüçûda getirdi. Bir müddet sonra, Nafeir a m isminde hıristiyan bir kıral, bu yeni lisan ve lehce ile meydana çıkarılmış sayısız rafızî eseri bulunduğunu görerek kimde bu tarzda kitap varsa yakması hususunda bir emirde bulundu. Bu emir yerine getirildi, kitaplar yakıldı ve dil yavaş yavaş kayboldu. İşte yazma bu dille yazılmıştır.,,

Bu Mikail’in bulunmasını temin eden Ermeniler, yazma ile aynı Mikail’in bunu Türk harflerine çevirmek suretiyle vüçûda getirdiği nüshayı almışlar ve [286] kaybolduğu söylenilen bu lisanın henüz bâki bulunup bulunmadığını, hiç değilse, harflerin çıkardıkları seslerin ne ifade ettiklerini mevcut an’aneler yardımıyla bilecek bir kimse kalmış olup olmadığını anlamak üzere bunları Irak’ta eski Nisibe olan Nassibin yakınında oturan ve kendileriyle temasta olan kimselere yollamışlardır.

İstanbul’da, 12 Haziran 1739.

E K ’ İ N S O N U

F 15000 ira